

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ЯБЛОНСЬКА Діана Русланівна

УДК 378.4(477.43-21)КПНО«1921/1930»(091)(043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ ІНСТИТУТ НАРОДНОЇ ОСВІТИ В
СИСТЕМІ ПЕДАГОГІЧНИХ ВИШІВ УСРР: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ
(1921–1930 рр.)

03 Гуманітарні науки
032 Історія та археологія

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

 Д.Р. Яблонська

Науковий керівник: **Завальнюк Олександр Михайлович**, доктор історичних наук, професор, академік НАН ВО України.

Кам'янець-Подільський – 2022

АНОТАЦІЯ

Яблонська Д. Р. Кам'янець-Подільський інститут народної освіти в системі педагогічних вишів УСРР: історичний аспект (1921–1930 рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 Історія та археологія. – Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський, 2022.

У дисертації комплексно і всебічно проаналізовано утворення, умов та зміст діяльності Кам'янець-Подільського інституту народної освіти упродовж 1921–1930 рр. Наукова новизна дослідження полягає у тому, що на основі архівних джерел, опублікованих документів, спогадів і періодики, узагальнення наукової літератури вітчизняних авторів, уперше досліджено та комплексно розкрито основні аспекти функціонування Кам'янець-Подільського вишу у 1920-х рр., проаналізовано структуру, освітній процес, кадрове забезпечення тощо в порівнянні з інститутами народної освіти УСРР; завдяки сучасним методологічним підходам осмислено великий масив історичної інформації для системного та достовірного викладу теми роботи; досліджено невідомі та маловідомі складові процесу реорганізації Кам'янець-Подільського державного українського університету в інститут народної освіти упродовж 1920–1921 рр., матеріального становища колективу, студентства, уперше розкривається робота допоміжних структурних підрозділів, процеси формування викладацького складу та ін.

Ліквідація більшовицьким режимом напрацьованої демократичними урядами України системи національної вищої освіти і вироблення натомість своєї специфічної парадигми підготовки висококваліфікованих кадрів на початку 1920-х років є однією із важливих наукових проблем. Її ґрунтовне дослідження дало змогу з'ясувати найбільш характерні риси непримиренної політики «диктатури пролетаріату» щодо недавніх здобутків українського відродження в цій сфері, а також переходу до відмінного за формою, сутністю

і завданнями складного процесу формування закладів вищої освіти. Прикладом такої політичної трансформації став державний український університет на Поділлі, який мали за об'єкт реорганізації у педагогічний виш радянського зразка.

Практичне значення роботи полягає в тому, що отримані наукові результати, широкий фактичний матеріал, обґрунтування, доведення та висновки про формування та діяльність Кам'янець-Подільського вишу можна використати для подальшого наукового дослідження з історії вищої освіти УСРР 1920-х рр., для написання праць з історії закладу вищої освіти, викладанні навчальних дисциплін з історії України, української культури, можливої розробки різної наукової та навчальної літератури.

Перший розділ присвячено аналізу історіографії, джерельної бази та характеристиці теоретико-методологічних засад дослідження. Оскільки в радянський час це питання вивчали в контексті загальної історії вищої освіти, тож історіографічний доробок щодо Кам'янець-Подільського інституту народної освіти обмежений. Із незалежністю України вітчизняні історики порушили проблему інститутів народної освіти, що дозволило нам використати напрацювання для кращого розкриття історії цього вишу. Джерельну основу дослідження склали різні за змістом архівні документи (433 справи 14 фондів), частину яких уперше введено в науковий обіг, збірники опублікованих документів і матеріалів, майже сотня спогадів, матеріалів періодичних видань, що дозволило досягнути об'єктивності й достовірності у висвітленні обраної теми, з'ясувати так звані «білі» сторінки історії Кам'янець-Подільського закладу вищої освіти. Теоретико-методологічна основа дослідження базується на загальнонаукових принципах та методах, а також використанню низки міждисциплінарних і спеціально-наукових методів. Їх застосування дозволило системно, хронологічно, послідовно та об'єктивно розкрити питання утворення та діяльності Кам'янець-Подільського інституту народної освіти.

У другому розділі встановлено, що більшовицький режим намагався насадити російську схему перетворень закладів вищої освіти, але з існуванням українських вишів та уставленими традиціями, які було не просто реформувати. В УСРР виробили власну модель вищої педагогічної школи. Інститути народної освіти готували фахівців на двох факультетах – професійної освіти та соціального виховання. Проаналізовано підготовку студентів на обох факультетах: профосвіти – готували викладачів, учителів для профшкіл, частково для технікумів; соцвиховання – спеціальних педагогів для роботи з дітьми молодшого віку, початкових класів, із особливими потребами. Уся освітня та виховна робота двох підрозділів залежала від радянського керівництва і мала орієнтуватися як на якісну підготовку фахівців педагогічного профілю, яких так гостро потребувала загальноосвітня школа УСРР, так й на ідеологічному вихованню майбутніх учителів.

Описано структуру вишів, яка відіграла важливу роль у політиці радянської влади щодо підготовки робітничо-селянських педагогічних кадрів. Утворені в 1920–1921 рр. інститути народної освіти мали однакову структуру з присвоєнням імен якогось із партійних чи радянських діячів, що мало ідеологічну мету. З'ясовано, що вся освітньо-наукова і виховна діяльність були тотально контрольованні з боку партійної верхівки. Доказом слугує розкриття управлінської складової в інституті народної освіти. Головне керівництво вишем здійснювали ректор та політичний комісар, але останній мав більше повноважень. Він таким чином уособлював представництво більшовицької влади в закладі та стежив за виконанням нормативних документів, що надходили «зверху». Чиновницька верхівка змінювала адміністративну систему у всіх закладах вищої освіти УСРР, адже хотіла, щоб жодна установа не повернулася на шлях свого – українського. Так відбувалося нищення більшовиками національної вищої освіти.

У третьому розділі важливою складовою стало дослідження процесу формування професорсько-викладацького складу Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. Проаналізовано два ресурси цього процесу –

внутрішній та зовнішній. До останнього віднесено викладачів, яких залучали з інших закладів вищої освіти чи державних установ для забезпечення освітнього процесу на Поділлі. Внутрішнім джерелом була насамперед «стара» професура, яка залишалася у 1920-х рр. у виші, а через брак кваліфікованих кадрів влада вимушено використала цю групу інтелігенції. Крім того, відбувалася підготовка аспірантів через науково-дослідні кафедри. У Кам'янець-Подільському закладі вищої освіти така кафедра з'явилася у 1922 р. та забезпечувала підготовку майбутніх викладачів. Описано схожі процеси, які були в інших інститутах народної освіти.

Досліджено наукову, навчально-методичну роботу викладацького складу Кам'янець-Подільського вишу. Наголошено, що наукова діяльність освітянської еліти обмежувалася радянською владою та зосереджувалася лише на науково-дослідній кафедрі історії та економіки Поділля, науковому товаристві при УАН, публікуванню статей у «Записках» цих наукових структур та двох інститутських збірниках. Виявлено окремі епізоди міжнародної співпраці та членство в різних європейських наукових об'єднаннях деяких викладачів.

Наголошено, що у формуванні студентського контингенту влада дотримувалася класового підходу, за яким перевагу під час вступу надавали вихідцям із робітничо-селянського середовища. Ця політика реалізовувалася насамперед через систему відряджень у першій половині 1920-х рр. Згодом процес пролетаризації вишів набув інших форм: спрощеного вступу, без вступних іспитів із проведенням анкетування тощо. Доведено, що влада до кінця 1920-х рр. так і не змогла досягти домінування пролетарського прошарку у студентських лавах Кам'янець-Подільського інституту народної освіти.

Зазначено, що весь освітній процес ґрунтувався на навчальних планах, які постійно переглядали, змінювали, що призводило до зменшення дисциплін історико-філологічного, природничого та іншого змісту, але збільшували обсяг політичних курсів. Навчально-методичну роботу організували факультетські та предметні комісії (педагогічна, виробнича та соціально-економічна).

Навчальний рік поділявся на триместри (осінній, зимовий, весняний), які в різних педвишах розпочиналися неоднаково. Дисертантка пояснює це тим, що студентський контингент, викладацький та технічний колективи були задіяні на сільськогосподарських роботах (посів і збір різних культур тощо).

З'ясовано матеріально-технічну та інформаційну базу Кам'янець-Подільського інституту народної освіти, деяких інших інститутів народної освіти УСРР. Охарактеризовано проблему наповнення бібліотечного фонду, яке хоч і відбувалося, але здебільшого літературою пропагандистського змісту. Це призводило до погіршення умов фахової підготовки майбутніх учителів. Брак навчальних видань дещо компенсувало часткове розмноження текстів лекцій на друкарських машинках та розповсюдження їх у студентській аудиторії.

В останньому розділі дисертації доведено, що однією із найгостріших тогочасних проблем життя вишу була матеріальна незабезпеченість. Затримувалася виплата заробітної плати трудовому колективу, викладачам, стипендій студентам. Їх купівельна спроможність була малою, що свідчило про низький матеріальний рівень життя. Разом із нерегулярними виплатами платні, яка була просто мізерною, практикували видачу харчових пайків. Житлову проблему вирішували незадовільно. Для підтримки студентської молоді вводили державні та господарські стипендії, якими забезпечили не всіх. Залежно від походження, прибутків сім'ї, їх отримували лише найбільш прошарки та сімейні студенти. Негативно впливало на матеріальне становище молоді запровадження плати за навчання. Через фінансові негаразди найменш забезпечені залишали навчання. Тих, хто зволікав з оплатою, могли відраховувати з вишу.

Важкою була ситуація з громадським харчуванням учасників освітнього процесу. Вирішити її була покликана сільськогосподарська діяльність Кам'янець-Подільського інституту народної освіти на земельній ділянці, яку обробляли власними силами. За рахунок фізичної праці намагалися вирішити проблему з опаленням навчальних приміщень, гуртожитків (у розпорядженні

була ділянка лісу для вирубки дерев). Виконання встановленої норми виробітку дозволяло отримати харчі в інститутській їдальні, але негативно позначалося на професійній підготовці молоді (не раз хлопців і дівчат відраховували зі складу студентів через невиконання годинної норми, а викладачам відмовляли у видачі продуктів).

Досліджено, що основними напрямками насаджування комуністичної ідейності у виші була освітня політика, де акцентували на суспільствознавчих дисциплінах, діяльність політгуртків, антирелігійних структур, осередків, ленінській комуністичній спілці молоді України та ін. Політичні гуртки працювали під керівництвом політкомісарів та викладачів-партійників, а їх робота мала ідеологічно-пропагандистську мету. Студентство та викладацький склад Кам'янець-Подільського інституту народної освіти залучали до атеїстичного виховання, однак досягти домінування безвірників владі так і не вдалося, як і переважання чисельності комуністів та комсомольців серед майбутніх фахівців. Важливим стала діяльність осередків «Легка Кавалерія» на базі Кам'янець-Подільського, Харківського та Київського інститутів народної освіти. У роботі висвітлено діяльність таких секретних інформаторів із числа студентів, які робили «нальоти» на різні організації, установи міста задля виявлення ворожих елементів, контрреволюційних об'єднань тощо.

Використовуючи «стару» професуру для організації освітнього процесу, влада ставилася до неї з підозрою, убачаючи в них представників буржуазного ладу. Через це кадрові структури час від часу проводили «очищення» від них. «Чистки» стосувалися і студентства. Розкрито механізми реалізації такої політики (пролетаризація, витіснення «соціально чужих» елементів зі студентського середовища, постійні соціальні перевірки трудового колективу і студентства). Унаслідок цього, молодь приховувала своє походження, відмовлялася від своїх переконань, окремі виїжджали за кордон тощо. Зіставлено показники відрахованих здобувачів вищої освіти та звільнених

викладачів у Кам'янець-Подільському інституті народної освіти та інших вишів.

Загалом у дисертації обґрунтовано думку, що упродовж 1920-х рр. у республіці на базі власної концепції та розробленої схеми освіти було створено вузьку мережу закладів вищої педосвіти – інститутів народної освіти, що намагалися забезпечити потреби радянської школи в кадрах. Наприкінці 1920-х рр. розпочався новий процес уніфікації системи вищої педагогічної освіти, який призвів до реорганізації діючих педзакладів та появи у 1930 р. інститутів соціального виховання, що успадкували певний досвід попередників.

Ключові слова: Кам'янець-Подільський інститут народної освіти, УСРР, факультет професійної освіти, факультет соціального виховання, викладачі, студенти, навчання, більшовики, «чистка», перевірка, антирадянський, пропаганда, ідеологія.

ABSTRACT

Yablonska D. R. Kamyanets-Podilskyi Institute of Public Education in the system of pedagogical universities of the USSR: historical aspect (1921–1930). – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 032 History and Archeology. – Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, 2022.

This dissertation comprehensively analyzes the establishment, conditions, and content of activities of the Kamianets-Podilskyi Institute of Public Education during 1921–1930. The scientific novelty of the research is based on archival sources, published documents, memoirs and periodicals, generalization of scientific literature of the native authors, for the first time the main aspects of the functioning of Kamianets-Podilskyi University in the 1920s are investigated and complexly disclosed, the structure of the educational process, staffing, etc. is analyzed in

comparison with the institutions of national education of the USSR; thanks to modern methodological approaches, a large array of historical information is comprehended for a systematic and reliable presentation of the topic of work; unknown and little-known components of the process of reorganization of Kamianets-Podilskyi State Ukrainian University into the Institute of Public Education during 1920–1921, the financial situation of the staff, students, the work of auxiliary departments, the formation of teaching staff, etc. are also investigated.

The elimination by the Bolshevik regime of the system of national higher education worked out by the democratic governments of Ukraine and the development of its own specific paradigm of training highly qualified personnel in the early 1920s is one of the important scientific problems. Its thorough study allowed us to determine the most characteristic features of the irreconcilable policy of «dictatorship of the proletariat» concerning recent achievements of Ukrainian revival in this sphere, as well as the transition to different in form, essence, and tasks of the complex process of formation of higher educational institutions. An example of this political transformation was the state Ukrainian university in Podillya, which was the object of reorganization into a pedagogical university in the Soviet model.

The practical significance of the work lies in the fact that the obtained scientific results, extensive factual material, substantiation, evidence, and conclusions on the formation and activity of Kamianets-Podilskyi University can be used for further scientific research on the history of higher education in the USSR in the 1920s, for writing works on the history of higher education, teaching academic disciplines on the history of Ukraine, Ukrainian culture, possible development of various scientific and educational literature.

The first section is devoted to the analysis of historiography, sources, and description of the theoretical and methodological foundations of the research. Since in Soviet times this issue was studied in the context of the general history of higher education, the historiographical heritage regarding Kamianets-Podilskyi Institute of Public Education is limited. With the independence of Ukraine, native historians raised the problem of institutes of public education, which allowed us to use the

developments to better disclose the history of this institution of higher education. The source base of the research was made up of different in-content archival documents (433 files of 14 collections), some of which were first introduced into scientific reference, collections of published documents and materials, almost a hundred memoirs, materials of periodicals, which allowed to achieve objectivity and reliability in the coverage of the chosen topic. The author had also found out the so-called «white» pages of the history of Kamianets-Podilskyi higher education. The theoretical and methodological basis of the research is based on general scientific principles and methods, as well as a number of interdisciplinary and special scientific methods. Their application allowed systematic, chronological, consistent, and objective disclosure of the issues of establishment and activity of Kamianets-Podilskyi Institute of Public Education.

The second chapter finds that the Bolshevik regime attempted to impose a Russian scheme for transforming higher education institutions, but with the existence of Ukrainian higher education institutions and inserted traditions that were not easily reformed. The Ukrainian SSR developed its own model of a higher pedagogical school. The Institutes of Public Education trained specialists in two faculties – vocational education and social education. The training of students at both faculties was analyzed: vocational education – prepared teachers, teachers for vocational schools, partly for technical schools; social education – trained educators to work with children, primary school children, with special needs. All the educational and training works of the two departments depended on the Soviet leadership and had to focus both on the quality training of pedagogical specialists, which was so badly needed by the general education school of the USSR, and on the ideological education of future teachers.

The structure of institutes of higher education, which played an important role in the Soviet authorities' policy of training workers and peasants as pedagogical personnel, was described. The institutes of public education formed in 1920–1921 had the same structure and were named after one of the Party or Soviet figures for ideological purposes. It had been revealed that all educational and scientific and

upbringing activities were totally controlled by the Party hierarchy. The proof was the disclosure of the executive component of the Institute of Public Education. The rector and the political commissar were in charge of the institute, but the latter had more power. He thus represented the Bolshevik power in the institution and supervised the execution of normative documents, which came «from above». The bureaucratic top brass changed the administrative system in all institutions of higher education in the Ukrainian SSR because they wanted no institution to return to the path of its own – Ukrainian. That was how the Bolsheviks were destroying national higher education.

An important component of the third chapter was a study of the process of formation of the academic staff of Kamianets-Podilskyi Institute of Public Education. Two resources of this process – internal and external – were analyzed. The latter included teachers recruited from other institutions of higher education or public institutions to support the educational process in Podolia. The internal source was primarily the «old» professorship, which remained at the university in the 1920s, and for a lack of qualified personnel, the authorities were forced to use this group of intellectuals. In addition, postgraduate students were trained through research departments. At Kamianets-Podilskyi Higher Education Institution, such a department appeared in 1922 and provided training for future teachers. Similar processes were described as occurring in other institutes of public education.

The scientific, educational and methodological work of the academic staff of Kamianets-Podilskyi university was investigated. It is stated that the scientific activity of the educational elite was limited by the Soviet authorities and focused only on the research department of history and economy of Podillya, the scientific society at the Ukrainian Academy of Sciences, publication of articles in the «Notes» of these scientific structures and two institute collections. Some episodes of international cooperation and the membership in various European scientific associations of some professors were revealed.

It had been highlighted that the authorities took a class approach to the formation of the student contingent, according to which preference in admission was

given to people from a worker-peasant environment. This policy was implemented first and foremost through the system of mission trips in the first half of the 1920s. Subsequently, the process of proletarianization of higher education acquired other forms: a simplified admission, without entrance examinations with questionnaires, etc. It had been proved that the authorities until the end of the 1920s never achieved the dominance of the proletarian stratum in the student ranks of the Kamianets-Podilskyi Institute of Public Education.

It was stated that the whole educational process was based on constantly revised curricula, which were changing, resulting in a reduction of disciplines of historical-philological, natural science, and other content, but an increase in political courses. Teaching and methodological work were organized by faculty and discipline commissions (pedagogical, industrial, and socio-economic). The academic year was divided into terms (autumn, winter, and spring), which began differently in different pedagogical universities. The dissertation explained that by the fact that the student contingent, teaching, and technical staff were involved in agricultural work (sowing and harvesting different crops).

The material, technical, and informational bases of the Kamianets-Podilskyi Institute of Public Education and some other institutes of public education in the Ukrainian SSR were elucidated. The problem of filling the library collection, although occurring, was characterized, but mainly by the literature of propaganda content. That led to a deterioration of conditions for the professional training of future teachers. The shortage of textbooks somewhat compensated for the partial reproduction of lecture notes on typewriters and their distribution to the student audience.

The last chapter of the thesis proved that one of the most acute problems of university life was material insecurity. The payment of salaries to the workforce, professors, and student scholarships was delayed. Their purchasing power was low, which indicated a low material standard of living. Together with the irregular payment of salaries, which was simply miserable, food packages were issued. The housing problem was solved in an unsatisfactory manner. To support students,

government scholarships and economic grants were introduced, which did not provide enough money for everyone. Depending on their origin, and family income, only the poorest people and family students received them. The financial situation of young people was negatively influenced by the introduction of study fees. Due to financial problems, the less well-off dropped out of education. Those who were slow to pay could be expelled.

The situation with catering to participants in the educational process was difficult. The agricultural activities of Kamianets-Podilskyi Institute of Public Education on a land plot, cultivated by their own efforts, were designed to solve it. At the expense of physical labor, they tried to solve the problem of heating classrooms and dormitories (there was a plot of the forest at their disposal for cutting down trees). The fulfillment of the set norm of production allowed to receive foodstuffs in the institute canteen but adversely affected the professional training of young people (more than once young people were expelled from students for not fulfilling the hourly norm, and teachers were refused to issue foodstuffs).

It had been investigated that the main directions of imposing communist ideology in higher education institutions were educational policy, where the focus was on social science disciplines, activities of political circles, anti-religious structures, units, the Leninist Communist Union of Youth of Ukraine, etc. The political circles worked under the guidance of political commissars and party instructors and their work pursued an ideological and propagandistic aim. The students and lecturers of the Kamianets-Podilskyi Institute of Public Education were involved in atheistic education, but the authorities failed to achieve the predominance of the faithless, as did the predominance of communists and Komsomol members among future specialists. The activity of the «Light Cavalry» groups at the Kamianets-Podilskyi, Kharkiv, and Kyiv Institutes of National Education became important. The work reflected the activities of such secret informants among the students, who carried out «raids» on various organizations and institutions in the city to identify hostile elements, counter-revolutionary associations, etc.

By using the «old» professorship to organize the educational process, the authorities were suspicious of them, seeing them as representatives of the bourgeois system. Therefore, the personnel structures from time to time carried out «purges» of them. The «purges» also concerned students. The mechanisms of this policy (proletarianization, expulsion of «socially alien» elements from the student environment, and constant social checks of the labor staff and student community) were disclosed. As a result, young people concealed their origins, renounced their beliefs, went abroad, etc. The indicators of expelled applicants for higher education and dismissed teachers in Kamianets-Podilskyi Institute of Public Education and other higher education institutions were compared.

The dissertation substantiates the view that throughout the 1920s, a narrow system of higher pedagogical education institutions – institutes of public education – was created on the basis of their own concept and the developed scheme of education in the republic, which tried to meet the needs of the Soviet schools in staffing. In the late 1920s, a new process of unification of the system of higher pedagogical education began, which led to the reorganization of the existing pedagogical institutions and the emergence in 1930 of the Institutes of Social Education, which inherited some of the experience of their predecessors.

Keywords: Kamianets-Podilskyi Institute of Public Education, USSR, Faculty of Vocational Education, Faculty of Social Education, professors, students, education, Bolsheviks, «purges», inspection, anti-Soviet, propaganda, ideology.

Список публікацій здобувача

*Публікації у наукових виданнях,
включених до переліку наукових фахових видань України*

1. Завальнюк О., Яблонська Д. Кам'янець-Подільський інститут народної освіти (1921–1930 рр.): передумови становлення, нормативна база діяльності, структурні зміни. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки*. Кам'янець-Подільський, 2021. Т. 31. С. 9–21.

2. Яблонська Д. Ректори Кам'янець-Подільського інституту народної освіти (1921–1930 рр.). *Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський*, 2016. Т. 23: Присвячено 150-річчю від дня народження М.С. Грушевського. С. 373–380.
3. Яблонська Д. Науково-дослідна кафедра Поділля: заснування, структура та наукова діяльність (1922–1933 рр.). *Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський*, 2017. Т. 24: присвячено 100-річчю подій Української революції 1917-1921 років. С. 88–97.
4. Яблонська Д. Факультет профосвіти Кам'янець-Подільського ІНО (1921–1923 рр.). *Іван Огієнко та сучасна наука і освіта: науковий збірник. Серія історична*. Кам'янець-Подільський, 2018. Вип. XIV. С. 316–320.
5. Яблонська Д. Виховання комуністичної свідомості студентів педвишів УСРР у 1920-х рр.: діяльність гуртків (на прикладі Кам'янець-Подільського ІНО). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. Вінниця, 2019. Вип. 28. С. 64–70.
6. Яблонська Д. Науково-педагогічна, музейна і громадська діяльність зоолога В.П. Храневича у Кам'янці-Подільському (1919–1933 рр.). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки*. Кам'янець-Подільський, 2019. Т. 29: До 70-річчя від дня народження академіка Валерія Смолія. С. 259–268.
7. Яблонська Д. М.О. Хитьков (Хитько, Хітько): діяльність освітянина, природознавця, музейника і наставника майбутніх педагогів. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія. Історичні науки*. Кам'янець-Подільський, 2019. Т. 12. С. 244–254.
8. Яблонська Д. Михайло Васильович Курневич: науково-педагогічна і громадська діяльність в Кам'янець-Подільському ІНО. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*. Рівне, 2019. Вип. 31. С. 30–39.
9. Яблонська Д. Науково-педагогічна діяльність ботаніка Н.Т. Гаморака у Кам'янці-Подільському та Києві. *Іван Огієнко та сучасна наука і освіта:*

науковий збірник. Серія історична. Кам'янець-Подільський, 2020. Вип. XVI. С. 131–142.

Публікації у періодичних наукових виданнях, проіндексованих у базах даних

Web of Science Core Collection WoS(CC) (категорія «А»)

10. Yablonska D. Departments of professional education and social training of Kamyanets-Podilskiy institute of public education (1921–1930). *Східноєвропейський історичний вісник*. Дрогобич, 2018. Вип. 7. С. 111–119.
11. Yablonska D. Kamyanets-Podilskiy institute of public education (1921–1930): development, activity and reorganization. *Східноєвропейський історичний вісник*. Дрогобич, 2018. Вип. 9. С. 45–55.

Публікації в періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку / або Європейського Союзу

12. Яблонська Д. Юхим Сіцінський – історик, археолог, краєзнавець та викладач Кам'янець-Подільського ІНО. *Spheres of culture*. Lublin, 2019. Volume XIX. P. 131–139.

Публікації, що додатково відображають наукові результати

13. Яблонська Д. Розвиток вищої освіти на Поділлі у 20-х роках ХХ століття. *Науковий журнал «Молодий вчений»*. Херсон, 2016. № 12.1(40). С. 286–289.
14. Яблонська Д. Ректорська діяльність Франца Андрійовича Кондрацького. *Матеріали ХХVIII Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку»*. Переяслав-Хмельницький, 2016. Вип. 28. С. 129–131.
15. Яблонська Д. Іван Антонович Любарський – професор Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. *Збірник наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Кам'янець-Подільський, 2017. Вип. 8. С. 26–29.

16. Яблонська Д. З історії Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів : у 3 т.* Кам'янець-Подільський, 2017. Вип. 16. Т. 1. С. 57–59.
17. Яблонська Д. Ректорська діяльність Володимира Олександровича Гериновича. *Збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених «Сучасні тенденції у розвитку науки та освіти» (23 березня 2017 р.)*. Кам'янець-Подільський, 2017. С. 56–59.
18. Яблонська Д. Ректорська діяльність Павла Григоровича Клепатського. *Збірник матеріалів VIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Гуманітарний простір науки: досвід та перспективи» (20 січня 2017 р.)*. Переяслав-Хмельницький, 2017. Вип. 8. С. 70–73.
19. Яблонська Д.Р. Професорсько-викладацький склад Кам'янець-Подільського інституту народної освіти у документах Державного архіву Хмельницької області (1921–1922 рр.). *Матеріали XV Подільської наукової історико-краєзнавчої конференції (17 листопада 2017 р.)*. Кам'янець-Подільський, 2017. С. 102–105.
20. Яблонська Д. Факультет соціального виховання Кам'янець-Подільського ІНО (1921–1930 рр.). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів : у 3 т.* Кам'янець-Подільський, 2018. Вип. 17. Т. 1. С. 65–66.
21. Яблонська Д. Факультет профосвіти Кам'янець-Подільського ІНО: основна діяльність та реорганізація. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Теорія та практика сучасної науки» (10 січня 2018 р.)*: зб. наук. праць «ЛОГОΣ». Обухів, 2018. Т. 3. С. 14–17.
22. Яблонська Д. Історик, педагог, архівіст Пилип Васильович Клименко (до 130-річчя від дня народження). *Збірник наукових праць молодих вчених*

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.
Кам'янець-Подільський, 2018. Вип. 9. С. 38.

23. Яблонська Д. Факультет соціального виховання Кам'янець-Подільського ІНО: утворення та основна діяльність. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання сьогодення» (20 березня 2018 р.): зб. наук. праць «ЛОГОΣ».* Обухів, 2018. Т. 3. С. 98–102.
24. Яблонська Д. П.М. Бучинський: професор, вчений та ректор. *Збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених «Сучасні тенденції у розвитку науки та освіти» (22 березня 2018 р.).* Кам'янець-Подільський, 2018. С. 65–68.
25. Яблонська Д. Історичні та філологічні дисципліни в системі підготовки кадрів у Кам'янець-Подільському ІНО (1921–1930 рр.). *Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Гуманітарна освіта у вищій школі: історичний досвід, проблеми та перспективи».* Кам'янець-Подільський, 2018. С. 139–144.
26. Яблонська Д. Реорганізація Кам'янець-Подільського державного українського університету у педвиш радянського зразка в працях істориків. *Naukowy i innowacyjny potencjał prezentacji: kolekcja prac naukowych «ЛОГОΣ» z materiałami Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji, Opole, 18 listopada 2018 r.* Obukhow, 2018. Tom 5. S. 80–86.
27. Яблонська Д. Життя колективу Кам'янець-Подільського ІНО за матеріалами газети «Червоний кордон». *Збірник наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.* Кам'янець-Подільський, 2019. Вип. 10. С. 37–40.
28. Яблонська Д. Інститути народної освіти УСРР: стан матеріально-технічної бази, організація навчальної праці, наукова і громадська діяльність. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів : у 3 т.* Кам'янець-Подільський, 2019. Вип. 18. Т. 1. С. 59–61.

29. Яблонська Д. Опанс Захарович Неселовський – історик, вчений та викладач Кам'янець-Подільського ІНО. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Новини науки: дослідження, наукові відкриття, високі технології»* : зб. наук. праць «ЛОГОΣ» (31 березня 2019 р.): зб. наук. праць «ЛОГОΣ». Обухів, 2019. Т. 1. С. 47–52.
30. Яблонська Д. Матеріали фонду П. 4 Державного архіву Хмельницької області як джерело вивчення партійного та політосвітнього життя колективу і студентів Кам'янець-Подільського ІНО (1921-1930). *Вісник Державного архіву Хмельницької області «Подільська старовина»*. Хмельницький, 2019. Вип. 1/(4). С. 254–259.
31. Яблонська Д.Р. Німець Карл Поль – лектор-германіст Кам'янець-Подільського ІНО, перекладач і громадський діяч. *Збірник матеріалів V Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених «Сучасні тенденції у розвитку науки та освіти»* (4 квітня 2019 р). Кам'янець-Подільський, 2019. С. 74–83.
32. Яблонська Д. Уродженець Поділля Євген Дмитрович Сташевський (1874–1938): слід в історичній науці та вищій освіті малої і великої батьківщини, трагічна доля неординарного вченого. *Матеріали IX Всеукраїнської науково-практичної конференції «Духовні витоки Поділля: заклади освіти в історії краю»* (16 травня 2019 р.). Хмельницький, 2019. С. 286–293.
33. Яблонська Д. Юхим Павлович Філь – філолог, літературознавець та викладач Кам'янець-Подільського ІНО. *Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків»*. Кам'янець-Подільський, 2019. С. 228–233.
34. Яблонська Д. Міжнародні наукові контакти Кам'янець-Подільського ІНО у 1920-х рр.: європейський вектор. *XII Буковинська міжнародна історико-краєзнавча конференція, присвячена 185-й річниці з дня народження Юрія Федьковича та 160-й річниці з дня народження Степана Смалья*

- Стоцького : тези доповідей (1-2 листопада 2019 р.).* Чернівці, 2019. С. 154–156.
35. Яблонська Д. Борис Костянтинович Дудолькевич – економіст, юрист та професор Кам’янець-Подільського ІНО. *Збірник наукових праць молодих вчених Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.* Кам’янець-Подільський, 2020. Вип. 11. С. 49–52.
36. Яблонська Д. Доля студентів та викладачів Кам’янець-Подільського педагогічного вишу – вихідці із Чемеровецьчини (1921 – початок 1930-х рр.). *Матеріали I Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції «Слідами історії Чемеровецького краю», присвячена 115 річниці з дня народження Геренчука Каленика.* Кам’янець-Подільський, 2020. С. 151–166.
37. Яблонська Д. Борис Антон Григорович – викладач та професор Кам’янець-Подільського ІНО. *Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів: у 3 т.* Кам’янець-Подільський, 2020. Вип. 19. Т. 1. С. 74–76.
38. Яблонська Д. Степан Гаєвський – професор Кам’янець-Подільського ІНО, науковець і прихильник УАПЦ. *Дидактика історії: збірник наукових праць.* Кам’янець-Подільський, 2020. Вип. 11. С. 178–185.
39. Яблонська Д. Вихідці із Дунаєвеччини – студенти Кам’янець-Подільського педвишу (середина 1920-х рр. – початок 1930-х рр.). *Матеріали науково-практичної конференції «Освіта і освітяни в історії Дунаєвеччини».* Кам’янець-Подільський, 2020. С. 180–187.
40. Яблонська Д. Федір Лисенко – видатний учений-геолог і викладач Кам’янець-Подільського ІНО. *Вісник Державного архіву Хмельницької області «Подільська старовина».* Хмельницький, 2020. Вип. 2. С. 193–198.
41. Яблонська Д. О.М. Ретанов: педагогічна та наукова діяльність у Кам’янець-Подільському ІНО. *Матеріали XVI Подільської наукової історико-краєзнавчої конференції.* Кам’янець-Подільський, 2020. С. 442–447.

42. Яблонська Д. Літературний журнал «Буяння» як дзеркало творчих здібностей викладачів та студентів Кам'янець-Подільського ІНО. *Матеріали X Всеукраїнської науково-практичної конференції «Духовні витоки Поділля: заклади освіти в історії краю»*. Хмельницький, 2020. С. 183–191.
43. Яблонська Д. Підготовка педагогічних кадрів Кам'янець-Подільським інститутом народної освіти у 1920-х роках. *Матеріали наукової історико-краєзнавчої конференції «Поділля в добу непу (1921–1928 рр.)»*. Хмельницький, 2020. С. 142–147.
44. Яблонська Д. Ботанік Я.І. Регула – викладач Кам'янець-Подільського ІНО. *Вісник Державного архіву Хмельницької області «Подільська старовина»*. Хмельницький, 2021. Вип. 1/(7). С. 153–157.
45. Яблонська Д. Викладацька діяльність Олександра Аленича у Кам'янець-Подільських вишах у 1919–1923 рр. *Збірник наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Кам'янець-Подільський, 2021. Вип. 12. С. 50–52.
46. Яблонська Д. Професор М.М. Хведорів (Федоров): науково-педагогічна та управлінська діяльність у Кам'янець-Подільському ІНО. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів: у 3 т.* Кам'янець-Подільський, 2021. Вип. 20. Т. 1. С. 76–78.
47. Яблонська Д. Досвід роботи факультету соціального виховання Кам'янець-Подільського ІНО у 1920-х рр. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Професійна підготовка фахівців в Україні: історія і сучасність», присвяченої 50-річчю від дня створення Подільського спеціального навчально-реабілітаційного соціально-економічного коледжу (1 червня 2021 р.)*. Кам'янець-Подільський, 2021. С. 54–58.

48. Яблонська Д. Військовик та викладач Кам'янець-Подільського ІНО Б.П. Новодворський: маловідома біографія. *Анатолій Олексійович Копилов: Особистість у вимірі епохи: Спогади. Дослідження*. Кам'янець-Подільський, 2021. Вип. III. С. 122–127.
49. Яблонська Д. Викладацька і диригентська діяльність Михайла Коссака у Кам'янці-Подільському (1925-1935 рр.). *Збірник наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Кам'янець-Подільський, 2021. Вип. 13. С. 52–53.
50. Яблонська Д. Наукова та навчально-методична діяльність професорсько-викладацького складу Кам'янець-Подільського ІНО (1921–1930 рр.). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів: у 3 т.* Кам'янець-Подільський, 2022. Вип. 21. Т. 1. С. 55–57.
51. Jablonska D. Der werdegang und die strukturierung der sowjetischen pädagogischen hochschulbildung in 20-er jahren. *Aktuelle Themen im Kontext der Entwicklung der modernen Wissenschaften: der Sammlung wissenschaftlicher Arbeiten «ΛΟΓΟΣ» zu den Materialien der internationalen wissenschaftlich-praktischen Konferenz, Dresden, 23 Januar, 2019*. Dresden, 2019. B. 3. S. 67–72.
52. Yablonska D. Attitude des étudiants envers la politique soviétique (sur l'exemple de l'institut d'éducation publique Kamyanets-Podilsky). *La science et la technologie à l'ère de la société de l'information: coll. de papiers scientifiques «ΛΟΓΟΣ» 3 avec des matériaux de la conf. scientifique et pratique internationale, Bordeaux, 3 mars, 2019*. Bordeaux, 2019. V. 4. S. 6–9.
53. Yablonska D. Kamyanets-Podilskiy IPE in the 1920s: international scientific relations. *Modalități conceptuale de dezvoltare a științei moderne: colecție de lucrări științifice «ΛΟΓΟΣ» cu materiale conferinței științifice și practice internaționale, București, 20 noiembrie*. România, 2020. Vol. 4. P. 99–102.

54. Yablonska D. Biologist Fedir Prymak – private associate professor of Kamyanets-Podilskyi IPE. *Specialized and multidisciplinary scientific researches: Collection of scientific papers «ΑΙΟΓΟΣ» with Proceedings of the International Scientific and Practical Conference, December 11, 2020. Amsterdam. Netherland. 2020. Vol. 5. P. 125–128.*

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	26
ВСТУП	28
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	37
1.1 Історіографія проблеми	37
1.2 Джерельна база дослідження	50
1.3 Теоретико-методологічні засади роботи	59
Висновок до розділу	65
РОЗДІЛ 2. РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УСРР НА ПОЧАТКУ 1920-Х РР.	67
1.2 Концептуальні підходи у підготовці радянського вчителя та їх упровадження у практику	67
2.2 Організація мережі та структура інститутів народної освіти ..	82
2.3 Передумови та юридичне оформлення Кам'янець-Подільського ІНО. Органи управління вишем	94
Висновок до розділу	107
РОЗДІЛ 3. КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ ІНО ТА ПІДГОТОВКА КАДРІВ ДЛЯ ОСВІТНЬОЇ СФЕРИ	109
3.1 Професорсько-викладацький склад, його навчально-методична і наукова діяльність	109
3.2 Студентський контингент у контексті політики пролетаризації вишів	121
3.3 Матеріально-технічна та інформаційна база. Організація освітнього процесу	133
Висновок до розділу	149
РОЗДІЛ 4. ВЛАДА, ТРУДОВИЙ КОЛЕКТИВ ТА СТУДЕНТСТВО К-ПІНО: СОЦІАЛЬНИЙ І ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТИ	152
4.1 Матеріальне становище працівників і студентства	152
4.2 Виховання комуністичної ідейності, атеїстичних переконань у майбутніх педагогів. Залучення викладачів і молоді до агітаційно-пропагандистської кампанії	167

4.3 Ставлення влади до «старої» науково-педагогічної інтелігенції. «Чистки» у трудовому колективі та студентських рядах.....	181
Висновок до розділу	199
ВИСНОВКИ	201
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	208
ДОДАТКИ	315

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АН	Академія наук
АТЕЗ	академія теоретичних знань
АТЕН	академія теоретичних наук
БПС	будинок пролетарського студентства
ВІНО	Вищий інститут народної освіти
ВНК (ВЧК)	Всеросійська надзвичайна комісія для боротьби із контрреволюцією, саботажем тощо
ВУКСВ	Всеукраїнський комітет сприяння вченим
ВУНК (ВУЧК)	Всеукраїнська надзвичайна комісія для боротьби із контрреволюцією, саботажем тощо
ВУЦВК	Всеукраїнський центральний виконавчий комітет
Галревком	Галицький революційний комітет
губнаросвіта	губернський відділ народної освіти
губпрофосвіта	губернський відділ професійної освіти
Держархів	Державний архів
дес.	десятина
ДПУ (ГПУ)	державне політичне управління
ЗВО, виш	заклад вищої освіти
ЗМІ	засоби масової інформації
ІНО	інститут народної освіти
ІТЕН	інститут теоретичних наук
КНС	комітет незаможних селян
К-ПДУУ	Кам'янець-Подільський державний український університет
К-ПІНО	Кам'янець-Подільський інститут народної освіти
КППС	комітет поліпшення побуту студентства
крб.	карбованці
курском	студентський орган самоврядування на курсі, (створений задля задоволення різноманітних потреб відповідного студентського колективу)
лікнеп	ліквідація неписьменності
ЛКСМУ	Ленінська комуністична спілка молоді України
НДК	науково-дослідна кафедра
НКО, Наркомос	Народний комісаріат освіти
НКП	Народний комісаріат продовольства
н.р.	навчальний рік
нарком	народний комісар
НТ	наукове товариство
НШР	науково-шкільна рада

Оргбюро	організаційне бюро
політгурток	політичний гурток
політкомісар	політичний комісар
РНК	Рада народних комісарів
робітфаки	робітничі факультети
РСФРР	Російська Соціалістична Федеративна Радянська Республіка
СВУ	Спілка визволення України
СПІ	сільськогосподарський інститут
студком	студентський комітет (орган студентського самоврядування вишу)
СРСР	Союз Радянських Соціалістичних Республік
трим.	триместр
трудшкола	трудова школа
Укрголовпрофосвіта	Український головний комітет професійної освіти
УНР	Українська Народна Республіка
УСРР	Українська Соціалістична Радянська Республіка
УРСР	Українська Радянська Соціалістична Республіка
ф.	фунт
факультет політосвіти	факультет політичної освіти
факультет профосвіти	факультет професійної освіти
факультет соцвиховання	факультет соціального виховання
ЦДАВО України	Центральний державний архів вищих органів влади та управління України
ЦДАГО України	Центральний державний архів громадських об'єднань України
ЦК КП(б)У	Центральний комітет Комуністичної партії (більшовиків) України

ВСТУП

Актуальність теми. Реформування сучасної вищої школи в Україні за європейськими стандартами аж ніяк не означає ігнорування досвіду, як позитивного, так і негативного, що був напрацьований у радянську добу. Більшість сучасних державних закладів вищої освіти сформувалася за комуністичної влади, зазнала її політичного впливу в усіх складових діяльності, але найбільше – у справі підготовки фахівців для різних галузей життя тогочасного суспільства, у тому числі й освітньої. Заклади, засновані до встановлення більшовицького режиму, повинні були різко перебудуватися, стати носієм комуністичної ідеї і прислужувати владі. Особливе місце серед них посідає Кам'янець-Подільський державний український університет (1918–1921), який із самого початку постав як національна вища школа і, на відміну від усіх університетських закладів, заснованих за імперської доби, не знав російського впливу попри багатонаціональний склад студентської молоді, був яскравим і надійним носієм української національної ідеї, зробив значний внесок в українське національне відродження, соборизацію східних і західних українців, що глибоко і переконливо досліджено сучасними вітчизняними істориками.

Ліквідовуючи університети взагалі (і українські в першу чергу) в контексті боротьби з українським державним самостійництвом, яке не припинялося після поразки Української революції, більшовики УСРР намагалися реорганізувати їх в інститути народної освіти, створити на їхній основі радянську модель вищої педосвіти, перед якою стояли принципово інші завдання, що вирішувалися на відмінній соціальній основі та нових ідеологічних засадах. За таких умов постав Кам'янець-Подільський інститут народної освіти (ІНО) (1921–1930), який мав «замінити» існуючий до того часу український університет і поступово стерти з народної пам'яті державотворчі досягнення українських національних урядів у галузі вищої освіти, підмінивши їх «історичними успіхами диктатури пролетаріату». Наявність в

ІНО так званих рудиментів, пов'язаних із попередньою політичною добою, за якої було напрацьовано якісно новий досвід підготовки національних кадрів, і входження до професорсько-викладацького складу та студентського контингенту представників «петлюрівського відродження», дуже обурювало більшовицьку владу, що розгорнула проти професури і студентства Кам'янець-Подільського ІНО свої нищівні каральні заходи. Вони, на наше переконання, свідчили про нездатність режиму, озброєного комуністичними ідеологемами, провадити цивілізовану в інтересах широких мас політику, яка б відповідала поширеній у світі практиці й орієнтувалася на високі освітні стандарти та була щиро підтримана трудовими верствами населення.

У цьому контексті актуальність пропонованої теми наукового дослідження очевидна, адже заснування Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка спричинило перевагу одного із суб'єктів історії освіти нашої країни, який пройшов різні етапи, один з яких стосується 1920-х рр. Той час пов'язаний із виробленням та реалізацією освітянської політики, яка відповідала сутності і характеру нав'язаної українцям державної влади в країні, що характеризувалася відсутністю історичної перспективи галузі поза вибором існуючим режимом такого світового пріоритету, як загальнолюдські, а не пролетарські чи якісь інші цінності. На прикладі цього невеликого вишу, але дуже відомого і резонансного за своєю природою не тільки в прикордонній території, можна простежити недостатньо продуманий характер реформування галузі, що варто взяти до уваги політикам незалежної України, які сьогодні займаються удосконаленням національної університетської моделі вищої освіти.

Значення вибору порушеної проблеми підсилюється її недостатнім науковим вивченням як на загальногалузевому, так і окремому рівні, попри наявність певної кількості праць учених (О. Завальнюк, А. Філінюк, А. Боровик, О. Рябченко, О. Комарніцький, В. Левченко, О. Ляпіна, Н. Аксакова, О. Коляструк, Н. Матвійчук та ін.). Зазначимо, що окремим ІНО, яких нараховувалося 12–14, присвячено три кандидатські дисертації, які мають

певні напрацювання для подальшого узагальнення історичного матеріалу з метою створення фундаментальної роботи, присвяченої інститутам народної освіти, їх внеску в систему підготовки педагогічних кадрів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами: дослідження виконано в межах наукової теми «Проблеми історії суспільних змін і трансформацій в Україні від найдавніших часів до сьогодення» кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (номер державної реєстрації 0122U000516).

Метою дослідження є комплексне та всебічне висвітлення діяльності Кам'янець-Подільського інституту народної освіти з моменту його утворення до реорганізації у вузькогалузевий інститут у контексті реалізації радянської освітньої політики, формування системи педагогічних вишів, їх залежності від радянського авторитарного режиму.

На основі сформульованої мети основними **завданнями роботи** вважаємо:

- з'ясувати стан історіографії проблеми;
- сформулювати і систематизувати джерельну базу дослідження;
- окреслити теоретико-методологічні засади роботи;
- розкрити концептуальні підходи у підготовці радянського вчителя;
- показати процес структуризації інститутів народної освіти та створення їх мережі;
- з'ясувати передумови заснування закладу, юридичне оформлення Кам'янець-Подільського ІНО та його управлінські органи;
- дослідити проблеми формування професорсько-викладацького складу вишу, його динаміку, основні складові навчально-методичної та наукової діяльності;
- розкрити вимоги та їх дотримання в процесі формування студентського контингенту, динаміку цього процесу; охарактеризувати зміни в соціальному складі майбутніх фахівців у контексті більшовицької політики;

- з'ясувати якість матеріально-технічної, інформаційної бази підготовки педагогів; показати організацію освітнього процесу в К-ПНО;
- проаналізувати матеріальне становище науково-педагогічних працівників та здобувачів вищої освіти;
- охарактеризувати процес насаджування комуністичної ідейності, антирелігійних переконань серед викладачів та студентів і залучення їх до агітаційно-пропагандистських кампаній;
- з'ясувати ставлення радянської влади до «старої» професури; перевірки, репресії та «чистки» у колективі від неблагонадійних елементів; розкрити життєву і професійну долю колишніх учасників національного відродження доби Української революції.

Об'єкт дослідження – Кам'янець-Подільський інститут народної освіти в системі педагогічних ЗВО УСРР.

Предметом дослідження є організаційна, освітня, навчально-методична, наукова і громадська діяльність Кам'янець-Подільського ІНО в контексті вирішення завдань радянських педагогічних вишів УСРР.

Хронологічні межі роботи. Наукове дослідження охоплює період від початку 1921 до кінця 1930 рр. Нижня межа роботи (січень–лютий 1921 р.) зумовлена реорганізацією тогочасного інституту теоретичних наук в інститут народної освіти (ІНО). Головною ознакою вибору верхньої межі (вересень 1930 р.) є ліквідація ІНО та перетворення його в галузевий інститут соціального виховання. В окремих випадках авторка виходить за нижню хронологічну межу, адже аспекти радянської політики щодо вищої школи формувалися дещо раніше (в 1919–1920 рр.).

Географічні межі дослідження. Географічно робота охоплює територію міста Кам'янця-Подільського, де розташовувався інститут народної освіти, населені пункти повіту/району, у яких викладачі та студенти цього вишу проводили різні заходи. У низці викладів йдеться про центри різних регіонів, у яких діяли окремі виші, з метою порівняльного аналізу.

Методологічні аспекти дослідження. У написанні роботи авторка використала такі принципи проведення історичного дослідження: історизм, об'єктивність, всебічність і цілісність, системність, достовірність та критичність.

В основу розробки структури дисертаційної роботи покладено проблемно-хронологічний та історико-порівняльний методи, які дали можливість визначити результати реформування вищої педосвіти в УСРР на початку 1920-х рр., а також поетапно розглянути процес становлення К-ПНО у 1921 р. в контексті галузевих вишів.

Використано також різні загальнонаукові та методи інших наук, а саме: аналіз, синтез, ретроспективний, соціологічний, нормативно-юридичний тощо. Комплексне застосування даних методів дозволило проаналізувати причини реорганізації ДУУ в ІНО, зміни характеру вишу, структури, методів викладання, а також порівняти діяльність К-ПНО з іншими педагогічними вишами 1920-х рр.

Також окрему групу склали міждисциплінарні методи: статистичний та кількісно-аналітичний, застосування яких сприяло дослідженню кількісних показників викладацького та студентського колективу, визначенню динаміки упродовж усього періоду діяльності Кам'янець-Подільського вишу.

Наукова новизна очікуваних результатів. Підготовлена робота є першим комплексним дослідженням про заснування і діяльність Кам'янець-Подільського ІНО, як державного закладу що репрезентував нову систему підготовки педагогічних кадрів для реформованої загальноосвітньої школи.

Новим є розкриття ролі та місця цього вишу в системі вищої педагогічної освіти УСРР у 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. ІНО, який прийшов на зміну одному з перших державних українських університетів, певний час продовжував окремі традиції свого уславленого попередника, підтверджуючи значення національно-теоретичних засад. Він об'єднував навколо себе визначних науковців України та виховав провідних педагогів, що стали національною елітою, незважаючи на складний політичний період.

Уперше:

- введено в науковий обіг новий масив фактичного матеріалу віднайдений у майже сотні справ Національного архівного фонду України, свіжі історіографічні здобутки, зокрема що стосується окремих етапів діяльності ІНО;
- цілісно й комплексно вивчено освітню, наукову та громадську діяльність Кам'янець-Подільського ІНО, що дозволило зробити порівняльний аналіз його функціонування з іншими педвишами;
- розкрито керівний склад і роль політкомісара в управлінні вишем;
- вивчено питання наукової та навчально-методичної роботи професорсько-викладацького складу К-ПІНО;
- визначено основні критерії формування викладацького колективу на початку 1920-х рр. та систематизовано матеріали щодо їх кількості;
- з'ясовано ставлення радянської влади до «старої» професури;
- проаналізовано форми і методи репресивної політики більшовиків в інституті;
- розкрито участь викладацького колективу у пропагандистській роботі.

Уточнено та вдосконалено:

- питання кількості інститутів народної освіти;
- структуру та формування мережі інститутів народної освіти в УСРР;
- чисельність і динаміку студентського колективу;
- історію діяльності НДК та НТ;
- особливості таємної організації «Легка Кавалерія» при К-ПІНО;
- участь професорсько-викладацького складу в показовому процесі радянських спецорганів «СВУ» наприкінці 1920-х рр.

Новий рівень отримали положення про:

- фаховий рівень підготовки майбутніх фахівців із насаджуванням політико-ідеологічних дисциплін у виші;

- специфіку нормативно-правової бази формування та функціонування К-ПНО;
- місце «старої» професури у процесі генерування новою владою викладацьких кадрів у ЗВО;
- проведення «чисток» студентського колективу у виші та боротьба з опозиційними настроями серед науково-педагогічного складу.

Практичне значення очікуваних наукових результатів. Матеріали роботи можуть використовуватися у підготовці проєктів з історії вищої школи та для написання навчальних посібників і підручників з історії України; у читанні спецкурсів з історії України, історії освіти, історичного краєзнавства; у розробці спецкурсу з історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка та в підготовці довідково-бібліографічних видань вітчизняних діячів науки і культури, які працювали в Кам'янець-Подільському ІНО.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є результатом наукового дослідження авторки, значення якого полягає в обґрунтуванні наукових положень та аргументованих висновків. Загалом, авторка опублікувала 54 наукові статті. Одна із фахових публікацій написана у співавторстві та містить 50% особистого внеску дисертантки [683].

Апробація результатів дослідження. Усі розділи дисертації було обговорено на засіданнях кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Із метою вироблення і вдосконалення наукової концепції сформульованої проблеми та апробації отриманих проміжних і підсумкових результатів дослідження було виголошено ґрунтовні доповіді на 34 різних наукових форумах, зокрема: на Międzynarodowa naukowo-praktyczna konferencja «Naukowy i innowacyjny potencjał prezentacji» (м. Ополь (Республіка Польща), 18 листопада 2018 р.); Internationalen wissenschaftlich praktischen konferenz «Aktuelle themen im context der entwicklung der modernen wissenschaften» (м. Дрезден (Німеччина), 23 січня 2019 р.); Conference

scientifique et pratique internationale «La science et la technologie à l'ère de la société de l'information» (м. Бордо (Французька республіка), 3 березня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Новини науки: дослідження, наукові відкриття, високі технології» (м. Харків, 31 березня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Архівістика: теорія, методика, практика» (м. Кам'янець-Подільський, 11–12 квітня 2019 р.); V Міжнародній науково-практичній конференції «Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків» (м. Кам'янець-Подільський, 7–8 жовтня 2019 р.); XII Буковинській міжнародній історико-краєзнавчій конференції, присвяченій 185-й річниці від дня народження Юрія Федьковича та 160-й річниці від дня народження Степана Смаль-Стоцького (м. Чернівці, 1–2 листопада 2019 р.); IX Міжнародній науковій конференції «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії» (м. Рівне, 4–5 грудня 2019 р.); Conferința științifică internațională «Modalități conceptuale de dezvoltare a științei moderne» (м. Бухарест (Румунія), 20 листопада 2020 р.); International Scientific and Practical Conference «Specialized and multidisciplinary scientific researches» (м. Амстердам (Нідерланди), 11 грудня 2020 р.); Науковій історико-краєзнавчій конференції «Поділля в добу непу (1921–1928 рр.)» (м. Хмельницький, 9 квітня 2020 р.); XV та XVI Подільських наукових історико-краєзнавчих конференціях (м. Кам'янець-Подільський, 17 листопада 2017 р. та 27–28 листопада 2020 р.); III Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих вчених «Сучасні тенденції у розвитку науки та освіти» (м. Кам'янець-Подільський, 23 березня 2017 р.); IV Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих вчених «Сучасні тенденції у розвитку науки та освіти» (м. Кам'янець-Подільський, 22 березня 2018 р.); V Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих вчених «Сучасні тенденції у розвитку науки та освіти» (м. Кам'янець-Подільський, 4 квітня 2019 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Теоретичні засади і практичний досвід підготовки педагогів історичного та філологічного профілю у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка:

історія і сучасність» (м. Кам'янець-Подільський, 11–12 вересня 2018 р.); IX та X Всеукраїнських науково-практичних конференціях «Духовні витоки Поділля: заклади освіти в історії краю» (м. Хмельницький, 16 травня 2019 р. та 14 травня 2020 р.); I Всеукраїнській науковій історико-краєзнавчій конференції «Слідами історії Чемеровецького краю», присвяченій 115-й річниці з дня народження Каленика Геренчука та 515-річчя відомої українки Роксолани (Анастасії Лісовської) (сmt Чемерівці, 20 листопада 2020 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Професійна підготовка фахівців в Україні: історія і сучасність» (м. Кам'янець-Подільський, 1 червня 2021 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Особистість у вимірі епох» (м. Кам'янець-Подільський, 22 вересня 2021 р.); 12 наукових конференціях молодих вчених та звітних наукових конференціях викладачів, докторантів і аспірантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2016–2022 рр.).

Публікації. За матеріалами дослідження авторка опублікувала 54 статті, з них: 2 у наукових виданнях проіндексованих у базах даних Web of Science, 9 у фахових виданнях України, 1 в закордонному періодичному виданні (Республіка Польща), 42 публікації мають апробаційний характер (див. додаток А).

Структура роботи. Дослідження відповідає визначеній меті та завданням і складається зі змісту, переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів, дванадцяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, додатків. Загальний обсяг роботи становить 381 сторінку, з них основного тексту – 182 сторінки. Список використаних джерел і літератури налічує 1007 позицій.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Історіографія проблеми

До кінця невивченою проблемою в українській історіографії є багатогранна діяльність Кам'янець-Подільського ІНО, який прийшов на зміну державному українському університету. В Україні з 1921 р. існувало 14 інститутів народної освіти: Київський, Харківський, Одеський, Кам'янець-Подільський, Вінницький, Ніжинський, Дніпропетровський, Полтавський, Житомирський, Миколаївський, Глухівський, Херсонський, Чернігівський та Луганський. Наукове дослідження історії кожного з них не завжди можливе через проблеми повноцінної джерельної бази, а інколи – через брак інтересу істориків до цієї проблеми. За останніх 30 років нею у тій чи іншій мірі займалися понад два десятка науковців, але до сьогодні залишається ще чимало нез'ясованих аспектів, не здійснено їх комплексного аналізу.

Аналіз стану наукової розробки теми дисертаційної роботи дозволяє говорити про те, що до сьогодні історія К-ПІНО не була предметом спеціального вивчення. Її історіографічне опанування протягом 1920-х – кінця 1980-х рр. здійснювалося фрагментарно в контексті дослідження проблем загальної історії освіти і науки України, біографістики тощо. Зазначимо, що є поодинокі напрацювання, присвячені К-ПІНО, які частково описують його освітньо-наукову складову. З 1990-х рр. спостерігаємо посилення інтересу вчених до історії радянської вищої освіти та процесу її формування, а також з'являються перші наукові роботи з історії Кам'янець-Подільського вишу [727; 728].

На основі того, що з 1920-х рр. українська система вищої освіти формувалася на радянській ідеологічній концепції та будівництві нової моделі ЗВО, за висновками наявних наукових напрацювань з цієї проблеми, історіографічним аналізом охоплено дослідження, які прямо або

опосередковано стосуються проблеми творення української радянської вищої педагогічної освіти в «особі» інститутів народної освіти та зокрема Кам'янець-Подільського ІНО. Весь масив праць умовно можна поділити на три хронологічні періоди: 1) праці сучасників подій (1920–1930-х рр.); 2) дослідження, опубліковані на початку 1930-х–1990 рр.; 3) напрацювання вчених з 1991 р. і до сьогодні. Двом першим періодам характерна політична заангажованість, хоча наприкінці 1920-х рр. започатковується процес переосмислення історичного минулого.

Перший період (1920–1930 рр.) вирізняється працями науково-педагогічних працівників К-ПІНО, керівників, співробітників державних органів УСРР та діячів освіти, науки. Невеликі розвідки професорсько-викладацького колективу (майже два десятка статей) полягали в описі історії вишу, формування його наукових підрозділів, організації освітнього процесу, діяльності окремих учених тощо [579; 580; 610; 739; 740; 850–854; 881; 886; 887; 545]. Найчастіше такі праці виходили у наукових збірниках, що видавав сам виш. На особливу увагу заслуговують праці ректора Кам'янець-Подільського інституту народної освіти В. Геріновича [633; 631; 632]. Його стаття у другому томі «Записок Кам'янець-Подільського інституту народної освіти» є першою працею, присвяченою діяльності педагогічного ЗВО на Поділлі у 1920-х рр. Автор аналізує важкі умови формування вишу з 1918 р., процес реорганізацій 1920–1921 рр., освітню та наукову діяльність ІНО. Разом з описом НДК та НТ, які діяли в К-ПІНО, В. Герінович уперше проаналізував роботу двох факультетів та їхню матеріально-технічну базу. Важливим його досягненням стало подання статистичного матеріалу про кількість комсомольців, національні та соціальні показники здобувачів вищої освіти до 1928 р. Додаток статті доповнюють дані кількості професорсько-викладацького складу, техперсоналу та студентства. Завдяки цьому напрацюванню нам вдалося з'ясувати точний розмір земельної ділянки, що належала вишу, її збільшення і зменшення упродовж майже десятирічного періоду існування закладу вищої освіти.

Характерною ознакою цієї історіографічної групи є те, що вивчення проблеми розвитку вищої освіти відбувалося паралельно із власне процесом розбудови освітньої галузі. Багато партійних керівників та й дослідників – сучасників тогочасних подій, виконували свої роботи на основі власних спостережень. Частина з них брала активну участь у реформуванні та створенні «нової» радянської вищої педагогічної освіти. Велике значення мали праці наркомів освіти УСРР Г. Гринька (1920–1922 рр.), М. Скрипника (1927–1933 рр.) та їх заступника Я. Ряппо (1921–1928 рр.), які були засновниками і «творцями» нової української концепції та моделі вищої педагогічної школи [837–841]. У їхніх працях обґрунтовано необхідність реформування вищої освіти, визначено концептуальні принципи розвитку ЗВО в УСРР, зроблено порівняльний аналіз освітньої моделі УСРР і РСФРР, а в окремій роботі Г. Гринька «Чергові завдання радянського будівництва в царіці освіти» розкритиковано різні підходи у побудові вищої освіти в УСРР [639]. М. Скрипник акцентував увагу на позитивних здобутках радянської вищої школи, зокрема у сфері українізації, але вдавався і до критики свого попередника [855].

Питання розвитку вищої освіти у 1920-х рр. знайшло відображення у працях інших діячів науки та освіти. У роботах М. Авдієнка, А. Альбертштейн, В. Ястжембського, В. Маркова, А. Приходька, Я. Звігальського та М. Іванова оцінюється розвиток освітньої сфери в Україні у різні періоди [549; 574; 689; 774; 818]. Окрім того, автори намагалися нейтрально аналізувати професійну освіту в УСРР, але тиск з боку радянського керівництва змусив їх лише узагальнити відомі факти, про які писали партійні лідери. Корисними все ж є подані факти щодо структуризації вишів.

Проблеми функціонування та розвитку ІНО описані в статтях і монографіях М. Зотіна, Зандер та О. Полоцького. Дослідники наголошували на необхідності створення педвишів такого типу, а також охарактеризували структурні підрозділи ІНО (факультети соцвиху, профосвіти та політосвіти) [690; 975; 686; 811]. М. Зотін, окрім того, акцентував на методах освітньої

діяльності, проведенні прийому у виші, проходженні практик тощо [691]. Схожою є розвідка Б. Володарського та Й. Космана, у якій поряд із характеристикою зарахування абітурієнтів досліджено особливості робітничих факультетів та систему вступу до них [603].

Отже, узагальнюючі праці керівників освітньої галузі, учених, педагогів та ін. цього історіографічного періоду склали основу для розуміння проблеми. Роботи, що були опубліковані, мали широкий діапазон, але не відбувалося фокусування уваги на контексті вишів, зокрема й К-ПНО. Це питання потонуло в загальних результатах діяльності педвишів, а досягненням стала поява першої ґрунтовної статті з історії Кам'янець-Подільського ІНО.

Із 1930-х рр. у наукових працях порушують проблему здобутків радянської вищої школи та боротьбу влади з її «ворогами», що пов'язано зі зміною політичних підходів в управлінні країною. Висловлюється думка, що творення української вищої педагогічної освіти після утвердження УСРР було обов'язковою складовою загальносоюзного освітнього процесу. Діяльність попередніх фундаторів концепції власне «нової» системи вищої освіти УСРР Г. Гринька, Я. Ряппо, М. Скрипника тепер вважалася неправильною, а вони самі – контрреволюціонерами. Також у цей період зростає упередженість підходів у розгляді питання творення ЗВО, а також ролі політичної цензури, яка суттєво обмежувала вивчення проблеми.

У цей період з'являються праці С. Дізеля, В. Баумштейна, О. Шліхтера, К. Овсянникова, присвячені розвитку вищої освіти в 1920-х рр. Поряд із вихвалянням радянської освітньої моделі, вони звертали увагу на пролетаризацію, критикували дореволюційну професуру, а також описували підготовку спеціалістів у педвишах, гіпертрофовану роль комсомольців і комуністів у боротьбі зі «старою» професурою [648; 798; 911]. Такі видання зафіксували пануючі настрої у вищій школі, однобічно акцентували на т.зв. політичних проєктах у ЗВО, що шкодили об'єктивному аналізу подій.

Важливе значення у характеристиці професорсько-викладацького складу мають праці О. Бейліна «Кадры специалистов СССР: их формирование и

рост», Б. Келлера «Пролетарская революция и советская интеллигенция» та А. Синецького «Профессорско-преподавательские кадры высшей школы» [585; 705; 847]. У них досліджено процес формування «червоної» професури, підготовку нових кадрів через НДК, обґрунтовано потреби постійного контролю та очищення вишів від української національної буржуазії в особі викладацького колективу, а також охарактеризовано загальний стан радянської інтелігенції 1920–1930-х рр. та її участь у суспільному розвитку. Такі роботи посприяли висвітленню особливостей формування професорсько-викладацького складу К-ПНО та його динаміку під час «удосконалення» кадрової політики більшовиків.

Проблемою розвитку вищої педагогічної освіти в даний період займалися також Е. Мединський і С. Чавдаров [775; 904]. Важливим їх досягненням було узагальнення успіхів та переваг радянської системи вищої школи, однак у цих роботах спостерігаємо тотальну ідеологію та вихваляння радянської влади, що йшло в розріз з об'єктивним аналізом проблеми.

У першій половині 1950-х рр. було захищено одні з перших дисертацій з історії вищої освіти. Йдеться про роботи М. Бистрова «Боротьба Комуністичної партії за подальший розвиток та зміцнення радянської вищої школи в Україні (1928–1939 рр.)» [945], А. Агеєва «Боротьба Комуністичної партії за підготовку кадрів під час реконструкції народного господарства СРСР (1928–1937 рр.)» [943], М. Рудько «Будівництво радянської вищої школи в Українській РСР у 1918–1925 роках» [964]. Науковці серед низки порушених питань з історії вищої освіти, аналізують і розвиток мережі та структуру ЗВО, політику пролетаризації, ідейно-політичне виховання молоді, подають кількісний показник студентського контингенту тощо. Такі дані дозволили охарактеризувати основні причини у змінах соціального складу здобувачів вищої освіти К-ПНО в контексті більшовицької політики, дослідити процес насаджування атеїстичних переконань, комуністичної ідеї тощо.

Більшість праць того часу мали частково науковий характер, вони занадто заідеологізовані, постійно перебільшують роль партії в освітніх

процесах. Наведені тут статистичні дані, як правило, завищені, необ'єктивно оцінено процес пролетаризації вишів. Утім корисними є факти про формування комсомольського активу, порівняльна статистика, що стосується студентського складу, а також обґрунтування необхідності боротьби влади з дореволюційною професурою у К-ПНО, з'ясування етапів становлення вищої школи радянського типу тощо.

Із другої половини 1950-х рр. простежується спроба змінити акценти в історіографії. Після засудження культу особи Й. Сталіна розпочався новий етап у вивченні проблем історії вищої педосвіти, проте загальна тематична спрямованість досліджень майже не змінилася, у них залишився фактор ідеологічної пропаганди.

У монографіях, статтях та інших виданнях цього часу розглядали реформування вищої педагогічної школи УСРР і нетривале існування окремих ІНО в загальному процесі культурного будівництва [588; 640; 829; 543]. Вони подають процедуру створення інститутів, а в більшості випадків згадують лише час виникнення, частково освітній процес як основу підготовки висококваліфікованих спеціалістів – провідників комуністичної ідеї. У цьому плані важливою є робота Г. Ясницького, у якій разом із аналізом системи підготовки вчителів упродовж 1921–1932 рр. зроблено невеликий огляд історіографії проблеми [934]. Також радянські історики, партійні діячі, педагоги та ін. досліджували вплив осередків КП(б)У, комсомолу, профспілки на підготовку вчительських кадрів, їх роль у загальнополітичному та культурно-освітньому розвитку [641; 870; 871; 765; 947].

Серед опублікованих робіт виокремимо монографію «Вища школа Української РСР за 50 років. Ч. 1» [600], у якій зокрема з'ясовано особливості створення НДК та її діяльність у структурі К-ПНО. Крім того, у монографії згадується процес реорганізації Кам'янець-Подільського державного українського університету в інститут народної освіти та формування мережі педагогічних закладів вищої освіти такого типу на початку 1920-х рр.

Загалом підходи вчених другої половини ХХ ст. щодо історії становлення та діяльності вищої педагогічної школи УСРР мало чим відрізняються від попередніх напрацювань. Аналіз, як і раніше, здійснювався під кутом зору пропартійної ідеології, подавалася загальновідома та дозволена цензурою інформація [601]. Також до вказаних напрацювань слід віднести працю А. Бутягіна та Ю. Салтанова [593]. У монографії проблеми української вищої школи автори розглядали в контексті партійної ідеології, наголошуючи на існуванні лише однієї моделі радянської вищої освітньої системи. Важливим є їх узагальнювальний матеріал про реформування ЗВО в УСРР, що дозволило виявити причини реорганізації К-ПНО.

Щодо розкриття проблеми освітньої інтелігенції в цей період, то з'являються роботи, які пов'язані із залученням до активної науково-педагогічної діяльності «старої» професури, розглядом шляхів формування нових кадрів з робітників і селян, які мали замінювати дореволюційних фахівців [704; 875; 575; 578]. Схожою є робота Л. Ткачова «Інтелігенція Радянської України в період побудови основ соціалізму» [872], де, крім того, простежується думка про взаємозв'язок формування «червоної» професури з реорганізацією ЗВО як причина цього явища.

Дослідження окремих складових становлення ІНО знаходимо в роботах О. Слуцького, В. Шейко, В. Білоцерківського, І. Пушук, Г. Шевчук та ін. [857; 588; 823; 908; 909; 910]. Останній розглянув питання розвитку мережі вишів, згадуючи й К-ПНО, політику пролетаризації, діяльність викладачів. Зауважимо, що твердження, сформульовані вченими, мали передусім пропагандистське завдання, вихваляючи роль партії у формуванні освітнього життя в УСРР, вони були позбавлені об'єктивності.

Паралельно з цими виданнями світ побачила одна з перших публікацій, присвячена власне діяльності Кам'янець-Подільського ЗВО у 1920-х рр. Р. Ростикус здійснив спробу проаналізувати роботу К-ПНО на звітній науковій конференції Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту в 1962 р. [827]. 1920-і рр. складають більшу частину в цій статті. У

ній автор подає загальну інформацію про час створення вишу, його факультетів, реорганізацію в ІСВ та вказує чисельність студентського колективу на початку 1920-х рр. Зазначимо, що у праці автор помилково називає К-ПНО Вищим інститутом народної освіти, однак більшість інформації перегукується зі статтею В. Геріновича за 1927 р., що дозволяє зробити висновок про її використання як основи в характеристиці діяльності К-ПНО. Стаття має цінний матеріал, який додатково розкриває освітню складову досліджуваного нами вишу.

Короткі відомості про існування К-ПНО висвітлено в «Історії міст і сіл Української РСР. Хмельницька область» [982]. В інших томах цього видання, присвячених регіонам УРСР, можна віднайти історичні довідки про інші інститути педосвіти. Схожа інформація є у багатотомній «Історії Української РСР», підготовленій колективом Інституту історії АН УРСР [983].

На межі 1980–1990-х рр. завдяки геополітичним трансформаціям у Східній Європі, зокрема розпаду СРСР і утворенню незалежних держав, сформувалася українська національна історіографія, яка продовжила традицію 1917–1920 рр. Тепер головне завдання полягало в переосмисленні спадку радянських учених та підходів до вивчення історії української еліти. Почали застосовувати нові методи дослідження, виробляли принципово відмінні погляди на освітні процеси 1920-х рр., а сприяли цьому відкритість архівів, відсутність цензури, свобода наукової діяльності, практика вчених об'єктивно з'ясувати найбільш суперечливі аспекти та «білі» плями в історії.

Цей рубіжний період став плідним у вивченні історії вищої педагогічної школи в Україні. В. Майборода опублікував кілька своїх перших праць з історії вищої педосвіти УСРР [772; 773]. Використавши архівні матеріали та напрацювання попередників, він зміг переосмислити та довести, що на початку 1920-х рр. освітній рівень педагогів у республіці був низьким, що призвело як до збільшення кількості педагогічних вишів, так і спрощення системи вступу до ІНО, зокрема і Кам'янець-Подільського. Автор звернув увагу й на відміні вступних іспитів, внесення змін до навчальних планів,

пов'язаних зі збільшенням суспільствознавчих дисциплін. У наступних працях В. Майбороди розвинуто зазначені аспекти [770; 771].

Загалом працям радянських науковців цього періоду, як і раніше, було властиве перебільшення ролі партії у становленні й розвитку вищої педагогічної освіти в УСРР. У кожному дослідженні стверджується про створення радянською владою сприятливих умов щодо освітніх перетворень, особливо здобування вищої освіти пролетарською молоддю. У частині робіт більше розкрито реорганізацію системи вищої освіти в 1920–1921 рр., діяльність комсомольських і партійних організацій у ЗВО, меншою мірою – освітню та наукову складову.

Із 1991 р. історики доби незалежності надавали проблемі формування вищої педосвіти в УСРР набагато більше уваги, ніж попередники. З'являється велика кількість нарисів, монографій, статей під новим кутом зору – спростування радянських стереотипів, розкриття суперечливих процесів в історії вищої освіти, висвітлення раніше заборонених тем тощо. Дотримання принципу об'єктивності та неупередженості суттєво поліпшило якість праць учених. Відновлювалися підходи, започатковані ще в 1930-ті рр. українським дослідником С. Сірополком, який емігрував після поразки української революції 1917–1921 рр. У своїх працях автор дав негативну оцінку процесу реформування ЗВО в Україні на початку 1920-х рр. [848; 849, с. 742] та наголосив, що К-ПНО та СГІ стали спадкоємцямим ДУУ, якого радянські історики не помічали. Ці праці, які згодом були перевидані в незалежній Україні, стали поштовхом до переосмислення історії вищої педосвіти, привернули увагу до вивчення діяльності К-ПНО. З'явилися нові фундаментальні дослідження, у яких було запропоновано нову парадигму історії вищої школи 1920-х рр. – критика радянської системи, з'ясування позитивних і негативних моментів у її функціонуванні тощо [861; 906; 873].

Погоджуємося із твердженням вітчизняного історика В. Левченка, що історіографія сучасного періоду неоднозначна за своїм характером і змістом. Як видно зі змісту праць, вони виконані в різних напрямках: одні

представляють узагальнювальні видання з історії освіти, де діяльність К-ПНО розглядають опосередковано; інші (статті, монографії тощо) присвячені українській інтелігенції як такій і науково-педагогічні зокрема; висвітленню репресивних заходів, різних каральних процесів щодо вчених, працівників освіти. Чимало праць розкривають діяльність К-ПНО: студентський контингент, викладацький склад, освітньо-наукове життя, повсякдення тощо. До них відносимо і ювілейні видання історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

У працях узагальнювального характеру, які вийшли в цей період, питання функціонування вищої педагогічної освіти УСРР в 1920-х рр. досліджується частково. У них переважають загальні дані про галузь, а відповідні зміни розглядаються, як результат діяльності цього центру [974; 657]. В окремих працях з історії української культури ІНО взагалі не згадують, хоча наголошують на застосуванні нової освітньої політики на початку 1920-х рр. [909, с. 200–201; 910, с. 129–130].

Із 1992 р. звернулися до проблеми ІНО, як провідного закладу в розвитку системи вищої педагогічної школи УСРР, В. Липинський та В. Майборода [754; 755; 770]. Автори розглянули загальноукраїнські аспекти освітнього процесу, які дали можливість краще зрозуміти систему тогочасної освіти, з'ясувати мережу педзакладів, концепцію та структуру ІНО тощо. В. Майборода також звернув увагу на реорганізацію педвишів в умовах становлення та формування радянської командної системи управління у 1920-х рр., діяльність робітфаків при ІНО, серед яких згадується і Кам'янець-Подільський виш, його реорганізацію у 1930 р.

Певне розуміння процесів у педвишах дають кандидатські та докторські дисертації з історії, причин та умов будівництва вищої освіти УСРР, її педагогічної складової. З 1990-х рр. їх захистили Н. Аксакова [944], Т. Калініченко [948], О. Лавріненко [951], Н. Матвійчук [958], Н. Самандас [968] та ін. Автори описали найважливіші аспекти від початку заснування радянських ЗВО у 1920–1921 рр. до тривалої професійно-педагогічної

підготовки вчителів. Схожими за концепцією є монографії Н. Дем'яненко [644] та В. Прилуцького [815], а також змістовні статті І. Ніколіної [797], О. Філоненка [876], І. Ящук та ін. [935; 936; 814; 816].

Важливе значення в історіографії мають дослідження (дисертації, опубліковані праці), присвячені студентству, О. Комарніцького, О. Рябченко, О. Лаврута та О. Ляпіної [950; 711; 713–725; 953; 745–748; 767; 967; 831–836]. У них глибоко розкрито процес пролетаризації студентського контингенту, з'ясовано їхнє повсякдення, гострі матеріальні проблеми молодих людей. Ці напрацювання дозволили, зокрема, детально та об'єктивно описати матеріальну складову життя здобувачів вищої освіти К-ПНО, спроби їх вирішити. Низку аспектів різноманітного життя і діяльності студентства цього періоду проаналізували інші автори [685; 730; 860]. Важливим дослідженням стала поява робіт, присвячених джерелам з історії вищої освіти у перше десятиріччя радянської влади [961; 586].

Чимало важливої інформації про К-ПНО є в серійному виданні «Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Хмельницька область» [598].

Виокремимо групу про українську інтелігенцію досліджуваного періоду, у яких йдеться і про викладацький склад вишів. Одними з перших з'являються монографія Г. Касьянова «Українська інтелігенція 1920 – 30-х років: соціальний портрет та історична доля» [702] та його дисертація «Інтелігенція Радянської України 1920-х – 30-х років: соціально-історичний аналіз» [701]. У них автор подав загальну характеристику освітянській еліті, яка формувалася під тотальним контролем та комуністичною пропагандою у т.зв. «червону» професору. Значну частину робіт і досліджень присвячено конкретним науковцям та викладачам Кам'янець-Подільського ЗВО [551; 565; 573; 604; 646; 664; 669; 682; 729; 782; 783; 793; 794; 796; 803; 826; 828; 858; 959; 983; 991; 993; 994; 1001; 1005], а також партійним функціонерам, які брали участь у становленні педагогічних ЗВО радянського зразка [763].

На нашу думку, заслуговує на увагу серія видань О. Завальнюка, О. Комарніцького та В. Прокопчука [675; 679–681; 819], присвячена ректорам К-ПНО. Особливий акцент у них зроблено на управлінському аспекті п'яти ректорів, що дозволило з'ясувати різні проблеми вишу: структурно-управлінську, фінансову і реорганізації факультету профосвіти тощо. У монографії О. Завальнюка «Утворення і діяльність державних українських університетів (1917–1921 рр.)» [665] безпосередньо проаналізовано діяльність ДУУ в Кам'янці-Подільському, досвід якого частково перейшов К-ПНО. Зокрема, вартий уваги кадровий аспект, який послугувався певною мірою стартовим майданчиком для формування штату науково-педагогічних працівників ІНО.

Не залишилися поза увагою вітчизняних дослідників науково-педагогічна діяльність, повсякденне життя та соціальне походження української інтелігенції 1920-х рр. [949; 708; 872; 873; 951; 733; 752]. У праці І. Кліцакова про педагогічні кадри УРСР 1917–1930-х рр. уперше трапляється твердження про негативне ставлення радянської влади до особистості викладача, науковця і його потреб [707], однак, з невідомих причин, він не наводить прикладів з українського досвіду, акцентуючи увагу на російському освітньому просторі.

Дослідники порушили тему репресій, переслідувань та різних каральних заходів радянської влади щодо «старої» професури, «буржуазних» студентів, зокрема в Кам'янець-Подільському інституті народної освіти. Одним з перших, хто досліджував дану тему, був Б. Антоненко-Давиденко [576; 577]. Він привернув увагу до виявлення «ворогів у народі», причетних до СВУ. Поглиблено над цією темою працювали В. Нестеренко, В. Павленко, О. Посвістак, В. Пристайко та Ю. Шаповал [791; 792; 806; 813; 817].

Про переслідувальну політику щодо викладачів йдеться у працях В. Даниленка, Н. Литвин та В. Ченцова. Зокрема, наголошено на припиненні їхньої трудової діяльності через заслання у віддаленні східні регіони СРСР [435; 449; 762; 906]; наведено ряд імен у багатотомному виданні Інституту

історії України НАН України «Україна крізь віки» (Т. 11). Один із акцентів політичного переслідування «старої» професури у 1930-х рр. розкривається на прикладі нищення української інтелігенції [737].

У низці видань, присвячених утворенню, діяльності та структурі К-ПНО, звернено увагу на реалізацію політики українізації, яка давала загалом позитивні результати [683; 700; 768]. Автори переконанні, що відбувалося формування мережі педагогічних вишів у радянській Україні в 1920-х рр., яке взаємопов'язано із процесом реорганізацій та проблемою українізації тощо.

Наприкінці 1990-х рр. з'явилася стаття Е. Мельника та А. Філінюка, присвячена К-ПНО. Згодом вона увійшла окремим розділом до фундаментальної праці «Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення» [777; 699]. Автори виокремили етапи розвитку вишу – академію теоретичних знань / інститут теоретичних наук / інститут народної освіти / інститут соціального виховання. Зосереджуються і на роботі двох факультетів (профосвіти та соцвиховання), частково на освітній діяльності та згадують ректорів вишу (П. Клепатського, П. Бучинського, В. Гериновича, Ф. Кондрацького). Важливими у їхній роботі стали одні з перших згадок про ліквідацію Вінницького ІНО та переведення частини студентів до Кам'янець-Подільського вишу, а також об'єднання із вищими педагогічними курсами ім. М. Драгоманова. В історичних нарисах з історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка О. Завальнюк та О. Комарніцький окремо привернули увагу інституту народної освіти, узагальнивши раніше опубліковані дослідження [676–678].

Дещо більше інформації про К-ПНО містять статті В. Адамського та О. Комарніцького [552–558; 560–564; 711; 713–723]. Їх напрацювання частково доповнюються матеріалом про наукову діяльність викладацького складу Кам'янець-Подільського вишу 20-х рр. ХХ ст. Л. Баженова [583]. Зауважимо, що останній не обмежився лише цією науковою статтею у питанні історії Кам'янець-Подільського вишу [581; 582].

Упродовж останніх років активно працює над дослідженням репресій проти студентства О. Комарніцький. У низці його статей [710; 712; 726] та монографії «Студенти-педагоги у модернізації вищої освіти радянської України у 1920–1930-х рр.» [709] з'ясовано соціальні «чистки», інші каральні заходи та загальне становище здобувачів вищої освіти педагогічного профілю в УСРР.

Оцінюючи масив наукового доробку сучасних українських учених, зазначимо, що кожен вніс свою частку в дослідження даної проблеми. Водночас, вони оминають чимало нез'ясованих питань з історії діяльності К-ПНО. Для детального вивчення цієї проблеми ми залучили широкий комплекс джерельної бази.

Отже, аналіз значного масиву праць радянських і вітчизняних істориків свідчить, що цілісно та комплексно тема нашої дисертаційної роботи ще не досліджувалася, хоча вчені змогли з'ясувати окремі аспекти. Найбільше, хоч і не повністю, вивчено питання структури К-ПНО та її зміни. Проблеми формування викладацького складу, організації освітнього процесу, юридичного оформлення К-ПНО, наявності матеріально-технічної бази, а також проведення «чисток» у колективі до сьогодні залишається до кінця не з'ясованим.

Історіографію проблеми проаналізовано в одній статті дисертантки [919].

1.2 Джерельна база дослідження

Джерельна база досить багата і різноманітна. Залучені джерела дозволяють розв'язати визначені дослідницькі завдання, розкрити тему дисертаційної роботи, різні за походження. Основну масу становлять архівні документи і матеріали, розміщені в Національному архівному фонді України. Йдеться про ті джерела, які розміщені у 14 фондах 5 архівів України, частина з них вводиться у науковий обіг уперше, а саме: ЦДАВО України, ЦДАГО

України, Державного архіву міста Києва, державних архівів Вінницької та Хмельницької областей.

Усі виявлені документи з теми дослідження можна згрупувати за такими видами: **нормативні документи** комуністичної партії, Народного комісаріату освіти та Укрголовпрофосвіти (розпорядження, накази, постанови, протоколи тощо); **офіційно-ділова документація вишів** (листування, навчально-наукові матеріали, звіти, дані, що дають уявлення про студентів та викладачів ІНО тощо); **особові** (автобіографії, особові справи, мемуари тощо); **судово-слідчі справи** (матеріали допитів, слідчі висновки); **періодична преса, опубліковані джерела**.

Усі зазначені види документів, незалежно від походження, дозволяють розкрити різні види діяльності К-ПІНО та інших вишів. Цінні **нормативні матеріали** з історії К-ПІНО зберігаються у фонді Народного комісаріату освіти УСРР ЦДАВО України (ф. 166). Його перший опис містить різнопланову документацію нормативного характеру. Насамперед – це постанови, декрети, розпорядження, інструкції та накази НКО УСРР з питань організації вищої освіти в республіці, зокрема, педагогічної.

Окремо виокремимо документи фонду 2, які містять важливу інформацію про педвиші (оп. 2, 3, 4). Найбільшу увагу привертають постанови РНК УСРР щодо функціонування інститутів народної освіти, зокрема: проект постанови про заснування ІНО від 1923 р.; створення мережі закладів освіти; витяги з протоколів та інша документація щодо заснування факультету політосвіти при Харківському ІНО. Такий факультет діяв лише у трьох вишах (Харківському, Одеському, Дніпропетровському).

Матеріали фондів 1 та 7 ЦДАГО України вдало доповнюють попередню інформаційну базу. Йдеться про комсомольські, профспілкові та партійні осередки, які діяли в інститутах, що зафіксовано в протоколах, постановах, інструкціях з агітаційно-пропагандистської, політосвітньої роботи у вишах, циркулярах і положеннях губернських комітетів КП(б)У та ін. 13 справ фондів (п.) 1, 3 та 4 (описи 1) Державного архіву Хмельницької області дають змогу

проаналізувати роботу не лише таких повітових осередків, а й діяльність партійних і комсомольських організацій у К-ПНО. Крім того, завдяки протоколам засідань бюро КП(б)У при ІНО досліджено процес соціальної студентської «чистки».

Цінні нормативні документи про утворення К-ПНО містить ф.р. 302 (радянська доба) Держархіву Хмельницької області, зокрема: проекти статуту ІНО, трудового колективу, пояснювальна записка до положення про реорганізацію Кам'янець-Подільського державного українського університету в інститут теоретичних наук, документи про перетворення в інститут народної освіти. Одне з важливих для нас питань реорганізації 1920–1921 рр. розкриває «Бюлетень НКО УСРР» за 1921 р. [472; 495], збірники законів РСФРР, партійних актів НКО УСРР [491; 492; 438; 437], а також «Кам'янець-Подільський державний український університет (1918–1921 рр.) у документах і матеріалах» (укладачі С. Копилов та О. Завальнюк) [442]. Останнє видання містить низку розпоряджень політкомісара вишу, що стосуються різних аспектів життя інституту. Крім того, постанови про агітаційно-пропагандистську діяльність у вишах знаходимо у 2 та 3 томах збірника «КПСС в резолюціях и рішеннях съездов, конференцій, пленумов ЦК (1898–1988)» [443; 444], про матеріально-побутові умови науково-педагогічних працівників – у «Збірнику законів і розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1921 р.» [439; 440]. У повоєнний час вийшло два збірники документів і матеріалів про культурне будівництво УСРР. До них увійшли нормативні акти про процеси 1920-х рр. Ми використали, зокрема, Кодекс законів про народну освіту, що регламентував вищу педагогічну освіту, а також партійні резолюції про стан ЗВО в УСРР та ін. [445; 446; 447; 448].

Чималий фактаж, який характеризує процес становлення та роботу ІНО, міститься у Держархіві Вінницької області (ф.р. 1942) та Державному архіві міста Києва (ф.р. 346). Наявні циркуляри та накази надають різнопланову інформацію – від статуту інститутів народної освіти (березень 1920 р.), який

роз'яснює адміністративні, навчальні та господарські завдання цих ЗВО, до призначення ректорів Вінницького та Київського ІНО.

Документи фонду 302 «Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту» стали основою вивчення невідомих аспектів діяльності К-ПНО. Йдеться про справи щодо ліквідації факультету професійної освіти, роботи факультетських комісій (педагогічного, виробничого та соціально-економічного циклів), наукових структур, організацію освітнього процесу, виборів та наказів ректора (оп. 1), а також інструкцій щодо набору абітурієнтів (оп. 4). Джерело містить найбільшу кількість документів **офіційно-ділового характеру**. Опрацювання звітів факультетів та навчальних планів вишу (оп. 1, 3, 4) дозволило з'ясувати, які навчальні дисципліни вивчалися в ІНО, хто був закріплений за ними із професорсько-викладацького складу, якою була якість освітнього процесу. Крім того, у зазначеному фонді виявлено унікальні документи, зокрема звіти науково-дослідних та навчально-допоміжних установ інституту.

Списки, алфавітні журнали та анкети студентів (ф.р. 302) дають змогу реконструювати кількісний склад здобувачів вищої освіти. Схожі документи щодо переліку і даних викладацького складу демонструють динаміку науково-педагогічних працівників упродовж 1921–1930 рр. Таким чином, ця частина архівних джерел дозволила краще дослідити практичний зміст системи вищої педагогічної освіти в К-ПНО, стан підготовки висококваліфікованих кадрів, а також проблеми, пов'язані з формуванням та змінами у викладацькому складі.

У межах досліджуваної теми проаналізовано значний масив офіційної документації (звіти, навчальні плани, списки), на основі яких здійснювалося управління, організація освітнього процесу та формувалися колективи вишів. Частина таких документів сконцентрована в ЦДАВО України (ф. 166, оп. 2, 3, 5, 7, 8). Тут збережено інформацію не лише про К-ПНО. Важливими для порівняння стали звіти за окремі навчальні роки Київського, Миколаївського, Одеського, Харківського, Ніжинського, Чернігівського та інших ІНО. Це дозволило з'ясувати відмінності в освітньому процесі різних вишів,

використати зафіксовані статистичні дані про професорсько-викладацький склад і студентський контингент, визначити місце К-ПНО в системі педагогічних вишів УСРР та ін.

Варте уваги листування НКО УСРР з К-ПНО у 1920-х рр. (оп. 6) щодо відомостей про студентів, викладачів, затвердження кошторису, а також видання збірника наукових праць («Записки Кам'янець-Подільського інституту народної освіти») учених вишу. Тут зберігаються листи до Кам'янець-Подільського КППС щодо вирішення житлової проблеми. Наявні у спр. 7194 та 7200 документи дозволили вивчити питання забезпечення студентів гуртожитками, а також їх фінансування.

Загалом залучена до роботи офіційно-ділова документація сприяла розкриттю різних аспектів діяльності К-ПНО, дозволила з'ясувати т.зв. «білі плями» історії цього закладу вищої освіти. Зазначимо, що існуючі документи за своїм характером є фрагментарними, адже розкривають лише окремі факти і події. Це пояснюється неповним збереженням архівних матеріалів, а також неможливістю використати окремі архівні справи через незалежні від нас причини.

Важливий інформаційний потенціал містять **документи особового характеру**, а саме біографії та особові справи професорсько-викладацького складу К-ПНО. Фонд 166 опис 12 ЦДАВО України, фонди р. 302 та 582, опис 2 Держархіву Хмельницької області містять життєписи науково-педагогічних працівників Кам'янець-Подільського вишу, їх анкетні дані, заяви, списки навчально-наукових праць, в окремих справах є конспекти лекцій, відомості про сім'ю та матеріально-побутовий стан. Опрацьовані понад 60 особових справ дозволили встановити не лише імена тих, хто забезпечував освітній процес, а й умови їхньої праці, кар'єрне зростання, політичну та громадську діяльність, ставлення до більшовицької влади, відомості про місце проживання, що в свою чергу пояснює фінансову їхню спроможність, а також виявити наукові здобути (опубліковані та не опубліковані праці) тощо.

Серед великої кількості особових джерел неоціненним для дослідження є справи тих викладачів, які паралельно з педагогічною роботою обіймали адміністративні посади, це ректори: М. Хведорів [176], С. Сидоряк [174], П. Клепатський [402; 165], П. Бучинський [401], В. Геринович [378; 160], Ф. Кондрацький [384; 166]; політкомісари: П. Чалий [178], Л. Ізбінський [380], Р. Заклинський [164]; декан І. Любарський [спр. 260]; викладачі: Н. Гаморак [377; 159], В. Бернадський [154], А. Малиновський [170], О. Неселовський [389; 171], Є. Сташевський [175], М. Хитьков, М. Храневич [393], К. Поль [390; 172], Ю. Сіцинський [392; 415–418] та ін. Частина цих архівних справ вводиться до наукового обігу вперше. Вони дозволяють у хронологічній послідовності відтворити періоди керівництва кожного ректора та політкомісара. Ці документи стали додатковим джерелом для дослідження їх внеску в розвиток К-ПНО. Значне фактологічне підґрунтя мають справи професорсько-викладацького складу, хоча в архівах відсутня повна інформація про окремих – Я. Регулу, О. Ретанова, С. Назаревича, О. Ковалівську та ін.

Не менш репрезентативним є фонд р. 3333, присвячений історико-краєзнавцю та викладачу К-ПНО Юхиму Йосиповичу Сіцинському. Тут знаходимо авторські конспекти з історії мистецтва, записи за результатами археологічних розвідок від НДК, спогади рідних про вченого, а також автобіографічні свідчення про викладацьку та наукову діяльність.

Одним із ключових масивів даної групи джерел є спогади сучасників подій 1920-х рр. Ці дані є важливими для розкриття суспільно-політичного життя, матеріально-побутових умов викладачів та студентів К-ПНО. Виокремимо спогади студентів Ю. Горбенка [450], С. Діброви [452], К. Присяжнюка [454–458], а також викладачки С. Русової [459–461]. Ці матеріали свідчать про особливості характеру викладачів, стиль викладання, ставлення студентів до навчання, допомагають зрозуміти матеріальні проблеми, які мав виш, загалом здобування освіти, викладацький склад та ін. Усі вони характеризують ті чи інші події через призму власного бачення, а

також під впливом тодішніх політичних подій. Тому ці джерела потребують додаткового аналізу для об'єктивної оцінки свідчень.

Цей аспект доповнюють **судово-слідчі справи** фонду р. 6193 Управління Служби безпеки України по Хмельницькій області, який зберігається у Держархіві Хмельницької області. Їхній основний масив складають матеріали фонду припинених слідчих справ (спр. – П). Документи, що містяться у ньому, це матеріали допитів, анкети підозрюваних, характеристики, спогади, листування, слідчі висновки, обвинувачення тощо. Ці дані дозволяють дослідити викладацьку зайнятість інтелігенції К-ПНО. Саме частину арештованих звинувачували у некомуністичних підходах у викладанні, через що прирівнювали їх до контрреволюціонерів або інкримінували участь у надуманій антирадянській організації (СВУ). У фонді зберігаються й дані про реабілітацію незаконно репресованих, але всі ці висновки виходять за рамки нашого дослідження. Усе ж частина архівних документів потребувала уточнень та зіставлень для більш об'єктивного аналізу подій 1920-х рр.

Справи десяти викладачів К-ПНО, які зберігаються у цьому фонді, особливо привернули нашу увагу, а саме: О. Ретанова [423], В. Храневича, М. Курневича [424], І. Любарського [425], Ю. Сіцінського [426], М. Коссака [428], Б. Новодворського [429], Ю. Філя та К. Поля [430; 431; 432]. Частина з них була арештована наприкінці 1920-х рр., 1930 р. та у подальші роки. Про це більш детально можна дізнатися зі статей авторки, присвячених цим викладачам [913; 916; 923; 925–928; 930; 932]. Усе ж важливим є використання усіх справ незалежно від хронологічного періоду, який вони охоплюють, адже в них є інформація про досвід педагогічної роботи, сфера зацікавленості, членство в різних партійних, профспілкових організаціях, побутові умови, конфлікти, політичні уподобання та інші аспекти, що розкривають внутрішнє життя колективу К-ПНО.

Поодинокі факти виявлено у збірнику «Реабілітовані історією», присвяченому Хмельницькій області [1003]. Там розміщена довідкова

інформація про засуджених, а саме: місце та період роботи, ким і коли арештований, яка стаття інкримінувалася та час реабілітації.

Для написання дисертаційної роботи нами залучено **періодичні видання**, які радянська влада вважала інформаційною зброєю, єдиним агітаційним ресурсом, через який можна було впливати на маси, заохочуючи потенційних здобувачів вищої освіти до вступу, розміщуючи інформацію про життя ІНО та ін. Через різну цінність цих матеріалів 1920-х рр., пресу доцільно поділити на три групи.

До першої з них (найбільш чисельної), яка яскраво відображає роботу К-ПНО, відносимо повітові газети, що виходили у прикордонному Кам'янці-Подільському: «Червона правда», «Червоний шлях», «Червоний кордон» та «Вісти Кам'янець-Подільського повітового революційного комітету та Кам'янецького бюро Комуністичної партії (більшовиків) України». На їхніх сторінках публікувалися переважно викладачі, ректори, які й подавали звітну інформацію про діяльність вишу. Ці матеріали віддзеркалювали певним чином навчальний процес, подавали дані про кількість випускників. Крім того, вміщували оголошення про початок вступної кампанії для абітурієнтів, конкурс на обрання ректора, а також містили перелік заходів з нагоди відзначення різних державних свят, зокрема річниць революції, заклики на підтримку існуючої влади. Таким чином, частина цих публікацій мала пропагандистську мету, хоча погляди більшості професорсько-викладацького колективу могли не збігатися з позицією влади як щодо окремих проблем реформування вищої освіти, так і загалом політики партії.

Не менш чисельну групу періодичної преси становлять молодіжні та студентські часописи: «Комсомолец Прикордоння», «Студент Прикордоння» та «Студент революції». Тут можна віднайти інформацію про діяльність комсомольських осередків, заклик до вступу в ряди ЛКСМУ, умови прийому до вишів і робітфаків, організацію різних соціалістичних змагань між вишами, їх пролетаризацію, діяльність гуртків, а також в окремих номерах – критику роботи комсомольської організації К-ПНО та проведення «чистки» в її рядах.

Третю групу становить періодика республіканського журналу «Шлях освіти» та газет «Пролетарська правда», «Нова громада». На сторінках двох останніх ми віднаходимо переважно статті викладачів К-ПІНО, які мали більше інформаційно-популярний характер. Найбільш активним серед них був професор С. Гаєвський, який вміщував матеріали переважно літературного змісту (присвячені українським письменникам та їх досягненням), що адресувалися широкому колу читачів для збагачення їх наукового світогляду.

Вагомішими є публікації на сторінках журналу «Шлях освіти». Поряд із загальними статтями про проведення всеукраїнських конференцій з питань освіти та їх результати формувалися розгорнуті дописи про реформи вищої педагогічної освіти. Ми використали кілька статей про потребу реорганізації інститутів народної освіти упродовж 1920-х рр. Автори наголошують на непотрібності великої кількості цих вишів та важливість реформи, що дозволить спрямувати ЗВО на потребу соціального виховання молоді. Зокрема, це стосується і Кам'янець-Подільського вишу, який 1930 р. був перетворений в інститут соціального виховання. В опублікованих матеріалах вміщено довідки про час виникнення різних ІНО, що дозволило краще зрозуміти процес формування мережі педвишів.

Отже, аналіз джерел свідчить, що наявний архівний, документально-опублікований мемуарний та газетний матеріали зафіксували процеси, що стосуються основних складових дисертаційної роботи, який дає змогу стверджувати про репрезентативність нашого дослідження. За змістовою характеристикою широко використано документи архівних установ, мемуарну літературу, періодичну пресу та збірники документів. Їх опрацювання дало змогу детально розглянути наявні розпорядження, постанови, накази, декрети про формування «нової» системи вищої педагогічної освіти УСРР в 1921 р., зрозуміти основні засади, на яких базувалася робота К-ПІНО, його структуру та діяльність упродовж майже десятирічного періоду.

Залучений комплекс джерел дозволив розглянути діяльність К-ПІНО в порівнянні з іншими республіканськими вишами такого типу. Велику цінність

мають використані матеріали особового походження, що містять унікальну інформацію про виш. Загалом джерельна база дозволяє реалізувати сформульовані дослідницькі завдання.

Зазначений аспект дисертації відбито у трьох авторських наукових публікаціях [916; 924; 931].

1.3 Теоретико-методологічні засади роботи

Тема дисертації входить до структури і змісту соціальної (нової соціальної) історії, під якою прийнято розуміти провідний напрям історичної науки, пов'язаний передусім із соціокультурним аналізом, різними умовами (у першу чергу політичними) перебігу тих чи інших її складових, зокрема галузі вищої освіти. Значною мірою дослідження належить до виду інтелектуальної історії, оскільки висвітлює науково-педагогічну діяльність викладацького складу К-ПНО.

Прихильники соціальної історії вважають за необхідне аналізувати низку процесів передусім крізь призму класового чи майнового розшарування [976, с. 439]. У цьому контексті в нашому дослідженні розглядається радянська політика щодо проведення заходів зі студентським контингентом, його повсякденне життя.

Реалізуючи визначені в дисертації дослідницькі завдання, авторка дотримувалася інституційного підходу, який найкраще узгоджується з об'єктом і предметом роботи та дає змогу досягти поставленої мети.

Методологічними засадами дисертації є широкий комплекс історичних принципів та методів, спрямованих на всебічне висвітлення подій, явищ та фактів, пов'язаних із формуванням, діяльністю вищої педагогічної освіти в Україні у 1920-х рр. У сучасній українській та зарубіжній історичній науці питанням методології займалися чимало дослідників. Використані праці окремих учених дозволяють краще розкрити проблему теоретико-методологічних засад [779; 692; 688].

У нашій роботі методологічними підвалинами стали загальнонаукові принципи історизму, об'єктивності, всебічності і цілісності, системності, достовірності та критичності.

Принцип історизму полягає в розгляді явищ, що мають логічний початок та кінець з урахуванням конкретно-історичних джерел, введених у текст дисертації. Насамперед, це архівні справи, матеріали періодики, спогади та збірники документів. Цей принцип є основним для з'ясування тих змін, що стосувалися реформування вищої педагогічної освіти в 1920-х рр. Використання даного принципу дозволило краще зрозуміти причини перетворення дореволюційних та українських ЗВО в інститути народної освіти, простежити зміни системи підготовки вчительських кадрів, еволюцію поглядів і заходи з формування «червоного» професора.

Використано і принцип об'єктивності, який базується на низці джерел, що дозволяють показати сукупність подій та обґрунтувати власну точку зору. Для наукової об'єктивності ми врахували комплекс різних факторів, а саме: політичний, соціальний, психологічний, культурний та ін., які впливали на роботу ІНО. Такий підхід дав змогу реалістично відтворити, зокрема, різні складові діяльності професорсько-викладацького складу, студентського контингенту без перекручень та надуманості, із критичним осмисленням фактів.

Принципи всебічності та цілісності досить взаємопов'язані із забезпеченням об'єктивності дослідження, що сприяє витворенню багатобічності картини подій. Саме застосовуючи цей підхід, вдалося правильно оцінити мемуарні джерела, які розкривають внутрішнє життя колективу, його політичні переконання тощо. Опрацьовуючи низку джерел, ми намагалися цілісно аналізувати весь документ чи їх групу, описати частковості.

Застосовуючи принцип системності, з'ясовано, за яких умов відбувалися організація освітнього процесу, «чисток» у викладацькому, трудовому, студентському колективах, сформувалися партійна, комсомольська організації,

встановлювалися між ними причинно-наслідкові зв'язки та розкрити діяльність К-ПНО, як органічної складової системи вищої педагогічної освіти УСРР. Також цей принцип дозволив згрупувати матеріали опублікованих і неопублікованих джерел, наявну наукову літературу у структурно завершені форми.

Важливим для дослідження став принцип достовірності, який дозволив використати доступні джерела та матеріали для встановлення істинних історичних фактів. В основу дисертаційної роботи закладено велику кількість архівних матеріалів, преси, спогадів, які вдалося систематизувати і подати, як достовірний фактаж про заснування і діяльність К-ПНО. При цьому неодмінно дотримувалися принципу критичності, оскільки, наприклад, наявні спогади потребували зіставлення з іншими джерелами, щоб уникнути суб'єктивності та можливої упередженості їх авторів.

Якісному написанню дисертаційної роботи сприяло використання низки загальнонаукових (1), міждисциплінарних (2) та спеціально-історичних (3) методів дослідження.

До першого з них віднесемо такі: аналіз, синтез, індукція, дедукція та узагальнення. За їхньою допомогою вдалося визначити наукову новизну роботи, її актуальність, об'єкт та предмет, мету і завдання, зробити узагальнення, які розкривають невідомі складові історії Кам'янець-Подільського вишу в 1920-х рр. Завдяки логічній послідовності згруповано виявлений матеріал за проблематикою, сформульовано висновки до розділів і роботи загалом.

Серед міждисциплінарних методів, застосованих у дослідженні діяльності викладацького та студентського контингенту, використано кількісно-аналітичний та статистичний методи. Перший дозволив проаналізувати зміни, що відбувалися із динамікою кількісних характеристик студентства до та після провадження політики пролетаризації, кількістю викладацьких кадрів після очищення від неблагонадійних елементів та «старої» професури. Статистичний метод дозволив визначити кількість

здобувачів вищої освіти та науково-педагогічних працівників у К-ПНО, порівняти їх із іншими вишами.

Ще одну групу методів становлять спеціально-історичні або конкретно-історичні. У роботі застосовано: історико-генетичний, історико-порівняльний, проблемно-хронологічний, нормативно-юридичний та метод евристики. Перший з них дозволив послідовно простежити хроніку подій, процеси, функції і зміни, які відбувалися у вищій педагогічній освіті, що дозволяє детально відтворити реальну історію об'єкта.

Одним з найважливіших методів нашої роботи є історико-порівняльний. Завдяки йому вдалося зіставити освітню складову К-ПНО з іншими вишами такого типу, а саме: Одеським, Харківським, Вінницьким, Київським, Дніпропетровським та ін. Крім того, вдалося порівняти кадрові проблеми, соціальні «чистки» студентського колективу, з'ясувати зміни в державній політиці, зокрема щодо формування викладацького складу та ін. Проблемно-хронологічний метод використано при структуруванні роботи за хронологічною послідовністю, реконструюванні подій із реорганізації та функціонування зазначеного вишу.

Для аналізу різних офіційних документів радянських керівних органів у дослідженні було використано нормативно-юридичний метод, зокрема було схарактеризовано нормативно-правові документи, що регулювали діяльність ЗВО, його керівництва.

У зв'язку з характером дослідження у процесі формування джерельної бази та літератури ми використали метод евристики. Він також вплинув на добір наявних архівних та інших документів і матеріалів, літератури за проблематикою. Це дозволило визначити, що реформування ЗВО базувалися на одному статуті, хоча процес перетворень відбувався для деяких вишів по-різному (без перехідних стадій ІТЗ→ІТН→ІНО) за наявності різної внутрішньої структури (ІНО з одним, двома та трьома факультетами).

У дисертації використано понятійно-термінологічний апарат, широко вживаний в українській історичній науці. Базовими термінами стали

«радянська політика в галузі підготовки педагогічних кадрів 1920-х рр.», «політичний контроль за діяльністю ІНО», «інститут народної освіти», «факультет професійної освіти», «факультет соціального виховання», «пролетаризація студентства», «стара професура», «червона/нова професура», «іновці»:

- радянська політика щодо підготовки педагогічних кадрів у 1920-х рр. – це заходи більшовицької влади у напрямі ліквідації українських традицій підготовки педагогічних фахівців та переведення освітнього процесу відповідно до комуністичної ідеології (розробка суспільствознавчих дисциплін, зменшення кількості наукових викладів, ліквідація окремих дисциплін українознавчого характеру тощо), а також ліквідація українських, дореволюційних ЗВО, структурних підрозділів та створення нових педагогічних вишів радянського зразка – ІНО;
- політичний контроль за діяльністю ІНО – це комплекс управлінських заходів, здійснюваних відповідною особою – політичним комісаром як представника влади у виші. До основних повноважень відноситься: затвердження та погодження наказів, розпоряджень, постанов, звітів ІНО; контроль за виконанням наказів, розпоряджень тощо від НКО УСРР; розгляд, затвердження, звільнення штату і низка інших питань, пов'язаних із керівництвом та організацією освітнього, наукового, господарського життя закладу вищої освіти [420, арк. 31];
- інститут народної освіти (ІНО) – педагогічний заклад вищої освіти, створений радянською владою в УСРР із 1920 р. на базі історико-філологічних і фізико-математичних факультетів українських та дореволюційних університетів, вищих жіночих курсів, учительських інститутів з метою підготовки вчительських кадрів для загальноосвітніх та професійних шкіл [987, с. 504];
- факультет професійної освіти (профосвіти, профос) – навчальний підрозділ ІНО, який готував майбутніх учителів загальноосвітніх

дисциплін для професійних шкіл та інших навчальних закладів [8, арк. 12; 787, с. 13, 14];

- факультет соціального виховання (соцвиховання, соцвиху) – навчальний підрозділ ІНО, який готував вчителів і працівників дошкільного виховання, дитячих будинків, спеціалістів-педагогів для дітей з різними нозологіями (розумово-дефективними, глухонімими та сліпими дітьми) [8, арк. 12; 119, арк. 59; 787, с. 13, 14];
- пролетаризація студентства – це політика радянської влади в напрямі перебудови діяльності інституту на пролетарських засадах, тобто надання пріоритету у виші студентам робітничо-селянського походження, які мали переважати та замінити вихідців інших прошарків суспільства. До методів реалізації такої політики відносять: соціальні перевірки у вигляді анкетування та «чистки» (відрахування), надання переваг під час вступу, система відряджень, за якою відбувалося автоматичне зарахування до ІНО, відкриття робітничих факультетів тощо;
- «стара» професура – це різновікова категорія викладацьких кадрів, що залишилася на педагогічній роботі в радянських науково-педагогічних вишах та іменувалася так радянською владою через отриману освіту і роботу в дореволюційних та українських ЗВО;
- «червона» професура («нова» професура) – це категорія професорсько-викладацьких кадрів, які були підготовлені в радянізованих ЗВО, підтримували радянську владу, були кандидатами та членами КП(б)У, викладали навчальні дисципліни в напрямі політичної ідеології, брали участь у пропагандистських акціях в місті, на селі та усілякими засобами допомагали владі радянлізувати навчальні установи (організовували політгуртки, антирелігійні об'єднання, брали участь у провокативних заходах задля виявлення антирадянських елементів тощо);
- іновці – це всі учасники освітнього процесу (професорсько-викладацький, технічний і студентський колективи) в інституті народної освіти.

Отже, в теоретико-методологічному плані запропонована дисертаційна тема стосується нової соціальної історії, її різних складових, дотична до інтелектуальної історії, до яких застосовано інституційний підхід. Комплексне використання теоретичних засад, загальнонаукових, міждисциплінарних, спеціально-історичних методів і принципів дозволило оптимально опрацювати архівні джерела, періодику та інші документи й літературу, а відтак системно і неупереджено проаналізувати організаційну, навчально-наукову, виховну і громадську діяльність колективу К-ПНО, процес формування професорсько-викладацького та студентського контингенту, фінансове та побутове становище, соціальні перевірки, «чистки» та репресії. Використання методів, які практикуються сучасною вітчизняною історичною наукою, дозволило об'єктивно дослідити комплекс питань дисертаційної роботи згідно з вимогами сучасної методології, а використання термінологічного апарату уможливило забезпечити точне трактування подій та явищ, що розкрили шлях існування К-ПНО.

Висновок до розділу

Історіографічний аналіз переконує, що в історичній науці тема утворення, діяльності та реорганізації К-ПНО комплексно не вивчено. У радянський час дану проблему розглядали за одним еталоном, лише в контексті історії вищої освіти в УСРР, а поява низки ІНО пояснювали винятково вимогою для формування «нового» типу радянської людини. Із незалежністю України вітчизняні вчені переосмислили дану проблему, внаслідок чого з'явилася низка видань з увагою на 1920-і рр. Автори праць, попри певні окремі досягнення, як правило, не проводили комплексного аналізу діяльності закладів вищої освіти різних типів, зокрема Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. Не було охоплено чимало невідомих та малодосліджених питань, пов'язаних з освітньою, науковою, громадською

та політичною діяльністю професорсько-викладацького складу, його матеріальним становищем, «чистками» та ін.

Виконання поставлених у дисертаційній роботі завдань стало можливим тільки після опрацювання значної джерельної бази: 5-ти архівних установ, понад сотні номерів періодики, документальних видань, низки спогадів, які уточнюють та доповнюють одне одного. Спогади дозволяють краще розкрити методику викладання окремих викладачів, побутові умови, у яких жили студенти та науково-педагогічні працівники, дозвілля та ставлення молодих людей до навчання, влади тощо. Однак основний масив справ із Національного архівного фонду України офіційно-ділового, нормативного та особового характеру висвітлює процеси багатогранної діяльності К-ПНО, а це дало змогу порівняти його різні показники з іншими вишами. З іншого боку, в періодичних виданнях вміщено дописи про життя студентів, оголошення про набір абітурієнтів та інші інститутські події, яким дано різні оцінки. Частина архівних документів і матеріалів вводиться в науковий обіг уперше, це дозволило досягнути достовірності й об'єктивності в розкритті теми дисертаційної роботи, забезпечити новизну отриманих результатів.

Методологічною основою дослідження, яке пов'язане з вивченням нової соціальної та інтелектуальної історії, є комплекс принципів, загальнонаукових, спеціально-історичних та міждисциплінарних методів історичного пізнання. Саме їх залучення створило можливість всебічного та ґрунтовного висвітлення подій, фактів і явищ, формування чіткої структури дисертації і забезпечило логічний виклад матеріалу, пов'язаного з утворенням, діяльністю та значенням К-ПНО у 20-х рр. ХХ ст.

РОЗДІЛ 2. РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УСРР НА ПОЧАТКУ 1920-Х РР.

2.1 Концептуальні підходи у підготовці радянського вчителя та їх упровадження у практику

Реформування радянською владою вищої педагогічної освіти в Україні розпочалося у 1920 р. на територіях непідконтрольних УНР. Для того, щоб зрозуміти, які процеси відбувалися в освітньому середовищі в той час, необхідно з'ясувати, на яких ідеях базувалося перетворення в галузі.

Із встановленням більшовицького режиму було взято курс на перетворення існуючих університетів у вищі педагогічного профілю, які мали займатися підготовкою кадрів для формування нової особистості відповідно до комуністичних ідеалів. Таким чином, вища освіта мала стати середовищем як освітнього, так й ідеологічного та політичного виховання. Головною метою для нової влади було формування педвишів у найкоротший термін. Дороговказом для таких перетворень стала постанова В. Леніна про те, що «без керівництва спеціалістів різних галузей знання, техніки, досвіду, перехід до соціалізму неможливий» [600, с. 39; 765, с. 23, 24]. Саме тому розпочали реформування успадкованої вищої школи в Україні, зокрема російських та українських університетів.

Спроби змінити систему підготовки педагогічних кадрів були і в добу Української революції 1917–1921 рр. Центральна Рада розробила структуру управління освітою, відновила діяльність Всеукраїнської учительської спілки, яка одним із напрямів своєї діяльності визначила підготовку та перепідготовку педагогічних кадрів – організацію короткотермінових курсів та відкриття у найближчій перспективі спеціалізованих навчальних закладів. Так, у листопаді 1917 р. Київські вищі педкурси реорганізували в педагогічну академію [749,

с. 143], основною метою якої була теоретична розробка методів навчання та виховання, а також навчання педагогічної майстерності майбутніх учителів.

Надалі проводили роботу з українізації освіти, зокрема: відновлювали навчання українською мовою, вводили українознавчі дисципліни, видавали рідною мовою навчальні посібники та підручники, відкривали нові українські школи та реорганізовували російські в українські, навчали учителів-українців тощо. Школа базувалася на принципах єдності та наступності всіх навчальних закладів, праві на безкоштовну освіту, обов'язковості та світськості освіти [764, с. 137, 138; 117, арк. 20, 5; 118, арк. 1; 131, арк. 77; 641, с. 33, 34].

У 1918 р. було відкрито один учительський інститут та 11 учительських семінарій. Питанням підготовки учительських кадрів приділяли увагу і в добу Директорії УНР. Планували з 1 січня 1919 р. організувати один учительський інститут, а з осені 1919 р. – 8 інститутів і 20 учительських семінарій. Загалом на січень 1919 р. в Україні, за даними професора І. Ящук, підготовку учительських кадрів здійснювали 22 заклади вищої освіти: у Києві, Харкові, Одесі, Кам'янці-Подільському, Ніжині та Полтаві [935, с. 206].

Перемога більшовиків у збройній боротьбі з національно-патріотичними силами не дозволяла їм упевнено почуватися в українських землях. Усвідомлюючи своє хитке становище в Україні, лідери більшовицької партії, з одного боку, пішли на тимчасові поступки в економіці та національному питанні, а з іншого – використовували всі можливі засоби для поширення комуністичних ідей серед широких народних мас. Надійним інструментом упровадження комуністичної ідеології більшовики розглядали систему освіти, яку в Україні потрібно було перебудувати й поставити на службу радянській владі.

Для загального керівництва народною освітою 29 січня 1919 р. при РНК УСРР було створено НКО УСРР. Першим наркомом став В. Затонський. У системі Наркомосу було створено відділ вищої школи, якому підпорядковувалися всі заклади вищої освіти республіки [539, с. 95; 491, с. 127, 128; 763; 968, с. 10; 15, арк. 13; 539, с. 26, 27; 805, с. 97, 98;]. 21 січня

1919 р. відповідно до декрету Тимчасового робітничо-селянського уряду УСРР всі виші переходили на державне утримання. 4 березня було скасовано плату за навчання. За два дні до цього, 2 березня 1919 р., під час вступу скасовували необхідність подання диплома чи свідоцтва про середню освіту. Вступники подавали лише посвідчення особи, оскільки вступати мали право лише ті, що досягли 16 років [490, с. 87].

У березні 1919 р. на VIII з'їзді РКП(б) була прийнята загальна програма комуністичної партії, у якій щодо вищої освіти було завдання створити «широку мережу професійної освіти для осіб від 17-річного віку, у зв'язку із загальними політехнічними знаннями. Відкриття широкого доступу аудиторій вищої школи для всіх, хто бажає навчатися, і насамперед для робітників; залучення до викладацької роботи у вищій школі всіх, хто може там навчати; усунення будь яких можливих штучних перешкод між новими науковими силами та кафедрою... Розвиток самої широкої пропаганди комуністичної ідеї і використання для цієї мети апарат і засоби державної влади» [443, с. 82, 83]. Саме тому розпочалися активні дії з реформування ЗВО та створення єдиної системи педвишів радянського зразка.

Восени 1919 р. А. Луначарський розробив «Основну схему» професійно-технічної освіти, за якою мала здійснюватися підготовка фахівців у всій країні (див. додаток Б) [639, с. 27; 730, с. 57]. Відповідно до неї особи, що бажають отримати вищу освіту, повинні закінчити Єдину трудову школу I або II ступеня. Вищу освіту, за його схемою, можна було б здобувати в технікумах (обов'язково для тих, хто закінчив I ступінь трудшколи) та інститутах (для випускників II ступеня трудшколи та технікумів). Останні мали свою мету, завдання, структуру. На жаль, автор надалі не конкретизував, яка мала бути структура в інститутах та засоби для формування майбутніх фахівців, тому можемо припустити, що такий план дій не зреалізувався в освітньому будівництві, внаслідок чого навесні 1920 р. нарком освіти УСРР Г. Гринько на Всеукраїнській нараді в справах освіти розкритикував «Основну схему» РСФРР А. Луначарського. Він запропонував «Схему Народної освіти в Укр.

Соц. Рад. Респ.», яка була затверджена як приклад для інших союзних республік. Отже, єдина трудшкола була одного типу (семирічка) та обов'язкова для усіх, хто бажав надалі здобувати вищу освіту. Для педагогічних і наукових інститутів передбачали ще закінчення професійної освіти (див. додаток В) [24, арк. 109; 838, с. 9; 638, с. 28].

21 травня 1919 р. при відділі вищих шкіл НКО УСРР створили комісію для реформи педагогічних закладів вищої освіти. Туди ввійшли О. Музиченко, директор Київського учительського інституту К. Щербина та представники влади [770, с. 29]. Так мав розпочатися процес реорганізації на місцях силами губнаросвіти та губпрофосвіти. Їм надавали можливість керувати більшістю справ, окрім адміністративно-технічних [801, с. 249]. В основу роботи педвишів поклали матеріали наради вчителів у Москві 18-25 серпня 1918 р. та програми РКП(б) 18-23 березня 1919 р., якими оголошувалося зняття усіх перепон для здобування вищої освіти пролетарським суспільством. Вища школа стала доступною для усіх охочих навчатися [770, с. 30]. Але потрібно було ще виконати кілька завдань щодо змін у викладацькому середовищі. Насамперед нова влада бажала замінити «стару» університетську еліту – інтелігенцію, яка, на їхню думку, навчала лише західних буржуазних ідей та не дозволяла сформувати «новий» світогляд у радянських закладах вищої освіти та оробітничити вищу школу. Саме для робітників і селян створювали підготовчі курси та робітничі факультети з потрібним завданням: підготувати до вищої освіти, популяризувати марксистський світогляд у пропагандиско-агітаційній формі, дати кваліфікацію у сфері радянського будівництва. Підготовчі курси поділяли на п'ять циклів залежно від спеціалізації: фізико-технічний, соціально-економічний, природничо-агрономічний, педагогічний і медичний. Також проводилася робота зі створення робітничих факультетів при вишах.

Одним із перших практичних кроків на шляху зміни системи підготовки майбутніх учителів та реформування педосвіти загалом стало прийняття НКО УСРР у 1919 р. спеціальної інструкції про реорганізацію навчання в

учительських інститутах і семінаріях, яка передбачала ознайомлення майбутніх учителів з історією революційного руху та будівництва соціалізму; введення трудового навчання, образотворчого мистецтва, українознавства; ознайомлення з найбільш практичними методами дослідження здібностей учнів; розвиток у майбутніх учителів звички до продуктивної праці, ознайомлення їх з теорією і практикою організації самоврядування в школі [935, с. 207]. Таким чином, власне підготовка фахівців полягала у мінімізації дисциплін із науковим стилем викладання зі спеціальності та максимум узагальнювальних курсів. Нова влада не могла одразу радикально реформувати характер викладання та весь освітній процес. Не зважаючи на успіхи Червоної армії, низка декретів та постанов з питань освіти, не була зреалізована, все ж більшовицький уряд був зосереджений на бойових діях із УНР та не робив кардинальні зміни.

Виконати задуми з перетворення педагогічних закладів вищої освіти УСРР для керівництва було непросто. За підрахунками Ж. Тимченко, до 1920 р. лише Раднарком РСФРР прийняв близько двадцяти декретів та інших документів щодо вищої освіти УСРР [870, с. 124]. Опіраючись на нові концепції, вироблені рекомендації, програми, схеми, тимчасові документи, на практиці було важче реалізувати. Це пов'язано як зі зміною політичної ситуації та намаганням на місцях зберегти якомога більше старих традицій, що потребувало від влади рішучості та радикальності, так і відсутністю досвіду у формуванні вищої школи [837, с. 5; 638, с. 109; 42, арк. 247; 95, арк. 5].

Питання розвитку вищої педагогічної освіти були на порядку денному I та II Всеукраїнських нарад з питань освіти. На яких вище керівництво НКО УСРР наголошувало: «професія педагога вимагає високої кваліфікації, то середньої педагогічної освіти бути не може» [196, арк. 28; 837, с. 101; 857, с. 15, 16, 17; 842, с. 10; 598, с. 234]. А у серпні 1920 р. нарада затвердила систему педагогічної освіти УСРР, яка базувалася на ідеї, що вчителі з вищою освітою мали працювати у семирічних та початковій школах. Зазначалося, що «...радянську нову трудову школу можуть лише створювати працівники з

всебічною, ґрунтовною підготовкою», а тому професія радянського педагога має бути лише вищою [934, с. 194]. Цим самим була обумовлена потреба у вихованні нових радянських учителів вищої кваліфікації, а для цього потрібно було знищити або реорганізувати існуючі в УСРР ЗВО.

Навесні і влітку 1920 р. НКО УСРР ліквідував університети в Києві, Харкові, Одесі і Дніпропетровську; апелювали до досвіду Французької революції, яка декретом 1792 р. ліквідувала всі 22 університети. На базі університетів створювали невеликі спеціалізовані виші соціально-економічного, педагогічного і медичного спрямування [755, с. 7].

Прихильники ліквідації університетів твердили, що нібито вища школа і, насамперед, університети були відірваними від життя, а своїми схоластичними методами викладання далеко відстали від завдань, накреслених Жовтневою революцією. Тому їх необхідно було ліквідувати, а не реорганізовувати. Замість них НКО запропонував створити інститути, які б поєднували спеціальну та загальну освіти. Зрештою відкидалося все те, що було позитивним у «старих» університетах [908, с. 244, 245].

У радянській історіографії зазначено, що важливе значення для справи підготовки інтелігенції також мала перша партійна нарада з питань народної освіти, що відбулася з ініціативи В. Леніна у Москві з 31 грудня 1920 по 4 січня 1921 рр. Замість «старої» вищої школи, «відірваної від життя», було визначено конкретні шляхи будівництва «нової радянської вищої школи, що повинна була нерозривно зв'язана з практикою комуністичного будівництва, і готувала б висококваліфікованих спеціалістів». Особливу увагу на нараді звернули на необхідності «пролетаризації політичного завоювання вищої школи», тобто «по-перше забезпечити революційну спрямованість її роботи; по-друге, політично виховувати усіх студентів, що проходять через школу; по-третє, використати вищу школу для створення можливо більшої кількості спеціалістів, що вийшли з пролетаріату і, особливо партійних» [6, арк. 5; 742, с. 43, 44; 776, с. 326].

У березні 1921 р. V Всеукраїнський з'їзд Рад обговорив доповідь наркома освіти Г. Гринька і зобов'язав ВУЦВК і РНК УСРР поставити справу навчання в один ряд з «ударними галузями радянського будівництва» [587, с. 14]. Крім того, передбачалося «продовжувати зміцнення існуючих і збудування нових спеціальних інститутів, технікумів, професійних шкіл, особливо професійно-технічних курсів для робітників і незаможного селянства відповідно до найбільш гострих вимог економічного будівництва», «в найскоріший час організувати по всіх великих центрах України робітничі факультети з метою забезпечення робітникам і незаможним селянам реальний доступ до опанування вищої освіти» [446, с. 93, 94; 687, с. 166, 167].

У червні 1921 р. в Харкові була скликана III Всеукраїнська нарада з питань освіти за участю понад 800 осіб. На ній розглянули найважливіші проблеми реорганізації системи народної освіти в республіці. Нарада вказала НКО на те, що «особлива увага в даний час повинна бути звернена на реорганізацію старої вищої школи в інститути за виробничою і функціональною ознаками» [600, с. 69].

У резолюціях жовтневого (1922 р.) пленуму ЦК КП(б)У визначено, що головна мета партії на майбутній період у галузі освіти полягає в «оволодінні українською народною школою, у перетворенні її з розсадника шовінізму в знаряддя комуністичної освіти серед українського селянства». Крім того, в одному з документів 1921 р. метою української радянської школи проголошено «виховання нової людини, людини комуніста, себто гармонійно-розвиненої людської особи, що відчуває себе всім своїм єством зв'язаного з трудовим комуністичним суспільством, такою, що здатна свідомо жити в ньому і працювати задля нього» [809, с. 21]. Саме на досягнення цієї мети спрямовувалася державна освітня політика та низці нормативних документів, які це впроваджували. Також підготовку кадрів, роботу вишів обговорювали на VII (1923 р.) і VIII (1924 р.) конференціях КП(б)У та партійних з'їздах на початку 1920-х рр. [587, с. 15].

Отже, влада почала створювати на базі фізико-математичних та історико-філологічних факультетів колишніх ЗВО відповідно фізико-математичні інститути («фізматини») та інститути гуманітарно-суспільних наук («гумобини»). З 1921 р. їх включили до складу вишів нового типу – інститутів народної освіти (ІНО) [645, с. 257, 258, 259; 982]. До останнього входили також колишні учительські інститути та вищі жіночі курси. На основі юридичних факультетів і комерційних інститутів заснували інститути народного господарства. Медичні факультети були перетворені в медичні інститути [905, с. 277, 278]. Ліквідацію університетів голова Укрголовпрофосвіти Я. Ряппо пояснював необхідністю усунення «цитаделей ворожої буржуазно-кадетської професури, щоб не повторювати досвід РСФРР 1918–1920 рр., коли професура гальмувала і саботувала реформу» [809, с. 21].

Професор Харківського національного університету ім. В. Каразіна С. Куделко, узагальнюючи погляди дослідників, вважає, що причинами ліквідації університетів були, по-перше, намагання більшовиків знизити культурний рівень населення, по-друге, неможливість старих класичних університетів забезпечити роботу з ліквідації неписьменності тощо. Історик В. Савчук називає ще одну причину, яка стосувалася українських університетів – знищити розсадників «петлюрівщини, націоналізму» [843, с. 333, 334].

Загалом ліквідація університетів перервала створювані десятиліттями освітні і наукові традиції та спричинила значне зниження теоретичного рівня підготовки фахівців з вищою освітою, розпорошення наукових сил, зменшення обсягів науково-дослідної роботи. Країна почала отримувати більше спеціалістів, але із суттєво нижчим рівнем підготовки. Від нової інтелігенції вимагали передусім не високого професіоналізму, а відданості політичній системі.

Значну увагу приділяли реорганізації вишів у регіонах. 24 лютого 1920 р. НКО УСРР розіслав «Тимчасову інструкцію губернським відділам народної освіти» [438, с. 10, 11] та «Про практичну роботу з освіти» [830, с. 6], у яких

наказували вжити низку термінових заходів у галузі вищої освіти, насамперед – налагодити навчання у технічних і медичних вишах, ліквідувати старі юридичні та історико-філологічні факультети, розпочати організацію інститутів народної освіти для підготовки працівників освіти відповідно до вимог української радянської школи. Для керівництва вишами пропонували створити на місцях управління вищими школами, що мали безпосередньо підпорядковуватися НКО і стежити за навчальною, науково-дослідною і фінансово-господарською діяльністю ЗВО. Однак адміністративно-технічні функції належали власне вишам. В управліннях створювали такі відділи: науково-академічний, адміністративно-академічний, господарсько-фінансовий, соціального забезпечення студентства [600, с. 55, 56; 785, с. 267].

Отже, процес формування освітніх установ в УСРР радянського зразка почав реалізовуватися із середини 1920 р. Саме тоді з'явилася ідея створення інститутів народної освіти як закладів вищої освіти педагогічного профілю, на основі існуючих дореволюційних та українських вишів. Чітка робота структурних підрозділів, управління вишу регламентувалася нормативними документами та мала відповідати комуністичним завданням підготовки нових кадрів [472, с. 1, 2; 829, с. 31].

9 червня 1920 р. НКО УСРР оприлюднив «Інструкцію Управлінням вищої школи на місцях», яка окреслила напрями кардинальної перебудови навчально-методичної роботи і реорганізації ЗВО. З метою кращої підготовки студентів до практичної діяльності передбачали переглянути навчальні плани і програми, теоретичне навчання поєднати з тривалою виробничою практикою поза стінами вишів. Для прискорення випусків спеціалістів НКО УСРР пропонував запровадити триместрову систему навчання, посилити трудову дисципліну й поліпшити методи викладання [19, арк. 56; 778, с. 138; 589, с. 24]. Пропонували також організувати нові керівні органи вишів – факультетські ради і президії, загальноінститутські ради і правління. До них вводилися й представники від студентства [23, арк. 82]. Інструкція виконувала роль тимчасового статуту вишів.

Крім цього, губернські управління вищими школами зобов'язували організовувати при вишах підготовчі курси до вступу для трудящих. Цим продовжили політику пролетаризації вищої школи, започатковану в 1919 р. створенням нуль-семестрів. Інструкція НКО УСРР від 8 травня 1920 р. регламентувала першочерговий прийом робітників та селян, для яких до революції вища освіта була недоступною [750, с. 74].

Того ж року декретом РНК УСРР від 10 серпня у складі Наркомосу було створено Головний комітет науково-спеціальної і професійно-технічної освіти України, до якого включили два відділи: закладів вищої освіти і професійно-технічної освіти. Новостворений орган міг ухвалювати рішення про відкриття, закриття чи реорганізацію навчальних і позашкільних закладів, розробляти і затверджувати навчальні плани, забезпечувати навчальні заклади педагогічними кадрами, наглядати за правильним здійсненням фінансово-господарської діяльності тощо [866, с. 283, 284]. Органи Укрголовпрофосвіти будувалися за галузями народного господарства (індустріально-технічний, сільськогосподарський, медичний, відділ професійної освіти та ін.) [908, с. 240].

19 травня 1921 р. Укрголовпрофосвіта затвердила «Положення про губернські та повітові комітети з професійно-технічної і науково-спеціальної освіти», схвалене Наркомосом УСРР. Губернські комітети входили до складу губернських відділів народної освіти, а повітові – повітнаросвіти [999, с. 432].

У 1925 р. в зв'язку з переходом на триступеневу систему управління постановою ВУЦВК і РНК УСРР Укрголовпрофосвіта та інші Головні комітети, що входили до структури Наркомату освіти, були ліквідовані. Натомість утворили управління професійної освіти як структурний підрозділ НКО і відповідні управління в округах [999, с. 440; 405, арк. 7, 8]. Крім того, планом радянського керівництва вища освіта в Україні повинна «піддатися робітничому контролю КПб розпиливши її [вищу освіту – Авт.] на інститути та їх об'єднати організаційно у нових комбінаціях після роду завданнів в Академії» [686, с. 37].

Важливе значення для розвитку вищої освіти мало прийняття «Кодексу законів про народну освіту УСРР», який ВУЦВК ввів у дію 22 листопада 1922 р. [771, с. 157]. У документі, зокрема, йдеться про необхідність виховання нового покоління громадян соціалістичного суспільства з матеріалістичним світоглядом, із психологією колективізму, твердою волею, необхідною для суспільства кваліфікацією. Ключовою суспільною фігурою, на яку покладалася місія творення вищої національної школи, був учитель [936, с. 48]. У «Кодексі...» визначено типи («вертикалі») професійних навчальних закладів, кожний з яких поділявся на галузі:

- 1) індустріально-технічні (галузі: механічна, електрична, гірнична, хімічна, будівельна, транспортна, кустарно-промислова та ін.);
- 2) сільськогосподарські (агрономічна, садово-городня, лісництва, зоотехнічна, меліоративна, землеустрійна);
- 3) соціально-економічні (адміністративна, організаційна, операційно-господарська, статистична, кошторисно-фінансова, правнича);
- 4) медичні (медична, онтологічна, хіміко-фармацевтична);
- 5) педагогічні (соціального виховання, професійної та політичної освіти);
- 6) художні (музична, образотворчого мистецтва, театральна-сценічна, літературна) [446, с. 161; 866, с. 283].

У жовтні 1922 р. відповідно до «Тимчасового положення про вищі навчальні заклади УСРР» вищі перейшли на новий режим роботи [771, с. 156]. В одному з архівних документів ЦДАВО України йдеться про те, що положення затвердили ще 8 червня 1921 р. на засіданні колегії НКО УСРР [28, арк. 26; 210, арк. 1; 190, арк. 3–5]. Цей документ став статутом вищої школи та з деякими доповненнями діяв аж до 1930 р. Перший том положення містив загальні відомості про інститути. Згідно з цим актом інститути були в підпорядкуванні Укрголовпрофосвіти, який затверджував навчальні плани, програми, положення та інструкції, що регулювали діяльність ЗВО, встановлював кількість викладачів і студентів [750, с. 88; 143, арк. 14, 16, 31].

У положенні регламентовано питання організації прийому студентів, забезпечення вишів кадрами викладачів тощо. Вищими органами вишу й факультету були відповідні збори студентів і викладачів. Керівники закладів вищої освіти ректори і комісари призначив НКО. Основними формами освітнього процесу були лекції, практичні заняття, практикуми на підприємствах та в установах. Положення передбачало три форми контролю: поточний – перевірка відвідування, періодичний – заліки з визначенням обов'язкового мінімуму знань і спорадичний (індивідуальний). Здійснювала його контрольно-методична комісія [771, с. 156]. Після закінчення навчального курсу інститути випускали керівників-фахівців і організаторів вищої кваліфікації. Студенти, які бажали продовжити самостійну наукову роботу, мали можливість стати аспірантами науково-дослідних установ, що діяли в інститутах.

Були й інші форми підготовки учительських кадрів. Зокрема, на початку 20-х рр., коли було розгорнуто широкий рух «Геть неписьменність!» постало питання про відкриття курсів для підготовки вчителів для шкіл дорослих. У березні 1923 р. Всеукраїнський пленум надзвичайної комісії з ліквідації неписьменності ухвалив рішення розробити комплексну програму підготовки вчителів лікнепів, яка передбачала створення у губернських центрах трирічних вечірніх курсів «червоних ліквідаторів». До 1925 р. курси випустили 7,2 тис. викладачів політграмоти. З 1926 р. майбутніх учителів грамоти готували короткострокові окружні курси, які діяли до кінця 1920-х рр. [754, с. 103; 368, арк. 15; 588, с. 37, 38].

Одночасно відбувався пошук шляхів прискорення підготовки учителів. Зокрема, Харківський відділ народної освіти запропонував створити дворічні інститути, до яких зараховувати молодь віком від 18 до 25 років з освітою 7 класів. На I курсі вони б підвищували свій загальноосвітній рівень, на II-му – проходили практику в педінститутах. Навчання завершувалося складанням екзаменів на звання учителя. Після цього випускники мали працювати в

молодших класах на правах стажиста. Тим, хто себе позитивно зарекомендував, присвоювали звання учителя початкових класів [797, с. 226].

Для становлення і розвитку педвишів велике значення мала II Всеукраїнська конференція з педагогічної освіти (22–28 липня 1923 р.). Учасники зібрання обговорили питання щодо функцій факультету соціального виховання. З цього приводу в резолюції зазначали: «Факсоцвих є спеціальний вищий навчальний заклад для підготовки кваліфікованих спецвиховників, тобто педагогів-колективістів, організаторів дитячого життя і колективу, здатних впроваджувати в життя систему соціального виховання Укрнаркомосвіти в усьому її обсязі і змісті, охоплюючи весь соцвиховний і дитячий вік, а також виховні, зокрема, так звані «освітні» елементи одного виховного процесу, в якій формі це питання протікає в школі, в дитячому садку, клубі, на майданчику, в бібліотеці у заходах для роботи з неорганізованим дитинством» [506, с. 211, 212].

У першій половині 1920-х рр. крім ІНО підготовкою педагогічних кадрів займалися різні учительські курси. Це було зумовлено тим, що в республіці швидкими темпами зростала кількість шкіл та учнів, що, у свою чергу, вимагало більшої кількості учителів. У травні–червні 1919 р. в Лубнах, Бердичеві, Умані, Черкасах, Одесі, Києві, Житомирі та у деяких інших регіонах були відкриті різнопланові короткострокові педкурси. Вони охопили більше 2 тис. слухачів. До 1922 рр. на річних педкурсах навчалось 1750 осіб, на піврічних – 1700, трьохмісячних – 2100, двохмісячних – 15700, курсах з іноземної мови – 1200, що загалом складає 22450 осіб. Важливим для влади стала політична підготовка молодих людей, а тому їм викладали лекції з історії комуністичної партії, комунізму, Конституції, соціології та ін. Поряд із цим читали дисципліни педагогічного циклу [797, с. 226].

На III Всеукраїнській нараді з освіти (червень 1921 р.), на якій працювала підсекція підготовки вчителів, обговорили питання щодо коротко- і довготермінової підготовки вчительських кадрів, характеру роботи курсів. Прихильникам довготривалої підготовки звертали увагу на необхідність вищої

кваліфікації учителів і тому вважали, що найоптимальнішою є система трирічних педагогічних шкіл та курсів. Систему короткотермінової підготовки трактували як шкідливу. Водночас прихильники цієї системи, не заперечуючи необхідності підготовки кваліфікованих кадрів, зауважили, що система короткотермінових курсів, за правильної їх організації, може дати достатньо кваліфікованого працівника. Вони пропонували циклову систему: поряд із лекційними заняттями організовувати практичну роботу в школах, потім – знову навчання на курсах. Це дозволило б учителям відчувати життя і роботу школи. Учасники наради визнали за доцільне частіше проводити конференції, з'їзди, курси, семінари, які, не відриваючи вчителів від повсякденної роботи з дітьми, давали б можливість навчитися обмінюватися досвідом [707, с. 100].

З вересня 1921 р. трирічні педшколи (які за постановою НКО УСРР від 28 липня 1920 р. виникли на основі дореволюційних учительських семінарій) реорганізували у трьохрічні педагогічні курси [595, с. 83]. Вони готували вчителів для початкової школи [934, с. 194] і визначали як «проміжні організаційні форми до того часу, коли інститути будуть задовольняти завдання підготовки учителів» [71, арк. 40]. У 1922 р. колегія Укрголовпрофосвіти прийняла «Тимчасове положення про трирічні педагогічні курси», згідно з яким вони не розглядались як вищий ступінь у системі педагогічної освіти [797, с. 224].

У 1923 р. такі трьохрічні педагогічні курси реорганізували у вищі, але які за своїм статусом зрівнювались із технікумами [647, с. 84]. М. Зотін, характеризуючи педкурси, писав, що вони «являли собою шкільні установи типу ВУЗу, але такі, що стоять до деякої міри нижче за його», оскільки не мали достатньої кількості «робітників професорської кваліфікації», а також добре підготовлених абітурієнтів, що відповідали б вимогам вишу. Педкурси вважали за тимчасову форму. Їх організовували «не як вищий ступінь над факультетом соцвиху – це не педагогічна школа, аналогічна індустріальній, сільсько-господарській або соціально-економічній школі; курси й факсоцвих не мають спадкового зв'язку поміж себе: перші не готують слухачів для

другої». На переконання М. Зотіна педкурси «цілком себе виправдали й тому вони є шкільні установи, що справді постачають масового педагога для села, переважно для 4-х молодших груп семилітки і для праці з дітьми молодшого віку» [691, с. 12].

Загалом упродовж першої половини 20-х рр. ХХ ст. в Україні було сформовано систему педагогічної освіти, яка проіснувала до 1930 р. У той же час у РСФРР система педагогічної освіти була іншою. Вона складалася з таких ланок: педінститути та університети, які готували вчителів для шкіл II ступеня і старшого концентру семирічки; педтехнікуми здійснювали підготовку вчителів із середньою освітою для початкових шкіл і молодшого концентру семирічки; вищі педкурси при технічних і сільськогосподарських вишах готували викладачів для технікумів [11, арк. 3–4; 934, с. 195]. Таким чином, єдиної системи педагогічної освіти в СРСР у 1920-х рр. не було. Це гальмувало справу підготовки учителів.

Отже, реформа закладів вищої педагогічної освіти УСРР і перетворення їх на радянський тип вищої школи розпочалася з концептуальних засад, що супроводжували низкою наказів, програм, схем, інструкцій та положень. У тих історичних умовах трансформацій процес відбувався досить складно, суперечливо та стосувався усієї системи вищої освіти. Будівництво нових педвишів відбувалося на радянських засадах, але з намаганням враховувати старі традиції підготовки майбутніх учителів. «Нового» типу виші мали спрощену систему вступу, що дозволяло здобувати освіту в першу чергу робітничо-селянському прошарку, так намагалися пролетаризувати вищу школу відповідно до комуністичного завдання підготовки фахівців. Учитель повинен був відповідати радянським нормам і прищеплювати підростаючому поколінню комуністичні ідеї.

Задум, механізм реформування педвишів призвели до утворення інститутів народної освіти, як одних з основних закладів вищої педагогічної освіти УСРР на початку 1920-х рр. Порушену проблему висвітлено в кількох публікаціях дисертантки [939; 914].

2.2 Організація мережі та структура інститутів народної освіти

Формування мережі вишів для підготовки спеціалістів педагогічного профілю в УСРР відбувалося досить нестабільно упродовж першої половини 1920-х рр. Головним завданням у реалізації цього процесу було побудувати таку систему, яка б відповідала комуністичній ідеології та готувала б фахівців відповідно до потреб більшовицької влади.

Ідея створення нових закладів вищої освіти виникла в російських більшовиків у 1919 р. Навесні в РСФРР виробили проект «нового типу» закладів вищої освіти – інституту народної освіти, який би складався з 5 відділів: дошкільного, двох шкільних, позашкільного та трудового. Його схвалили влітку того ж року, а восени в Центральній Росії з'явилися на базі «старих» вишів перші ІНО – Московський, Курський, Воронежський, Новгородський та ін. [738, с. 117]. Після встановлення Москвою контролю над Україною така практика поширилася і на українську вищу освіту з урахуванням місцевої специфіки підготовки фахівців та наявності «націоналістичної» інтелігенції. Враховуючи досвід НКО РСФРР, керівники освітньої галузі УСРР запросили в сусідів закінчений план підготовки педагогічних працівників, намагаючись не просто скопіювати їх досвід, а й врахувати свої підходи в розбудові вищої школи. Зміни розпочалися з внутрішніх структурних підрозділів вишів та поступово переходили до закриття або реорганізації закладів. На початку 1920 р. з'явилася інструкція НКО УСРР «Про практичну роботу з освіти» [830, с. 6] та «Тимчасова інструкція губернським відділам народної освіти» [438, с. 10–11], у яких пропонували негайно провести низку заходів щодо вищої школи.

Відповідно до сформульованих завдань із підготовки педагогічних кадрів для роботи в робітничо-селянських школах в УСРР створювали мережу вишів, які, як вже зазначалося, отримали назву інститутів народної освіти. Безпосередня партійна робота з їх становлення розпочалася 1920 р., коли УСРР поширилася на більшість українських територій.

НКО УСРР у лютому 1920 р. наказав усім губернським відділам народної освіти почати заходи з підготовки по заснуванню педагогічних вишів. Вже у травні цього ж року вийшла інструкція щодо управління ЗВО, за якою вищими школами НКО УСРР підпорядковувалася фінансово-господарська, навчальна та науково-дослідна діяльність [785, с. 267].

Вже 2 червня, того ж 1920 р. згідно наказу наркома освіти УСРР Г. Гринька на базі університетських фізико-математичних та історико-філологічних факультетів утворювали Тимчасові вищі педагогічні курси. Однак, вони виявилися недовготривалими, і наступного місяця на їх основі започаткували АТЕЗ. Вони склалися із двох інститутів: фізико-математичних та суспільних наук [60] (діяли до червня 1921 р. [868, с. 120, 121]). В одній зі своїх праць нарком освіти УСРР називає такий навчальний заклад «академією тверезості» [638, с. 113]. Таке висловлювання свідчило про те, що керівник відомства не вважав його оптимальним і перспективним, але цей тип вишу став перехідною формою на шляху до творення ІНО. Уже досить швидко на основі АТЕЗ, колишніх учительських інститутів та вищих жіночих курсів було відкрито більшість інститутів народної освіти. Щоправда, перші з них з'явилися влітку 1920 р. й існували паралельно з АТЕЗ. Вони нараховували 4 відділення (за планом їх мало бути п'ять) – трудових процесів, шкільний, дошкільний та позашкільний. В інструкції НКО УСРР (травень 1920 р.) зверено увагу на необхідність «...практично підіймати питання про створення радянських інститутів народної освіти для термінової підготовки працівників освіти у відповідності з основними вимогами української радянської школи» [888, с. 303].

Зауважимо, що підготовка до заснування ІНО розпочалася раніше; ще в березні 1920 р. було підготовлено Статут інститутів народної освіти, за яким вони вважалися «зкладами вищої освіти, які мають завдання на основі соціалістичного будівництва підготувати працівників для усіх напрямків народної освіти в галузі дошкільної, шкільної та позашкільної освіти» (див. додаток Г) [210, арк. 1–2]. Термін навчання був чотирирічним, а навчальний

рік поділявся на триместри. Виші склалися з 5 відділів: підготовки працівників дошкільного навчання, позашкільної освіти, для єдиної трудової школи I-го та II-го ступенів, інструкторів з трудових процесів [786, с. 41; 787, с. 9].

Восени 1920 р. такі факультети діяли вибірково: в одних функціонували дошкільні та шкільні факультети, в інших – лише дошкільні. Наприклад, у Харківському ІНО поряд із першими двома діяв і факультет політичної освіти [10, арк. 4, 10; 684, с. 150], у Києві – лікарсько-педагогічний. О. Ляпіна вважає, що причинами такої різнопланової структури були, по-перше, брак якісних фахівців для відповідних спеціальностей, по-друге, проблема матеріального забезпечення закладів вищої освіти та непристосованість попередньої освітньої, допоміжної бази педвишів новим напрямам підготовки, які пропонувалися [768, с. 58].

Реформи, пов'язані з перетворенням педвишів, для кожного навчального закладу були своїми. Так, Катеринославський університет восени 1920 р. розпався на два окремих навчальних заклади: ІНО та ІТЕН [695, с. 102]. Останній постав на базі фізико-математичного факультету, який після утворення ІНО діяв паралельно та самостійно у складі природничого, математичного і хімічного відділень [31, арк. 4, 4зв.]. Оскільки структурний підрозділ мав свою навчальну базу, корпус, викладацький склад та студентський контингент, він став підґрунтям для ІТЕН. Тож наприкінці 1920 р. в Катеринославі діяло два виші радянського зразка.

8 лютого 1921 р. вийшла постанова Укрголовпрофосвіти НКО УСРР про об'єднання Катеринославського ІТЕН та ІНО в один навчальний заклад за загальною назвою останнього [31, арк. 114]. Даний документ отримали обидва виші 14 лютого, і там також зазначено про вироблення основ злиття та спільного навчального плану до 1 травня. Об'єднаний ЗВО повинен був готувати вчителів для викладання загальноосвітніх та спеціальних предметів, працівників політпросвіти, а також соціального виховання [695, с. 102]. Як свідчить доповідна записка науково-освітньої ради Катеринославського ІТЕН

від 28 червня 1921 р., об'єднання з ІНО таки відбулося, але залишалися певні проблеми щодо оформлення навчального плану, скорочення окремих курсів та штату [31, арк. 90, 90зв.]. Так, у результаті злиття двох педвишів виник новий заклад, який назвали Катеринославським вищим інститутом народної освіти [31, арк. 110; 685, с. 358] із такими факультетами: соціального виховання, професійної та політичної освіти [695, с. 104].

У липні 1920 р. було створено ВІНО на базі Київського учительського інституту, Київських вищих жіночих курсів, фізико-математично-природничого, історико-філологічного факультетів університету св. Володимира [986, с. 262; 744, с. 217, 218; 662, с. 188], Київського державного українського університету, Фребелівського та географічного інститутів (з 1926 р. – Київський ІНО). До кінця 1920 року до нього було приєднано ще український та російський народні університети, які не давали офіційну освіту, а також тимчасові педагогічні курси. Точної дати створення цього вишу встановити поки що не вдалося. Існують різні версії щодо його започаткування. Так, у виданнях, присвячених історії Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова, а також в одному з архівних документів зафіксовано 15 липня 1920 р., коли Управління вищих шкіл м. Києва ухвалило відповідне рішення [57, арк. 3, 61]. В одній із праць М. Кузьменка та архівному документі ЦДАВО України вкладено дату 20 липня 1920 р. Статут інституту було затверджено 6 серпня як «Положення про управління ВІНО» [35, арк. 39; 734, с. 74]. У виданні «Київський університет за 50 років радянської влади» зазначено, що ВІНО був створений за розпорядженням НКО УСРР від 23 липня 1920 р. [706, с. 21], а в одній зі справ фонду 166 ЦДАВО України вказано, що інститут засновано восени 1920 р. [36, арк. 589]. Історики О. Жмудський, Ф. Паначин, Л. Шевченко, В. Колесник, І. Патриляк, урахувуючи зазначені неузгодженості, взагалі не подають конкретної дати й обмежуються 1920 р. [661, с. 40; 808, с. 55; 907, с. 511; 986, с. 262]. Подібний до Київського вишу шлях пройшли ІНО в Одесі і Харкові [849, с. 769; 39, арк. 72; 800, с. 158]. Останній до 1920 р. діяв у складі чотирьох

факультетів: історико-філологічного, фізико-математичного, юридичного та медичного. Перші з них згодом утворили Тимчасові вищі педагогічні курси (наказ НКО УСРР від 2 червня 1920 р.) [584, с. 123].

Згідно з рішенням Наркомосу від липня 1920 р. курси були реорганізовані в новий навчальний заклад – Академію теоретичних знань. Навчання студентів здійснювалося відповідно до освітніх нормативних документів («Інструкція Управління вищої школи на місцях» від червня 1920 р. та Постанови № 8 від серпня 1920 р. [600, с. 57; 231, арк. 104–106]) за напрямками: дошкільним, двох шкільних та позашкільним. Однак на відміну від Подільського «колеги» Харківська АТЕЗ, відповідно до наказу НКО УСРР (від 20 квітня 1921 р.), одразу була перетворена в інститут народної освіти без стадії ІТЕН [584, с. 123; 888, с. 306; 231, арк. 104–107]. Такий прискорений темп реформи пояснюється тим, що педагогічний заклад вищої освіти мав стати прикладом в освітній, науковій та виховній підготовці молодих фахівців.

За іншим сценарієм розгорталось реформування учительського інституту в Житомирі. Тут виник Волинський ІНО 14 серпня 1920 р. Того ж дня НКО УСРР (постанова № 108) затвердив «Статут інституту Народної Освіти в Житомирі» [37, арк. 3, 18–20]. Разом з тим інші архівні джерела та окремі дані істориків, що посилаються на них, вказують дату започаткування Волинського ІНО 16 жовтня 1919 р., але на наше переконання це є помилкою [594, с. 59]. В цей час виник учительський (педагогічний) інститут, який був його попередником. Щоправда, є й інші думки. Так, О. Швидак повідомляє про відкриття педінституту 10 червня 1920 р. [660, с. 214, 215].

Вінницький ІНО було створено на базі учительського інституту 28 серпня 1920 р. [202, арк. 90зв., 91; 204, арк. 127; 523, с. 98]. Його, як і Житомирський, одразу було перетворено в ІНО. На нашу думку, це можна пояснити тим, що Вінницький і Житомирський ЗВО мали винятково педагогічний характер, а тому це спростило механізм реорганізації.

К-ПІНО було створено на базі Кам'янець-Подільського державного українського університету. Перші зміни в К-ПДУУ, відповідно до

запроваджуваної єдиної системи освітнього будівництва УСРР, відбулися у липні 1920 р., коли комісар закладу А. Волянський своїм наказом розпорядився закрити богословський факультет, а історико-філологічний реорганізувати у факультет соціальних наук [777, с. 29; 468, с. 2; 234, арк. 31, 32].

6 лютого 1921 р. розпочав свою роботу Черкаський ІНО. Новий навчальний заклад продовжив традиції підготовки в місті педагогічних кадрів. З 1912 р., як зазначалося, тут діяла вчительська семінарія. У жовтні 1922 р. на базі ІНО і педагогічної школи в Черкасах організували трирічні вищі педкурси [597, с. 210].

Педагогічні вищі були попередниками ІНО в Миколаєві, Херсоні, Глухові, Чернігові та Полтаві [689, с. 271; 592, с. 357; 804, с. 119; 60, арк. 2]. Останній виник 20 квітня 1921 р. на базі ще місцевого історико-філологічного факультету філіалу Харківського університету [849, с. 742; 18, арк. 19; 129, арк. 1; 812, с. 17]. На основі 3-річних вищих педагогічних курсів переведених з Єнакієво, у Луганську в 1923 р. виник ІНО, але назву він мав іншу – Донецький [79, арк. 10; 600, с. 72; 992].

В цілому на 1920 р. в Україні діяло 18 педагогічного ЗВО із 38 наявних у республіці інститутів різних типів (сільськогосподарських та індустріальних нараховувалося по 6, медичних та соціально-економічних – по 4) [754, с. 83]. На жаль, на сьогодні відсутні достатні дані щодо точної кількості ІНО в наступні роки. Наприклад, за різними даними, у 1921 р. в УСРР діяло 12 [591, с. 41; 987, с. 504], 13 (у Вінниці, Глухові, Житомирі, Кам'янці-Подільському, Катеринославі, Києві, Миколаєві, Ніжині, Одесі, Полтаві, Херсоні, Харкові, Чернігові) [34, арк. 17; 187, арк. 10зв.; 979; 72, арк. 22], 17 [772, с. 99] і навіть 18 вишів цього типу [849, с. 740]. Однак, спираючись на ряд архівних документів, ми вважаємо, що ця кількість перебільшена і насправді існували тільки 14 ІНО (на постійній основі), враховуючи Херсонський і Донецький ІНО [191, арк. 6; 136, арк. 51, 68]. Узагалі в 1921 р. в УСРР працював 41 виш

індустріально-технічного, сільськогосподарського, педагогічного, соціально-економічного, медичного та художнього профілей [868, с. 121; 43, арк. 1].

Усі інститути народної освіти за своєю потужністю умовно можна розділити на дві категорії. До першої відносимо Київський, Харківський, Одеський та Катеринославський ІНО, в яких нараховувалося від 1 до 2,5 тисячі студентів, діяли факультети робітничі, соцвиховання та профосвіти, а також у трьох останніх – ще й політосвіти. Ці виші мали необхідне обладнання та відповідні кабінети. До другої категорії належать менш потужні педвиші в Глухові, Житомирі, Кам'янці-Подільському, Луганську, Миколаєві, Ніжині, Полтаві, Херсоні, Черкасах, Чернігові та мали у своєму складі факультет соцвиховання (у Донецькому, Ніжинському та Кам'янець-Подільському ІНО були також робітфаки, а в останньому ще й факультет профосвіти) [78, арк. 4зв.; 308, арк. 4, 5; 822, с. 201; 598, с. 234].

Були спроби створити ІНО у невеликих селищах та містах (наприклад, на Одещині у м. Золотопілля, с. Ісаєво). Вони дуже швидко самоліквідувалися (або ж їх закрили наказом НКО УСРР), як цілком «нежиттєві шкільні установи», що «виникли випадково через приват-доцентуру, яка тікала на села з-за інтересів шлунку» [йдеться про голодування у листах – Авт.] [691, с. 39].

В ІНО готували вчителів для загальноосвітніх та професійних шкіл, а також держслужбовців. Факультет соціального виховання готував спеціалістів для дошкільних закладів, дитячих будинків та старшого концентру трудової школи. Факультет профосвіти давав кваліфікацію викладача-організатора для профшкіл і технікумів відповідно до фаху (викладач фізико-математичних, природничих, історичних наук та ін.) [102, арк. 363зв.; 912, с. 128; 2, арк. 5–7; 595, с. 83, 84]. Зауважимо, що по два навчальні підрозділи діяли лише в Харківському, Одеському, Катеринославському, Київському ІНО та до 1923 р. у К-ПІНО (у трьох перших також існували факультети політосвіти [966, с. 15]). В інших інститутах функціонували факультети соціального виховання [768, с. 58].

Окремі виші мали більше розгалужену структуру. У першу чергу йдеться про Вищий інститут народної освіти ім. М. Драгоманова. У 1920 р. тут було три факультети: шкільної і дошкільної освіти, лікарської педагогіки [35, арк. 39, 39зв.]. Останній з них виник восени 1919 р. при Вищих педагогічних курсах 2-го Товариства професорів та викладачів і ввійшов до складу ІНО 31 серпня 1920 р. Факультет шкільної освіти мав два відділи: гуманітарний і природничий. Гуманітарний відділ об'єднував шість циклів: філософський, лінгвістичний, літературний, історичний, історії мистецтв, соціально-історичний. Природничий відділ складався з 15 циклів, які об'єднувалися в п'ять споріднених підвідділів: 1) фізико-математичний із математичним, механічним, фізичним, астрономо-геодезичним, геофізичним циклами; 2) неживої природи з циклами: хімічним, геологічним; 3) живої природи, ботаніки, зоології, антрополого-географічний; 4) географічний із природничо-географічним, економічно-географічним циклами; 5) агрономічний, що об'єднував фототехнічний, біотехнічний, економічно-господарський підвідділи. У перспективі передбачали відкрити факультети позашкільної освіти і трудових процесів. Згодом було відкрито ще один факультет – робітничий [706, с. 41, 42].

У 1921–1922 н.р. у виші було впроваджено нову організаційну структуру. Як уже зазначалося, було створено два факультети (соціального виховання та професійної освіти), відкрито однорічний підготовчий (основний) факультет. До складу першого входили такі відділи: а) шкільний, що готував працівників для масової школи; б) дошкільний; в) лікувально-педагогічний, який готував спеціалістів-педагогів для роботи з розумово-дефективними, морально-дефективними, глухонімими та сліпими дітьми. Зауважимо, що останньому відділу приділяли особливу увагу. Ще влітку 1920 р. відбувся I Всеросійській з'їзд, присвячений проблемам дитячої безпритульності та дитячим вадам, який визнав за необхідне організувати спеціальні факультети, інститути та курси для підготовки кваліфікованих кадрів. Таким структурним підрозділом, що готував відповідних фахівців при

ІНО, став факультет соцвиховання. Крім того, для підготовки вчителів-дефектологів запровадили річні вищі дефектологічні курси. У 1920-і рр. велику роботу в цьому напрямі проводив професор Харківського ІНО І. Соколянський, який очолив групу сурдопедагогів [707, с. 105, 106].

Факультет професійної освіти готував керівників і викладачів профшкіл, частково технікумів. Він мав соціально-історичний, фізико-математичний, літературно-лінгвістичний та природничо-географічний відділи, кожний з яких поділявся на секції. Його випускники мали бути фахівцями в одній із галузей народного господарства і водночас педагогами, що підтверджувало відповідне свідоцтво після завершення навчання [787, с. 13, 14; 8, арк. 12; 119, арк. 59; 120, арк. 2, 4, 6, 8; 334, арк. 44зв.; 372, арк. 5; 871, с. 23]. Навчання в інституті було трирічним [57, арк. 61].

Певні особливості мав Кам'янець-Подільський ІНО. Спочатку він складався з двох факультетів: професійної освіти і соціального виховання. Їх було створено в жовтні та листопаді 1921 р. відповідно [250, арк. 1; 398, арк. 20, 82, 83; 262, арк. 18]. 22 жовтня 1922 р. президія Укрголовпрофосвіти НКО УСРР ухвалила перетворити Кам'янець-Подільський ІНО у навчальний педагогічний заклад соціального виховання з дошкільним і шкільним відділеннями на базі математичних, природничих і соціально-економічних наук із запровадженням спеціалізації на другому і третьому курсах. У зв'язку з цим дещо змінилася мета та завдання інституту, націлені на підготовку вихователів дошкільних дитячих закладів, дитячих будинків і учителів семирічних шкіл [285, арк. 117; 676, с. 17-18; 677, с. 18; 678, с. 18; 270, арк. 4].

У січні 1923 р. з ІНО було об'єднано вищі педагогічні курси ім. М. Драгоманова, які існували при ньому з 1921 р. [285, арк. 123; 55, арк. 1, 4зв.; 56, арк. 1; 296, арк. 13; 777, с. 33]. Крім того, з 1923–1924 н.р. інститут уже функціонував у складі одного факультету соціального виховання, який складався з трьох відділів: природничо-географічного, соціально-історичного і математичного [285, арк. 123, 124].

Статутом Вінницького ІНО, який готував «робітників для всіх галузей народної освіти в царині дошкільній, шкільній та позашкільній», передбачалося поетапне відкриття чотирьох відділів – підготовки працівників дошкільної, позашкільної ланок, учителів початкових класів, а також фахівців з різних предметів [820, с. 58]. Однак вдалося відкрити лише два відділи – дошкільний і шкільний. Навчальна програма охоплювала три наукові цикли (відповідно формувалися і групи): фізико-математичний, природничо-географічний, історико-філологічний («словесно-історичний») [202, арк. 90зв.-91]. Дослідники С. Вініковецький, В. Воловик, С. Стадник ці групи помилково називали факультетами [602, с. 409; 860, с. 257].

Волинський інститут, як і Кам'янець-Подільський ІНО, спочатку складався з двох факультетів – соціального виховання і професійної освіти з такими відділами: гуманітарним, фізико-математичним і природничим [37, арк. 3]. Відповідно до постанови Укрголовпрофосвіти факультет профосвіти мав бути ліквідований. У зв'язку з «гарною роботою» відділів, наявністю «серйозного» викладацького контингенту керівництво закладу просило не розформувувати факультет. Подальші події показали, що це прохання задовольнили, однак у 1923 р. відповідно до постанови Укрголовпрофосвіти зазначений структурний підрозділ все-таки ліквідували. Інститут перетворився в навчальний заклад соціального виховання з двома відділами – дошкільним і шкільним [45, арк. 15зв.].

Черкаський ІНО діяв спочатку у складі одного факультету соціального виховання з трьома відділами – природничим, фізико-математичним, соціальним (підвідділи – історичний і літературний) [597, с. 209; 38, арк. 1зв.; 651, с. 195, 196].

Низка педагогічних ЗВО отримали імена відомих державних і партійних діячів, революціонерів, учених тощо. Зокрема, у 1920 р. рада професорів ВІНО у Києві ухвалила рішення про присвоєння вишу імені видатного українського вченого, культурного і громадського діяча М. Драгоманова [874, с. 9]. Так тривало до 1922 р. У наступні роки він непомітно втратив це ім'я. Надалі деякі

професори (наприклад, М. Зеров) та студенти кілька разів зверталися із проханням про відновлення статус-кво. Зокрема, на студентських зборах, ректор вишу отримав більше 20 записок від здобувачів із пропозицією повернути у назву вишу ім'я вченого, але все залишилося безрезультатно [101, арк. 5]. 31 березня 1922 р. Харківському ІНО було присвоєно ім'я відомого українського мовознавця, фольклориста і педагога О. Потебні [830, с. 70; 966, с. 4; 684, с. 150, 151].

Кам'янець-Подільський ІНО у 1922 р. несподівано отримав ім'я Л. Троцького. Цю назву «спустили» зверху. У відповідному листі, що надійшов керівництву вишу, зазначалося: «В пам'ять святкування 5 роковин Жовтневої Пролетарської Революції кожній школі губпрофосвіта надається ім'я кого-небудь з видатних письменників, політичних діячів (живих чи померлих) Революції, а також подій і установ. Вашій школі надається ім'я т. Троцького. Повідомляючи Вас про це, пропонується Вам приурочити присвоєння згаданого імені до дня урочистого святкування у Вас 5 Роковин Жовтневої Революції, яка має відбуватися 5 і 7 листопада і з якого дня Ваша установа повинна називатися профшколою імені Троцького. В меті ознайомлення учнів з особою, ім'я якої буде носити Ваша школа, пропонується вжити відповідних заходів до роз'яснення учням біографії, діяльності, значення і ролі названої особи в Пролетарській Революції, і тому політкомом, або завідуючим школою повинен бути зроблений відповідний доклад з приводу номенклатури Вашої школи» [263, арк. 109; 554, с. 340, 341; 314, арк. 26; 380, арк. 36]. У цьому листі ІНО названо спрощено – профшколою, а студентів – учнями, що однак не змінювало суті нововведення. Ім'я Л. Троцького не мало жодного відношення ні до листа, ні до вишу, але це нікого не турбувало. Зрештою, коли політична боротьба в московських верхах посилилася і Л. Троцький утратив своє лідерство, його ім'я забрали з назви вишу, це стало на основі рішення Укрголовпрофосвіти, прийнятого 8 січня 1925 р. [89, арк. 581, 582].

Херсонський ІНО носив ім'я Н. Крупської [835, с. 24; 703, с. 5-6]. Дещо пізніше ім'я І. Франка присвоїли Волинському ІНО [596, с. 210; 659, с. 10]. Постановою ЦВК і Раднаркому УСРР Вінницькому учительському інституту присвоїли ім'я письменника М. Островського [446, с. 719]. Також імена були присвоєні і десятку педагогічних технікумів УСРР у наступних роках [99, арк. 1; 100, арк. 9; 85, арк. 146зв.; 149, арк. 14; 86, арк. 1].

Досить у важких умовах працювали ІНО: незадовільною була їхня освітня, матеріальна база, відчувався брак висококваліфікованих кадрів, навчальної літератури, їдалень, гуртожитків. Саме тому НКО УСРР вирішив скоротити та об'єднати деякі педвищі. Так було ліквідовано Вінницький та Глухівський ІНО [193, арк. 85]. Отанній з них припинив існування у вересні 1924 р. [841, с. 28; 839, с. 11, 12]. Рішення про ліквідацію Вінницького ІНО прийняв 15 січня 1924 р. Подільський губвідділ профосвіти, попередньо погодивши це питання з НКО. Частину приміщення вишу передали робітничим курсам, а бібліотеку та інтернат – педкурсам. Ураховуючи побажання студентів, їх направили для продовження навчання у педвищі Кам'янця-Подільського, Житомира, Одеси, Києва, Харкова [77, арк. 29; 820, с. 59].

Як результат таких рішень чисельність ІНО зменшилася. Якщо у 1922–1923 н.р. їх нараховувалося 14, то вже до кінця 1924 н.р. функціонувало 12 педвищів [192, арк. 1зв.]. Зменшилася й кількість ЗВО усіх типів: у 1922–1923 н.р. працював 41 заклад (окремі джерела подають більшу цифру – 42 [200, арк. 3]), у 1923-1924 н.р. – 38 [754, с. 83; 600, с. 78; 734, с. 75]. Тобто загальна тенденція мала негативну динаміку.

У першій половині 20-х рр. ХХ ст. була спроба вирішити проблему щодо підготовки вчителів для шкіл національних меншин. Згідно постанови НКО УСРР Рада національних меншин мала «зміцнити і розширити мережу установ профосу серед нацменшин і здійснювати підготовку певних кадрів вчителівства [для них – Авт.]». У наслідок цього відкрили єврейське та німецьке відділення педосвіти при Одеському ІНО. До їх складу входили

основний факультет та робітфак. Викладання здійснювали відповідними національними мовами. Також єврейський сектор було відкрито при Київському ІНО [754, с. 103]. На жаль, відсутні факти, які б засвідчували існування таких відділень у К-ПІНО.

Загалом перша половина 1920-х рр. для закладів вищої освіти України була періодом боротьби за їх існування. Відбудова народного господарства, реформи, які проводилися в контексті нової економічної політики, мали на меті зміцнити державний і місцевий бюджети, що дало б можливість збільшити асигнування на виші і, відповідно, вимагати виконання поставлених перед ними завдань.

Отже, після утвердження радянської влади було створено мережу педвишів, які повинні були давати суспільству насамперед ідеологічно заангажованого, фанатично налаштованого пропагандиста радянської політики. Ці заклади, чисельність яких зменшувалася, діяли на всій території республіки. Кожен мав свою внутрішню структуру, яка залежала від їх спроможності та потреби в регіоні, розташовувалися у містах повітового, окружного чи губерньського рівня. ІНО, як й інші виші, повністю залежали від владних структур, політики державного центру, яка еволюціонувала і негативно позначалася на існуванні деяких з них.

Окремі аспекти даної проблеми розкрито у трьох публікаціях дисертантки [917; 918; 940].

2.3 Передумови та юридичне оформлення Кам'янець-Подільського ІНО. Органи управління вишем

Ідея радянської влади щодо інститутів народної освіти мала на меті створити в УСРР вищу педагогічну школу «нового» типу. Увесь процес створення та юридичне оформлення відбувалося на початку 1920-х рр., унаслідок чого для кожного ЗВО вибудовувалася своя система перетворень.

Станом на квітень 1920 р., за даними НКО УСР, ще не існувало жодного ІНО, хоча, за тим же джерело, ішов процес перетворення різних створених учительських і фребелівських інститутів [445, с. 175]. Крім того, було взято курс на реорганізацію університетів, як «старих» (російських), так і українських, яких вирішили позбутися як дітища національної ідеї ліквідованих державних утворень. Заступник наркома освіти УСРР Я. Ряппо, активний учасник реформування вищої освіти вказував, що фактично будівництво радянської вищої школи в Україні розпочалося лише в 1921 р. [837, с. 137]. Така думка має пояснення, адже велика кількість заходів радянської влади в Україні здебільшого залишилася на папері [888, с. 303], а також на місцях не було бажання проводити заходи з реформування з надією на збереження автономії вишів.

До переліку університетів, які, на переконання керівництва НКО УСРР, в нових історичних умовах були позбавлені перспективи, увели і Кам'янець-Подільський державний український університет, відкритий у жовтні 1918 р. Перші зміни тут відбулися ще навесні 1919 р. під час встановлення радянської влади в регіоні, коли, за рішенням наркома освіти В. Затонського, задля перетворення навчально-виховної справи в Україні у напрямі «нової» педагогіки та соціалізму усі заклади вищої освіти переходили під контроль відділу освіти Тимчасового робітничо-селянського уряду України [12, арк. 12; 41, арк. 30; 400, арк. 1]. Тоді ж губнаросвіті адресовано інструкцію щодо реорганізації ЗВО на місцях [954, с. 43; 556, с. 242, 243], тому К-ПДУУ одразу потрапив у поле зору нової влади. За розпорядженням того ж В. Затонського закрили богословський факультет (це рішення продублював відділ освіти місцевого ревкому). Крім того, з'явилася університетська печатка з п'ятикутною зіркою [668, с. 9, 10]. Надалі активні зміни призупинилися, що було пов'язано, з одного боку, із воєнно-політичною ситуацією в Україні загалом та регіоні зокрема, яка була не прогнозованою і більшовики почувалися не зовсім впевнено, та в НКО УСРР все ще обмірковували «порядок реформування педагогічних навчальних закладів» [445, с. 122]. За

такою ж схемою відбувалося паралельне реформування Новоросійського університету в Одесі [954, с. 44, 45; 39, арк. 72].

Із лютого до травня 1920 р. постійного зв'язку НКО УСРР із губнаросвітами не мав. За словами Я. Ряппо, «доводилося, спираючись на російські матеріали, не просто самостійно намацувати перші організаційні форми народної освіти, а й заперечувати деякі положення, висунуті Наркомпросом, як установою, що формувалася. Така самостійна «творчість» точилася на місцях всюди» [801, с. 249]. У нестабільних умовах до середини 1920 р. радянська влада намагалася будувати ЗВО «нового» типу, які б відповідали головним комуністичним ідеям влади та виконували завдання з підготовки вчителя.

Важливе значення у процесі реорганізації педагогічних закладів вищої освіти мала «Інструкція Управління вищої школи на місцях», видана НКО УСРР 9 червня 1920 р. У ній зазначалися напрями реформування освітньо-методичної роботи та трансформація вишів. Задля підготовки студентів потрібно було змінювати навчальні плани, теорію поєднувати з практикою за межами ЗВО. Головним завданням стало пришвидшення випуску фахівців, а тому наркомат освіти пропонував полегшити методи викладання, зміцнити трудову дисципліну, створити курси для підготовки потенційних абітурієнтів для вступу у виш [600, с. 57; 231, арк. 104–106]. Крім того створювалися нові органи управління факультетами та ЗВО: ради із президіями, вишівські ради і правління з п'яти осіб. До правління пропонували залучати студентів-комуністів і технічний персонал (останні мали право дорадчого голосу) [888, с. 304]. Не останню роль у реформуванні вищої освіти відводили студентам-комуністам. Саме вони мали допомагати здійснювати заходи з перетворення і пролетаризації педвишів [600, с. 58; 964, с. 13; 947, с. 41, 42, 43; 945, с. 77, 78]. Отже, намагаючись відмовитися від усього «старого», що було в університетах, НКО УСРР став на шлях їх ліквідації або повної реорганізації.

Відповідні радикальніші зміни в Кам'янець-Подільському виші розпочалися у липні 1920 р. під час другого радянського періоду. Відбулося

засідання ради університету, на якому керівництво навчального закладу склало свої повноваження [420, арк. 14]. 23 липня рішенням ревкому в університеті з'явилися нові органи управління, а саме запровадили посаду політичного комісара – представника нової влади, який відповідав за нововведення і різними заходами підтримував владу на цьому шляху. Її посів студент А. Волянський, який мав більше повноважень, ніж ректор університету [470, с. 12; 14, арк. 17; 17, арк. 276]. Відповідно до постанови № 8 НКО УСРР, комісар видав наказ № 1 від 28 липня 1920 р. «Про реформування структури і керівних органів вишу», яким припинив діяльність богословського факультету (який відновив свою діяльність із поверненням влади УНР на Поділля 11 червня 1919 р.), а історико-філологічний та правничий факультети об'єднали в один навчальний підрозділ – факультет соціальних наук [246, арк. 22; 668, с. 12].

У серпні 1920 р. розпочався новий етап перебудови системи вищої освіти. У постанові № 8 Державної комісії УСРР у справах вишів «Про реформування вищої школи» наголошувалося, що процес перебудови управління закладами вищої освіти відтепер підпорядковується цій структурі, зокрема її органам на місцях, які перебувають у віданні окружних виконкомів рад робітничих, червоноармійських і селянських депутатів [442, с. 768; 231, арк. 104–106]. За цим документом в університеті створювалися господарський комітет та ради: науково-шкільна, наукова та просвітня. Політкомісар університету зосереджував усю повноту влади навчального закладу: приймав та затверджував накази, постанови, звіти вишу; контролював виконання розпоряджень та інших документів від НКО УСРР; розглядав і затверджував штат, розмір зарплатні для педагогічного, технічного складу та ряд інших питань, пов'язаних із керівництвом та організацією освітнього, наукового та господарського життя навчального закладу [420, арк. 31; 728, с. 31]. Основна мета реформованих ЗВО полягала в здійснюванні соціального виховання молоді за циклами дошкільної, шкільної та позашкільної підготовки, що підпорядковувалося комуністичному суспільству [17, арк. 53, 53зв.].

31 серпня 1920 р. відділ вишів Наркомосу УСРР видав розпорядження № 276, за яким Кам'янець-Подільський університет (без згадки про його український характер) перетворювався в Академію теоретичних знань у складі двох інститутів: фізико-математичних та соціальних наук [235, арк. 5] і політехнічного факультету [561, с. 212]. Це були останні заклади вищої педагогічної освіти, які зберігали університетські традиції підготовки кадрів, структуру та керівництво. Їх метою було внутрішньо пристосувати навчальний заклад до нової форми викладання, управління тощо. Після змін усі структурні підрозділи АТЕЗ, окрім факультету сільського господарства, мали стати основою для створення інститутів народної освіти [638, с. 113]. У результаті таких заходів зрозуміло було лише одне – український тип університету на Поділлі більшовицькій владі більше не потрібний. Це переконання підсилила надіслана в усі радянські установи телеграма наркома освіти В. Затонського такого змісту: «Слід звернути увагу на Кам'янецький державний український університет. Кам'янецькі комуністи перебувають в полоні у петлюрівської інтелігенції... В самому університеті продовжують засідати божевільні старики і наукові «світила» на зразок гетьманського, а згодом петлюрівського скарбника Лебідь-Юрчика, який викладає там фінансове право. Професори добре влаштовані за рахунок університету і позирають на захід. Всіх їх треба розігнати. У тому вигляді, як він існує тепер, університет компрометує радвладу» [869, с. 46, 47]

У вересні 1920 р. між Головними комітетами профтехнічної і спеціально-технічної освіти РСФРР та УСРР була укладена угода про єдиний спільний план підготовки кадрів [587, с. 14], утім відразу реформувати університет в АТЕЗ та виконати спільний план підготовки фахівців у Кам'янці-Подільському не вдалося через відновлення збройної боротьби в регіоні. 18 вересня місто перейшло під контроль Директорії УНР.

В університеті взялися за «декомунізацію»: скасували посаду політичного комісара і суботники, відновили попередні органи управління (раду професорів, правління тощо), розформували всі факультети. Студентів,

зарахованих за радянськими правилами, зобов'язали скласти іспит на знання української мови, якою забезпечувався навчальний процес.

16 листопада 1920 р. Червона армія повернулася до міста, започаткувався третій (цього разу довготривалий) період диктатури пролетаріату. Повернулася попередня радянська політика щодо К-ПДУУ, утім про АТЕЗ тепер не йшлося – університет продовжував існувати як юридична особа, попри раніше прийняте розпорядження щодо нього в Харкові.

7 грудня 1920 р. у виші відновили посаду політкомісара, ним став Д. Мізін, який, виконуючи настанови центру, ліквідував посади ректора і проректора. Надалі робота спрямовувалася на зміну процесу підготовки фахівців, як того вимагав декрет Раднаркому УСРР від 14 грудня 1920 р. «Про учбово-трудова мобілізацію студентів академії, інститутів теоретичних знань та інститутів народного господарства» [230, арк. 31; 559, с. 190].

Де-юре університету залишалось існувати недовго. Після повернення делегації науково-педагогічних працівників К-ПДУУ із Харкова 2 січня 1921 р. науково-шкільна рада, створена за наказом політкомісара, на своєму екстремному засіданні отримала інформацію про те, що на виконання розпорядження відділу вишів НКО УСРР, № 276 від 31 серпня 1920 р., університет мав «перетворитися в Академію Теоретичних наук (у документі – Академія теоретичних знань [235, арк. 5]) із такими інститутами: фізико-математичних наук, соціальних наук. Сільськогосподарський факультет перетворюється в сільськогосподарський інститут та організує геодезичний технікум» [561, с. 212, 213; 555, с. 86; 558, с. 138, 139]. Тоді ж було обрано комісію для вироблення «проекта реорганізації університету», яка через тиждень, 9 січня, доповіла НШР про своє бачення перебудови університету в АТЕН. Зокрема, йшлося про необхідність запровадження у навчальний процес 3-х концентрів (послідовних ступенів):

- перший складався із трьох триместрів і вважався базовим та обов'язковим для всіх студентів інституту;

- другий мав таку послідовність: у 4-му триместрі виклади відбувалися спільно у споріднених секціях, на які поділялися інститути; у 5-6-их – окремо в кожній секції;
- третій концентр отримав назву «Теоретична академія», де дисципліни викладали науковці різних кафедр.

Перший концентр заднім числом увели з 1 січня 1921 р., зробивши обов'язковим для усіх «нововступаючих студентів», а прийнятим за «старими прийомами» зарахували прослухані ними курси з умовою, що вони згодом засвоять дисципліни 1-го концентру. Структурним підрозділам доручили виробити відповідні навчальні плани, наголосивши, що політехнічний факультет не узгоджується з педагогічним характером АТЕН, а тому, за роз'ясненням НКО УСРР, має бути виведений зі складу академії [442, с. 778, 779, 780].

Із 12 січня 1921 р. запрацювала НШР Кам'янець-Подільського інституту теоретичних наук, яку ніхто не обирав – у протоколі було змінено назву без будь-яких пояснень, зокрема й щодо втрати ключового слова «академія». Через кілька днів з'явилася пояснювальна записка про «Основні положення реформи Кам'янець-Подільського університету в інститут теоретичних наук». Не наводячи будь-яких аргументів, тут категорично стверджувалося, що «Університет переформовується в Ітен, з можливістю, в міру фактичної потреби, дальшого розвитку своїх функцій в формі двохрічних академій відповідного фаху» [235, арк. 4; 552, с. 49]. Тобто ІТЕН, який складався з навчальних підрозділів – інститутів, розглядався як база для не встановленого числа академій, що в майбутньому могли надавати різні незазначені спеціалізації. Цікаво, що АТЕН, як схвалений проєкт, а не реально існуючий виш у Кам'янці-Подільському, формально проіснував не більше 10 днів. На жаль, не виявлено документів, які б пояснювали цю ситуацію. Учасник тих подій В. Геринович, який про АТЕН навіть не згадує, стверджує, що «на основі циркуляру НКО УСРР від 9 січня 1921 року Університет переіменовано в Інститут Теоретичних Наук (ІТЕН) з інститутами наук: фізико-математичних,

гуманітарних і сільськогосподарських» [54, арк. 30; 632, с. 17]. Тричленна структура підготовки фахівців в ІТЕН була скопійована з АТЕН [235, арк. 4зв.]. Офіційно заміна назви університету на ІТЕН відбулася 2 лютого 1921 р., коли за це проголосували 26 членів науково-шкільної ради [254, арк. 16]. Про всі зміни, які відбулися у виші з грудня 1920 р., комісар та уповноважений у справах навчального закладу А. Волянський, який змінив на посаді Д. Мізіна, доповів наркомуну освіти УСРР.

Кам'янець-Подільський ІТЕН як експериментальна вища школа проіснувала недовго. Ще на початку лютого 1921 р. політкомісар А. Волянський надіслав доповідну записку наркомуну освіти, у якій йшлося, що «ІТЕН матеріально зовсім не забезпечений. Служачі незадоволені, утримання немає з грудня. Праця проводиться в неопалених мешканях...» та просив кошти для утримання навчального закладу [232, арк. 56; 421, арк. 1, 20, 22, 30]. Проте 26 лютого на засіданні колегії Укрголовпрофосвіти було ухвалено рішення «Про реорганізацію Кам'янець-Подільського інституту теоретичних наук у два окремі інститути – сільськогосподарський та інститут народної освіти». Витяг з протоколу № 30, який зафіксував чергову зміну статусу вишу, передали до Кам'янця-Подільського [240, арк. 39; 982, с. 313]. В. Герінович помилково пише, що ця подія відбулася 9 березня 1921 р. [633, с. 17]. Насправді 9 березня 1921 р. на засіданні НШР професор Є. Сташевський повідомив, що делегат вишу І. Шиманович, який нещодавно побував у НКО УСРР і тимчасово зупинився в Києві для виконання наданих йому керівництвом вишу доручень, надіслав «деякі матеріали, з яких видно, що ІТЕН буде реорганізовано в Інститут Наробраза [народної освіти. – Авт.], а сільськогосподарський Інститут відокремлюється» [254, арк. 27, 28]. Коли витяг з протоколу засідання колегії Укрголовпрофосвіти отримали у виші, 23 березня зібралася НШР. Цікаво, що в документі йдеться про реорганізацію не ІТЕНу, а університету. Процес треба було завершити до 1 червня 1921 р. [442, с. 794, 795; 396, арк. 7].

Великою проблемою у формуванні бази двох автономних інститутів Кам'янця-Подільського став розподіл матеріальних ресурсів між ними, оскільки кожна з нових юридичних осіб намагалася отримати якомога більшу частину. Зрештою знайшли порозуміння, яке засвідчили в документах:

- 1) майно, що орендував ІТЕН, розподілу не підлягає;
- 2) навчальний корпус по вул. Лагерній (сьогодні вул. Гагаріна) переходить у розпорядження сільськогосподарському інституту;
- 3) будинок по вул. Високій, 3, (сьогодні вул. Ю. Сіцінського) на пів року передається у користування того ж вишу з правом продовжити термін на 2 роки за умови, що фізико-математичний факультет ІНО не матиме потреби у збільшенні навчальних площ;
- 4) у тимчасове користування СГІ надано Панівецьку дачу та Цибулівський ліс, дрова з якого мали отримувати обидва виші;
- 5) на баланс сільськогосподарського інституту тимчасово переходить земельна ділянка (в межах міста) площею 20 дес.;
- 6) існуюче на час укладання угоди господарство ведеться спільно юридичними особами до закінчення сезону польових робіт 1921 р., а до 1 січня 1922 р. між інститутами буде проведено рівномірний розподіл живого і неживого майна [254, арк. 44, 45].

Керівництво освітньою галуззю радянської республіки, яке започаткувало ІНО, час від часу змінювало його структуру. На початку своєї діяльності у вересні 1921 р. він складався з двох факультетів: соціально-історичного та фізико-математичного. Посаду ректора в той час обіймав С. Сидоряк, який читав курс політекономії в ІНО [174, арк. 8зв.]. Професорка ІНО Софія Федорівна Русова негативно відгукувалася про його діяльність на цій посаді. У своїх спогадах вона говорила: «У серпні приїхав призначений з Харкова ректор, галичанин Сидоряк, і одразу перевернув університет на якусь хуторну установу, в якій ніхто і не згадував про наукові питання... Взагалі і політком, і ректор зневажали професорську колегію всіма засобами... Зі справами науки ці університетські керівники [потікомісар П. Чалий та ректор

С. Сидоряк – Авт.] були взагалі незнайомі. Лекційні заняття Сидоряка з порівняльної анатомії викликали тільки сміх у студентства, його слухали всього 4-6 студентів... Він став посміховиськом для молоді, які вивішували міфічні розпорядження від нього, підписані: “Ректор Се Дурак”» [459, с. 2, 3]. Тому навесні наступного року через непрофесіоналізм і відсутність авторитету серед науково-педагогічного складу С. Сидоряка замінив П. Клепатський, фахівець з історії України [269, арк. 7, 10; 729, с. 209, 210; 562, с. 12]. Він став першим керівником, якого обрали на посаду ректора.

Згідно з положенням «Про вищі навчальні заклади» від 2 вересня 1921 р. визначалася чітка форма управління ЗВО [492, с. 803–809; 560, с. 3, 4; 648, с. 10; 847, с. 49, 58]. Ректор і політкомісар здійснювали адміністративно-господарське та освітнє керівництво. Рішення затверджували в Укрголовпрофосвіті, ректор вважався відповідальним керівником ЗВО, а політкомісар – відповідальним представником державної влади у навчальному закладі. Перший ніс одноосібну відповідальність за всю роботу, стан вишу та видавав усі усні розпорядження з відома політкомісара, а письмові – за підписами обох. За необхідності, наприклад, великої кількості працівників, студентів чи через академічну завантаженість, ректору призначали проректора. Таке ж стосувалося і політичного комісара, якому в разі потреби призначали заступника. Обидві посади заміщувалися шляхом виборів на місцях із затвердженням Укрголовпрофосвітою [472, с. 2].

Для координації роботи факультетів при ректорові та політкомісарі створювали відповідне бюро, до якого входили: ректор, проректор, політкомісар, його заступник та декани факультетів [557, с. 3]. У Кам’янець-Подільському ІНО до середини 1921 р. функції такого бюро виконувала науково-шкільна рада [420, арк. 31], а після того – загальна рада або бюро [238, арк. 35; 251, арк. 16; 255, арк. 3; 259, арк. 13, 19; 273, арк. 1–3; 288, арк. 58; 290, арк. 37, 45; 335, арк. 3, 7]. Ця рада (бюро) обговорювала загальні питання роботи інституту та мала більше характер наради. Її скликання

відбувалося один раз у тиждень. Головою цього органу був ректор, а за його відсутності засідання проводив проректор.

При ректорові діяли дві комісії – одна займалася навчально-методичною роботою, а інша – виконувала контрольні заходи. Остання стежила за виконанням студентами навчального плану і програм, які комісія спеціалістів узгоджувала в НКО УСРР [560, с. 3; 315, арк. 18].

Практикувалися загальні збори вишу. Вони відбувалися за участі керівництва, усіх викладачів, технічного персоналу та кількох представників від студентів, яких обирали на загальних зборах факультету. Збори відбувалися за згоди полікомісара та мали бути організовані ректором раз у триместр. Голову зборів обирали на кожному засіданні. Тут ректор виголошував звіт про свою роботу за навчальний рік, який обговорювали присутні. Протоколи загальних зборів надсилали Укрголовпрофосвіті із можливими відгуками губпрофосвіти.

Факультети опікувалися навчальними та освітньо-науковими справами: навчальними дисциплінами, курсами, гуртками тощо; розробляли проекти навчальних планів і програм; здійснювали контроль за якістю викладання; організовували роботу студентів, розробляли умови переведення молоді з одного триместру на інший; проводили складання заліків, іспитів тощо; подавали кандидатури на посади викладачів та ін. Управління факультетом здійснювало три органи: декан, факультетська комісія та загальні збори факультету. Декана призначали за згодою губпрофосвіти із професорсько-викладацького складу інституту, а затверджувала Укрголовпрофосвіта. Він був відповідальним за роботу та стан факультету перед ректором та політкомісаром.

Факультетська комісія складалася з декана, секретаря, представників викладацького складу, а також двох студентів (одного з них призначали ректор та декан, а іншого – особисто політкомісар). Факультетська комісія була консультативним органом щодо внутрішніх справ підрозділу та допомагала

декану в управлінській роботі. Вона скликала за необхідності, але не менше двох разів на місяць [560, с. 3].

Загальні збори факультету склалися із викладачів, технічних працівників та студентів конкретного навчального підрозділу; скликалися політкомісаром ІНО один раз у триместр задля звіту декана про науково-навчальну та господарську роботу факультету. Протоколи цих зборів надсилали губпрофосвіті із відгуком політкомісара. Голову зборів обирали на кожному засіданні. Окрім вказаних управлінських органів факультету, за необхідності дозволяли створювати тимчасові комісії із загальних питань за згодою двох керівників вишу, однак у К-ПІНО такої потреби не виникало.

Управління робітфаками мало певні особливості. Його діяльність регламентувалася окремим положенням, яке з'явилося влітку 1921 р. Відповідальними за загальний стан цього спеціального підрозділу були ректор та політкомісар. До органів управління факультету входили президія, факультетська комісія та загальні збори, причому президія була виконавчим органом в складі декана, його заступника та секретаря. Робота інших органів була аналогічною, як і на інших факультетах [560, с. 4].

Загалом управлінська структура для всіх ІНО була уніфікована, а роботу навчальних підрозділів намагалися узгодити з «Декларацією про соціальне виховання дітей» (1 липня 1920 р.), положенням про ЗВО УСРР та потребами нової школи. У зв'язку з цим такі факультети, як шкільної, дошкільної, позашкільної освіти і трудових процесів, перетворювалися у факультети підготовки працівників соціального виховання (соцвиху) та педагогів для професійних навчальних закладів (профосвіти) [546, с. 211–213]. Ці навчальні підрозділи з'явилися у структурі Кам'янець-Подільського ІНО в жовтні–листопаді 1921 р. Виконуючи розпорядження зверху, новий політкомісар вишу П. Чалий 18 жовтня 1921 р. видав наказ № 67 про відкриття факультету професійної освіти на базі закритих фізико-математичного та соціально-історичного факультетів [398, арк. 21зв.; 826, с. 202]. Новостворене об'єднання мало свою структуру, до якої входили 2 відділи – фізико-

математичний (поділявся на два підвідділи – виробничий і природничий) та соціально-історичний [699, с. 43]. Факультет розташовувався в будинку по вул. Університетській, 31 (зараз вул. Огієнка, 61), та використовував 57 кімнат (10 з них – аудиторії) [276, арк. 5].

Перший навчальний рік для факультету профосвіти розпочався 1 листопада 1921 р., після закінчення польових робіт [633, с. 17; 700, с. 46]. Управління факультету складалося із деканату (декани факпрофосу – П. Бучинський [401, арк. 57зв.; 573, с. 58; 973, с. 676], О. Неселовський [389, арк. 1зв.], В. Геринович [378, арк. 160; 977, с. 56]; декани факсоцвиху – І. Кулик [633, с. 18; 399, арк. 29], М. Хведорів, В. Геринович [378, арк. 22, 29, 32, 160зв.], В. Герасименко [633, с. 18], І. Любарський [387, арк. 39зв., 88], Ф. Кондрацький [384, арк. 7, 10, 97]), при ньому діяло факультетське бюро, два секретарі, діловод, помічник діловода, два канцеляристи. Господарська частина була загальною для всього інституту [398, арк. 21]. На факультеті діяли студкоми та курскоми, діяльність яких спрямовувалася на задоволення різноманітних потреб студентського колективу [276, арк. 13; 398, арк. 21зв.; 472, с. 1, 4].

Основним завданням факультету профосвіти було виховання молоді, підготовка майбутніх учителів до роботи в школах та аспірантів для викладацької та науково-дослідної роботи. На факультеті більшість програм предметів і їх викладання здійснювалося українською мовою [276, арк. 1–1зв.]. Щоправда професор Є. Сташевський та завідувач кафедри історії матеріальної культури В. Бутаков [399, арк. 32–32зв.] викладали російською. Усі навчальні плани для кожного триместру затверджувалися в НКО УСРР [398, арк. 28]. Загалом українською мовою викладали лише в Кам'янець-Подільському, Полтавському, Херсонському та Вінницькому ІНО [49, арк. 69].

Факультет соціального виховання був відкритий 1 листопада 1921 р. та мав широку підтримку з боку викладачів і майбутніх студентів. Щодо мети та завдань даного навчального підрозділу, то керуючись рішенням Народного комісаріату освіти та усіма інструкціями політкомісара П. Чалого [178,

арк. 5зв.; 398, арк. 22; 991], а також виходячи з характеру реорганізації закладу, вони полягали у поєднанні в собі інтернату для практикантів і дитячого будинку, виховання в якому було б зразковим прикладом для освітньої роботи схожих закладів вищої освіти [249, арк. 47].

Отже, після встановлення радянської влади в Україні було здійснено ряд заходів із реформування низки ЗВО в інститути народної освіти. Для того, щоб навчальні заклади відповідали «новому» типу радянської освітньої установи, було прийнято більше десятка постанов, розпоряджень і наказів. Реформування К-ПДУУ пройшло низку етапів (університет, АТЕЗ, АТЕН, ІТЕН), доки НКО УСРР на тривалий час не зупинив свій вибір на інституті народної освіти, як найбільш зручному типі вишу з підготовки радянських учителів різних категорій. Заклад мав свою систему органів управління, контрольованих новою владою і відмінних від університетських. Важливу роль в ІНО відігравав політичний комісар, який відповідав за реалізацію політики у вищій школі та лояльності колективу до неї.

Зазначенні аспекти представлено у двох публікаціях дисертантки [941; 683].

Висновок до розділу

Перетворення університетів в інститути народної освіти відбувалося відповідно до нормативних документів радянської влади, як РСФРР, так і УСРР. Доповіді наркома освіти та низка схем, інструкцій та рекомендацій за основу взяли російську модель. Новизна підходів утворених радянських відомств полягала, з одного боку, в ігноруванні раніше заснованих університетів, як утворення старої влади, «віджилого» типу ЗВО, а з іншого, у відкиданні їхнього народного характеру та переході на класово-пролетарський. Переконливих аргументів цього перетворення наведено не було. Практично ігнорувалась проблема якості у підготовці нових кадрів, зокрема і педагогічних, які в першу чергу мали бути ідеологічно загартованими.

Із затвердженням інститутів народної освіти, як оптимального типу ЗВО, що найбільше задовільняв існуючий режим, за 1920–1921 рр. було сформовано їхню мережу, яка відповідала модельним можливостям УСРР, а не потребі в педкадрах для шкіл, необхідність у яких з кожним роком зростала. Кожному ІНО було присвоєно ім'я когось із визначних партійних і радянських діячів, що свідчило про їх вшанування за життя та нагадувало трудовим колективам про необхідність дотримання лінії партії, спрямованої на побудову комуністичного суспільства.

Одним з інститутів народної освіти з'явився у Кам'янці-Подільському на базі ліквідованого українського держуніверситету. Цьому передували ряд перехідних заходів, які зумовили тимчасову появу нашвидкоруч заснованої академії / інституту теоретичних наук (знань). Процес трансформації університету в ІНО тривав кілька місяців за дозволом із Харкова і фактично завершився наприкінці першого півріччя 1921 р. Кам'янець-Подільський ІНО запрацював восени, маючи нові керівні органи, іншу структуру та вимоги до викладацьких кадрів і формування студентського контингенту. Пріоритетне місце в управлінні вишем посідав політкомісар, який був власне наглядачем за політичними настроями, дотриманням вимог правлячої партії у процесі підготовки фахівців. Демократичні засади університету були ліквідовані, хоча в ІНО діяли колективні органи, які, попри те не, мали права ігнорувати розпорядження освітнього центру республіки.

РОЗДІЛ 3. КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ ІНО ТА ПІДГОТОВКА КАДРІВ ДЛЯ ОСВІТНЬОЇ СФЕРИ

3.1 Професорсько-викладацький склад, його навчально-методична і наукова діяльність

Однією з найскладніших проблем формування і діяльності К-ПІНО була наявність кваліфікованих професорсько-викладацьких кадрів. Від попереднього вишу залишилася певна частина викладачів, хоча більше десятка колишніх професорів, приват-доцентів та асистентів виїхали на еміграцію. Не маючи підготовлених своїх кадрів, довелося залучати «буржуазних» фахівців, оскільки була гостра потреба дати освіту широким масам.

Якість освітнього, наукового та виховного процесу у вишах залежала від наявності добре підготовлених науково-педагогічних працівників, а також їх ефективної діяльності. У Кам'янець-Подільському ІНО на початку 1920-х рр. гостро відчувався дефіцит викладачів. Плани більшовиків щодо реформи вищої освіти не знайшли підтримки серед місцевої інтелігенції, яка розділилася на дві категорії професури: українсько налаштована та «стара» російська [801, с. 38]. Перша не бажала коритися новій системі, яка руйнувала національну вищу освіту, інша була незадоволена ліквідацією університетів як традиційних ЗВО, що розвивали науку. Оскільки нова концепція розбудови вищої освіти та створення мережі педвишів вимагало від діючої влади якнайшвидше забезпечити заклади професорсько-викладацьким складом, вирішили залучити обидві зазначені категорії, а також фахівців з інших установ та закладів. У зв'язку з цим важко погодитися з твердженням, що ліквідація університетів була проведена задля нейтралізації та вилучення з професійної діяльності буржуазно-кадетської професури [701, с. 24–25; 755, с. 8; 872, с. 25–26; 873, с. 68; 875, с. 33–34]. Відповідно до нової парадигми попередні ЗВО не відповідали новій моделі підготовки фахівців, проте частина їх викладацького складу залишалася працювати в реорганізованих вишах.

Крім того, в окремих випадках «стара» професура становила основу професорсько-викладацької корпорації.

У процесі творення професорсько-викладацького складу К-ПНО використали два ресурси – внутрішній та зовнішній. Перший був основним у радянському кадровому будівництві – це «стара» дореволюційна еліта та аспіранти. Зовнішній полягав у переведенні вчених з інших ЗВО до інституту, практикуванні сумісництва, що було додатковим джерелом у формуванні «червоних» педкадрів. Така система наповнення спиралася на низку нормативних документів та ідею очищення вишу від антирадянськи налаштованої інтелігенції.

Оскільки на початку свого існування К-ПНО, як і інші виші, не мав викладацького складу пролетарського походження, доводилося використовувати досвід і знання «буржуазної» інтелігенції. Станом на 1920 р. (він тоді не мав статусу ІНО) у виші нараховувалося загалом 60 викладачів (див. додаток Д), які забезпечували освітній процес. Керівництво країною наголошувало, що дореволюційні педкадри не відповідають потребам нової політики, а тому потребувало здійснювати агітаційну роботу з метою їх перевиховання [955, с. 20]. Таке «перероблення»/перевиховання дореволюційного професорсько-викладацького складу на радянський манер відбувалося нелегко, часто із застосуванням недемократичних методів (арешти, заслання, політичні переслідування тощо).

Більша частина викладачів Кам'янець-Подільського педвишу, яка була опозиційно налаштована проти більшовиків, на початок 1921 р. виїхала якщо не за кордон, то в інші міста республіки. Лише 26 з них залишилися в інституті та, як вважав Я. Ряппо, «знали як поводитися і при червоних» [537, с. 5], і координували свою роботу із основним завданням інституту [840, с. 108]. Виїзд за кордон освітянської еліти мав для радянської влади негативні наслідки. Досвідчену професуру не було ким замінити, а існуючі кадри, які задовільняли владу, якісно програвали «старій» інтелігенції. Виникла загроза зриву освітнього процесу, який поволі починав налагоджуватися. Така

ситуація була й в інших вишах, зокрема Одеському ІНО. Упродовж 1920–1921 н.р. у його викладацький склад налічував 67 осіб, і лише 13 з них раніше працювали в Новоросійському університеті [954, с. 151; 756, с. 130]. Професійний рівень більшої частини був сумнівним.

Через нестачу викладацького складу влада вдалася до «перевиховання» тієї частини дореволюційної професури, яка залишилася у вишах. Наголошувалося на необхідності опанування нею марксистсько-ленінської ідеології [970, с. 94; 983, с. 105, 106] та залучення до співпраці з радянською владою [960, с. 31]. Створювали різні осередки, де здійснювалися пропаганда та політична освіта. Головним завданням таких груп було читання відкритих лекцій у педколективі, студентстві та в селі [575, с. 7–8; 578, с. 42–43; 705, с. 10–11]. Зокрема, з 1921 р. на Кам'яниччині було створено окружну спілку «Робос». В її організації активну участь брав професор ІНО М. Курневич [381, арк. 34; 794, с. 209–210]. Він відповідав за розповсюдження в регіоні партійної та іншої літератури. Відповідний осередок запрацював і при К-ПІНО. До нього увійшли всі викладачі, технічний персонал та частина студентства. До «старої» інтелегенції, тих, хто змушений був нести в маси ідеї марксизму через відкриті лекції в інституті, на курсах з перепідготовки вчителів та в сільських громадах, належали: О. Неселовський [389, арк. 12], І. Любарський [387, арк. 39; 793, с. 211], К. Поль [390, арк. 63–63зв], Ф. Лисенко [169, арк. 1; 293, арк. 8], Б. Дудолькевич [163, арк. 4], а також Є. Сташевський [469, с. 2].

Поступово створювався викладацький резерв із числа аспірантів. Згідно з «Кодексом законів про народну освіту УСРР» (1922 р.) підготовка до викладацької та наукової роботи в закладах вищої освіти зосереджувалася на науково-дослідних кафедрах. Тут здійснювалася безпосередня підготовка майбутніх професорів та науковців [446, с. 166; 809, с. 21; 63, арк. 4; 125, арк. 55; 359, арк. 83; 736, с. 183–184]. Відповідно до постанови Раднаркому УСРР «Про встановлення загального наукового мінімуму, обов'язкового до викладання» від 26 квітня 1921 р. у К-ПІНО з'явилася НДК історії та економіки Поділля (у 1924 р. її назва змінилася і охоплювала природу,

сільське господарство та культуру Поділля [579, с. 146]) [810, с. 72; 272, арк. 12; 293, арк. 1]. Вона виконала свою кадрову функцію. Так, Ю. Філь після успішного закінчення факультету професійної освіти став аспірантом, а згодом – науковим співробітником. У 1926 р. йому запропонували посаду позаштатного викладача на кафедрі історії української літератури К-ПІНО: викладав історію української літератури для студентів факультету соціального виховання та слухачів робітфаку при СГІ [76, арк. 54; 576, с. 149; 177, арк. 1; 682, с. 153]. За схожою схемою склалася викладацька кар'єра у педвищі асистента М. Любинського, який здобував освіту ще в К-ПДУУ [385, арк. 3–4].

Подібне спостерігалось і в інших вишах, зокрема в Одеському ІНО. Лише в 1927–1928 н.р. його науково-педагогічний склад поповнили 10 [801, с. 264] із 19 аспірантів інститутської НДК [121, арк. 93]. До 1927 р. у виші була схожа ситуація, однак у Кам'янець-Подільському ІНО чисельну перевагу мала «стара» професура.

Радянська влада розраховувала на пришвидшену підготовку молодих кадрів через аспірантуру, де майбутні науковці отримували стипендію [956, с. 40; 944, с. 99, 100; 115, арк. 62]. За даними С. Тарнавської, у 1923 р. в УСРР нараховувалося 88 кафедр із загальною кількістю аспірантів 535 осіб [970, с. 110]. Така кількість НДК, у яких навчалося 806 аспірантів, зберігалася до 1927 р. [94, арк. 340–343; 62, арк. 134, 218]. У результаті їхньої роботи виші почали систематично отримувати молодих фахівців, які задовольняли вимоги режиму. Щоправда в К-ПІНО відсоток тих, хто після закінчення аспірантури обрав науково-педагогічну роботу, був низьким.

Проблему вирішували за допомогою зовнішнього ресурсу, який становили вчені інших закладів освіти, наукових та інших установ УСРР [22, арк. 15, 16, 17]. Наприклад, у 1921 р. з Києва на професорську посаду для двох кам'янець-подільських ЗВО (ІНО та СГІ) перейшов Є. Сташевський [175, арк. 3; 828, с. 308]. У вересні 1925 р. до К-ПІНО був направлений Ф. Кондрацький у зв'язку із ліквідацією Вінницького ІНО [960, с. 9–10]. Тоді ж з місцевого театру на посаду викладача співів та задля організації

студентського хору було переведено М. Коссака [428, арк. 8; 168, арк. 4; 994, с. 193] та ін.

В умовах дефіциту кадрів влада вдалася й до залучення фахівців із Західної України [809, с. 23]. Після створення у липні 1920 р. в Східній Галичині Галревкому частину прихильної до радянської влади місцевої інтелігенції залучали для посилення викладацького складу в Кам'янець-Подільському ЗВО. Наприклад, восени 1920 р. до вишу повернувся професор А. Борис [155, арк. 2–2зв.]. У березні 1921 р. для викладання у цьому виші Наркомос республіки відрядив галичанина Ф. Приймака, який був фахівцем з природознавства [244, арк. 44зв.].

Збільшення чисельності викладачів у Кам'янець-Подільському педвиші було також пов'язане із запрошенням фахівців для читання нових лекційних курсів (відповідно до постанови РНК УСРР). Якщо для проведення лекцій з природничих, історичних та інших дисциплін ІНО мав фахівців, то після вимушеного впровадження предметів нового напрямку – основ радянського будівництва, марксизму-ленінізму, політвиховання – їх практично не було. Так, у штаті різних навчальних планів з'явилися С. Сидоряк [174, арк. 8–8зв.], П. Чалий [178, арк. 5–5зв.; 663, с. 102], Р. Заклинський [164, арк. 2–2зв.] та ін.

До 1922 р. в К-ПІНО професорсько-викладацький склад нараховував 67 осіб, з них майже половина була працівниками ще ДУУ (див. додаток Д та Е). Їх вік був різним: науково-педагогічних працівників віком до 30 років включно нараховуємо 9,5%, до 40 – 60,4%, 50 – 9,5%, 60 – 11,1% та до 70 – 9,5% (див. додаток Е). Абсолютну більшість становили молоді вчені. Даний відсоток був майже незмінним упродовж десятирічного періоду існування вишу.

Важливе значення для ліквідації дефіциту викладацьких кадрів мав декрет РНК УСРР «Про деякі зміни у складі побудови державних установ і вищих навчальних закладів» від 7 травня 1919 р. Він скасовував усі наукові ступені та вчені звання, а також переваги, які з ними надавалися. Усі професори, доценти, асистенти ЗВО тепер називалися викладачами [17, арк. 14–14зв.]. Ця норма стала основою для перегляду кваліфікації науковців,

усунення загрози для влади з боку старих кадрів, встановлення за ними відповідного контролю. Керуючись основними положеннями постанови НКО РСФРР «Про наукових працівників університету», НКО УСРР у травні 1920 р. видав постанову «Про мобілізацію професорів та вчителів», якою перевів усіх працівників освітньої галузі у своє розпорядження в порядку трудової повинності [970, с. 93; 756, с. 127; 445, с. 141; 944, с. 89]. З цього часу для отримання вченого звання професорам, викладачам не потрібно було пред'являти диплом, свідоцтво про науковий ступінь чи інші документи. Чимало таких кадрів з'являлося в К-ПІНО, їх кваліфікацію встановлювали винятково на підставі опублікованих наукових праць, читання курсів та соціального походження. Надалі ніхто з професорів та викладачів не міг обіймати відповідну посаду більше 10 років без переобрання [533, с. 588–589]. Заміщення посад у виші відбувалося за конкурсом [944, с. 90]. У місті створили спеціальний орган із політичних комісарів усіх наявних ЗВО та окремих викладачів. Він щорічно надсилав до Наркомосвіти списки кандидатів на отримання звання професора, доцента чи асистента. Тоді при губпрофосвіті створювалася конкурсна комісія за напрямом, яка й ухвалювала відповідне рішення. Зазначений механізм сприяв встановленому заміщенню, оскільки не було контролю за викладачами, довіри до колективу.

У зв'язку зі скороченням бюджетного фінансування вишів з'явилася необхідність зменшити чисельність ІНО в УСРР, а разом з тим і викладачів. Так, наприкінці 1922 р. ректора П. Клепатського було звільнено та навіть заарештовано [633, с. 17]. Причиною цього стало прийняте рішення не надавати матеріальну допомогу робітфаку при Кам'янець-Подільському сільськогосподарському інституті, а тому молодий керівник вишу втратив посаду та зазнав репресій. У 1923 р. було закрито факультет професійної освіти [777, с. 32–33], а 15 січня 1924 р. за рішенням Наркомату освіти УСРР було ліквідовано Вінницький ІНО, студентів переведено до аналогічних Київського, Одеського та Кам'янець-Подільського вишів [819, с. 9–10; 523, с. 98]. Ректора Ф. Кондрацького у 1925 р. призначено деканом факультету

соціального виховання К-ПНО [166, арк. 6]. Також до вишу приєднали педагогічні курси імені М. Драгоманова [699, с. 49; 300, арк. 1, 2], що перетворило його в єдиний педагогічний заклад вищої освіти на Поділлі. Корегування штату К-ПНО відбувалося упродовж майже всього періоду існування. На початку 1923 р. у виші нараховувався 41 викладач (див. додаток Ж), а наприкінці 1927 р. – тільки 23 (див. додаток И). Такі зміни були пов'язані як із реалізацією вказаної вище політики, пов'язаною, по-перше, з економією фінансового ресурсу на індустріалізацію країни; по-друге, для пошуку джерел підвищення заробітної плати.

Скорочення кадрів відбувалося й в інших вишах, зокрема в Одеському станом на 1923 р. з 187 науково-педагогічних працівників звільнили 104 [750, с. 141; 74, арк. 25]. Коли з'явився великий дефіцит кадрів, довелося збільшувати їхній штат. У 1928 р. тут нараховувалося 157 викладачів, а у 1929-1930 навчальному році – 191 (найбільше за всі роки існування Одеського ІНО) [801, с. 264, 265]. Схожої тенденції у К-ПНО не виявлено.

Вирішення кадрової проблеми у ЗВО також відбувалося за рахунок позаштатників та сумісництва. До 1923 р. внутрішніми сумісниками К-ПНО були 19 науково-педагогічних працівників. Вони виконували обов'язки професорів, викладачів тощо на двох-трьох кафедрах, чимало було і зовнішніх сумісників. Станом на 1926–1927 н.р. 11 викладачів (із 23 осіб) працювали як позаштатні працівники [360, арк. 18зв.], з них 8 (А. Волошук, Н. Гаморак, Б. Дудолькевич, О. Кільчевський, К. Поль, Ю. Філь, О. Ретанів та В. Храневич) – на засадах зовнішнього сумісництва в сусідньому СГІ [580, с. 180–181; 360, арк. 20-20зв.; 670, с. 28]. Подібна причина була й в інших ІНО, зокрема у Дніпропетровському на 1925–1926 н.р. з 32 професорів лише 15 були штатними, у 1927-1928 н.р. – 115 і 49 відповідно [694, с. 49]. Така ж ситуація була й в Одеському ІНО [954, с. 151]. Тож можна погодитися із твердженням вітчизняних істориків, що майже половина викладачів у кожному педвиші була позаштатними працівниками або сумісниками [970, с. 118; 733, с. 150; 944, с. 93–94].

Штатних і позаштатних викладачів затверджувала на посаді Укрголовпрофосвіта НКО УСРР. Прийняття внутрішніх та зовнішніх сумісників із середини 1920-х рр. здійснювалося безпосередньо у виші [383, арк. 17зв.]. Така процедура передбачала поповнення необхідної кількості фахівців з урахуванням проблеми наданих ЗВО коштів та нової системи оплати праці, дотриманням затверджених зверху кількості штатних працівників. Заробітна плата позаштатних викладачів була нижчою, а тому ті, хто працював на вказаних умовах, могли шукати додатковий заробіток в інших вишах. Це також дозволяло зберегти кількість кадрів для забезпечення освітнього процесу. Отже, такі умови роботи в 1920-х рр. мали на меті закрити брак якісних фахівців у закладах вищої освіти.

Загалом за фаховим рівнем підготовки викладацький колектив К-ПНО складався: 1) зі спеціалістів природничих наук – майже 36%, 2) фізико-математичних – 18 % та 3) соціально-гуманітарних – 46% [243, арк. 2–11]. Однак із постійними змінами чисельності науково-педагогічних працівників певною мірою змінювався й відсоток їхньої фахової підготовки. Наприкінці 1920-х рр. із 23 викладачів природничу галузь представляли 44%, фізико-математичну – 16%, гуманітарну – 40% [360, арк. 20-20зв.; 411, арк. 58]. Змінювалося також їхнє соціальне походження: якщо на початку 1920-х рр. більше половини викладачів не були вихідцями з робітників і селян, то вже у 1930 р. вони становили маже 69%, а 31% належали до службовців, трудової інтелігенції та ін. [411, арк. 58].

У всіх, хто працював в ІНО, влада найбільше цінувала радянську політику лояльності [848, с. 125]. У перші роки існування вишу всіх науково-педагогічних працівників умовно можна поділити на тих, хто: 1) підкорився новій владі та брав активну участь у радянському будівництві вищої школи; 2) змирився з диктатурою пролетаріату, але був осторонь «нової» політики, інколи виконуючи накази «зверху»; 3) залишився на проукраїнських позиціях та не приховував своїх поглядів.

До останніх можна віднести професорів, доцентів, які упродовж 1921–1923 рр. або покинули Кам'янець-Подільський та виїхали за кордон, або були звільнені чи репресовані. До цього списку відносимо П. Клепатського, С. Гаєвського, О. Лауре, М. Васильківського, С. Русову, І. Шимановича, С. Назаревича, А. Ярошевську, О. Годилю-Годлевську та Ф. Приймака.

Серед тих, хто змирився із діючою владою, але був осторонь політики, були: П. Клименко (виїхав з Кам'янця-Подільського у 1923 р.), В. Герінович, Є. Сташевський (виїхав у 1923 р.), А. Малиновський (виїхав у 1923 р.), М. Драй-Хмара (виїхав у 1923 р.), В. Бернадський, Я. Регула, В. Гагенмейстер, Ю. Сіцінський, М. Грінченко, М. Хитьков, М. Хведорів, Н. Гаморак, М. Безбородько, С. Раєвська, О. Аленич, помер у 1923 р. С. Дложевський, Ф. Лисенко, К. Поль, Ю. Філь, О. Кільчевський, М. Косак, М. Курневич, М. Матвієвський, І. Любарський та Б. Новодворський. До цієї категорії ми відносимо і тих викладачів, які упродовж 1927–1938 рр. були репресовані більшовиками як антирадянські діячі, контрреволюціонери [423, арк. 1, 2, 5; 424, арк. 1, 3, 26-27, 28, 32, 36, 37, 77; 425, арк. 108, 117; 426, арк. 1, 52; 428, арк. 23, 24; 429, арк. 70, 171; 430, арк. 6, 7, 16, 62–63, 66, 70; 431, арк. 1, 16, 32; 432, арк. 1, 22].

Більша частина професорсько-викладацького складу повірила діючій владі, її ідеям, методам роботи, брала участь у розвитку вишу відповідно до комуністичних принципів та не зазнала репресій.

Попри домінанту класового підходу до зарахування у викладацький штат, влада змушена була рахуватися із науковим потенціалом претендентів, оскільки не могла дати вишам належне науково-методичне забезпечення. Через брак навчальної літератури в К-ПІНО, за принципом К-ПДУУ практикували підготовку і розмноження текстів лекцій. Професори А. Борис, Н. Гаморак, В. Герінович, М. Хведорів, В. Храневич, асистент О. Аленич, наприклад, видали цілу низку посібників, нарисів з різних навчальних дисциплін [567–572; 590; 610; 616; 618–624; 527; 628; 634; 635; 757; 850–852; 890; 891; 893–895; 897; 898; 899]. Двоє викладачів (В. Храневич та

С. Гаєвський) спромоглися підготувати і видати аж два підручники для студентів педвишів [605; 896]. Крім того, було опубліковано низку розвідок, путівників, проєктів та ін., що збагачувало навчально-методичну та наукову базу Кам'янець-Подільського ІНО (див. додаток К).

Не припинявся і науково-дослідний процес. У результаті вийшли друком такі монографії: В. Гериновича «Природні виробничі сили Кам'яниччини», «Кам'яниччина: часть географії», «Антропогеографія України»; Ю. Сіцінського «Кам'янецька фортеця», «Муровані церкви на Поділлі»; В. Храневича «Ссавці та птахи»; С. Гаєвського ««Александрія» в давній українській літературі. Ч. 1: Давня українська повість» [607; 617; 625; 626; 634; 853; 854]. Ці праці не мали аналогів і засвідчували високий науково-теоретичний рівень їх авторів. Загалом ученим К-ПІНО вдалося опублікувати чотири десятки окремих робіт та понад чотири десятки статей у різних наукових збірниках, «Записках».

Уся науково-організаційна і дослідна робота професорсько-викладацького складу К-ПІНО у 1920-х рр. проводилася на згаданій науково-дослідній кафедрі, у місцевому науковому товаристві, однак вона була під постійним наглядом спецорганів, що перешкоджало виїзду за кордон для участі в наукових конференціях, позбавляло наукові структури та їх членів свободи дій, повної самореалізації.

Одним із найбільш вагомих осередків К-ПІНО була науково-дослідна кафедра, яка започаткована наказом ректора з ініціативи професора Є. Сташевського у 1922 р. (пізніше – П. Клименко, І. Любарський) [345, арк. 1; 937, с. 78]. У її складі станом на 1923 р. нараховувалося 29 працівників (з них 10 аспірантів), 1924 р. – 38, на початку 1925 р. – 26, грудні 1925 р. – 17, а у 1928 р. залишилося лише 7 [345, арк. 5; 139, арк. 6; 553, с. 198–199]. Рішення щодо збільшення або зменшення членів НДК приймало Українське головне управління науковими установами, яке і стежило за їхньою роботою.

Основна робота кафедри спрямовувалася на проведення наукових досліджень, підготовку аспірантів до наукової та викладацької діяльності,

популяризацію отриманих наукових результатів серед населення, розроблення теоретичних курсів для освітнього процесу тощо [345, арк. 5; 579, с. 148–149; 106, арк. 16; 179, арк. 3, 4; 337, арк. 9; 486, с. 8]. Кафедра видавала наукову продукцію, зокрема окремі праці, низку статей у наукових збірниках, проблематика яких охоплювала різноманітні питання історії, культури, економіки та природи Поділля [318, арк. 33, 34; 347, арк. 4; 790; 789; 788; 769; 766; 629–632; 880–882; 902; 608; 609; 611; 652–654; 825; 886; 900; 901; 903].

Чимало викладачів були членами наукового товариства, яке вийшло за межі вишу й об'єднало наукові інтереси усіх краєзнавців Поділля [382, с. 154; 583, с. 120; 581, с. 79]. До нього входило майже півтора десятка працівників ІНО (Є. Сташевський, П. Клименко, Ю. Сіцинський, В. Храневич, В. Геринович, П. Бучинський, Ф. Кондрацький, О. Неселовський, В. Зборовець, Д. Богацький, Ю. Філь, К. Копержинський, І. Олійник [441, с. 446–447, 448]), що становило майже 50% чисельності НТ. Згаданий В. Геринович, як один із найбільш відомих регіональних дослідників, був учасником I Всеукраїнської краєзнавчої конференції від Поділля. У 1926–1930 рр. від Науково-дослідного інституту географії і картографії входив до складу Українського комітету краєзнавства [675, с. 10]. Подібні структури діяли і при Полтавському, Одеському та Донецькому ІНО [111, арк. 16; 112, арк. 16; 124, арк. 63]. Основним їх завданням було дослідження так званих «білих плям» історії краю, проведення археологічних розкопок, вивчення особливостей клімату регіону та обговорення актуальних проблем під час різноманітних наукових заходів.

До наукової роботи залучали і активне студентство. У К-ПІНО діяли наукові гуртки, якими керували викладачі. Так, у 1926–1927 н.р. тут було створено науково-технічний гурток із семи секцій (математики, фізики, ботаніки, мовно-літературна, педагогіки, географії та соціально-економічна). Крім того, існували різні мовні, педагогічні, природничі та краєзнавчі об'єднання. Молоді науковці опрацьовували різні науково-дослідні теми під керівництвом викладачів та виголошували доповіді на засіданнях гуртка.

Однак, їхня наукова робота бажала бути кращою [709, с. 227, 240, 241, 247]. Така ситуація була пов'язана як із слабкою підготовкою здобувачів вищої освіти, так і неоплачуваністю роботи керівників гуртка (секцій). Подібні формування діяли і в інших ІНО [709, с. 231].

У виші проводилися регіональні конференції. З ініціативи професора В. Гериновича у 1926 р. відбулася краєзнавча конференція, учасниками якої були зокрема й студенти. Тут було заслухано цікаві повідомлення молодих людей, зокрема з історії та сільського господарства Поділля [709, с. 230].

Окремі представники професорсько-викладацького складу К-ПІНО стали дійсними членами зарубіжних наукових товариств та організацій, які діяли в Австрії, Польщі та ін. Зокрема йдеться про приват-доцента Н. Гаморака, який ще у 1913 р. був обраний до складу товариства природників та лікарів Німеччини [377, арк. 60; 297, арк. 64]. Щороку його запрошували на з'їзди, які відбувалися за кордоном. Професора В. Гериновича обрали постійним членом Конгресу слов'янських географів і етнографів, що діяв у Варшаві [378, арк. 104].

У міжнародній науковій співпраці були помітними й інші викладачі – М. Курневич, М. Присяжнюк, В. Храневич, О. Мельник, В. Гегенмейстер, Ю. Філь та ін. [338, арк. 29; 390, арк. 69; 170, арк. 3, 4, 5; 177, арк. 2, 3, 4, 5; 406, арк. 1]. На жаль, зв'язки із зарубіжними вченими та науковими структурами з часом припинилися через деструктивну позицію правлячого режиму.

Отже, із реорганізацією К-ПДУУ в ІНО головною проблемою педвишу став брак якісного професорсько-викладацького складу. Частина національної освітянської еліти, яка не хотіла коритися новій владі, до 1921 р. виїхала за кордон. Уже в межах 1920-х рр. державне керівництво УСРР намагалося сформувати прорадянськи налаштований викладацький склад. Через брак кадрів довелося залучати частину «старої» професури, яка залишалася в країні. Ставлення до неї було подвійним. З одного боку, її допускали до викладацької роботи, адже вакансії потребували заміщення, а з іншого – вбачали у них

носіїв антирадянської ідеології, прихованих ворожих планів з ліквідації комуністичного режиму. Тож ця співпраця мала тимчасовий характер. Дефіцит кадрів вирішувався значною мірою через сумісництво. Ця практика поширювалася в різних ІНО. У Кам'янці-Подільському реалізовували різні проекти, передусім розробляли нові посібники і підручники, друкували наукову продукцію різного спрямування, брали участь у роботі наукових структур, різних організаційних заходах, зокрема й зарубіжних. Це сприяло росту авторитету вишу, хоча наукова і науково-методична робота не поширювалася на весь викладацький склад.

Зазначені питання висвітлено у фахових, наукометричних, закордонній публікаціях та матеріалах конференцій дисертантки [913; 915; 925; 929; 930].

3.2 Студентський контингент у контексті політики пролетаризації вишів

Після встановлення радянської влади в Україні гостро відчувалася потреба в спеціалістах педагогічної кваліфікації та керівних кадрах освітньої галузі. Виховання «вчителя майбутнього», який мав бути провідником комуністичних ідей, було пріоритетом існуючого режиму. Головним завданням нової політики було виховання молоді на принципах марксизму-ленінізму, а основою такого нового свідомого населення повинно стати пролетарське студентство.

До 1917 р. не було єдиної системи підготовки вчительських кадрів. Основну масу вчителів середньої школи готували університети (на фізико-математичному та історико-філологічному факультетах), які давали ґрунтовну підготовку за спеціальністю (з математики, природознавства, історії, мови і літератури), але зовсім не приділяли увагу педагогічній підготовці – ні теоретичній, ні практичній. Цей недолік особливо відчували молоді вчителі середніх шкіл [958, с. 206; 44, арк. 17]. Зазначимо, в університетах викладання не велося українською мовою. У них навчалися переважно вихідці із заможних

верств населення. Спроби реформувати систему підготовки педагогічних кадрів були і в добу Української революції 1917–1921 рр.

У К-ПДУУ було розроблено спеціальний механізм вступу до вищої школи. Згідно з ним сюди мали право вступати особи, що отримали диплом про середню освіту, а саме: випускники/випускниці чоловічих, жіночих, військових гімназій, православних духовних семінарій, комерційних, реальних шкіл з додатковим класом, учительських інститутів. Останні допускалися за умови додатково складеного іспиту з латини та однієї стародавньої мови за програмою чоловічих гімназій. Що стосується випускників інших середніх закладів освіти, то вони отримували таке право за умови складення додаткових іспитів з історії, математики, латини, фізики, російської мови й літератури та однієї іноземної мови [672, с. 155–156; 674, с. 111]. Приймали практично всіх, хто відповідав вимогам, складав іспити, незалежно від національного та соціального походження.

Відповідно до затверджених «Тимчасових умов для вступу до Київського та Кам'янець-Подільського державних українських університетів» абітурієнти повинні були ще скласти вступні іспити в спеціальних комісіях, створених на місцях у виші. З 1919 р. через велику кількість молодих людей різних національностей вступники складали іспити на знання української мови та літератури, а також історії України [419, арк. 3–4зв.; 672, с. 157]. Крім того, відбувалися засідання спеціальної комісії, де розглядали питання про сприяння зросту кількості студентського контингенту в К-ПДУУ. Так була започаткована практика зарахування умовно дійсними студентами (вільні слухачі) тих, хто за певних обставин не мав складеного іспиту або вчасно поданих оригіналів документів на зарахування. Їх зрівнювали у правах із повноцінними здобувачами вищої освіти для відвідування лекцій, складання заліків, іспитів, користування бібліотекою тощо. Отже, на травень 1919 р. в університеті нараховувалося 498 студентів, до жовтня подали на зарахування 806 заяв [672, с. 161, 162; 673, с. 357–358], а восени вже була 1401 особа [699, с. 16; 257, арк. 1–8].

Зі зміною політичної ситуації та приходом радянської влади в Україну відбулася модифікація процесу зарахування абітурієнтів до вищої школи. У Кам'янець-Подільському ЗВО вона повністю відрізнялася від практики попередніх років. Щоб стати студентом уже К-ІНО, від абітурієнтів не вимагали документів про завершену середню освіту, складання вступних іспитів на знання історії України, української мови та літератури. Головним у цій справі стало соціальне походження здобувачів вищої освіти, а саме – збільшення вихідців із пролетарського середовища [232, арк. 69; 809, с. 21; 963, с. 51, 52; 855, с. 30–31; 505, с. 97]. Радянське керівництво бажало створити інтелігенцію, яка була б повністю пов'язана з «трудящими масами» та нічим не відрізнялася б від них. На основі рішень, вказівок більшовицького керівництва в УСРР було взято курс на поповнення закладів вищої освіти представниками селянства та робітництва.

Після I Всеукраїнської наради з питань освіти для реалізації політики пролетаризації НКО УСРР видало постанову «Про прийом до вищих навчальних закладів» від 8 травня 1920 р. [837, с. 101; 971, с. 55–56]. Відповідно до неї діяла лояльна система вступу до ЗВО усіх, хто досяг 17 років, але перевага надавалася дітям робітників, членів КП(б)У, комсомольцям та ін. [709, с. 67; 950, с. 79; 754, с. 53; 488, с. 2]. З питання перебудови вищої школи на пролетарських засадах були проведені наради вищих органів, де наголошувалося на відправленні партійними організаціями до ЗВО якомога більше комуністів, створенні робітничих факультетів з метою навчання «нижчих» станів та засвоєння мінімальної освітньої програми для вступу до ІНО, а також необхідності викладання певних навчальних дисциплін – з радянської політики, політичних наук та ін. [831, с. 26; 954, с. 157; 600, с. 80; 709, с. 67; 950, с. 79].

Із 20 квітня 1921 р., відповідно до наказу Укрголовпрофосвіти при НКО УСРР, розпочався прийом осіб за системою відряджень [192, арк. 18], замінили вступні іспити колоквіумом [962, с. 53]. Під час вступу потрібно було надати: свідоцтво про нагородження (або інші документи, де вказано

прізвище, ім'я та по батькові, рік і місце народження), документи про відношення до військової служби (для хлопців), лист, що засвідчував відрядження (з обов'язково вказаною установою, яка відряджає), дві фотографії та свідоцтво про освіту, якщо є (останнє не обов'язково) [310, арк. 2]. Тобто вступати до вишів мали право особи, які були відряджені на навчання партійними, профспілковими, радянськими та військовими органами.

Щороку Укрголовпрофосвіта виробляла квоту кожній територіальній організації, що відряджала на навчання [33, арк. 76; 944, с. 75; 566, с. 75]. Так, у 1922 р. в К-ПІНО кількість таких осіб становила 154 [285, арк. 195], у 1923 р. – лише 49 [450, с. 2]. Загалом Кам'янецькій окрузі в 1924-1925 н.р. було виділено 93 місця для навчання у вишах членів КНС [823, с. 4; 735, с. 62]. У Харківському ІНО 75% абітурієнтів були відряджені Полтавським, Донецьким, Харківським губернськими комітетами незаможників [888, с. 329], однак існує не підтверджена думка, що вступ за системою відряджень тут відбувався і до 1921 р. [934, с. 200].

Оскільки від вихідців робітничого класу, відряджених на навчання, не вимагали під час вступу диплома про середню освіту та складання іспитів (які відновили з 1923 р. [958, с. 8; 773, с. 61]), дуже швидко з'ясувалося, що вони не мають відповідної підготовки до навчання [864, с. 60; 720, с. 38]. Так, у 1926 р. НКО УСРР скасувало систему відряджень, а до ЗВО вступали особи, які закінчили профшколу чи робітфаки. Останні вступали без вступних іспитів, а відбір здійснювався за класовою ознакою: робітники, селяни, інтелігенція, службовці та кустарі [709, с. 71–72; 354, арк. 1]. Отже, вони мали стати надійною соціальною базою для посилення прорадянськи налаштованої молоді у ЗВО.

Для того, щоб вступити на факультет професійної освіти К-ПІНО, потрібно було пройти співбесіду [276, арк. 7; 356, арк. 173; 917, с. 15–16]. Під час зарахування перевагу надавали дітям робітників та селянам (заяви інших осіб розглядали після них). Усі абітурієнти надсилали заяви (прохання на ім'я

ректора щодо можливості вступу у виш) та заповнювали анкету, яка мала такі пункти:

- місце народження;
- національність та мова, якою спілкується;
- стать;
- підготовка;
- підготовчий стаж;
- соціальний стан;
- відбував військову службу / не відбував військову службу;
- матеріальний стан;
- професійна приналежність;
- партійний настрій;
- партійність [398, арк. 21–21зв.].

У 1929 р. анкету вступника змінили. Її розширили до 19 запитань із підпунктами для кращої перевірки особи на благонадійність та відповідність робітничо-селянському походженню (див. додаток Л).

Певний вплив на пролетаризацію студентського складу К-ПНО мало профспілкове об'єднання робітників освіти (Робос), створене в 1921 [713, с. 64; 711, с. 285–286]. До нього було прийнято викладачів та студентів за класовим критерієм. У березні 1925 р. лише 79 здобувачів вищої освіти із майже двох сотень були членами спілки «Робос» [333, арк. 14–15]. З них лише 21 мав непролетарське походження. Завданням такої спілки було «оробітничити» внутрішній колектив вишу відповідно до поставленого завдання – виховання «червоного» вчителя, який стане провідником комуністичних ідей у республіці та країні загалом.

На чисельність студентського контингенту, як в К-ПНО, так і інших вишах, вплинула постанова РНК УСРР «Про заведення плати за навчання в вищих шкільних закладах УСРР» від березня 1922 р. [440, с. 221] задля поліпшення матеріального становища ЗВО, тобто виплату стипендій,

покращення навчальної роботи, господарських потреб тощо [953, с. 88; 93, арк. 97; 600, с. 89; 892, с. 175–176; 717, с. 171–172]. Проте частина здобувачів освіти не мала фінансової змоги платити за освіту, а тому покидала навчання. Разом із цим політика соціального забезпечення молодих людей (стипендії) приваблювала частину незаможних до вступу [775, с. 68; 495, с. 33; 7, арк. 34], про що більш детально йдеться у підрозділі 4.2.

За складних економічних і соціальних обставин студентство у педвишах поступово поповнювалося вихідцями із селянства та робітників, з кожним навчальним роком їх відсоток збільшувався. Щодо вихідців зі службовців та освітян, то їх чисельність у ЗВО залишалася досить великою (див. додаток М). Однак із середини 1920-х рр. владі вдалося забезпечити соціальну перевагу на користь робітничо-селянського прошарку. На думку О. Комарницького, у першій половині 20-х рр. ХХ ст. показник студентів-пролетарів в окремих педвишах збігався із загальнореспубліканським [950, с. 87], що свідчило про дотримання запланованих «зверху» показників.

Із темпом пролетаризації зросла кількість комуністів та комсомольців загалом у вишах УСРР [535, с. 1]. У 1922–1923 н.р. серед першокурсників членами партії були лише 4,3%, комсомольцями – 9,2%, а в 1928-1929 н.р. – відповідно 13,5% і 32%. [185, арк. 123; 603, с. 18]. Такий зріст партійників в установах пояснюють тим, що, по-перше, до 1926 р. діяла система відряджень відповідно до наказу Укрголовпрофосвіти, тобто за партійною квотою; по-друге, заступник наркома освіти УСРР А. Приходько у 1928 р. рекомендував зараховувати до вишів без іспитів вступників-комуністів із середньою освітою [709, с. 78; 818, с. 7–8]; по-третє, молодь вступала у виші через робітфаки, що дозволяло оминати вступні іспити. Отже, зі збільшенням студентів-комуністів вдалося посилити пролетарський осередок, який став основним у педагогічних вишах УСРР.

На окрему увагу заслуговують робітничі факультети, що стали головним інструментом радянської влади щодо пролетаризації ЗВО [458, с. 2; 704, с. 78]. На одному зі Всеукраїнських з'їздів робітничих факультетів Я. Ряпо

наголосив, що всі робітфаки республіки повинні «...готувати до вищої освіти на основі практичного досвіду робітника та сільськогосподарського стажу селянина-бідняка, і здійснити при цьому пролетарський вплив на життя вищої школи, ставши пролетаризуючим інструментом/засобом вищої школи» [536, с. 11]. Тож відкриття робітничих факультетів в УСРР розпочалося із прийняттям декрету Раднаркому УСРР навесні 1921 р. [446, с. 95-96; 824, с. 63–64]. НКО УСРР, відповідно до наказу «зверху», зобов'язувався відкрити 10 робітфаків у республіці: Харкові, Києві, Одесі, Миколаєві, Катеринославі, Бахмуті та Шостці. Встановлювали чітку норму прийому – до 200 осіб за системою відряджень партійними осередками, профспілками та ін. Робітфаки при ІНО почали з'являтися упродовж 1921–1924 рр. Один з перших таких підрозділів був відкритий у Харківському педвиші [601, с. 80–81; 774, с. 16]. Студенти, які закінчували робітничий факультет, мали право позачергового зарахування до інституту. Так, зі 100 осіб першого прийому студентами Харківського ІНО стали більше половини (55 робітфаківців) [888, с. 333; 830, с. 83]. Інша ситуація спостерігалася в К-ПІНО. У 1923 р. розпочав роботу робітфак, а перший його набір налічував 264 особи [48, арк. 69; 308, арк. 5], оскільки навчання тривало 2 роки (згодом 3 роки), то певний час виш не поповнювався випукниками цього факультету [50, арк. 19]. Також у Київському ІНО перший випуск робітфаківців відбувся влітку 1925 р. [970, с. 149].

Такі факультети, як і підготовчі курси, виконували кілька завдань: по-перше, готували селян та робітників до навчання у педагогічних закладах вищої освіти і не тільки; по-друге, впливали на внутрішнє життя вищої школи в напрямі спрощення освітньої підготовки; по-третє, посилювали пролетарську частину студентства у вищій школі. Тож із появою такої підготовчої освітньої структури владі вдалося змінити соціальний склад здобувачів освіти – в окремих ІНО збільшилася кількість пролетарського студентства.

Згідно з протоколом засідання комісії НКО УСРР «Щодо створення мережі ЗВО та перевірки робітфаків» від 11 червня 1924 р. було встановлено

норму прийому до ІНО на перший курс. Для К-ПІНО на 1924–1925 н.р. виділили квоту – 50 місць, причому 40 з них для робітфаківців; у Харківському ІНО – 180, усі місця закривали особи, що закінчили відповідний факультет; Київському ІНО – 100 і 30 відповідно; Одеському ІНО – 75 і 40 [193, арк. 14–16]. Соціальний склад робітфаківців був цілком задовільний. Робітники та селяни становили 9/10 усіх студентів. Отже, робітфаки відігравали важливу роль у питанні формування «вчителя майбутнього» відповідно до радянської ідеї «оробітничення» вищої школи.

З іншого боку, академічна успішність у вечірніх робітфаківців ІНО була низькою [833, с. 118; 832, с. 126–127]. Освітній процес на робітфаках спирався на навчальні плани і програми, які відповідали або були схожими з навчальними планами ІНО. Саме це стало причиною спрощення навчальної підготовки у виші та «фундаментом» відкриття підготовчих курсів перед вступом на робітфак [454, с. 3; 781, с. 267]. Наприклад, у Харківському ІНО такі курси розпочали роботу з 1928 р. Частина цього студентства вирізнялася переважно досягненнями в громадській роботі, однак отримати належну освітню підготовку вони так і не змогли [972, с. 24]. Це було наслідком того, що робітфаки були «головним знаряддям політичного завоювання вищої школи» [830, с. 88; 965, с. 85–86], а не сходинкою до якісної підготовки висококваліфікованих фахівців.

Зазначимо, що молоді люди не виявляли великого інтересу до робітничих факультетів ІНО. Як наголошував Я. Ряппо, педвиші були не зовсім популярні серед потенційних абітурієнтів [702, с. 94]. Це пояснюється тим, що, по-перше, у 1920-і рр. учителі мали невисокий заробіток та ще й нестабільний; по-друге, до середини 1920-рр. у більшості ЗВО не було належного забезпечення житлом робітфаківців, а також ця проблема стосувалася і вчителів, яких відряджали на роботу у провінцію, сільську місцевість тощо. Усе це впливало на вибір, який найчастіше молоді люди зупиняли на СГІ.

Упродовж 1920-х рр. в К-ПНО спостерігалася певна тенденція до зростання прошарку студентства та його соціального походження (див. додаток Н та П), наприклад, у 1922–1923 н.р. нараховувалося 388 студентів: 50% вихідців із селянства, 9,8% – з робітників, 12,9% – з службовців та інших – 27,2%; з них 4,6% мали партійну приналежність [450, с. 2]. За національним складом студентство педвишу теж було неоднорідним: 75,5% становили українці, 0,7% - росіяни, 22,7% - євреї та 1,1% - поляки [633, с. 19; 305, арк. 1–5; 68, арк. 5] (дані про соціальне походження студентів ІНО та їх попередній освітній рівень вміщено в додатках Р та С). У результаті проведення соціальних перевірок на 1925–1926 н.р. відбулося певне скорочення студентів. У К-ПНО їх залишилося усього 179 осіб [87, арк. 474зв.], у той час як у 1921–1922 н.р. цей контингент нараховував 1141 особу [250, арк. 138, 217; 267, арк. 17зв.; 827, с. 26]. Із загальної кількості студентів 2,5% мали робітниче походження, 46,6% – селянське, 44,4% – представляли службовців, 6,3% – інші групи. З них 22,4% належали до партійно-комсомольських осередків [633, с. 19], а вже в 1930 р. більше половини (із 483 студентів) мали квитки членів КП(б)У і ЛКСМУ [369, арк. 3–34; 370, арк. 14, 15, 16].

Поступово політика «пролетаризації» послабилася. Ще з 1924 р. отримали право вступати до педвишів на пільгових умовах, тобто на рівні з робітниками та селянами, діти професорів, викладачів ЗВО, техперсоналу, учителів, шкільних працівників. До цієї категорії почали вживати термін «трудова інтелігенція». Траплялися випадки прийому сиріт, що були на повному державному забезпеченні [954, с. 164]. Тож у К-ПНО у 1927–1928 н.р. робітниче середовище представляли 7,2% здобувачів освіти, селянське – 28,8%, трудову інтелігенцію – 48,6%, кустарів та службовців – решта (загальна кількість студентів тоді становила 250 осіб [132, арк. 8; 137, арк. 8; 352, арк. 6–17; 353, арк. 1зв.; 357, арк. 1–5; 550, с. 9]). Поряд з такою статистикою збільшилася кількість партійників, за нашими підрахунками, до 37,6% [633, с. 19; 714, с. 174; 691, с. 211].

Практика К-ПІНО підтверджує, що найчастіше до вишу вступали лише через близькість розташування та відсутність фінансової можливості вступати в інший виш. За нашими підрахунками, у 1928–1929 н.р. із 380 студентів інституту майже половина була місцевими, 5% були вихідцями з Чемеровецького та Дунаєвецького регіону [923, с. 153, 154, 155]. Схожа тенденція спостерігалася і щодо інших районів [411, арк. 45–50].

З метою покращення рівня науково-теоретичної підготовки здобувачів освіти система прийому за процедурою відряджень із 1926 р. була замінена обов'язковим вступом через робітфаки та складанням вступних іспитів. Траплялися випадки незадоволення виконанням обов'язкових вступних вимог, наприклад, ректор Житомирського ІНО повідомляв, що найбільше невдоволення виявляли сільські вчителі, які поряд з іншими абітурієнтами були найбільш невідготовленими. За О. Рябченко, задовільно іспити склали лише 60% вступників. Після розпорядження НКО УСРР про зарахування без іспитів учителів з певним освітнім рівнем та педстажем вони надсилали документи та були зараховані до вишу [831, с. 47, 48; 967, с. 86]. Проте традиції класового прийому зберігалися – для робітників, селян, трудової інтелігенції, службовців та кустарів встановлювали відповідну квоту, тобто продовжувала діяти куріальна система: 15%, 35%, 30%, 17% та 3% відповідно [838, с. 19; 823, с. 74; 954, с. 164; 530, с. 4; 410, арк. 3]. Траплялися факти відхилення від вказаної норми, наприклад, Житомирському та Полтавському ІНО у 1927–1928 н.р. потрібно було набрати 20% робітників, 25% селян, 52% трудової інтелігенції і службовців, а кустарів – відповідно до загальної квоти (3%) [831, с. 46]. Однак більшість ІНО не могла повністю виконати прийнятий НКО УСРР план. Так, у К-ПІНО у 1927–1928 н.р. за куріальною системою у лавах студентства було 7,2%, 28,8%, 48,6%, 12,1% та 2,8% відповідно [633, с. 19; 485, с. 4]. Схожа ситуація була у Київському ІНО [531, с. 4].

Місця для кожної групи визначали завчасно, що, по-перше, забезпечувало необхідну кількість соціального складу абітурієнтів; по-друге, дозволяло покращити якісний показник підготовки. Оскільки селянин не міг

бути конкурентом інтелігенту чи кустарю, вступні іспити складали в середині кожного прошарку. У К-ПНО для вступу на єдиний факультет соцвиху необхідно було закінчити професійну школу відповідного напрямку та мати три роки стажу. Випускники робітфаків не складали вступних іспитів, їх зараховували автоматично, однак щоб вступити на робітфак, потрібно було мати трирічний виробничий стаж та рекомендацію з партійного осередку чи профспілки.

У постанові ЦК ВКП(б) від 12 квітня 1929 р. «Про укомплектування педагогічних вишів» вимагали збільшити питому вагу робітничої та селянської молоді в педвишах до 65%, вказувалось на необхідність популяризації серед цієї молоді педагогічної освіти і професії вчителя [640, с. 88; 904, с. 48; 943, с. 118–119]. У постанові йшлося також про заходи з організації заочної педагогічної освіти, підготовчих курсів у закладах вищої і середньої освіти [857, с. 166]. Крім того, у червні ЦК КП(б)У виніс на засідання Оргбюро доповідь «Про вузи України». На засіданні було озвучено низку недоліків у вищій освіті України, насамперед у питаннях пролетаризації та ідеології. У багатьох вишах комісії зафіксували незначний робітничо-селянський прошарок студентства, що, звісно, суперечило планам радянської влади. Водночас діти заможних селян у деяких інститутах становили 10%. У деяких вишах налічувалося до 2% студентів, позбавлених виборчих прав [742, с. 64]. Тому Оргбюро запропонувало РНК і НКО УСРР, окружкомам партії та партійним осередкам вишів вирішити питання збільшення пролетарського стану шляхом прийняття до ІНО усіх незаможників із лояльним урахуванням їх знань під час вступу та посилити серед них комуністичне виховання [871, с. 21]. Дана директива на практиці почала реалізовуватися з 1930 р.

12 липня 1930 р. РНК УСРР прийняв постанову «Про реорганізацію вузів і втузів та передачу їх у відання відповідних наркоматів» [600, с. 146; 911]. В обґрунтуванні необхідності реорганізації вишів зазначено: «Швидкі темпи соціалістичної перебудови країни з виключною гостротою висунули невідкладне завдання підготовки більше нових пролетарських кадрів

фахівців... Це питання неможливо розв'язати без ґрунтовної реорганізації теперішніх вищих шкіл, технікумів і робфаків на підставі рішучого наближення теоретичного навчання до виробничої практики, спеціалізації навчальних закладів за галузевою ознакою й погодження самої системи з економічним районуванням країни, господарським і культурним будівництвом національних районів» [437, с. 103–104]. Саме так продовжувалася нова політика з пролетаризації ЗВО в УСРР, зокрема і в Кам'янець-Подільському виші.

Отже, соціально-класові обмеження, що діяли під час усього існування К-ПНО, мали на меті збільшити прошарок робітників та селян серед студентства. Курс радянської влади на посилення пролетарської молоді радянською владою було реалізовано в усіх інститутах народної освіти УСРР. Соціальне походження брали до уваги в першу чергу, а тому академічна успішність відійшла на другий план. Це було пов'язано з низкою нормативних документів, за якими впускали за студентську лаву тих, хто навіть не мав документа про завершену середню освіту. Важливим у реалізації цієї політики було анкетування вступників. Система відряджень партійними організаціями теж не поліпшила дану ситуацію. Навпаки, поступово з'являлася частина здобувачів, яка належала до партійного, комсомольського та профспілкового осередків і ставала взірцем «трудового класу», який здобував вищу освіту.

Класовий принцип відбору студентів у К-ПНО мав як позитивні, так і негативні наслідки. Позитивним стало те, що «відкриті двері» вищої школи дозволили «нижчим» прошаркам здобувати педагогічний фах, що на початку поповнювало загальну кількість студентської молоді. З появою робітфаків кількість охочих навчатися збільшувалася, а також спростився процес відбору пролетарських претендентів. Негативний фактор полягав у соціальних перевірках, матеріальній незабезпеченості, неякісному освітньому процесі (спрощенні навчальних програм). Скорочення загальної кількості студентів спричиняло ріст відсотка пролетарської молоді. Ні класові обмеження, ні перевірки студентів до кінця 1920-рр. не дозволили радянській владі повністю

позбутися службовців, кустарів та інтелігенції серед студентства, хоч і їх відсоток дещо зменшувався.

Зазначений аспект висвітлено у двох наукових публікаціях дисертантки [932; 933].

3.3 Матеріально-технічна та інформаційна база. Організація освітнього процесу

Упродовж 1920-х рр. заклади вищої освіти УСРР переживали велику матеріальну скруту, що ускладнювало їхню діяльність. Більшість ІНО змушена були виживати самостійно та самотужки забезпечувати себе усім необхідним. Державна підтримка була мізерною, оскільки всі кошти спрямовувалися на становлення економічного потенціалу країни. Найскладнішим для інститутів УСРР було забезпечення приміщень необхідним інвентарем та студентів житлом. Переважну більшість обладнання, бібліотечних фондів та навчальних площ заклади успадкували від попередньої історичної доби, використовуючи їх у повсякденній роботі.

Відповідно до наказу Укрголовпрофосвіти від 27 січня 1922 р. (№ 222) в усіх інститутах УСРР обов'язково мали створити навчально-допоміжні структурні підрозділи: кабінети, лабораторії, майстерні, студії тощо [25, арк. 137–137зв.; 837, с. 101–102]. Були вони утворені і в К-ПІНО (постанова НКО № 325). На факультеті профосвіти діяли: 2 лабораторії (хімічна, фізики з механічним кабінетом) та 7 навчальних кабінетів (мистецький, кабінет статистики, астрономічний, зоологічний, зоотомічний, мінералогії і геології, ботанічний) з астрономічною обсерваторією, які краще забезпечували навчальну роботу [285, арк. 116; 258, арк. 11, 12, 13; 271, арк. 1]. Окремо існував механічний кабінет, який відповідав за ремонт усього обладнання вишу [398, арк. 23; 803, с. 225].

Схожі навчально-допоміжні структурні підрозділи діяли в Одеському ІНО (хімічний, фізичний, ботанічний, зоологічний, історичний кабінети та

майстерня) [954, с. 90, 91; 887, с. 353]. Прикладом вдалої організації роботи допоміжних підрозділів були Київський та Харківський ІНО. В останньому діяло 24 кабінети: механіки, математики і геометрії, теорії ймовірності, географії, мінералогії, геології, метеорології, фізіології рослин, фізіології та гістології тварин, морфології, зоології безхребетних, зоології хребетних, анатомії людини, шкільної гігієни, професійної освіти, російської літератури, українознавства, слов'яно-російської філології, російської історії, загальної історії, експериментальної психології, романо-германської філології, нумізматики та історико-філологічний; 7 лабораторій: фізики, неорганічної хімії, органічної хімії, фізичної хімії, якісного аналізу, кількісного аналізу, технохімічна; астрономічна обсерваторія та музей наочних посібників [830, с. 197, 198; 888, с. 312; 75, арк. 35–35зв.]; у Київському ІНО діяло 35 навчально-допоміжних структурних підрозділів [209, арк. 36–36зв.]. Обладнання у таких кабінетах ІНО загалом було досить низької якості. Тих коштів, що надходили з центру, не завжди вистачало навіть для задовільної організації освітнього процесу, а тому про придбання додаткового устаткування чи книг для бібліотеки вже не йшлося.

До бази факультету соцвиховання К-ПІНО входив дитячий будинок для практикантів, виховання в якому планували зробити взірцем для схожих закладів [249, арк. 47]. Отже, цей об'єкт мав відігравати роль своєрідної педагогічної лабораторії. З 1923 р. на одному із засідань комісії спеціалістів, з ініціативи запрошеного на посаду викладача і практика професора Г. Висоцький, в ІНО було вирішено відкрити психолого-педагогічний відділ (на факультеті соцвиху). Наприкінці листопада 1923 р. з Харкова отримали дозвіл. Мета його полягала в теоретичному та практичному покращенні викладання соціальної психології, педагогіки, експериментальної педагогіки і психології. Крім того, його робота спрямовувалася на налагодження співпраці з вихованцями дитячого будинку та інтернатів у регіоні. Особливу увагу надавали дітям з особливими потребами, для яких планували створити при

ІНО спеціальну школу [249, арк. 48зв., 49; 980, с. 146; 961, с. 135]. На жаль, ці плани реалізувати не вдалося.

Дбали і про інформаційне забезпечення підготовки фахівців. У К-ПІНО діяли окремо бібліотеки для студентів та викладачів (розміщувалися в кабінетах і лабораторіях) [285, арк. 53]. Загальний фонд бібліотеки факультетів складався в основному з книг, що дісталися від університету (до кінця 1920 р. основною інформаційною базою ДУУ були подаровані викладачами книги [665, с. 247, 259; 671, с. 291–292; 821, с. 39; 727, с. 46]). Згідно з постановою ВУЦВК «Про систему бібліотечного будівництва УСРР» від 1925 р. загальне керівництво бібліотекою здійснювали ректор та політкомісар інституту, а окремі працівники бібліотеки обов'язково входили до складу рад вишу. За цією ж постановою фонд літератури мав поповнюватися з Української Книжкової палати, яка була підвідомча НКО УСРР [116, арк. 114, 115–115зв.; 47, арк. 413]. Вона ж комплектувалася надходженнями з видавництв та Всесоюзної Книжкової палати, однак була переважно пропагандистська література, яку в обов'язковому порядку надсилали до ІНО. Щодо інших необхідних книг, то виш складав умовний перелік потрібної літератури відповідно до навчальних планів та надсилав до НКО УСРР [116, арк. 114, 115]. Після цього за наявності та через дозвіл вони надходили до вишу. Також з ужитку бібліотеки вишу належало вилучити літературу, яка не відповідала комуністичній ідеології.

Станом на 1925 р. бібліотечний фонд К-ПІНО нараховував 60 тис. книг. Щорічно він поповнювався на 800–1000 друкованих одиниць від Книжкової палати [90, арк. 738; 108, арк. 4; 312, арк. 9, 13], однак потреба в літературі була дуже відчутною. Окремі викладачі дарували бібліотеці книги з власних книгозбірень, утім ця практика не була досить поширеною. Через брак навчальних видань студенти змушені були покладатися переважно на тексти лекцій, які викладачі розмножували на друкарських машинках [699, с. 45]. Інколи здійснювався обмін літературою з різними бібліотеками, зокрема в 1926 р. К-ПІНО обміняв частину дублікатів на потрібні видання, які йому

надали Руський народний інститут у Львові та Всенародна бібліотека України [103, арк. 9, 18].

Бібліотечним фондом користувалися і профшколи міста. Пересічна денна кількість відвідувачів читального залу сягала більше 80 осіб. Штат бібліотеки складався із чотирьох осіб: в.о. бібліотекаря М. Суслопарів і три канцеляристи – Л. Соханевич, О. Харькова та О. Руснак [293, арк. 162–162зв.; 344, арк. 17]. Ураховуючи велику кількість читачів, а також обслуговування працівниками бібліотеки лабораторій, кабінетів, кафедр, чотири працівники було мало для нормальної роботи. Крім того, з 1925 р. штат скоротився до 2-х осіб [90, арк. 738–738зв.] (О. Гречина – бібліотекар I категорії та В. Опольський – бібліотекар II категорії [633, с. 24]). Про цю проблему ректор В. Геринович неодноразово наголошував у листах до наркома освіти, прохаючи збільшити штат, оскільки позаштатних працівників, з огляду на відсутність ресурсів, інститут утримувати не міг. Ці звернення виявилися безрезультатними, хоча керівник вишу добре пам'ятав, що в К-ПДУУ штат бібліотеки налічував 11 працівників (бібліотекар, помічник та дев'ять канцеляристів) [243, арк. 21, 22зв.]. Таке порівняння було не на користь радянському вишу.

Щодо навчально-методичної роботи в ІНО, то за це відповідали предметні комісії. Згідно з протоколом засідання колегії Укрголовпрофосвіти (№ 74/247) від 3 січня 1923 р. було запропоновано всім інститутам створити такий орган. Так, упродовж наступного навчального року предметні комісії були створені в кожному ІНО УСРР. Вони поділялися на цикли залежно від наявних факультетів і навчальних дисциплін. Туди входили викладачі споріднених предметів та частина активного студентства. У К-ПІНО діяли три циклові предметні комісії (один з авторів пише про 4 [802, с. 160]): педагогічна (входили дисципліни: педагогіка особи, педагогіка колективу, соціальна гігієна, мистецтвознавство, фізкультура, анатомія, фізіологія, рефлексологія, система радянської освіти, організація педпроцесу); виробнича (всесвітня географія, енциклопедія виробництва, математика, фізика, хімія,

природознавство) та соціально-економічна (економічна географія, політекономія, історія класової боротьби, радянська держава і право, марксизм-ленінізм, мовознавство, література) [360, арк. 21; 331, арк. 5; 339, арк. 3; 340, арк. 20; 291, арк. 19]. У Миколаївському ІНО в 1927 р. діяли суспільствознавча, виробнича та педагогічна циклові комісії [863, с. 17; 954, с. 146], у Харківському – фізико-математична, хімічна, соціально-економічна, мови і літератури, педагогічна, біологічна з географічною підсекцією та бюро педагогічної практики [888, с. 313; 830, с. 33; 833, с. 121; 935, с. 207]. Схожі комісії були створені і в інших ЗВО.

Кожен цикл відповідав за певний напрям дисциплін, який викладали у виші: затверджували кількість годин, рекомендованих для курсу, викладача або заміну йому, обговорювали питання практики студентів тощо. Головою предметної комісії педагогічного циклу в К-ПІНО був професор М. Курневич [331, арк. 5зв.; 319, арк. 117], виробничого – О. Кожухів (з 1927 р. Л. Карета [349, арк. 2]) [339, арк. 3зв.–4], соціально-економічного – професор Ф. Кондрацький [340, арк. 20зв.–21; 336, арк. 8; 350, арк. 1]. Діяльність усіх предметних комісій керувалася факультетською комісією на чолі з деканом. Їхнім завданням було контролювати освітній процес [214, арк. 1–2], відповідати за розроблення, затвердження навчального плану на факультеті, узгодження його з керівництвом інституту, перевірки знань студентів тощо.

Освітній процес в ІНО здійснювався за триместровою системою задля кращого використання можливостей навчального року. 1923 р. на II Всеукраїнській конференції з педагогічної освіти в Харкові було визначено рекомендовану тривалість триместрів: осінній (1 вересня – 15 грудня), зимовий (1 січня – 1 квітня) та весняний (15 квітня – 1 липня) [506, с. 208], але дуже рідко заняття проводили за вказаним графіком. Наприклад, у 1922–1923 н.р. освітній процес у К-ПІНО розпочався з 1 жовтня, у 1923–1924 та 1925–1926 н.р. – з 15 вересня [285, арк. 95зв.; 87, арк. 422], 1924–1925 н.р. – з 10 жовтня [330, арк. 1], 1926–1927 н.р. – з 11 вересня [337, арк. 15]. У Харківському ІНО 1925–1926 н.р. розпочався з 20 жовтня (1922–1923 н.р. – з

1 жовтня) [830, с. 31], Київському ІНО – з 1 жовтня [87, арк. 589], Одеському ІНО – 8 вересня [88, арк. 1]. Ці порушення пов'язані як із польовими роботами, на яких змушений був працювати весь колектив вишу, так і не підготовленою матеріальною базою до початку освітнього процесу. Таким чином, залежно від внутрішніх та зовнішніх проблем, які виникали у вишах, навчання розпочиналося в кожному з них у різний час. Уже наприкінці 1920-х рр. початок навчального року був урегульований для усіх ІНО – 1 вересня [944, с. 149].

Значний вплив на освітню діяльність педагогічних ЗВО мали українізаційні процеси. У 1920-х рр. викладання у вишах здійснювалося переважно російською мовою. Відповідно до декрету Раднаркому УСРР «Про заходи в справі українізації шкільно-виховних і культурно-освітніх установ» від 27 липня 1923 р. передбачали запровадити викладання українською мовою в усіх педагогічних закладах вищої освіти. У 1923 р. до вишів, у яких викладали українською мовою, належали лише Кам'янець-Подільський, Вінницький, Херсонський та Полтавський ІНО; змішаними мовами (українською та російською) – Київський, Житомирський та Одеський ІНО (див. додаток Т) [49, арк. 69, 73]; винятково російською мовою – решта. Кардинально змінити ситуацію до кінця 1920-х рр. владі так і не вдалося [908, с. 217], та вона цього і не прагнула.

Підготовка майбутніх педагогів у вишах здійснювалася відповідно до навчальних планів та програм. Для обговорення питань з навчально-методичної роботи рішенням НКО УСРР від 2 квітня 1922 р. при Укрголовпрофосвіті було створено навчально-методичний комітет (Методком), що згодом був реорганізований у Державний науково-методичний комітет [600, с. 117]. Упродовж 1922–1923 н.р. Методком провів майже дві сотні засідань, на яких було розглянуто 95 навчальних планів, 135 програм тощо. Хоч у 1924 р. він затвердив освітні плани для усіх педагогічних та сільськогосподарських інститутів [754, с. 134], але надалі вносив до них постійні корективи.

Наприкінці кожного триместру декани факультетів ІНО на загальних зборах інформували про навчальні результати, а також про зміни у виконанні навчальних планів. Загалом для перших з них, за якими працювали педвищі на початку 1920-х рр., були характерні: багатопредметність, дублювання, нечітко сформульована спеціалізація підготовки студентів, надмірне захоплення дисциплінами виробничого циклу тощо [716, с. 45–62].

Через відсутність стабільних навчальних планів для роботи в інститутах були суттєві розбіжності в освітніх програмах, що готували фахівців відповідного фаху. У К-ПІНО до 1922 р. навчали загалом за програмою ДУУ, без окремих дисциплін, які не відповідали політиці нової влади (історія України до Люблінської унії, історія стародавнього світу тощо). Власне освітня підготовка фахівців у вишах реалізовувалася за денною і вечірньою формами навчання, а наприкінці 1920-х рр., щоб збільшити кількість необхідних спеціалістів, в окремих ІНО організовано заочну та екстернатну системи освіти [970, с. 144; 644, с. 41; 366, арк. 1; 543, с. 83–84], однак у К-ПІНО такого нововведення не було.

Організація освітнього процесу враховувала характер і структуру факультетів. Так, факультет профосвіти ділився на відділи: історико-філологічний (до осені 1921 р. були філологічний та економічно-історичний), фізико-математичний, природничий [397, арк. 28, 30, 32, 69, 70, 86, 87; 679, с. 14]. У них викладали як спеціальні, так і загальні дисципліни, що відрізнялися лише кількістю годин. Студенти інколи могли самостійно обирати предмети для навчання (відповідні потоки нараховували від 2 до 63 осіб) [362, арк. 1]. Факультет профосвіти розпочав виклади 1 листопада 1921 р. після закінчення польових робіт [473, с. 17], а соціального виховання – з 1 грудня 1921 р. [249, арк. 47зв.]. Підготовка фахівців відбувалася за навчальними планами, де вказувалися обов'язкові дисципліни, а всі додаткові предмети викладали залежно від наявних фахівців (у кожного вишу могли бути різні). Її забезпечували (у різний час) від 18 до 45 науково-педагогічних працівників К-ПІНО. Найбільш відомими з них були: С. Русова (з 1922 р. в

еміграції), К. Копержинський, М. Драй-Хмара, М. Грінченко, Є. Сташевський, П. Клименко, А. Малиновський, П. Клепатський, М. Васильківський (наприкінці 1922–1923 рр. виїхали до Петрограда, Києва, Катеринослава, Полтави, Харкова), Ф. Лисенко (з 1922 р. переїхав до Києва), О. Полонський та А. Борис (з 1926 р. виїхали до Криму, згодом до Чернігова), К. Галузо та А. Розенкранц (з 1927 р. переведені на Дніпропетровщину), Ю. Сіцінський, І. Любарський, П. Бучинський, В. Герінович (на початку 1928 р. виїхав до Харкова), В. Храневич, О. Неселовський, В. Бернадський, Н. Гаморяк (у 1930 р. виїхав до Києва), Ф. Кондрацький (у 1931 р. виїхав до Дніпропетровська) та ін. [397, арк. 88–89; 386, арк. 7; 975].

Таким чином, два десятки викладачів з різних причин полишили роботу в цьому виші, чим створили кадрову проблему, яка поставала майже щороку. Складнощі полягали в тому, що підшукати рівноцінну заміну досвідченим професорам і доцентам, які виїхали, було вкрай непросто.

У 1921–1922 н.р. в К-ПНО викладали 40 дисциплін, з них на факультеті професійної освіти – 23, 10 предметів були спільними для обох факультетів (див. додаток У). Дані підрозділи забезпечували організацію освітнього процесу загалом для 885 студентів [827, с. 26; 29, арк. 61]. Порівняймо: у Полтавському ІНО було 20 дисциплін, спільних для обох факультетів: історія філософії, всесвітня історія, історія України, історія російської літератури, історія української літератури, російська історія, математика, ботаніка та ін. [455, с. 20].

Основним загальноосвітнім предметом вважалася математика, на яку відводили найбільше годин [285, арк. 95–95зв.]. На іншому факультеті основна увага приділялася соціальному вихованню. Усі предмети обох факультетів були об'єднані загальною програмою, затвердженою НКО УСРР [397, арк. 29, 4зв., 33].

Після відкриття в К-ПНО факультету соцвиховання одразу набрали охочих навчатися – їх нараховувалось 89 осіб. Вони вивчали біологію, історію української літератури, мистецтвознавство, радянське будівництво, абетку

праці і фізичного розвитку, географію України та вступ до педології [395, арк. 2]. Читання лекцій відбувалося щодня у присутності 30–40 студентів [249, арк. 47зв.; 557, с. 9]. До викладання на 1 курсі було залучено В. Гериновича, М. Васильківського, С. Русову, Н. Гаморака, В. Бутакова, В. Гагенмейстра, О. Ковалівську, М. Семеніва, М. Хведорова, С. Сидоряка та П. Чалого [256, арк. 1], однак у зв'язку з відсутністю лекторів з деяких предметів, вимушено вносили зміни до навчального плану. Наприклад, через хворобу професор В. Бутаков не проводив занять з хімії, а тому її замінили історією педагогічної теорії і практики, яку викладав політкомісар П. Чалий (ця ж дисципліна замінювала усі предмети, які не викладали на факультеті з різних причин). У вільний від навчання час організовували додаткове вивчення української мови або письма [256, арк. 1; 249, арк. 48].

За період діяльності факультету соціального виховання здійснювалася співпраця із факультетом професійної освіти. Прикладом цього стали спільні заняття з таких дисциплін: «Машинознавство» (під керівництвом професора М. Хведорова), «Історія культури» (професора В. Бутакова) та ін. [249, арк. 4зв.; 473, с. 92].

За схожою схемою розгорталася діяльність факультетів в Одеському ІНО. Першим запрацював факультет соціального виховання [39, арк. 76]. На вересень 1921 р. із природничого, математичного, історико-соціологічного, ідейно-літературного та філолого-лінгвістичного відділення було створено новий факультет – професійної освіти [751, с. 117]. У 1921–1922 н.р. освітній процес для 1282 студентів в Одеському ІНО забезпечували 183 викладачі, 243 технічних працівники [39, арк. 1; 655, с. 312]. Згодом у виші було відкрито третій факультет – політичної освіти [954, с. 85].

У зв'язку з розпорядженнями «зверху» в ЗВО постійно вносили зміни щодо підготовки вчительських кадрів та посилення ідеологічного виховання студентської молоді. Тож комплекс навчальних дисциплін і тривалість їх вивчення в обох підрозділах К-ПІНО змінювався щороку. На факультеті

профосвіти (до 1923 р.) усі дисципліни можна згрупувати таким чином [397, арк. 4–4зв; 249, арк. 75, 75зв.–76]:

1. Філологічні (латинська мова, грецька мова, чеська мова, українська мова, історія української мови та ін.) – 164 год. (тут і далі подано місячну кількість).

2. Історичні (історія України, історія Московщини, економічна історія, грецька і римська античність та ін.) – 338 год.

3. Педагогіко-психологічні (педагогіка, позашкільна освіта, дошкільна освіта, психологія та ін.) – 72 год.

На факультеті соціального виховання виділяємо 4 групи дисциплін:

1. Філологічні (мовознавство, українська література та іноземна мова) – 90 год.

2. Історико-політичні (історія культури, радянське будівництво та ін.) – 180 год.

3. Педагогічні (педагогіка, соціальне виховання, охорона дитини та ін.) – 90 год.

4. Природничі та точні (математика, фізика, хімія, зоологія, ботаніка, космографія та ін.) – 180 год.

Освітній процес відбувався у формі лекцій, семінарів, практичних та лабораторних занять. Поширеним був комбінований метод навчання, який забезпечували поєднанням теорії з практикою. Лекції читали з усіх предметів, семінари – лише з філології, історії, мистецтва, педагогіки та географії; лабораторні заняття стосувалися фізики, хімії, біології [397, арк. 4, 28, 30, 32; 679, с. 44; 21, арк. 5, 6]; практичні – решти дисциплін [398, арк. 25; 110, арк. 3зв.]. У 1922 р. була спроба запровадити бригадно-лабораторний метод навчання. Дельтон-план мав замінити старі форми освітнього процесу, створивши умови т.зв. консультації та «колективної проробки» [833, с. 120]. Однак, на практиці усі ІНО працювали «по старому» – практикувалися лекції, практичні заняття.

Молодь із великим інтересом вивчала зоологію, ботаніку, педагогіку і психологію, працювала на філологічних семінарах. Окремим студентам подобалися фізика, хімія та математика. Варта уваги манера викладання та особливості характеру викладачів К-ПНО, дисципліни яких охоче відвідували студенти. Усіх молодих людей захоплювала постать В. Геріновича як високоосвіченого, чудового лектора. Він читав лекції з географії творчо, використовував карти, схеми, інші наочні посібники, завжди одягався зі смаком, підкреслюючи свою внутрішню інтелігентність, що завжди викликало повагу в колективі. До найстарших викладачів належав професор О. Кожухів, який викладав зоологію. Він мав проблеми зі слухом, але вмів зосередити увагу молоді, зацікавити її, завжди був пунктуальним [456, с. 2]. Також студентам подобалися лекції з фізики професора В. Бернадського. Він виглядав досить скромно, за словами студента Костя Присяжнюка, «схожий на стопника або двірника», але заняття проводив захоплююче. Професор відстоював нові методи роботи зі студентами, на лекціях завжди використовував аудиторну дошку, а коли не встигав витирати її ганчіркою, послуговувався рукавом власного кожуха, у поясненні матеріалу вживав звичні та прості слова. «Коли одного разу у вечірній час на його лекції хтось на задніх партах засміявся й притишено до нього долуналось «ги-ги-ги», він обернувся і сказав: «Я, здається читаю лекцію не коням». Запанувала мертва тиша» [455, с. 1], – так про нього згадує один зі студентів.

Зовсім іншою була манера викладання професорів Л. Карети та С. Красникова. Вони були вимогливі та свої заняття з математики та хімії проводили у вигляді лабораторної та практичної роботи. Враховуючи слабку підготовку студентів, Л. Карета часто вживав іронічний вислів «З такими знаннями я вас з інституту не випущу». Студенти також любили заняття І. Любарського (мовознавство, література), М. Курневича (історія педагогіки, педагогіка, соціальне виховання, радянська система освіти [381, арк. 32зв.]), А. Бориса (психологія, астрономія), Н. Гаморака (ботаніка, фізіологія рослин) та С. Божка (історія України) (див. додаток Ф) [456, с. 2]. Варто зазначити, що

з боку окремих студентів інколи було присутнє хамовите відношення до професорсько-викладацького складу. Мали місце окремі випадки відрахування таких молодих людей з вишу [709, с. 221].

Інколи заняття проводили за великих холодів, у неопалювальних приміщеннях, при низькій температурі, а часом без електрики, при свічках або гасових лампах. Попри ці несприятливі умови, слухачі, які до того перебували ще й у важких матеріальних умовах, намагалися регулярно відвідували лекції, виконували навчальний план.

Зимова перерва (канікули) 1922–1923 н.р. негативно вплинула на навчання. Через снігові заметілі та низьку температуру не було належного прямого залізничного сполучення з містом, а тому багато студентів не мали змоги своєчасно повернутися до ІНО. Були випадки, коли після довгої дороги до Кам'янця-Подільського вони хворіли. З цих причин навчання на факультеті соцвиховання не могло розпочатися вчасно. На студентські лавки вони змогли сісти лише 21 лютого 1923 р., та й то 5–14 осіб на різних курсах [249, арк. 52].

26 жовтня 1922 р. постановою № 30 Укрголовпрофосу НКО УСРР змінила профіль К-ПІНО, перетворивши його у заклад освіти соціального виховання типу «А» (підвищеного типу) [4, арк. 32–32зв.; 10, арк. 4; 320, арк. 5; 321, арк. 16; 298, арк. 61]. У документі зазначено: «а) В Кам'янці-Подільському вважати Інститут Соцвиху, який будувати з двома відділеннями: дошкільним і шкільним, з профосівським розгалуженням з 2-го курсу; б) доручити Відділу підготовки працівників освіти з'ясувати справжнє становище, перспективи Вінницького ІНО і можливість злиття його з Кам'янецьким ІНО; в) запропонувати Відділу підготовки працівників освіти подати на затвердження в адміністративному порядку проєкт ліквідації Кам'янецьких російських і українських Педагогічних курсів і злиття їх з Кам'янець-Подільським ІНО» [259, арк. 18]. Чергове розпорядження «зверху» призвело до ліквідації факультету профосвіти, а подальша підготовка фахівців зосереджувалася на єдиному факультеті соціального виховання [3, арк. 225; 401, арк. 44; 482, с. 7; 285, арк. 117; 293, арк. 6-10].

Його завданням стала підготовка вихователів для дитячих садків, дитбудинків та вчителів семирічних шкіл [285, арк. 117; 974; 802, с. 159–160]. Через це у 1924–1928 рр. навчальний план підготовки фахівців у виші зазнав певних змін, про що свідчать 4 групи дисциплін, на які відводилися години для відпрацювання щомісяця та проходження практики у навчальному році:

1. Філологічні (українська мова, нова мова, мовознавство та ін.) – 16 год.
2. Природничо-математичні (біологія, географія, ботаніка, зоологія, хімія, математика та ін.) – 42 год.
3. Історико-культурні та політичні (краєзнавство, радянська конституція, марксизм, мистецтвознавство та ін.) – 15 год.
4. Педагогічні (педопсихологія, соціальна педагогіка, соціальне виховання, трудове виховання та ін.) – 36 год.

На педагогічну практику (робота в інтернаті, дитячих будинках, екскурсії та ін.) відводилося від 40 до 70 год. робочого часу на весь навчальний рік [353, арк. 8, 8зв., 9зв.].

До 1925 р. студенти навчалися за чотирирічним планом [397, арк. 91; 151, арк. 4–5зв.; 304, арк. 6; 87, арк. 422]. Перше трирічне навчання охоплювало: пропедевтичну підготовку, педагогічну підготовку, навчання педагогічних та суспільно-політичних дисциплін. На останньому році завершувалася підготовка за спеціалізаціями із 4-х циклів наук: соціально-економічних, біологічних, фізико-математичних та дошкільних. Усі студенти виконували курсові роботи, а випускники – кандидатські роботи з метою визначення їх готовності до самостійної роботи за обраною спеціалізацією [739, с. 4, 6, 8, 10; 676, с. 18; 677, с. 20; 678, с. 20; 952, с. 219–220; 797, с. 228].

Схожа система діяла в Одеському ІНО, а з 1929 р. правління вишу зважилося на запровадження трирічного терміну підготовки [954, с. 121]. У Катеринославському ІНО на 1923 р. уже діяло трирічне навчання [70, арк. 81; 876, с. 65], на 1925 р. – Миколаївському ІНО [87, арк. 748]. Наведенні дані спростовують твердження про те, що чотирирічна вища освіта була в ІНО

упродовж усього періоду їхнього існування, тобто до 1930 р. [637, с. 105; 768, с. 58; 987, с. 504; 988].

Облік академічної успішності студентів здійснював кожний викладач з усіх навчальних дисциплін. Підсумки підбивали після закінчення триместру. Оцінки ставили за колективні чи індивідуальні доповіді, реферати, виконані письмові завдання з лабораторних занять, окремі усні відповіді. Це фіксувалося у студентських відомостях, а також у лекційній книжці студента (див. додаток X). Оцінювання знань відбувалося за трирівневою шкалою – «дуже добре», «добре», «задовільно», а згодом у вигляді п'ятибальної шкали (до 1922 р. – «незадовільно», «задовільно», «відмінно») [376, арк. 1; 394, арк. 83, 84; 954, с. 124; 316, арк. 3, 9; 341, арк. 3]. Інколи практикували відмітки «склав/здав». За відсутності на лекціях, семінарах тощо у відомостях ставили відповідну кількість годин для відпрацювання, але вимагали в кінці року закрити їх, опанувавши теми самостійно. Такими критеріями обліку знань здобувачів вищої освіти керувалися усі ІНО УСРР.

Нестабільна міжнародна ситуація, можливість військового конфлікту створювали необхідність посилення військово-патріотичного виховання студентської молоді. Зокрема, відповідно до постанови ЦВК СРСР від 20 серпня 1926 р. ввели допризовну військову підготовку [509, с. 60], під час якої вивчали військову інженерію, топографію, тактику, теорію, проходили стройову підготовку [150, арк. 35]. У К-ПІНО з 1927 р. викладання військових дисциплін забезпечував колишній офіцер Б. Новодворський, який відповідно до навчального плану читав усі дисципліни, рекомендовані для вишу: інженерну справу, матеріальну частину гвинтівки, ручних гранат і розуміння балістики, військово-хімічну справу, а з 1928 р. – військову тактику (раніше її викладав О. Колесинський [408, арк. 5]). Було створено і військовий кабінет, Б. Новодворський став його завідувачем. Серед студентів-юнаків було небагато охочих опанувати військові дисципліни, вони досить часто не розуміли навіщо зараз витратити на це дорогоцінний час, якщо в майбутньому їх чекає військовий призов. Викладач пояснював, що наразі відбувається

теоретична підготовка, а практика – під час служби в армії [429, арк. 63зв.–64зв., 101зв.]. У Харківському ІНО поряд із теоретичним викладанням дисциплін студенти проходили й літню практику в таборах біля м. Слов'янська на Донбасі [888, с. 310]. Таку ж практичну підготовку у своєму регіоні інколи проходили студенти К-ПІНО [709, с. 189].

Наприкінці 20-х рр. виникла потреба уніфікувати ЗВО та провести чергові зміни до процесу підготовки вчителів. Відповідно до постанови ЦК ВКП(б) «Про підготовку викладачів в педвузах і педтехнікумах і перепідготовку вчителів» намагалися покращити стан викладання педдисциплін [447, с. 418–419; 876, с. 66; 527, с. 85–86; 811, с. 1–9; 868, с. 123]. Так, у К-ПІНО бюджет часу на виконання навчальних планів у 1929–1930 н.р. було збільшено на 200 год. Змінилася номенклатура дисциплін: в один предмет об'єднали українську мову та українську літературу; вилучили історію української культури та історію українського мистецтва. До плану додали 18 нових дисциплін (історія Росії, російська мова і література, фізична культура, основи ленінізму, історія класової боротьби, дидактика та школознавство, радянська держава і право, агрономія, фітопатологія, механіка, сільськогосподарська технологія, загальна технологія, методика живої, методика неживої природи, методика фізики, методика хімії, методика математики, військова підготовка), але продовжувалося виконання курсових робіт [355, арк. 6–7; 332, арк. 56, 57; 862, с. 218–219]. У результаті цього зросла кількість предметів політико-ідеологічного спрямування, на які було виділено вдвічі більше годин, ніж на природничі, філологічні та історичні дисципліни. Така доля спіткала й інші інститути [447, с. 418–419; 954, с. 119; 957, с. 157; 695, с. 111; 944, с. 158; 810, с. 73; 834, с. 146–147; 936, с. 190–191; 467, с. 2].

Важливою складовою освітнього процесу була навчальна та виробнича практики студентів. На жаль, влада не уніфікувала систему її проходження, а тому кожен виш проводив практику по-різному. Так, студенти К-ПІНО брали участь в екскурсіях та практикувалися в піонерських таборах, проводили

виховні бесіди, допомагали керівникам в організації різних заходів тощо [950, с. 183; 299, арк. 12; 346, арк. 18зв.]. Важливою складовою практики була політосвітня діяльність. Молодь проводила політвиховну, пропагандистську роботу серед школярів, виступала в пресі тощо. Студенти Київського ІНО обстежували дитячі заклади, відвідували уроки відомих учених, а потім їх обговорювали, робили з цього виступи [950, с. 177; 693, с. 185].

Щодо виробничих практик, то їх реалізація регламентувалася постановою РНК УСРР від травня 1923 р., у якій наголошувалося на трьох формах: 1) роботі з місцевим населенням (лікнепі, комсомольських організаціях та ін.); 2) вивченні краєзнавства і 3) роботі в навчально-виховних закладах (школах, дитбудинках). Ураховуючи той факт, що К-ПІНО підпорядковувався дитбудинкам, тут певний час майбутні педагоги практикувалися, набували необхідних фахових навичок. Крім того, студентів частково залучали до НДК, що також вважалося практичною підготовкою [952, с. 13; 742, с. 42; 525, с. 126–127; 843, с. 331].

Незважаючи на важкі політичні умови, щороку навчальний заклад випускав кваліфікованих педагогів (див. додаток Ц), які, за словами ректора Ф. Кондрацького, «були цілком задовільні та готові працювати у школах». Так, упродовж 1921–1930 рр. К-ПІНО випустив 426 спеціалістів. За статистичними даними ЗВО, 80% з них працювало у трудшколах I та II категорії, а 20% – у профшколах та на інспекторській роботі (різні керівні посади у містах і селах) [355, арк. 3]. Звісно, такий відсоток пояснюється тим, що випускники змушені були відпрацювати певний час у школах, установах куди їх направляв виш та вищі керівні органи, однак це також засвідчує показник підготовки педагогічних кадрів, яку здійснював Кам'янець-Подільський ЗВО, опираючись на існуючі навчальні плани та політичні умови.

Отже, у 1920-ті рр. педвищі УСРР, попри їхню слабку і застарілу матеріально-технічну базу, здійснювали освітню діяльність відповідно до радянської парадигми підготовки вчительських кадрів та розпоряджень із центру. Відбувався пошук номенклатури спеціальностей, часто змінювалися

навчальні плани. У більшості цих вишів було відсутнє україномовне навчання, що порушувало права українців на навчання рідною мовою. Організація освітнього процесу в К-ПНО відбувалася з дотриманням традиційних форм і методів навчальної праці, за незавжди раціонально вмотивованими насаджених «зверху» навчальними планами, які поєднували теоретичну і політичну підготовку. Недоліками процесу формування майбутніх фахівців у Кам'янець-Подільському виші стало посилення його ідеологічної підготовки на шкоду фаховій, зменшення годин на вивчення українознавства та впровадження росієзнавства. Також невирішеним на державному рівні було питання з якісної комплектації бібліотечного фонду новими виданнями відповідно до нав'язаних навчальних планів, що негативно позначалося на фаховій підготовці молоді.

Зазначений аспект проаналізовано в кількох публікаціях дисертантки [920; 921].

Висновок до розділу

Після встановлення радянської влади та початку реформування вищої школи постала проблема браку якісного викладацького складу для забезпечення освітнього процесу у виші. Багато професорів К-ПДУУ, які не визнавали більшовиків та їх політику, залишили країну і не могли продовжити викладацьку діяльність у К-ПНО. Частина професури і доцентури змирилася та працювала на освітній ниві. Склад професорсько-викладацької корпорації вишу поповнювався за рахунок як внутрішнього («стара професура» і підготовлені через аспірантуру кадри), так і зовнішнього ресурсу – фахівцями, що мали досвід роботи в різних державних закладах Києва, Вінниці, Харкова та ін. Аналогічна тенденція спостерігалася і в інших інститутах народної освіти УСРР. Радянська влада завжди контролювала кадрову ситуацію, життя та діяльність науковців, оскільки не довіряла «старій» професурі, вбачаючи у

ній адептів буржуазного цензу. Через це з кінця 1920-х рр. розпочалася хвиля репресій проти них, що негативно позначилося на підготовці педкадрів.

Ні класові обмеження, ні соціальні перевірки не дали владі повного успіху в політиці пролетаризації студентської молоді. Контроль абітурієнтів і студентів за соціальним походженням та залучення до формування контингенту майбутніх педагогів тощо не змогли забезпечити в ІНО, який знаходився в регіоні, з більшістю сільського населення, домінування робітничо-селянського прошарку, який до того ж не мав необхідної освітньо-наукової підготовки. Не зовсім виправдала сподівання діяльність робітфаку, більшість випускників якого не могли продемонструвати необхідні за середню школу знання. Зниження вимог до знань робітфаківських випускників не давало можливість сформувати з них повноцінних фахівців. Попри намагання матеріально підтримати робітничо-селянське студентство, виш не зумів стати, як того вимагали, цілком пролетарським. Ця ідея була нереальною і в існуючих умовах нездійсненою. К-ПІНО за весь час роботи підготував 426 фахівців, що загалом у всеукраїнському вимірі було небагато, однак для режиму більш важливим було їхнє політичне обличчя та вплив на «старе» учительство.

Підготовка кадрів у К-ПІНО відбувалася на успадкованій від університету матеріально-технічній базі, яка упродовж десятиліття мало змінювалася, що свідчило про недостатню спроможність радянської республіки модернізувати цей фактор. Організація освітнього процесу поєднувала як колишні, так і нові підходи, які незавжди були прогресивними. Форми навчальної праці повторювали раніш практиковані, хоча методи дещо змінювалися. Якість навчальних планів залежала від волі наркомівського керівництва, яке весь час було в пошуку. Типових планів не існувало, що не вписувалося у притаманну більшовицькому режиму уніфікацію. Педвиш у Кам'янці-Подільському, за традицією К-ПДУУ, був україномовним, тому його не потрібно було українізовувати, як більшість його «побратимів», що діяли в індустріальних районах. Невирішеною проблемою вишу була його недостатня

інформаційна база, яка поступово зростала попри дефіцит навчальної і наукової літератури. Видання з українознавчих дисциплін, здійсненні у період Української революції 1917–1921 рр., виявилися непотрібними, тому їх вилучили з вишу. Через складні матеріальні умови ІНО не міг продовжити досвід університету і видавати курси лекцій викладачів, які поліпшували б науково-методичне забезпечення освітнього процесу. Схожа ситуація була і в інших інститутах народної освіти УСРР.

РОЗДІЛ 4.

ВЛАДА, ТУДОВИЙ КОЛЕКТИВ ТА СТУДЕНТСТВО К-ПІНО: СОЦІАЛЬНИЙ І ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТИ

4.1 Матеріальне становище працівників і студентства

В умовах економічної кризи, яка охопила Подільський регіон ще з Першої світової війни і піднялася в роки комуністичного експерименту, важливо було належно підтримати учасників освітнього процесу, оскільки від цього залежала успішна робота влади, виконання державних завдань. Головним джерелом матеріального забезпечення професорсько-викладацького складу ІНО була заробітна плата, здобувачів вищої освіти – стипендії, а найважливіше – їх купівельна спроможність. Створення сприятливих умов та належна забезпеченість тих, хто формував педкадри для нового суспільства, виконував ідеологічну роботу, мало б стати пріоритетом для влади, проте радянське керівництво в цьому питанні виявилось слабким.

Затримка мізерних зарплат, погане харчування та потреба в елементарних побутових предметах для повсякдення змушували викладачів працювати відразу в кількох ЗВО. Також більшість освітян не могла собі дозволити власне житло чи в кращому випадку його орендували, а в гіршому – жили у флігелях, добудовах тощо, не маючи іншої можливості задовільнити свої потреби. У К-ПІНО ректори намагалися завжди йти на зустріч проханням членів колективу в забезпеченні житловою площею. Їх селили у приміщеннях вишу, не завжди беручи за це плату. Так, у 1921–1922 рр. у флігелі із 67 мешканців 14 було викладачів (20,8 %) [243, арк. 2–11]. Ті, кому не пощастило, винаймали кімнати у приватних осіб. Деякі працівники мали своє житло. Плата за декілька квадратних метрів була досить високою, хоча поступалася великим містам. У Катеринославі, наприклад, у 1924 р. за 1 м² платили від 10 коп. до 10 руб., залежно від району міста та розміру заробітної плати [696, с. 391]. За браком джерел, з'ясувати, якою точно була вартість житла в

Кам'янці-Подільському, нам не вдалося, але, за нашим припущенням, вона наближалася до наведеної.

На думку К. Діденка, матеріальна незабезпеченість житлом та іншими товарами, речами також пов'язана зі втратою заощаджень після революції та позик, які були анульовані радянською владою [946, с. 186]. Наприклад, у 1920 р. жоден виш, окрім харківських, не отримував у повній мірі фінансового забезпечення, щоб вирішити болючі питання життя колективу та ЗВО загалом [1, арк. 44зв.; 32, арк. 9]. Саме повноцінна державна матеріальна підтримка могла б дозволити вижити викладачам у складних умовах, про що було добре відомо у «верхах».

Одними з перших заходів радянської влади в цьому питанні стало прийняття постанови РНК УСРР «Про поліпшення побуту наукових працівників» від 30 серпня 1921 р. та декрету «Про поліпшення становища вчених, спеціалістів і заслужених працівників літератури і мистецтва» від 31 серпня 1921 р. (див. додатки Ш та Щ). Для вчасної виплати заробітної плати ці аспекти передбачали бронювання згідно з кошторисами Наркомату освіти УСРР необхідної суми грошових знаків [439, с. 559–560, 573–574]. Також допомогу ЗВО і його колективу мав надавати спеціальний орган – ВУКСВ [960, с. 31], проте ці вимоги, через хронічну нестачу в державі коштів та вороже ставлення до професури належним чином не виконувалися.

Згідно з тарифною сіткою виплата коштів викладачам залежала від стажу роботи та займаних посад, наприклад, для 17 (найвищого) розряду тижневе навантаження мало складати 9 год., а заробітна плата у 1925 р. становила 150-180 руб. на місяць [946, с. 190] для професорів та керівників вишу. Зароблена сума інших працівників залежала ще від виконаного академічного навантаження, а тому була суттєво меншою у всіх вишах.

За даними Київської губнаросвіти, зарплата освітян становила 1/7 прожиткового мінімуму [708, с. 225]. Цього не вистачало для задоволення найнеобхідніших потреб. Тож інколи оплату здійснювали продуктами харчування, які переводили в калорії, залежно від потреб членів сім'ї,

виконаного навантаження тощо. Щоб не загострювати проблему із нерегулярною виплатою коштів та не погіршувати політичну ситуацію у прикордонному Кам'янці-Подільському, місцева губнаросвіта відкрила кредит на початку 1920-х рр. за розрядами на основі калорійного обрахунку. У січні 1922 р. 22 викладачі (М. Хведорів, П. Бучинський, Є. Сташевський, О. Неселовський, А. Малиновський, М. Драй-Хмара, М. Васильківський, І. Любарський, О. Полонський, П. Клепатський, Й. Оксіук, Ю. Сіцінський, Є. Завадський, Н. Гаморак, В. Геринович, С. Гаєвський, П. Пархоменко, М. Семенів, Ф. Приймак, К. Копержинський, С. Сидоряк та астроном-наглядач О. Аленич), як свідчать джерела, отримали продуктів на 1258–5292 калорій за 17 розрядом [307, арк. 7зв.–8], що мало бути наближеним або рівнозначним офіційній зарплаті. Оплата пайками за найвищими розрядами також залежала від займаної посади та кількості членів сімей науково-педагогічних працівників. Це стосувалося й інших викладачів та технічного персоналу вишу, які отримували плату пайками за нижчими розрядами. На жаль, через відсутність даних немає змоги встановити, якою була ситуація в інших ІНО. У деяких працях вітчизняних дослідників вказується лише про важке матеріальне становище інтелігенції УСРР у 1920-х рр. [954, с. 83, 152; 951, с. 121; 592, с. 360; 780, с. 107; 806, с. 143; 867, с. 112; 935, с. 204; 948, с. 122].

За браком джерел, не вдалося з'ясувати, яка норма навантаження та платні була в К-ПІНО у 1922 р. З'ясовано, що наприкінці року у виші було лише 6 викладачів, які отримували платню грошима за найвищим тарифним розрядом, а саме: ректор П. Бучинський, політкомісар Л. Ізбінський, ординарні та екстраординарні професори М. Хведорів, О. Неселовський, А. Малиновський та П. Клименко [307, арк. 112]. Асистенти, лектори та викладачі отримували плату за 14 розрядом, яка коливалася та не перевищувала 100 руб. Загалом розмір заробітної плати в інституті на грудень 1922 р. коливався від 16 до 130 руб. [307, арк. 111зв.–113зв; 83, арк. 51]. Крім того, залишалася величезна заборгованість платні працівникам на кінець року,

яка в рази перевищувала отримані суми, що погіршувало життя професорсько-викладацького складу (див. додаток Ю).

Розуміючи необхідність якісного науково-педагогічного складу ІНО, керівництво республіки намагалося за можливості допомагати працівникам ЗВО, проте прийнятим радянською владою документом щодо матеріального забезпечення наукових працівників, поліпшення житлових умов практично не керувалися через низку об'єктивних причин, головною з яких була хронічна нестача коштів [867, с. 111; 754, с. 87]. Існували також і суб'єктивні причини, а саме неприязне ставлення місцевих органів влади до «буржуазної професури», тому часто їхні потреби і звернення розглядалися із запізненням або просто ігнорувалися. Так, у 1921 р. 16 викладачів К-ПІНО не мали власного житла у місті, а тому змушені були жити у флігелі інституту (вул. Університетська, 31) [243, арк. 2–11]. У розпорядженні було лише ліжко, стіл, стілець, а все інше потрібно було забезпечити власними силами.

Певну роль у вирішенні матеріальних проблем вишівських науковців відігравав ВУКСВ. Після створення комітету її експертною комісією було проведено облік учених та освітян, яким планували надати фінансову підтримку. Їх розподілили на 5 категорій і передбачали допомогти від напівурядової організації. До 1 категорії віднесли молодих учених із малим науковим стажем; 2-ї – викладачів і науковців ЗВО, що здійснювали наукову та освітню роботу; 3-ї – видатні вчені з великим науковим і навчальним стажем, власними науковими роботами, що могли здійснювати керівництво закладами, установами тощо; 4-ї – вчені, представники визначних наукових установ; до останньої 5-ї – видатні науковці, праці яких мали світове значення [946, с. 187; 708, с. 201].

У період з 1922 до 1926 рр. комісія розглянула більше 2,5 тис. анкет і визначила граничні норми заробітної плати викладачам, яким передбачалося додаткове забезпечення: сім'я з 4 осіб – не більше 350 руб. на місяць, з 3 осіб – до 300 руб., з 2 осіб – до 250 руб. та одинокі – не більше 200 руб. Ті, хто заробляв більше 350 руб. на місяць, вважалися забезпеченими та не

отримували додатково коштів від ВУКСВ [946, с. 189]. Норма додаткової плати залежала від категорії, у якій перебував викладач: представники 1-ї категорії отримували від 5 до 20 руб., 2-ї – 7-30 руб., 3-ї – 12-50 руб., 4-ї – 25-100 руб. та 5-ї – 50-150 руб. [946, с. 213], однак такі виплати не були регулярними, об'єктивними, а інколи залишалися лише на папері.

Зазначимо, що ціна радянського рубля у 1920-х рр. була дуже низькою, а купівельна спроможність освітян мізерною. Наприклад, у Києві на початок 1922 р. фунт хліба на ринку коштував 33 тис. руб. [441, с. 295], а тому пересічний професор не міг собі його дозволити. У периферійних містах ціни були значно меншими. У Кам'янці-Подільському вартість одного ф. хліба та м'яса становила 100 руб., молока – 300–500 руб. за чверть літра [708, с. 224]. Порівняймо: до революції професор отримував 250 руб. зарплатні, а ф. хліба коштував усього 3 коп., що дозволяло йому придбати гіпотетично понад 8 тис. ф. [3,7 т. – Авт.] хліба [949, с. 285–286]. Така катастрофічна ситуація була пов'язана з деномінацією рубля, яка відбувалася у 20-х рр. ХХ ст. Із 1923 р. в обігу з'являлися монети, які за вартістю дорівнювали 100 руб. зразка 1922 р. та 1 млн попередніх випусків [978, с. 173]. Тому вартість продуктів харчування та інших товарів оцінювалася інколи сотнями, а той тисячами рублів. Крім того, ціни щорічно змінювалися і зростали.

Ціни на продукти харчування та інші товари були високими, тому викладачі не мали можливості самостійно забезпечити себе найнеобхіднішим. За згаданими постановою і декретом РНК УСРР від серпня 1921 р. професорсько-викладацький склад упродовж 20-х рр. забезпечувався академпайками [439, с. 559]. Склад пайків розробила Центральна комісія з постачання при Наркоматі продовольства РСФСР, і він часто змінювався. Наприкінці 1922 р. до нього входили такі продукти: 35 ф. борошна, 12 ф. круп, 6 ф. гороху, 15 ф. м'яса, 5 ф. риби, 4 ф. жирів [708, с. 207; 280, арк. 15]. Утім забезпечення необхідною кількістю пайків теж не було належним, у кращому випадку їх отримували в урізаному вигляді. Через це ректор та політкомісар Ніжинського ІНО у зверненні до НКП УСРР наголошували на неможливості

забезпечити пайками викладацький склад. На це вони отримали жорстку відповідь: «прожили ви, з голоду не померли (!) і вважайте цю справу завершеною... Нехай наркомат освіти, якщо він у цьому зацікавлений, знаходить способи задовольнити вас» [180, арк. 13зв.; 949, с. 299].

Із середини 1920-х рр. спостерігалось часткове підвищення заробітної плати, але воно супроводжувалося збільшенням навчального навантаження і поширювалося лише на штатних працівників. Така ситуація була пов'язана зі внутрішніми змінами у вишах, які стосувалися освітнього процесу, реорганізації, «чисток» колективу тощо. У К-ПНО, як зазначалося, з 1924 р. діяв лише один факультет соцвиховання, а тому відбулося скорочення штатних викладачів. Більшість колективу перейшла у статус позаштатних, практикувала сумісництво в сусідньому СГІ (про це йдеться у підрозділі 3.3). Хоча тарифні ставки останніх були значно меншими, ніж у штатних працівників, не маючи іншого вибору та не бажаючи втрачати місце роботи, вони змушені були виконувати існуюче навантаження. Саме через це рада Одеського ІНО ухвалила рішення про додаткову винагороду викладачам, які читали більше 12 год. лекцій на тиждень у кількох ЗВО [954, с. 152].

Матеріальне становище освітян змінилося після проведення грошової реформи, коли з обігу були вилучені деноміновані монети. Також постановою НКО УСРР «Про зарплатню педагогічному персоналу закладів вищої освіти, технікумів та робітфаків УСРР на 1929–1930 н.р., що утримуються за держбюджет УСРР» від лютого 1930 р. було встановлено чітку норму оплати для викладачів ЗВО. Професору передбачали заробітну плату в розмірі 180 руб., професору із додатковими годинами (понад норму) – 105 руб., доценту – 115, старшому асистенту – 105, асистенту – 95 та викладачу робітфаку – 100 руб. [122, арк. 440]. Покращення з регулярністю виплат зарплатні створило більш реальну купівельну спроможність освітян.

На основі механізму фінансування, як із центрального, так і місцевого бюджету, всі інститути народної освіти отримували статус установ державного значення, а тому мали право на отримання бюджетних коштів. Крім того,

педвиші мали статус «виробничих одиниць», які в умовах невиконання держбюджету залишалися без коштів на існування [944, с. 85]. Саме тому більшість ІНО вдавалася до методів господарювання, як додаткового фінансового джерела. До них відносилося отримання плати за навчання, доходів від оренди навчальних і виробничих приміщень, городніх ділянок тощо.

Запроваджувати плату за навчання студентів радянська влада почала наприкінці 1922–1923 н.р. [709, с. 637]. Хоча окремі автори стверджують, що цей крок був уже на початку 1922 р. [953, с. 88]. У будь-якому випадку лозунг влади про безкоштовність освіти було спростовано постановою РНК УСРР «Про запровадження платні за навчання у вузах УСРР». Не зважаючи на фінансову скруту студентства, запровадження платного навчання не найкраще відобразилося на їх матеріальному становищі. Розмір плати за освіту регулювала інструкція НКО УСРР на 1923–1924 н.р., за якою був поділ на 5 пільгових категорій (залежно від доходів сім'ї та соціального походження). Так, у К-ПІНО розмір плати коливався від 1 руб. 33 коп. до 16 руб. Із 290 студентів, які навчалися у січні 1923 р. [285, арк. 119; 67, арк. 8], лише 23 мали платити за навчання: 5 студентів за I категорією, 8 – за II, 2 – за III, 3 – за IV, 2 – V та 3 – повну суму [305, арк. 6; 309, арк. 81зв.; 709, с. 638]. У Полтавському ІНО із 400 студентів 87 здійснювали оплату за навчання [59, арк. 7зв.].

Від сплати за навчання звільняли осіб, що відносилися до семи пільгових категорій, визначених інструкцією НКО УСРР: I – пролетарі, які мали партійні, військові заслуги і були у важкому матеріальному становищі; II – члени КНС з 1921 р.; III – діти військовослужбовців до 18 років; IV – працівники освіти, які були членами профспілки не менше одного року та працювали у ЗВО; V – державні стипендіати; VI – робітники із зарплатою нижче 10 розряду та VII – члени профспілок, які отримували зарплату нижче 6 розряду [709, с. 638; 504, с. 128–129]. Також в інструкції з прийому на 10% платну основу від 2 серпня 1923 р. вказано, що студенти, які платять за навчання, мають становити 10% від загальної кількості здобувачів вищої

освіти, з них дозволяли стягувати суму на 200–300% більшу від встановленої норми [66, арк. 15]. Переважно це стосувалося осіб, доходи яких не мали трудового походження [323, арк. 4].

Із середини 1920-х рр. НКО УСРР встановлював норму оплати за рік навчання в інститутах народної освіти – повна сума 60 руб. Вона могла зменшуватися та збільшуватися залежно від доходу сім'ї. Наприклад, якщо заробіток становив 125 руб. і більше, то плата була повною – 60 руб. (100%); якщо 60-70 руб. – то тільки 18 (30%), а 40-50 руб. – тільки 12 руб. (20%) і т.д. [448, с. 92–94]. Згодом відсоток сплати пільговим категоріям зменшували, а відтак і суму плати за навчання. У 1928–1929 н.р. за навчання платили тільки ті, у кого дохід був більше 60 руб. на місяць [197, арк. 41; 498, с. 34, 35].

Не зважаючи на встановлені пільги, не всі студенти ІНО могли платити за освітні послуги. Так, у Кам'янець-Подільському виші у 1923–1924 н.р. 50% студентів вважалися боржниками [309, арк. 81зв.; 82, арк. 56; 722, с. 107]. Загальна не сплачена сума за навчання в осінньому триместрі становила 190 руб. 62 коп. Пізніше її вдалося зменшити лише на 8,6% [709, с. 642]. Схожа ситуація була і в інших інститутах.

Про важкий матеріальний стан здобувачів освіти та їхню заборгованість не раз повідомляли керівники ЗВО вищим органам влади, тому за розпорядженням НКО УСРР інститутам варто було позбутися таких злісних боржників. Не зважаючи на те, що керівники ІНО погрожували студентам відрахуванням чи судом, це не впливало на платоспроможність молоді та було малоефективним. Бідняцький склад студентства змушений був залишати навчання та шукати заробітку, а це впливало на їхню освіченість, підготовку кадрів та створювало додаткову проблему – невиконання навчального навантаження та держбюджету. За наказом ректора К-ПІНО у 1923–1924 н.р. було відраховано 7 студентів-боржників [289, арк. 51], у Волинському ІНО – 11 [53, арк. 20], Ніжинському ІНО – 12 [58, арк. 3], Київському ІНО – 39 [57, арк. 92], Полтавському та Херсонському ІНО – по 40 [59, арк. 112зв.; 60, арк. 3] тощо.

Для покращення матеріального становища студентства ВУЦВК запровадив систему виплат державних стипендій [888, с. 339; 7, арк. 34]. Виходячи з принципу пролетаризації студентського контингенту, ними забезпечували лише робітничо-селянську молодь: колишні партійні працівники, особи, що були відряджені на навчання, а також студенти-інваліди (винятково учасники громадянської війни) [277, арк. 36, 36зв.]. Це також було закріплено в Кодексі законів про народну освіту УСРР від 22 листопада 1922 р. [587, с. 55; 709, с. 617].

Забезпеченість стипендіями в ІНО була досить високою. За даними О. Ляпіної, наприкінці 1924 р. найгірший показник мав Харківський ІНО, лише 175 студентів із 1644 отримували стипендії; у К-ПІНО – 75 із 203; Донецькому ІНО – 68 із 74 [957, с. 269]. Щороку кількість студентів, які отримували державну допомогу збільшувалася (див. додаток Я), щоправда ця виплата не була регулярною та в повному обсязі. Неодноразово адміністрація закладів вищої освіти зверталася до керівних органів освітньої галузі з метою виправлення цієї ситуації. Ректор К-ПІНО через зазначену причину прохав Центральну стипендіальну комісію збільшити кількість стипендій для студентів його вишу [323, арк. 82, 93].

Наявні виплати студентам у 1920-х рр. не забезпечували їм прожиткового мінімуму. Середній розмір стипендій коливався від 12 до 25 руб. [526, с. 23; 5, арк. 6], але виплачували не систематично та й не покривали усіх потреб. У 1923 р. в К-ПІНО стипендія була в межах 6–12 руб. 70 коп., у 1925 р. – 10–20 руб. [302, арк. 51, 75–76; 305, арк. 6, 19; 323, арк. 33; 328, арк. 24]. Молодь отримувала гроші за 5 категоріями: 1-ою – 18 руб. 50 коп., 2-ою – 17 руб. 50 коп., 3-ою – 17 руб., 4-ою – 16 руб., 5-ою – 15 руб. [814, с. 89; 831, с. 287; 709, с. 622].

Поряд із державними стипендіями існували й інші, які виплачували підприємства, профспілкові організації, приватні особи тощо. Їх називали господарськими стипендіями [5, арк. 6]. За розміром вони були в 2–3 рази більшими, ніж державні [754, с. 185]. Зазначені стипендіати зобов'язувалися

працевлаштуватися у тій установі, від якої вони отримували допомогу [905, с. 253], однак відсоток студентів ІНО, які отримували такі стипендії, був невеликим [709, с. 634]. Господарські стипендії не мали чітко встановленого розміру – вони були меншими, ніж від профспілок та губвиконкомів (6–12 руб.) та й виплачувалися не регулярно [92, арк. 66; 89, арк. 562, 749; 636, с. 109; 838, с. 19; 323, арк. 25; 59, арк. 116зв.]. Встановлено, що у К-ПІНО три студенти отримували стипендії губвиконкомів у розмір 6 руб. [709, с. 635]. Також відомо що в інших вишах вони мали місце. Частина здобувачів вищої освіти отримувала також іменні стипендії (В. Леніна, Жовтневої революції, ЛКСМУ, партійних діячів та ін.) [731, с. 292; 540, с. 2] в Чернігівському, Волинському та Кам'янець-Подільському ІНО [709, с. 637].

Ураховуючи важкий фінансовий стан студентства УСРР, влада щороку переглядала розмір середньої стипендії та збільшувала її. У 1925–1926 н.р. вона становила 21 руб. [709, с. 622], 1927–1928 н.р. – 24 руб. 30 коп. [540, с. 2; 198, арк. 66], 1929–1930 н.р. – 48 руб. 60 коп., а згодом 65 руб. [709, с. 623, 626]. Існувала також і додаткова зайнятість для студентів. Для того, щоб студенти мали більше коштів на прожиття, влада організовувала для них громадські роботи, на яких можна було заробити 1 руб. 50 коп. в день [649, с. 154].

У найгіршому становищі перебували сімейні студенти, які мали утриманців. За інструкцією НКО УСРР від вересня 1927 р. «Про розподіл державних стипендій між студентами» встановлювалася норма у 10% від стипендіального забезпечення для студентів-сімейників [351, арк. 297–297зв.]. Восени 1929 р. у К-ПІНО стипендії призначили для 13 осіб з цієї категорії [361, арк. 17–18] у розмірі 37 руб. 50 коп. [709, с. 621].

Через фінансову неспроможність студентства виникла проблема із забезпеченням їх житлом, харчами, одягом тощо. Вирішення житлового питання для студентів відбувалося за рахунок інтернатів, що перебували на утриманні ЗВО, та гуртожитків, якими опікувався КППС. Ураховуючи той факт, що більшість вишів не мала змоги надавати тимчасове житло, молодь

вирішувала цю проблему самостійно: селилися у родичів, орендували кімнати у приватних осіб, інколи в підвальних приміщеннях самого вишу, тощо. За даними дослідників відсоток тих, хто мешкав у гуртожитках та інтернатах вишу, був невеликим [656, с. 12; 680, с. 23; 954, с. 152; 709, с. 568; 957, с. 269; 767, с. 55]. Щодо К-ПНО, то станом на 1922–1923 н.р. у його інтернаті могло розміститися лише 40 осіб [285, арк. 118зв.], хоча в ньому мешкало лише 33 [237, арк. 3, 13; 267, арк. 22–22зв.]. Наступного року допустима кількість осіб, яких міг розмістити інтернат відповідала реальній чисельності жителів у ньому. Студенти заради отримання фаху змушені були терпіти жахливі побутові умови, спати на підлозі, столах тощо. Це впливало не тільки на якість їх освіти, а й інколи змушувало залишати виш.

У другій половині 1920-х рр. ситуація із забезпеченням житлом покращилася: інтернати в ІНО вмщали до 80% від загальної кількості іногородніх [767, с. 55; 799, с. 66; 9, арк. 13; 113, арк. 2; 114, арк. 27], однак площа, яка надавалася, була занадто маленькою. У середньому на одного студента в різних регіонах вона була такою: Харкові – 3,6 м², Києві – 6,3 м², Одесі – 6,8 м², Дніпропетровську – 7,2 м² [841, с. 71]. У кімнатах мешкали по 10–30 осіб (у К-ПНО – 3–14), не було елементарних зручностей, належної гігієни, часто приміщення знаходилося у будинках, не пристосованих для життя [203, арк. 122; 815, с. 20; 816, с. 93; 835, с. 27], про що згадував один зі студентів К-ПНО [454, с. 3; 457, с. 2; 458, с. 2; 718, с. 23].

Майбутніх фахівців намагалися селити в будинках пролетарського студентства, якими опікувався КППС. Станом на 1924–1925 н.р. у БПС мешкало 99 студентів К-ПНО (із 203) [219, арк. 313; 723, с. 67; 717, с. 172], на 1925–1926 н.р. в Чернігівському ІНО – 72 (із 189) [709, с. 578; 132, арк. 9; 133, арк. 3зв.], на 1926–1927 н.р. в Київському ІНО – 423 (із 1202) [87, арк. 591, 592, 632, 633; 148, арк. 9]. Ті, хто не отримав житла від адміністрації вишу, яка інколи неохоче йшла на зустріч їх потребам [836, с. 135], самі вирішували цю проблему. Студенти ремонтували, інколи споруджували або добудовували

будинки, щоб тільки покращити свої умови [950, с. 309]. На все це потрібні були кошти, матеріали, а тому зверталися до міських органів влади.

Матеріальна незабезпеченість вишу створювала проблему з освітленням гуртожитків, навчальної установи, їх опаленням тощо. Робота в аудиторіях інколи проводилася за -4° , -5° та в присутності лише 5-14 студентів [250, арк. 216; 679, с. 18; 104, арк. 3; 107, арк. 2]. Щоб мати дрова, влада виділяла частину лісу, посадки тощо, які обслуговували силами самих вишів. К-ПНО отримало лісову ділянку в с. Панівці (бл. 4 дес.). Паливо заготовляли студенти [218, арк. 28, 33; 217, арк. 58зв.]. Схожа ситуація була у Вінницькому ІНО [205, арк. 30; 206, арк. 4–4зв.].

Чимало труднощів виникало із забезпеченням вишів продуктами харчування, особливо під час голодомору 1921–1923 рр. [30, арк. 11зв.; 596, с. 235; 13, арк. 9–9зв.; 40, арк. 15]. Забезпечення колективу вишу переважно покладалося на власне господарство, яке утримував навчальний заклад. На початку 1921 р. в розпорядженні Кам'янець-Подільського ІНО було 300 дес. землі [327,7 га – Авт.], але з відокремленням сільськогосподарського факультету в окремий виш площа зменшилася до 140 дес. – 62 дес. біля міста, 60 дес. та 18 дес. саду біля с. Панівці [64, арк. 66; 633, с. 18; 680, с. 20; 921, с. 319]. До 1925 р. господарство К-ПНО зменшилося до 109 дес., з них 41 дес. була в межах міста, решта у с. Панівці, неподалік від Кам'янця-Подільського [90, арк. 715; 127, арк. 2]. Цієї площі виявилось замало, тому керівник вишу просив керівництво республіки збільшити її в межах міста, але проблема залишилася невирішеною. Згодом панівецькі землі виш передавав в оренду місцевим селянам через брак свого сільськогосподарського інвентаря (ІНО мав лише 12 коней, 6 плугів, 2 сівалки, 1 віялку, 10 борін, 2 млини та 2 майстерні [285, арк. 118зв.; 250, арк. 169]). Порівняймо: у розпорядженні Чернігівського ІНО було лише 13 дес. землі [130, арк. 3], Харківського – 125 [889, с. 239; 830, с. 94], Ніжинського – 63 (5 з них знаходилося біля вишу, а решта – в різних куточках міста) [128, арк. 2].

Викладачів та студентів зобов'язували працювати в підсобних господарствах. Таку роботу оплачували пайками та безкоштовним харчуванням у вишівській їдальні [666, с. 113; 282, арк. 2, 5, 24, 29]. Поєднання освітнього процесу з фізичною роботою було упродовж всієї діяльності інституту, а на польові роботи виходили не тільки студенти, а й професорсько-викладацький склад ІНО. Навесні 1921 р. норма фізичної праці у весняно-літній період складала на місяць для викладачів 9-18 год., а для студентів – 8 [665, с. 342; 230, арк. 31], за іншими даними – 9-13 год. [950, с. 325], однак у 1922 р. кількість години для відробітку на місяць значно підвищили – 20 для викладачів та техпрацівників і 70 год. для студентів [291, арк. 118зв.]. З'ясувалося, що зазначений мінімум для студентів був завеликим. За домовленістю із керівництвом вишу норму зменшили до 18–20, а під час посівної компанії та збору урожаю – до 50 год. [309, арк. 79]. На той період освітній процес зупинявся, інколи розпочинався о 5 год. ранку, щоб встигнути на поле в межах «тижня фізичної праці» [322, арк. 13]. Аналогічна ситуація була і в Глухівському ІНО [950, с. 325].

Окрім посіву та збору врожаю, існували й інші види сільськогосподарського відробітку – викорчовування дерев у садах, посадка клумб, насаджування дерев тощо. Серед вишів, у яких проводили таку роботу, були Волинський, Глухівський, Донецький та ін. ІНО [89, арк. 479; 80, арк. 29; 52, арк. 11зв.]. За кожну відпрацьовану годину у їдальні видавали продукти. Наприклад, у К-ПІНО за 1 год. викладачі та допоміжний персонал отримували $\frac{1}{2}$ фунта житнього борошна (220 гр), з 1923 р. – 1 фунт (453 гр). Якщо відпрацьовували більше норми, то могли отримати більше: за 1 год. – 1,5 фунта (680 гр). За рекордні роботи можна було отримати 2–5 фунтів (від 907 гр до 2 кг 267 гр) за годину [285, арк. 118зв.; 326, арк. 1зв.]. У кожному виші ця норма могла варіюватися залежно від господарських можливостей. Згодом В. Геринович про цей період писав, як про час упертої роботи заради куска хліба, коли вдень весь колектив ІНО працював на полі, городі, саду, а

ввечері займався в аудиторіях, гуртках, кабінетах, лабораторіях тощо [699, с. 45; 959, с. 117].

Для цієї роботи при інститутах створювали трудові колективи, до яких входили і професорсько-викладацький склад, технічний персонал та студенти. За наказом політкомісара К-ПНО П. Куцяка (Сава Чалий) такий «колектив» з'явився у квітні 1921 р. під назвою «Комунар», з 1922 р. – «Труд». Він об'єднав працівників і студентську молодь ІНО та СГІ (160 членів) [250, арк. 244зв.; 285, арк. 118зв.; 193, арк. 48; 709, с. 610; 545, с. 2; 281, арк. 9]. Такі ж «колективи» діяли у Вінницькому та Ніжинському ІНО.

Робота в господарстві була обов'язковою для усіх освітян. Керівництво вишу боролось з тими, хто не виконував норми або навмисно ухилявся від роботи і тому не відповідав гаслу «Хто працює, той і їсть!» [265, арк. 24; 348, арк. 1]. Незважаючи на причини цих фактів, покарання було жорстоким. Лекторка педагогічних дисциплін К-ПНО С. Русова згадувала: «Замість викладати науку, професори мусіли управляти тютюн, копати буряки і т.п... Хто не приходив на роботу, тому не видавали обіду. Я сама бачила, як Федоров [професор, ректор М. Хведорів – Авт.], старий, поважний чоловік, прийшов зі своїми горщиками в якесь свято до їдальні, а йому якесь хлопчисько, що роздавав обіди, каже: «Товарищ Фйодоров, ви сьогодні на роботу не вихаділі, не магу вам видать обед». І пішов наш ректор з порожнім посудом, а дома жінка, дві дочки, варити нема чого, бо ж усе реквізоване» [460, с. 102; 461, с. 174].

Студентів, які ухилялися від сільськогосподарських робіт відраховували із ЗВО, як «нетрудовий елемент» або «саботажників». Так, у жовтні 1922 р. примусово покинуло К-ПНО 106 осіб, у квітні 1923 р. – 21 (за іншими даними, 8 [680, с. 21]), у серпні – 20, у липні 1924 р. – 6 [267, арк. 18зв.; 283, арк. 21, 34, 46, 52; 284, арк. 62; 313, арк. 3; 709, с. 613]. Тих, хто мав невелику заборгованість із виконання трудового мінімуму, штрафували, а молодь, яка згодом зуміла виконати потрібну норму, залишали у виші. Однак це

траплялося рідко – хлопці і дівчата не завжди відповідально ставилися до фізичної роботи і неохоче її виконували [548, с. 4].

Частина студентів харчувалася у їдальнях на виробничих господарствах. Одна з них обслуговувала вихідців із незаможних селян, що навчалися в К-ПНО – у день 50–60 обідів. Для тих, хто відпрацьовував у господарстві мінімум 12 год. на тиждень, харчування було безкоштовним. Невеликі їдальні існували в гуртожитках Одеського, Вінницького, Волинського ІНО. Вони обслуговували від 60 до 150 найбідніших студентів [37, арк. 5зв.; 38, арк. 8; 39, арк. 30; 202, арк. 110; 206, арк. 83]. Харчувалися також у їдальнях, якими опікувався КППС. У 1926–1927 н.р. середня вартість обіду в них становила 30 коп.: у Кам'янці-Подільському – 23, у Києві – 44, Вінниці – 21, Одесі та Житомирі – 26 коп. [747, с. 72].

Щодо їдалень в інститутах, то вони обслуговували викладачів, студентів-стипендіатів та безкоштовно незаможних селян. Сумарна вартість сніданку, обіду та вечері у К-ПНО на місяць у 1928 р. була 13 руб. 50 коп., Ніжинському ІНО – 9 руб., у Херсонському ІНО – 18 руб. [233, арк. 24, 31; 709, с. 649]. Якісними страви не були, про що свідчать опубліковані відгуки. «...Харч був жахливий: мамалига та фасоля, фасоля та мамалига, мікроскопічний кусочок м'яса раз на тиждень плавав у темній, брудній водяній ющі. А бруд, а сморід у тій їдальні! Проте мусіли брати й це» [461, с. 173], – так згадувала про вишівську їдальню С. Русова.

Упродовж 1920-х рр. поряд із проблемою незабезпечення продуктами харчування не вистачало й одягу, взуття та інших речей. Інколи в установах створювалися майстерні з ремонту одягу, взуття, адже державного постачання предметів широкого вжитку було вкрай недостатньо. Крім того, членів колективу змушували до різних пропагандистських дій – читання відкритих лекцій, виїздів на село та ін. У таких складних умовах жили викладачі, технічний персонал та студентський контингент, намагаючись виконувати свою роботу – якісно навчати, виконувати інші обов'язки, здобувати освіту.

Отже, організовуючи роботу педвишів, радянська влада зіткнулася з гострою проблемою матеріального незабезпечення усіх працівників та студентів, що пов'язано з тривалою економічною кризою. Зменшення фінансового обігу спричинило повернення до часткової натуральної оплати праці, харчових пайків, колективного харчування, що поставило трудовий колектив та молодь за межу бідності. Влада примушувала іновців до сільськогосподарської праці, з якою пов'язувала відбудову народного господарства і залучення усіх членів суспільства до трудового життя. На побутові і культурні потреби в науково-педагогічних працівників коштів практично не залишалось. Поєднання академічної і примусової фізичної праці призводило до зниження якості освітнього процесу, звільнення частини студентства, яка не виконувала встановленої норми, погіршення харчування хворих і літніх працівників.

Політика стипендіального забезпечення студентів була вкрай недоцільною, спрямовувала на їх часткову підтримку незначні кошти, яких не вистачало для прожиття. Студенти-нестипендіати були в ще гіршому становищі. Його погіршувало запровадження плати за навчання. Поряд із цим частина викладачів та студентів не мали власного житла.

Досить складною була житлова проблема, яку влада радикально не вирішувала. Це стосується як професорсько-викладацького складу, так й іногородніх студентів, частина яких мешкала в примітивних кімнатах гуртожитків. Сімейна молодь мала ще більш складні побутові умови.

Окремі аспекти даної проблеми подані у двох фахових наукових публікаціях [923; 928].

4.2 Виховання комуністичної ідейності, атеїстичних переконань у майбутніх педагогів. Залучення викладачів і молоді до агітаційно-пропагандистської кампанії

Із встановленням більшовицької влади розпочався новий період у формуванні такої особистості, яка б відповідала меті будівництва комунізму.

Формування нового менталітету було покладено на освітні виші, які реалізовували дану політику. Її носіями стали партійні осередки, які намагалися згуртувати навколо себе прорадянськи налаштованих працівників і студентів.

До ідейно-виховної роботи залучали професуру, яка здійснювала викладання циклу суспільно-політичних дисциплін (історія соціалістичного руху, історія класової боротьби, народне господарство та ін.) [57, арк. 168–173]. За постановою РНК УСРР «Про встановлення загального наукового мінімуму, обов'язкового для викладання у всіх ВНЗ УСРР» (26 квітня 1921 р.) вводилося обов'язкове викладання дисциплін суспільно-природничого, політичного спрямувань на усіх факультетах. Згідно документа було введено такі дисципліни: розвиток загальних форм (4 год. у 1 трим.), історичний матеріалізм (3 год. у 1 трим.), пролетарська революція (2 год. у 2 трим.), політичний устрій РСФРР і УСРР (2 год. у 1 трим.), організація виробництва і розподіл в УСРР і РСФРР (2 год. у 1 трим.), план електрифікації РСФРР і УСРР (2 год. у 2 трим.), фізика і класична фізика (включаючи геофізику) (2 год. у 2 трим.), хімія (2 год. у 1 трим.), біологія (2 год. у 2 трим.) [26, арк. 67]. Реалізація цієї постанови покладалася на Укрголовпрофосвіту.

Правляча партія надавала особливого значення викладанню теорії марксизму-ленінізму у всіх вишах: «які б не були основні завдання кожного типу школи, в тому числі вузів і технікумів, – йшлося в постанові XII з'їзду РКП(б) (1923 р.) – вона, готуючи фахівців у тій чи іншій галузі господарства, в той же час повинна готувати у його основі суспільно-політичного працівника, озброєного теорією марксизму» [444, с. 103]. Тому, як наголошує Ю. Курносов, у педвишах був великий відсоток дисциплін ідеологічного спрямування: ІНО – 17% від загального навчального часу [950, с. 142]. Введення нових предметів створило групу спеціальних політдисциплін. Вони були обов'язковими для студентів К-ПІНО, які забезпечували «політичне виховання кожного комсомольця, комуніста, студента» [433]. У К-ПІНО в різний час викладалися: наука про народне господарство, політекономія,

історичний матеріалізм, історія робітничого руху, основи державного ладу на Україні, радянська конституція та радянське будівництво, наука про право і державу, історія соціалістичних та революційних рухів [283, арк. 4; 16, арк. 2; 105, арк. 4, 5], основи марксизму, історія революційних рухів в Україні, історичний огляд соціально-політичної літератури [398, арк. 26, 26зв, 30]. У Київському ІНО поряд із цими дисциплінами викладали загальну теорію еволюції та історію класової боротьби в Україні, Росії і на Заході [208, арк. 8]. До кожного курсу вводили від 24 до 60 тем, які розкривали різні аспекти теоретичного та ідеологічного характеру (план будівництва країни, розвиток народного господарства, доля держави тощо) [212, арк. 103–107, 114]. Схожі дисципліни вивчали у Дніпропетровському та деяких інших ІНО [695, с. 111; 135, арк. 8]. У навчальні плани теж вводили додаткові заняття для обговорення рішень більшовицької партії і радянського уряду, доповідей на партійних з'їздах.

Кожен виш самостійно корегував дисципліни суспільно-політичного циклу і так формував свій політмінімум для освітнього процесу. Наприклад, у Вінницькому ІНО у 1923 р. забезпечували викладання політекономії, історії революційних рухів, історії господарських форм та цикл предметів із радянського будівництва: революційна законність, політосвітня праця в селах, наша податкова політика і єдиний сільськогосподарський податок, радянська промисловість, радянське землеупорядкування, сільське господарство та всеросійська сільськогосподарська виставка, фінанси і бюджет [51, арк. 2–2зв.]; у Житомирському ІНО – історія революційного руху, наука про державу, радянська конституція і радянське будівництво, історія народного господарства/політекономія, теорія історичного матеріалізму [53, арк. 10зв.]. Схожі дисципліни викладали у Чернігівському ІНО [61, арк. 27].

У вишах були й інші форми політнавчання: партійні дні, політінформації, політхвилини, політзарядки тощо. Крім того, вони разом із професорсько-викладацьким складом брали участь у культпоходах, святкових

демонстраціях, організовували молодіжні вечори відпочинку тощо. Ці форми роботи активно використовували у Дніпропетровському ІНО [695, с. 111].

У більшості випадків викладачі, що забезпечували освітній процес, не мали належної політкомуністичної підготовки. Влада намагалася вжити негайних заходів задля вирішення цієї проблеми. Головним у цій справі стало створення спеціального інституту з підготовки висококваліфікованої «червоної» професури для ЗВО. Тож у 1922 р. спочатку було відкрито науково-дослідну кафедру марксизму (у Харкові), а в 1923 р. на її базі створено відповідний інститут [600, с. 95], однак випускати фахівців суспільно-політичних дисциплін для вишів дана установа почала лише з 1926 р. Щоб якось компенсувати цей дефіцит, з 1921 р. почали залучати до викладацької праці партійних працівників, різних довірених осіб. Наприклад, до К-ПІНО було відряджено П. Чалого на посаду політкомісара з обов'язком викладати політдисципліни. У різний час ці курси читали інші відряджені працівники – С. Сидор'як, Ф. Кондрацький, Р. Заклинський, Д. Ходорковський та ін. Траплялося, що партійні діячі не завжди мали педагогічну кваліфікацію, неодноразово потрапляли в казусні виробничі ситуації, зокрема, низькі оцінки отримували ректор-комуніст С. Сидор'як та комісар П. Чалий (про це йшлося у 2 розділі дисертації) [459, с. 2–3]. Схожі ситуації траплялися і в інших вишах.

У гіршому становищі перебував сусідній Вінницький ІНО. Згідно зі звітом, адресованим Укрголовпрофосвіті, тут не було забезпечено належного викладання усіх політдисциплін. Не тільки неодноразове звернення ректора до міських органів влади про відрядження партійних представників для ведення курсів не мали успіху, а й залучення лекторів з інших вишів чи місцевих шкіл було не довготривалим. Крім того, викладання курсу «Наші фінанси і бюджет» взагалі не розпочалося [51, арк. 2зв.], через що постійно змінювали дисципліни в розкладі занять.

Як свідчать факти, суспільно-політичні предмети були досить складними для засвоєння студентами. Так, один зі студентів К-ПІНО згадував: «В кутку, на ліжкові з книжкою в руках лежить Трохим і щось бурмоче: космополітизм,

неологізм, неомарксизм, всі слова його кінчалися на «ізм». Мало хто на це звертає уваги; всі зайняті... Деякі підводяться і лагодяться до вечері, але Трохимові не йде в голову думка про вечерю, він зубрить свої «ізми». Можна було помітити по обличчю Трохима, що він не розуміє читаного...» [453, с. 2]. Негативно впливали на ситуацію і необізнаність членів партії, і байдуже ставлення студентів до цих предметів, і низьке відвідування таких занять [950, с. 142].

Із 1925 р. процес підготовки кадрів К-ПНО реформували: термін навчання обмежили 3 роками, а з навчальних планів вилучили такі дисципліни: «Історія України до Люблінської унії», «Історія української культури», «Історія Болгарії та Сербії», «Історія Сходу» та ін. [333, арк. 1]. Натомість з'явилися курси ідеологічного характеру – «Основи ленінізму» та «Історія класової боротьби» [495, с. 94]. Такі зміни відбувалися й в інших інститутах педагогічної освіти.

У травні 1926 р. за наказом ЦК КП(б)У була скликана республіканська конференція викладачів суспільствознавства, яка мала за мету покращити викладання відповідних дисциплін у вишах. На основі її рішень НКО УСРР розробив нові навчальні плани із суспільних наук для ІНО. Рекомендували для викладання такі дисципліни: політична економія, історичний матеріалізм, історія класової боротьби, основи радянського будівництва, радянська держава і право. На них відводили майже 500 год. [600, с. 98]. Таким чином, кожен ЗВО, опираючись на ці рекомендації, складав свій план залежно від наявних кадрів та їх спеціалізації, а тому дисципліни могли суттєво відрізнитися у кожному виші. У 1926–1927 н.р. у К-ПНО викладали такі дисципліни: радянська держава і право, історія класової боротьби, політекономія, енциклопедія сільського господарства, історичний матеріалізм та марксизм-ленінізм [87, арк. 531]; у Київському ІНО – радянське право, історичний матеріалізм, історія соціалізму, економічна політика, історія ВКП(б), історія революційних рухів, політекономія [87, арк. 634–635зв.]. Відмінності у

викладані курсів політико-ідеологічного циклу в деяких ІНО були значними (див. додаток АА).

Надалі цьому питанню приділяли більше уваги, воно стало предметом обговорення на засіданнях Оргбюро ЦК КП(б)У та НКО УСРР у 1927 та 1928 рр. Крім того, було організовано другу всеукраїнську конференцію викладачів-суспільствознавців (20-23 червня 1928 р.), що призвело до чергового перегляду всієї системи викладання політдисциплін [497, с. 154–155]. У наслідок цього сталися чергові зміни у планах інститутів.

Вишівські партійні організації досить вдало використовували наявні засоби ідейного впливу на студентство, а тому у вишах почали з'являтися політичні гуртки, комсомольські та партійні організації. Ще за рішенням Х з'їзду ВКП(б) від березня 1921 р. у всіх радянських республіках організовували агітаційну та пропагандистську роботу [443, с. 357]. А 20 вересня вийшла постанова ЦК РКП(б) про обов'язкове утворення комуністичних гуртків у всіх вишах країни [183, арк. 39–40]. Відповідно до визначених завдань у ЗВО поширилася політична пропаганда. У К-ПІНО наприкінці 1921 р. (з 1924 р. ленгурток) під керівництвом професора Каштанова розпочав діяльність політгурток, який розглядав питання політичного становища в країні та залучав до його покращення студентів. 3 червня 1924 р. він був реорганізований у ленінський гурток у складі 90 осіб. Тут обговорювали різні політичні теми, читали та пояснювали загалу рішення партійних з'їздів та інші офіційні матеріали [225, арк. 5–6]. Гурток складався з двох секцій: «пониженого» та «підвищеного типів». Остання складалася з активних і досить відданих комуністичній ідеї студентів (комсомольський актив, партійні працівники тощо). Його керівником став завідувач відділу агітації і пропаганди окрпарткому КП(б)У м. Кам'янця-Подільського та викладач ІНО К. Галузо [158, арк. 3]. До секції «пониженого типу» відносилися решта (позапартійні, члени та кандидати в члени ЛКСМУ), що розподілялися на 6 груп і працювали під керівництвом куратора та політкомісара вишу (з 1923 р. – Р. Заклинського) [164, арк. 1зв.].

У всіх інститутах народної освіти функціонували гуртки з вивчення історії більшовизму, ВКП(б), марксизму-ленінізму, окремих ідеологічних проблем та ін. [709, с. 356–357]. Наприклад, у К-ПНО наприкінці 1920-х рр. діяли такі гуртки: студіювання діалектичного матеріалізму, марксизму-ленінізму, політосвітньої роботи та кандидатський. Усі вони працювали в позанавчальну частину дня, забираючи час, який належало використовувати для підготовки до занять, громадської роботи і відпочинку. Гуртківців розглядали як майбутніх проповідників комуністичної ідеї, прихильників політики ВКП(б) та певного резерву для поповнення партійних рядів в якості кандидатів. Керівниками гуртків були викладачі вишу, досвідчені члени партії. Наприкінці 1930 р. гурток з діалектичного матеріалізму, яким керували професори Ф. Кондрацький та П. Поліщук, нараховував 89 осіб, марксистсько-ленінський (С. Галько і А. Боберський) – 64, політосвітній (професор А. Чепурняк) – 39, кандидатський (Боров) – 18 осіб [225, арк. 7–7зв.]. Таким чином, більше двох сотень майбутніх учителів систематично брали участь у гуртковій роботі, збагачуючи свій комуністичний світогляд та поповнюючи лави провідників партійних ідей.

Підвищення рівня політичної свідомості гуртківців, успішне виконання ними різних доручень, поставлених інститутським партосередком, давали підстави готувати частину з них, найбільш надійних і відданих справі партії, до вступу в комсомольські і партійні організації, що додавало вишу авторитету серед місцевого парткерівництва. Наприкінці 1925 р. у К-ПНО було 24 комуністи, влітку 1926 р. – 26, у 1928 р. – 43 (з них 34 студенти). Найбільш чисельним за складом партійців був столичний Харківський ІНО, який у 1922 р. нараховував 35 комуністів із 1365 студентів [188, арк. 6] (у 1925–1926 н.р. тут було вже 182 комуністи [709, с. 332]). Порівняти відсоток партійного складу серед студентів можна за додатком ГГ.

Осередки КП(б)У у всіх ІНО спрямовували свою роботу у таких напрямках: політосвітньому, комсомольському, пропагандистському (підготовка і друк відповідних матеріалів у міській та студентській пресі),

антирелігійному та ін. [225, арк. 35зв.]. Збільшення чисельності комуністів у цих вишах відбувалося двома шляхами: 1) зарахуванням студентів-комуністів до вишів та 2) через прийом комсомольців у кандидати в члени партії [96, арк. 47, 53, 64]. Певну динаміку цих показників можна простежити у додатках ББ, ВВ, ГГ, ДД та ЕЕ.

Значна увага партії спрямовувалася на активізацію роботи комсомолу. З 1921 р. в ІНО запрацювали осередки КСМУ/ЛКСМУ. Перші комсомольські організації були утворені в Харківському, Дніпропетровському та Ніжинському ІНО та налічували до 15 осіб [694, с. 49; 709, с. 339]. У К-ПІНО він з'явився лише наприкінці 1924 р. через малу чисельність комсомольців. Осередок намагався контролювати виконання постанов з'їздів ВКП(б) щодо закладів вищої освіти, зокрема освітнього процесу і громадської діяльності студентів, їх ідейного виховання тощо [493, с. 2]. Навесні 1925 р. комсомольська організація вишу налічувала 46, на 5 жовтня 1926 р. – 93, а у 1928 р. – 97 осіб [225, арк. 53]. У 1929–1930 н.р. із 384 студентів цього вишу рівно половину (192) становили члени ЛКСМУ [148, арк. 8; 228, арк. 20]. Тож як би того не хотіла влада, але за весь період існування К-ПІНО їй не вдалося добитися кількісного домінування серед студентів комуністів та комсомольців.

Тому функцією комсомолу було ідеологічне «завоювання» студентства. Загалом у 1924 р. у вишах нараховувався 21 комсомольський осередок різного типу. На думку О. Комарніцького, в середньому один осередок в ІНО нараховував 84 особи [709, с. 339]. Однак, виходячи з того, що він підпорядковувався партійній організації, його вплив на життя вишу був невеликим.

Основну роботу комосередку здійснювало бюро, яке організовувало щотижня загальні збори, де розглядали різні питання – від прийому нових членів, святкування радянських свят до антирелігійної агітації тощо [199, арк. 1; 201, арк. 20; 724, с. 452; 528, с. 2; 721, с. 539–540; 745, с. 73; 144, арк. 40; 364, арк. 15; 499, с. 4]. На особливому місці в діяльності організації було

дотримання дисципліни. Кращих членів, як найбільш відданих владі, рекомендували до вступу в КП(б)У.

Окрім комсомольських, у вишах функціонувало ряд профспілкових організацій. У К-ПІНО діяла студентська профсекція «Робос», до якої наприкінці 1926 р. приєдналася секція КНС. Діяльність останньої була не зовсім організована, а тому в результаті об'єднання секція «Робос» налічувала 152 особи [351, арк. 390]. Крім того, у виші діяли й інші громадські організації, такі як товариства «Українського Червоного Хреста» «Сприяння обороні й авіаційно-хімічному будівництву СРСР», «Міжнародна організація допомоги робітникам», «Друзі дітей» та ін. [709, с. 422, 433, 434, 437, 438]. У Ніжинському, Херсонському та Чернігівському ІНО упродовж 1925-1926 н.р. працювало 9 різних профспілок [126, арк. 4зв., 6; 709, с. 408]; студенти Київського ІНО на початку 1925 р. входили до 16 спілчанських організацій [89, арк. 310], однак у кожному виші найбільш чисельною була профсекція «Робос». На порядок денний профспілки виносили питання політичного характеру, радянського будівництва в Україні і регіоні, ідеологічного виховання, відвідування партійних зборів тощо.

Робота вишівських профспілкових та комсомольських організацій спрямовувалася на контроль і переконування колективу закладів у правильності політики робітничо-селянської влади. Їх осередки в ІНО вважалися «школою комунізму», що дозволяло поступово збільшити чисельність прихильників влади. Членство в цих структурах символізувало відданість більшовизму та давало можливість стати активними учасниками соціалістичного будівництва країни.

Для досягнення своєї мети міські осередки партії з 1925 р. взялися до планомірної агітації та пропаганди в усіх міських організаціях, вишах, технікумах, товариствах [223, арк. 111]. Саме «ідейні» студенти склали основу агітаційно-пропагандистських комісій, які почали створюватися у педвишах. Керівні органи ІНО звертали вже більше увагу політичному вихованню, що негативно впливало на освітній процес. Виконуючи поставлене

завдання більшовицької влади, утворювали додаткові курси, семінари з підготовки кваліфікованих партійних працівників. Наприклад, 1925 р. в Кам'янці-Подільському при міському осередку КП(б)У відкрили 9-місячні курси з підготовки до партійної роботи майбутніх фахівців. Сюди зараховували членів партії віком 20–35 років за наявності не менше трирічного стажу, фізично здорових, освічених осіб, які орієнтувалися в політичних подіях. Серед них були й студенти К-ПНО, яким щомісяця виплачували стипендію (15 руб.), що не лише давало матеріальну підтримку, а й стимулювало до активної комуністичної діяльності [223, арк. 29].

Керуючись ідеологічними настановами «зверху», рішеннями партз'їздів, партійні та комсомольські осередки намагалися впливати на внутрішнє життя вишу. Так, колектив К-ПНО став об'єктом і суб'єктом антирелігійної пропаганди, завдання якої було сформульовано 9 квітня 1921 р. на засіданні пленуму ЦК РКП(б). У прийнятій постанові щодо посилення антирелігійної пропаганди вказували, зокрема, про рішучу боротьбу з тими, хто брав участь у релігійних відправах, виконував певні доручення священнослужителів тощо. Таких громадян не можна було приймати кандидатами в члени партії, у комсомольські організації тощо. Щодо тих членів та кандидатів у члени КП(б)У, які були помічені в церковно-релігійному житті, то їх виключали з партійних лав [443, с. 444].

17-25 квітня 1923 р. відбувся XII з'їзд ВКП(б), на якому були прийняті резолюції «Пропаганда, друк та агітація» та «Антирелігійна агітація та пропаганда» [444, с. 100, 106]. В останній значну увагу приділяли посиленню антирелігійної роботи в освітніх закладах. Наголошувалося на необхідності створення різних курсів, груп із проведення живих лекцій, спрямованих проти церкви та публікування у періодиці матеріалів з викриття «реакційної ролі релігії у житті людини і суспільства» [444, с. 115]. У цьому контексті в К-ПНО заснували гурток «Безвірник». Основним його завданням була антирелігійна пропаганда серед студентства, що могло б відвернути увагу майбутніх педагогів від участі у різних релігійних заходах та посилити їхню

відданість робітничо-селянській владі [838, с. 6]. Серед членів гуртка були й викладачі інституту, які ще й активно публікувалися у рубриці «Куток безвірника» місцевої газети «Червоний кордон» і, таким чином, показували атеїстичний приклад молоді. Саме редакція цього органу свого часу й ініціювала заснування «Безвірника» в студентському середовищі педвишу.

У травні 1923 р. на засіданні бюро партосередку наголошувалося, що частина студентів і викладачів все – таки беруть участь у церковних відправах та відзначенні релігійних свят [725, с. 272–273]. У прийнятій ухвалі погрожували, що «такий елемент буде звільнено» з інституту [721, с. 546], однак згодом виявилось що діяльність комуністів у цьому напрямі була малоефективною і загалом не зруйнувала релігійний світогляд. У 1928 р. на засіданні бюро комуністів К-ПІНО спеціально обговорили стан роботи гуртка «Безвірник» [226, арк. 5]. Більшість присутніх вважала, що партійні працівники нічого не роблять у справі антирелігійної пропаганди і несерйозно ставляться до виконання своїх обов'язків. Ураховуючи складність впливу на молодих людей, нікого з членів гуртка не було виключено. Крім того, окреслили основні напрями діяльності, зокрема виїзд в село для боротьби з релігією [226, арк. 5–6].

Безвірницька організація функціонувала і в Полтавському ІНО. Її чисельність складала у 1928–1929 н.р. 39 осіб [141, арк. 35], що була значно менше, ніж у К-ПІНО, де в 1928 р. гурток мав у своєму складі 58 [463, с. 4], а наприкінці 1929 р. – 350 осіб [226, арк. 1]. У більшості ІНО діяли антирелігійні семінари. Так, у 1925 р. в Чернігівському ІНО на семінарах навчалось до 40 [709, с. 373], Ніжинському ІНО – 63 особи [126, арк. 18зв.]. Різні антирелігійні гуртки діяли в Одеському, Волинському [141, арк. 5; 599, с. 79] та Харківському ІНО [830, с. 90].

Про слабку протидію церкві на місцях було добре відомо в центрі, тому 26 грудня 1928 р. вишівським осередкам КП(б)У спрямували звернення про необхідність посилення агітації серед професорсько-викладацького складу, технічного персоналу та студентського контингенту. Зобов'язували

пропагувати ідею, що релігія сприяє пияцтву та алкоголізму. У К-ПНО антирелігійну роботу вирішили посилити під час святкування Різдва Христового, Нового року та Водохреща. Із викладачів та студентів було створено товариство «Антиалкоголізм», члени якого під час відзначення релігійних свят роз'яснювали віруючим непотрібність та шкідливість, яку вони несуть, мотивуючи це загрозливими наслідками масового вживання алкоголю для членів нового суспільства [224, арк. 41]. Однак, більшовицька влада не досягла омріяних результатів із викорінення релігійних переконань в освітньому середовищі, хоча використала їх для «чистки» студентського колективу. В ІНО переслідували молодих людей, відраховували дітей священнослужителів за релігійні переконання та допомогу церкві.

Важливу роль в ідеологічному, громадському та політичному вихованні здобувачів вищої освіти відігравали журнали «Студент революції», «Радянський студент» та «Красная молодежь». Вони популяризували політико-соціальну публіцистику. Дописи представників викладацького складу та студентського контингенту К-ПНО виявлено на сторінках газет «Комсомолец Прикордоння», «Студент Прикордоння», «Червоний шлях», «Червоний кордон». У них йдеться про різні складові політичного життя, антирелігійної пропаганди, висловлюється підтримка владі, вміщено звернення до профспілкових організацій міста тощо [503, с. 3; 541, с. 6; 519, с. 1; 517, с. 5; 479, с. 6; 481, с. 8; 532, с. 2; 500, с. 4; 501, с. 4; 464, с. 3; 465, с. 98–100; 466, с. 1; 475, с. 2; 474, с. 23; 478, с. 5; 486, с. 3; 514, с. 1; 534, с. 1; 510, с. 1; 511, с. 1; 512, с. 1; 513, с. 1; 494, с. 2; 471, с. 1; 521, с. 3; 496, с. 3; 480, с. 3; 518, с. 2]. Така відкрита інформація теж впливала на свідомість людей та була черговим методом ідеологічного впливу, за якими стояли політичні пропагандисти К-ПНО.

Окрім того, в інших педвишах почали виходити свої журнали і газети. Наприклад, Київський ІНО друкував журнал «Кузня освіти», Харківський – «Робітнича освіта» [600, с. 102; 141, арк. 39зв.] та «Студент Жовтня» [746, с. 47–48], Полтавський – «Інновець», Вінницький – «Струмки» [709, с. 444],

К-ПНО – «Червоний студент» [311, арк. 29–30], «Студентська трибуна» [267, арк. 25зв.–26; 287, арк. 38; 301, арк. 28–29]. Щотижня у цьому виші з'являвся свіжий номер стінгазети «Вісти» [295, арк. 142; 142, арк. 97; 81, арк. 6, 7; 247, арк. 11зв.].

Певною мірою політичним цілям служив літературний журнал «Буяння», що вийшов у березні 1922 р. в стінах К-ПНО [993, с. 61–62; 998; 807, с. 54–55; 989, с. 257; 990, с. 683; 467, с. 3]. Тут друкували різні твори, зокрема 21 представляв викладачів і студентів вишу [433; 243, арк. 11]. Тут опублікували свої вірші приват-доценти М. Драй-Хмара і М. Васильківський, статті – приват-доцент К. Копержинський, викладач М. Грінченко, бібліотекар М. Ясинський, політкомісар ІНО Р. Заклинський, студенти І. Дніпровський, В. Кириленко та ін. [433]. Вони розповідали про революційні події жовтня 1917 р. та процес встановлення радянської влади на Поділлі, що схвалювалося владою. Утім з невідомих причин цей друкований орган досить швидко припинив існування. Офіційних пояснень ніхто з керівництва ІНО не зробив, тому можна припустити, що основною причиною цього були фінансовий та політичний чинники. Постійна нестача коштів і той факт, що окремі представники викладацького складу, які були серед авторів, потрапили під підозру спецслужби [667, с. 278, 279, 281; 828, с. 309].

Із початку 1920-рр. найбільш підготовлених викладачів залучали до радянських пропагандистських кампаній. Зокрема, вони читали лекції з історії більшовицької партії, доносили масам рішення партійних з'їздів, брали участь у ліквідації неписьменності на селі тощо. Наприклад, професор К-ПНО О. Неселовський ініціював утворення добровільної школи для червоноармійців полку імені Г. Барбуци в межах оголошеної політики лікнепу. Крім того, він читав лекції на курсах із перепідготовки вчителів, у селах та для залізничників, доносячи в маси ідеї марксизму [389, арк. 12]. Професор Є. Сташевський неодноразово виступав публічно, роз'яснюючи питання релігії. Зафіксовано факти, коли громадськість, щоб послухати вченого, збиралася на вулиці, а інколи приходили послухати його лекції в ІНО.

Зокрема, 24 вересня 1921 р. о 9:00 в актовому залі вишу він прочитав лекцію на тему «Аскетизм в Росії у XVIII ст.». Вхід на цей захід, який тривав більше 3 год., коштував аж 1000 руб. Преса інформувала, що професор подав аудиторії цікаві факти з історії релігійних конфесій, які діяли на території Російської імперії у позаминулому столітті, їх традиції та особливості. Лекція була організована під час голоду, який лютував в УСРР, а тому виручені кошти були передані у фонд допомоги голодуючим [469, с. 2].

Студенти теж виступали із доповідями в сільській місцевості, серед червоноармійців, робітників. Наприклад, вихованці Волинського ІНО опікувалися 132 стрілецьким полком [80, арк. 44зв.], Харківського ІНО – 3-м полком зв'язку, радіобатальйоном, гарнізонною хлібопекарнею [888, с. 338], Київського ІНО – загоном Вищої військової школи ім. Л. Каменєва та 134-м стрілецьким полком [87, арк. 642; 950, с. 274; 141, арк. 38зв.]. Студенти Херсонського, Кам'янець-Подільського, Донецького, Одеського, Київського та інших педвишів брали участь у різних політичних кампаніях, відзначень дня Червоної армії та інших державних свят. Крім того, студенти Кам'янець-Подільського ІНО збирали кошти для задоволення потреб дозвілля військових. Вони подарували їм 170 книг, шахи, шашки та ін. [225, арк. 7зв.–8; 713, с. 66; 719, с. 42].

Досить часто студенти К-ПІНО виступали агітаторами в місцевих школах, технікумах, сільськогосподарському інституті, профспілкових осередках міста. Наприклад, у квітні–травні 1924 р. один зі студентів читав лекцію про безробіття та боротьбу з ним для колективу СГІ, художньої школи та ін. [295, арк. 62зв.]. Молодь Вінницького ІНО брала участь в українізації працівників держапарату міста [865, с. 304]; Дніпропетровського, Київського, Одеського ІНО – компанії з лікнепу [709, с. 512, 514; 91, арк. 250, 494зв.]. Організовували екскурсії, читальні, влаштовували вистави, концерти, творчі вечори, які не лише об'єднували молодих людей, а й виконували загальне партійне завдання – ідеологічний вплив на маси. Залучення студентського активу до пропагандистської роботи спричиняло значні пропуски занять, що

не могло не позначитися на якості підготовки майбутніх фахівців. Частина з них змушена була взагалі залишити навчання, так і не реалізувавши своєї мрії присвятити себе вчительській професії.

Отже, освітня політика радянської влади призвела, з одного боку, до постійних змін навчальних планів, що не дозволяло повністю нормалізувати та систематизувати роботу закладів вищої освіти, а з іншого – до впровадження більшої кількості дисциплін суспільно-політичного циклу, що призвело до зменшення обсягу фахових і педагогічних дисциплін, слабкої підготовки майбутніх учителів. Власне ідеологічні дисципліни викладали не завжди якісно.

Замість українського патріотизму студентам прищеплювали комуністичну свідомість, ідейність та відданість справі правлячої партії через навчання їх у політгуртках, залучення до пропагандистської роботи. Важливу роль відігравала антирелігійна, атеїстична робота у виші та поза ним, що проводилася у різних формах. Досягти значних позитивних результатів тут не вдалося. У К-ПНО практикували друковане слово, яке було підпорядковане комуністичному вихованню.

Зазначені аспекти висвітлено у двох публікаціях дисертантки [922; 927].

4.3 Ставлення влади до «старої» науково-педагогічної інтелігенції. «Чистки» у трудовому колективі та студентських рядах

Залучення «старих» викладацьких кадрів до формування педагогів для радянської політики аж ніяк не означало, що влада ставиться до них лояльно. Щоб убезпечити студентську молодь від вияву т.зв. «неблагонадійних елементів», уся «стара» професура потрапила під нагляд місцевих органів ВУНК, ДПУ, партійних структур. Політика мала намірі розколоти професорсько-викладацьку корпорацію на «стару» та «нову». Як уже зазначалося у підрозділі 3.1, передбачали, що «старі» кадри і працівників у вишах потрібно «перевиховати» або позбутися.

Із встановленням контролю над українськими та дореволюційними університетами більшовики побоювалися тих, хто зміг залишитися на проукраїнських позиціях, а також тих, хто приховував це з надією на успішну роботу в своїй країні. З цим не могло примиритися партійне керівництво, яке бачило у «старій» професурі загрозу та панічно боялося її впливу на маси. Тож ставлення більшовиків до «старої» професури змушувало до рішучих вчинків української інтелігенції. Це були, насамперед, втечі з країни заради збереження життя.

Професорсько-викладацький склад критикували за начебто нав'язування «буржуазної ідеології» студентам і навіть міським жителям. Саме таке обґрунтування було причиною початку репресій та переслідувань проти осіб розумової праці. Для цього за рішенням ЦК КП(б)У у вишах створювали спеціальні комісії, які мали перевіряти викладачів, звільняти їх, а окремих репресувати, зокрема висилати за кордон [189, арк. 154].

Ці заходи потребували певного ідеологічного обґрунтування, тому активно використовували пропаганду та агітацію. Партійні організації мали пояснити правильність застосування каральних методів та вкорінити цю ідею серед населення. В. Ленін вважав, що буржуазні професори: «...своє знання – професора, вчителя, інженера – перетворюють в зброю експлуатації трудящих, говорячи: я хочу, щоб моє знання служило буржуазії, а якщо ні, то я не буду працювати» [753, с. 272; 955, с. 141]. Це була надумана ідея, яку підхопила масова пропаганда в ЗМІ, що мало негативні наслідки для вчених.

Із 1921 р. «стару» професуру почали переслідувати. Приводом також стало те, що частина активної інтелігенції Кам'янець-Подільського, Одеського та Київського вишів висловлювала думки про абсурдність «Положення про вузи», через яке скасовували автономію ЗВО [762, с. 122; 956, с. 8–9]. Відповідь від владних структур не забарилася. НКО УСРР та органи ДПУ почали прирівнювати «буржуазних освітян» до антирадянських елементів та ворогів. Боячись націоналістичних поглядів науковців, частина з яких була

учасниками Української революції 1917–1921 рр., радянська влада почала вживати рішучих заходів.

Підсиленням цієї політики став циркуляр ЦК КП(б)У, надісланий у жовтні 1922 р., про боротьбу з буржуазною інтелігенцією [960, с. 47; 20, арк. 2, 3]. У ньому наголошувалося на веденні постійної роботи серед студентства з метою підриву авторитету «нечервоної» професури та викладачів на заняттях, а також заклик вести дискусію на промарксистській основі, піддаючи сумніву її компетентність [186, арк. 11]. Наприклад, у 1925–1926 рр. до професури, яка «не задовільняла» пролетарське студентство К-ПНО та сприймалася ним як «антирадянськи налаштована», зарахували майже пів десятка науково-педагогічних працівників вишу, зокрема А. Бориса, С. Іваницького, Ю. Філя, О. Неселовського [228, арк. 24, 35]. Реагуючи на такі висновки, партійне бюро ЗВО рекомендувало адміністрації позбутися двох перших зі списку. Це й було зроблено до 1927 р. [155, арк. 24]. В особі «старорежимних» освітян та науковців більшовики бачили велику небезпеку для своєї влади. Особливе занепокоєння викликали в них авторитетні діячі українського відродження 1917–1920 рр., які працювали на науковій та науково-педагогічній роботі [414, арк. 25]. З прийняттям постанови президії ВЧК від 19 грудня 1921 р. «Про адміністративну висилку у віддаленні губернії членів РСДРП» вона почала застосовуватися, зокрема, до вчених, які були налаштовані антирадянськи, а в першу чергу тих, хто дозволяв собі публічно критикувати комуністичний режим [435, с. 11–13].

Ще в червні 1922 р. вийшла постанова політбюро ЦК КП(б)У, у якій пропонували: «...Наркомосу освіти і ГПУ застосувати, як репресивний захід проти активістських елементів професури, вислання за межі Федерації; звернути особливу увагу Наркомосу на Кам'янець-Подільський університет і прийняти до оновлення його викладацький склад» [181, арк. 98]. Тоді ж Кам'янець-Подільська комісія з чистки радянських установ від негідного елементу постановила звільнити з посад 82 особи [813, с. 30].

Ураховуючи той факт, що Кам'янець-Подільський тривалий час був тимчасовою столицею УНР, а місцевий державний український університет, створений за підтримки гетьмана Павла Скоропадського, служив опорою національного відродження, взяли курс на «очищення» професорсько-викладацького складу від націоналістичних елементів, яких сприймали як ідеологічну загрозу більшовицькому режиму.

Ми погоджуємося з думкою вітчизняних істориків Н. Литвин [955, с. 36, 47], В. Нестеренка [792, с. 33–34], В. Адамського [563, с. 10–11], В. Гусєва [642, с. 123–124], Г. Касьянова, В. Даниленка [702, с. 42–43; 861, с. 292–293] та ін., що найкращим методом придушення опозиції було її вигнання за кордон або заслання у віддаленні регіони РСФРР. До середини 1922 р. було сформовано остаточний варіант списку «старих» українських учених, яких планували виселити з країни (77 осіб). До нього потрапили майже пів сотні викладачів ЗВО (32 професори, 15 медиків та ін.) [762, с. 124], однак їх не поспішали депортувати за кордон: по-перше, серед них перебували ті, для яких вислання, на думку влади, було дуже легким покаранням; по-друге, найбільш непримиренні з них могли і за кордоном загрожувати комуністичному режиму; по-третє, на початку 1920-х рр. відчувався брак якісних викладацьких кадрів, що могли забезпечувати на високому рівні освітній процес у радянських вишах.

Списки постійно переглядали, змінювали, як і міра покарання до окремих викладачів. Дехто, не відчуваючи себе у безпеці, наважувався самотужки покинути межі країни. Так, до кінця 1921 р. у квартирах «старої» професури К-ПНО проводили обшуки і для окремих викладачів це було першим сигналом про небезпеку. Саме тоді викладачка С. Русова наважилася перейти кордон із Польщею. Перші дві спроби виявилися для неї невдалими, і прикордонники повернули її до Кам'янця-Подільського. Лише восени вона змогла перейти р. Збруч та покинути назавжди батьківщину [460, с. 178–179; 564, с. 42]. Крім того, самотійно покинули країну такі викладачі:

І. Шиманович, С. Назаревич, О. Лауре, О. Ковалівська, О. Годило-Годлевська [399, арк. 1, 3, 38зв., 52; 243, арк. 5, 5, 8].

Професор Катеринославського ІНО В. Держинський також самостійно покинув батьківщину та виїхав до Польщі. Крім того, частина викладачів переїхала до Москви, Одеси, Сімферополя [694, с. 45]. У 1922–1923 н.р. були звільнені та вислані спецорганами за кордон 6 викладачів колишнього Новоросійського університету, а саме: математики Є. Буницький та Ю. Рабинович, філолог Ф. Александров, історик А. Флоровський, фізик М. Кастерін та фізіолог Б. Бабкін, які працювали в Одеському ІНО [954, с. 181].

В окремих випадках застосовували лише примусове виселення з міста або за межі УСРР. Наприклад, професор К-ПІНО Ф. Лисенко після першого арешту відбув до Києва, де мав шанс отримати роботу [182, арк. 3; 169, арк. 2зв.; 984, с. 91; 449, с. 29; 975]. Ймовірно, що через таку причину до 1923 р. покинув Поділля С. Гаєвський [157, арк. 3; 664, с. 386; 981]. Чимало викладачів преслідували, їм погрожували, позбавляли волі.

Улітку 1922 р. розпочалися заходи з підготовки до вигнання у віддалені регіони РСФРР опозиційної професури [906, с. 94]. В одному з таємних листів другого секретаря ЦК КП(б)У Д. Лебідя до Й. Сталіна, В. Куйбишева та В. Молотова (від 7 вересня 1922 р.) названо результати боротьби з опозиційною професурою та наголошено на висилці її у віддалені райони СРСР [184, арк. 59; 642, с. 124–125]. До цього списку внесли і викладачів К-ПІНО, зокрема: Ф. Приймака як «петлюрівця», П. Клепатського як «самостійника, що сидів в ЧК», бібліотекаря М. Ясинського як неблагонадійного [795, с. 64–65]. Стежити за Кам'янець-Подільським вишем, де було чимало представників української інтелігенції, які раніше працювали в структурах УНР і не емігрували з УСРР, потрапляючи під підозру в нелояльності до влади, було одним із першорядних завдань партійних структур. Наприклад, ректор та викладач вишу П. Клепатський перебував у полі зору партійних і каральних органів з березня 1921 р. Одним із приводів до

цього стало його офіційне звернення на захист арештованих інститутських викладачів і працівників. Натомість з боку влади посилювалися політичні і трудові чистки колективу вишу [402, арк. 16].

Зазначимо, що траплялися поодинокі винятки з цього правила, незважаючи на те, що П. Клепатський був у полі зору спецорганів, 19 вересня 1922 р. його все ж було затверджено на посаді ректора ІНО після виборів [681, с. 22], однак наприкінці 1922 р. його було арештовано Надзвичайною комісією за підозрою в лояльному ставленні до Центральної Ради й Директорії УНР. Щоправда через 1,5 місяця його випустили за відсутністю доказів, але до виконання обов'язків ректора та викладача він уже не повернувся [633, с. 17; 681, с. 22–23; 680, с. 15; 165, арк. 10]. Інший викладач С. Гаєвський восени 1922 р. на короткий час теж був арештований, але вже за входження до складу Подільської церковної ради УАПЦ. Вийшовши на волю, С. Гаєвський дізнався, що його звільнили з роботи в ІНО [1006; 981]. Побоюючись за долю дружини і дітей, він формально розірвав шлюб, зв'язки з друзями та переїхав до столиці [762, с. 120–121; 664, с. 386; 938, с. 93–94]. Схожа доля спіткала його колег Ф. Приймака [1000] та Ю. Сіцінського [783, с. 338; 565, с. 158].

Практично у всіх вишах УСРР проводили «чистки» викладацького складу та студентства, які мали на меті посилити благонадійність, позбутися ворожих владі осіб. Ці заходи афішувалися як соціальні, так і політичні, практикувалися майже безперервно. У зв'язку з цим можна виокремити кілька хвиль переслідувань науково-педагогічної інтелігенції, включаючи ІНО: 1) відбулася на початку 1920-х рр. та була пов'язана з боротьбою проти «старої» професури; 2) розпочалася з політичними змінами та курсом на сталінську революцію «згори» у другій половині 1920-х рр. (сюди відносимо надуманий процес СВУ 1929–1930 рр., що був більше показовим, залякувальним і призвів до звільнень викладачів із вишів, засудження їх до покарання у виправних таборах).

На основі наявних архівних джерел, нормативних документів, постанов, розпоряджень вищих органів влади та сучасних праць істориків можна

зробити висновок, що «чистки» колективів і студентства ЗВО радянською владою проводилися, з одного боку, з метою виявлення антирадянських елементів та осіб непролетарського походження, а з іншого, для залякування людей. Для цього вигадували різні контрреволюційні організації (націоналістичні, шпигунські, саботажницькі, куркульські тощо), до яких зараховували небажаних осіб. Під час цих заходів здебільшого органи ДПУ не виявляли потужну доказову базу, унаслідок чого частину заарештованих або просто звільняли, або застосовували до них інші міри покарання.

У результаті тиску на «стару» професуру педагогічні виші покинули понад сто осіб [87, арк. 2зв., 27зв., 161зв., 297зв., 473зв., 527зв., 591зв., 632зв., 651зв., 686зв.], зокрема в Одеському ІНО у 1925–1926 н.р. зі 186 осіб трудового колективу установи (викладачі, технічний персонал, адміністрація) 14 було звільнено через непролетарське походження та їхні політичні переконання; стільки ж покинуло й К-ПІНО; найменше постраждав Київський ІНО – він втратив 2 особи із 207 [87, арк. 27зв., 473зв., 591зв.].

Частина професорсько-викладацького складу вимушено підкорилася владі, змирилася з її політикою та заради продовження своєї роботи намагалася відповідати званню «червоного» професора. Однак ті, що були притягнуті до відповідальності на початку 1920-х рр. та через деякий час повернулися до викладацьких обов'язків у межах республіки, починаючи з 1928 р., були звинувачені в контрреволюційній діяльності та знову репресовані.

«Чистки» трудового колективу впливали на позицію викладацького складу, адже загроза бути репресованим психологічно налаштувала більшість його членів на підтримку влади. Наприклад, у 1926–1927 н.р. в Ніжинському ІНО було 28 викладачів, з яких звільнили тільки 3; у К-ПІНО – відповідно 44 і 8; Київському ІНО – 106 і 3 [87, арк. 2зв., 527зв., 632зв., 686 зв.]. Ті викладачі, котрі залишалися на роботі, прагнули вижити, а тому всупереч колишнім переконанням приймали ті умови, які надиктовували більшовики: вони змінювали методику викладання, агітували за існуючу владу, вступали у члени комуністичної партії та ін.

Також відбувалася перевірка технічного персоналу, яку реалізовували і комісії. Приводом до «чистки» допоміжного персоналу ЗВО став лист завідувача відділу підготовки робітників освіти при НКО УСРР М. Зотіна (січень 1923 р.) усім інститутам народної освіти, де вказано на необхідність у двотижневий період скоротити професорський і головне – технічний склад ІНО [25, арк. 137зв.]. Так, за звітною відомістю на 1922–1923 н.р. у К-ПІНО працювало 40 осіб допоміжного і техперсоналу. На вимогу влади керівництво вишу провело заходи з їх скорочення і до кінця квітня було звільнено 8 осіб [285, арк. 34]; у 1923–1924 н.р. це було 11 працівників (див. додаток ЖЖ). Перевірки колективу відбувалися і надалі та супроводжувалися черговими звільненнями. У 1924–1925 н.р. у виші була 21 особа техперсоналу (12 канцелярських працівників та 9 робітників) [329, арк. 13, 5], у 1925–1926 н.р. – 19 [87, арк. 473зв.]. Схожа ситуація склалася у Київському ІНО, де у 1925–1926 н.р. було звільнено 4 технічних працівники, в Одеському ІНО – 5 [87, арк. 27зв., 391зв.]. Щодо інших вишів інформації не виявлено. Основною причиною «чисток» була неблагонадійність, підозра в антирадянській діяльності та ін.

На другу половину 1920-х рр. припала чергова хвиля перевірок викладацького складу, результатом якої стали посилені репресії [1003, с. 511; 658, с. 409]. Зрозумівши хибність політики щодо висилки деякої частини професорського колективу за кордон, що призвело до посилення там національного угруповання освітян, з 1927–1928 рр. взялися за знищення інтелігенції, яка залишилася в республіці і працювала на освітній та науковій нивах. У першу чергу під підозру потрапили ті, хто ще в 1921–1923 рр. були ув'язнені чи запідозрені в антирадянській діяльності. Тож у квітні 1928 р. на пленумі ЦК ВКП(б) та в травні на засіданні ЦК КП(б)У було взято курс на боротьбу з правим ухилом, шкідництвом та буржуазною інтелігенцією [856, с. 27; 956, с. 155]. У наслідок цього, почалася серія політичних репресій та переслідувань професури, яка з кожним роком набувала нових форм. Пошуки

зрадників, антирадянських елементів у середовищі освітян стали головним завданням радянської влади.

Ректор К-ПНО Ф. Кондрацький за вказівкою державно-партійного центру УСРР проводив за допомогою молодих комуністів і «вірних соратників» соціальні «чистки» студентського контингенту і викладацького складу: виявляли «нетрудові елементи», після чого позбавляли їх права бути в колективі [792, с. 34]. З вишу було звільнено п'ять науково-педагогічних працівників (див. додаток ИИ), зокрема професора О. Ретанова звільнили як контрреволюціонера, а приводом стала стаття в газеті про його упереджене ставлення до пролетарського студентства [524, с. 3; 424, арк. 1], професора психології А. Бориса через нібито невиконання прямих розпоряджень НКО УСРР [155, арк. 24] та викладача військових дисциплін Б. Новодворського, якому інкримінували участь у контрреволюційних організаціях, антирадянську діяльність та співпрацю з польською розвідкою [997; 429, арк. 15]. Їх подальша доля була в руках судової «трійки» при колегії ДПУ-НКВС, утвореної рішенням політбюро ЦК КП(б)У в червні 1929 р. [985, с. 350]. Вона мала право застосовувати адміністративне заслання та ув'язнення у виправно-трудовах таборах.

У 1929 р. керівники всіх закладів вищої освіти УСРР отримали спеціальну постанову, яка вимагала надати доповідні характеристики на усіх членів професорсько-викладацького складу вишів щодо їх ставлення до комуністичної ідеології та радянської влади. Після отримання таких даних у Харкові почали «підбирати кандидатури» для великого показового судового процесу проти української вишівської еліти. Кам'янець-Подільський, Одеський, Харківський, Дніпропетровський, Волинський і Київський ІНО подали НКО УСРР інформацію про академічні колективи. Окремі викладачі Кам'янець-Подільського (Ю. Філь, Ю. Сіцінський, С. Гаєвський, О. Кожухів), Дніпропетровського (В. Пархоменко, П. Єфремов) та Одеського ІНО (В. Герасименко, Б. Комаров, Є. Загоровський, М. Слабченко та ін.) характеризувались у цих матеріалах, як «антирадянські особи, які, начебто,

займались підривною контрреволюційною роботою». Усе це призвело до їх звільнення з роботи. Арешти в республіці тривали до 1930 р., всього до слідства було притягнуто 474 особи [791, с. 6; 752, с. 249–250; 694, с. 62; 817, с. 137, 138, 150, 151, 169, 179; 969, с. 126; 146, арк. 366зв.]. Це стало найбільшим судовим процесом над членами нібито «Спілки визволення України» [650, с. 373; 1001, с. 7; 576, с. 301–302; 577, с. 32–33; 817, с. 131, 132; 449, с. 31; 436, с. 2; 776, с. 395].

За даними Н. Литвин, не всі викладачі та студентство ІНО визнали правильність цього процесу, про що відкрито заявляли. Зокрема, професори Харківського та Одеського ІНО зазначали, що рішення було жорстоким, а справа була дещо «роздута» [956, с. 159]. Влада на це не звертала особливої уваги і намагалася утаємничити такі випадки. Для цього вона використовувала особисті конфлікти між викладачами, щоб дезорганізувати їх та відволікти від реальної ситуації в країні, наприклад Одеський ІНО став одним із осередків, де поширювалася така політика [954, с. 183].

На початку 1930-х рр. розпочалася нова хвиля репресій, пов'язана з черговою реорганізацією педагогічних вишів УСРР. Упродовж 1930–1932 рр. Кам'янець-Подільський виш покинули понад десять викладачів [360, арк. 20, 20зв; 375, арк. 77–78; 737, с. 235; 928, с. 36]. У країні відбувалися масові репресії проти української інтелігенції, багатьох позбавили волі, а деяких і життя. У цьому трагічному списку нараховуємо майже три десятки колишніх науково-педагогічних працівників К-ІНО [796, с. 91–92; 782, с. 621; 604, с. 254; 995, с. 445; 1007, с. 348; 858, с. 73–74; 428, арк. 1, 9, 16, 17, 23, 24; 423, арк. 3, 19, 22–23, 39–39зв., 192; 431, арк. 1, 10, 33–34; 393, арк. 11; 434, арк. 1–3, 24, 95–100, 62, 63, 64; 1002, с. 841; 643, с. 463; 1004, с. 362; 1005; 586, с. 35–36].

Більшовики примушували освітян вдаватися до самокритики, приховувати погляди, звужувати коло спілкування, завжди добре обмірковувати висловлювання. Така поведінка була вимушеним кроком задля самозахисту через відсутність впевненості у завтрашньому дні. Інколи це

породжувало приховані конфлікти всередині колективу, що теж було загрозливим для кожного. Наприклад, ректор К-ПНО В.Геринович періодично організовував т.зв. «вечори» – зустрічі з членами колективу. Він запрошував до себе додому на вечерю професорів та викладачів інституту разом із дружинами. Це відбувалося з метою обговорення конфліктних ситуацій та примирення викладачів, нормалізації морально-психологічного клімату в колективі [423, арк. 5зв.–6].

Очищення від неблагонадійних осіб ЗВО не оминуло і студентство. Пролетаризація соціального складу студентства К-ПНО не обмежувалася винятково заходами під час прийому. Вона б відбувалася значно повільніше і демократичніше, якби у виші залишалися студенти часів університету, які, на думку влади, належали до буржуазії. Велика маса такого студентства могла б з легкістю поглинути молодих людей робітничо-селянського походження, що вступили відповідно до проголошеної політики радянської влади, а тому разом із класовим принципом проводилися заходи по «очищенню старого» студентського колективу. З 1921 р. влада почала контролювати та «просіювати» здобувачів вищої освіти за такими критеріями: непролетарське походження, націоналістичні погляди, саботаж, неуспішність тощо. Усе це відбувалося під гаслом «соціально-академічної перевірки» та «чистки» від «нетрудового елементу». Так, у Миколаївському ІНО у 1921 р. було 444 студенти, з них 201 особа до літа вимушено покинула виш, за офіційним обґрунтуванням – «через академічну заборгованість» [27, арк. 42].

Восени 1921 р. колегія Укрголовпрофосвіти видала положення «Про проведення генеральної чистки», а тому всім ЗВО надіслали інструкції, як проводити офіційні «чистки» серед студентів [709, с. 95; 726, с. 72]. Головним завданням цієї кампанії було виявлення соціального походження, успішності, ставлення до радянської влади, контрреволюціонерів і позбутися тих, хто не відповідає головному критерію – бути пролетарським студентством. Для цього створювали спеціальні комісії з перевірки, до якої входили представники Укрголовпрофосвіти, викладачі вишу, політкомісар, члени партійних

осередків та ін. Студенти вимушено заповнювали спеціальні анкети, де вказували своє соціальне походження, політичні погляди тощо (про це йшлося у підрозділі 3.2). У наслідок цього Чернігівський ІНО залишили 30 молодих людей [709, с. 96], Ніжинський ІНО – 50 [845, с. 322; 844, с. 188–189].

Цей процес відбувався майже щорічно. Як свідчать джерела, усі словесні виступи студентів-педагогів проти радянської політики не залишалися без реагування з боку керівництва вишів, яке діяло за розпорядженням партійних і державних органів: майбутніх фахівців позбавляли права продовжувати навчання. Перші з «чисток» відбулися у К-ПІНО та Київському ІНО в 1922 р. До кінця травня через непролетарське походження та з політичних міркувань відрахували з останнього лише 10 осіб [211, арк. 28, 29], а з К-ПІНО – майже 500 осіб [777, с. 47; 709, с. 98]. Уже влітку, коли закінчився навчальний рік, студентство знову «очистили» від «нетрудового елементу», внаслідок чого з К-ПІНО відрахували 50, а восени – ще 250. На початку 1923 р. заклад покинули ще 100 студентів [717, с. 170; 709, с. 98]. У Ніжинському та Вінницькому ІНО – 50 і 76 відповідно (див. додаток КК) [51, арк. 101; 784, с. 65].

У 1923 р. розпочалася чергова перевірка вишів. Відповідно до листа «Про перереєстрацію студентів ВУЗів» намагалися позбутися «антирадянських» та «шкідницьких» елементів. Таке словосполучення повторювалося практично у всіх радянських постановках, директивах і розпорядженнях для проведення «чисток» у ЗВО. До березня 1923 р. з К-ПІНО відрахували 31 студента (усі вони раніше навчалися у ДУУ), Полтавського ІНО – 20, Волинського ІНО – 18, Київського ІНО – 41 [59, арк. 20; 46, арк. 62; 45, арк. 15зв.; 69, арк. 281зв.; 303, арк. 1; 3, арк. 6]. Лише частину з них (йдеться про Київський ІНО) поновили на навчання до середини квітня без будь-яких пояснень. Лише окремих осіб, які наважувалися подавати апеляції, відновлювали у їхніх правах, але масовим це не було, оскільки влада могла втратити авторитет.

Загалом в ІНО УСРР у 1923 р. було більше 4 тис. студентів, з них: 19% селян, більше 10% робітників, 37,3% службовців (за іншими неоднозначними даними, на 1924–1925 н.р. селяни становили 12%, а робітники 6% [689, с. 46]) [934, с. 203; 950, с. 118; 585, с. 75]. Згідно з показниками О. Комарніцького, який посилається на Центральне статистичне управління УСРР, до січня 1925 р. у ЗВО вже нараховувалося 24,2% селян, 9,6% робітників, решта – службовці, інтелігенція, кустарі та ін. [950, с. 119]. У К-ПІНО до вересня 1924 р. було 210 здобувачів вищої освіти, з них: 103 вихідці із селянського стану, 7 робітників, 61 службовець, 14 представників духовенства, 10 працівників освіти та інші – 15 осіб. На грудень було завершено соціальну, національну та партійну «чистку». Було відраховано лише 12 студентів, а також перереєстрація показала збільшення кількості здобувачів вищої освіти пролетарського походження та зменшення вихідців з інших станів. Так, зі 198 студентів 134 мали селянсько-робітниче походження, 38 – службовців, 8 – працівників освіти та інших – 18 осіб [333, арк. 7]. Така суттєва різниця на республіканському рівні та в К-ПІНО дозволяє дійти висновку, що частина молодих людей могла навмисно приховати своє непролетарське походження для того, щоб залишитися за студентською лавою та все ж отримати бажану вищу освіту. Відкрита дискримінація тих, хто не належав до пролетарських верств, призвела до поширеної практики зміни студентами свого стану у всіх педагогічних закладах вищої освіти республіки.

Окремо «чистили» студентів у партосередках. Такі випадки намагалися зробити публічними, наприклад на сторінках газети «Студент Прикордоння» вказано про важливість такого заходу та необхідність «пильно придивлятися і чутливо прислухатися до товаришів», а окремо наголошено на існуванні постійної комісії з перевірки всередині вишів [507, с. 2; 520, с. 2; 502, с. 2; 508, с. 2; 542, с. 4]. У наслідок цього правління партосередку К-ПІНО ухвалило рішення у 1929 р. відрахувати зі складу студентства 10 осіб через приховування свого соціального походження [538, с. 2].

Подібні заходи змушували частину молоді, яка продовжувала не сприймати радянську модель влади в Україні, поводитися обережно в спілкуванні з «однокашниками», обдумувати свої слова, побоюючись провокаторів і тих, хто готові були за першого ліпшого випадку «здати» неблагонадійних, отримуючи взамін певні політичні преференції. У К-ПНО набула розголосу заява комсомольця З. Кицюка до бюро партосередку вишів Кам'янця-Подільського 3 вересня 1923 р., у якій він розкривав справжнє обличчя політкомісара ІНО Л. Ізбінського. Зокрема, він зазначав, що восени 1920 р., коли польські війська ввійшли у м. Хмільник, де в медичній школі навчалися Кицюк й Ізбінський, останній «гордовисоко», з радістю говорив: «От тепер я знаю, що не вмерла Україна». З 1921 р. Л. Ізбінський вступив у комсомол, як вважав заявник, щоб потрапити до ІНО. Наступного року він став членом партії, після чого незрозуміло як влаштувався на посаду політкомісара, на якій «проявив себе добре, як начальник-бюрократ, але не як комуніст, це знає кожний, хто більш-менш знайомий з життям ІНО» [220, арк. 10; 709, с. 327; 380, арк. 36].

Наприкінці 1924 р. відбулася чергова масова перевірка студентського контингенту по всій республіці. Цей захід регламентував ряд документів та рішень РКП(б) і КП(б)У, зокрема «Про перевірку студентів у вузах» [934, с. 202; 707, с. 211; 193, арк. 9]. Хоча перереєстрація мала тривати з 5 вересня по 5 жовтня, в окремих вишах вона затягнулася [193, арк. 24–24зв.; 529, с. 4; 709, с. 104]. Зі складу студентства було відраховано: у К-ПНО – 52 особи [195, арк. 134; 289, арк. 5; 309, арк. 113, 128–128зв.; 324, арк. 37], Волинському ІНО – 46, Ніжинському ІНО – 50, Харківському ІНО – 178 [950, с. 104]. На нашу думку, такі дії супроводжувалися і заради скорочення мережі інститутів (ліквідували або об'єднали Вінницький, Луганський, Глухівський, Златопільський ІНО) та зміни внутрішньої структури вишів (реорганізували факультети в Кам'янець-Подільському, Волинському, Чернігівському, Ніжинському, Полтавському, Миколаївському, Херсонському ІНО). Відповідно до листа в Оргбюро ЦК КП(б)У від 21 травня 1925 р. (№ 686/с)

була вказівка позбутися частини здобувачів вищої освіти «через перевантаження ВУЗів». Таким чином, за 1924–1925 н.р. з усіх ЗВО УСРР було відрахували 4 500 осіб, з них із поясненням – 3 000 (за неуспішність) [194, арк. 118–119].

Задля отримання вищої освіти студенти вдавалися до хитрощів, відчайдушних кроків: намагалися приховати своє соціальне походження, зробити «донос» на колегу, відмовитися від свої батьків-куркулів, відкрито підтримувати владу тощо. Наприклад, одна зі студенток К-ПНО звернулася до партосередку вишу з вимогою відрахувати знайомого студента Сіріс через те, що його сестра Раїса, будучи колись теж студенткою, приховала своє соціальне походження та «пролізла навіть в члени профспілки [інституту – Авт.], разом з тим маючи зв'язки із своїми батьками торговцями» [229, арк. 16]. Таким чином заявниця демонструвала свою відданість партії, розраховувала відволікти від себе увагу спецорганів.

«Чистки» студентського колективу з ідеологічних міркувань, через пролетаризацію, неуспішність, політичні переконання активно відбувалися і в другій половині 1920-х рр. Окремі «соціально-економічні перевірки» упродовж 1927–1928 рр. не набули масового характеру та стосувалися лише кількох вишів. Лише з 1929 р. в окремих ІНО почалася нова хвиля тотальної перевірки та відрахувань студентів [710, с. 299–300; 712, с. 57–58; 754, с. 176; 123, арк. 64; 147, арк. 12]. Також влада боролася зі студентами, що «приховували» своє непролетарське походження. Кореспондент газети «Комсомолец Прикордоння» А. Грінберг з цього приводу писав: «Треба дати відсіч тим, що пролізли і пролізають в наші школи під машкарою працюючих» [489, с. 2]. Уже в січні 1929 р. за приховання свого соціального статусу з К-ПНО вигнали 42 особи [228, арк. 3–5; 413, арк. 4, 5; 715, с. 502–503]. Щоправда, у наступному році окремих з них поновили в рядах студентів [412, арк. 3; 367, арк. 4зв.]. Не зважаючи на чималі результати з очищення ЗВО від «соціально небажаних елементів» та навіть підозрілих осіб, влада не припиняла активності в цьому напрямі. Так, 6 травня 1929 р. працівники

окружного парткомітету провели з викладачами К-ПІНО нараду, на якій роз'яснили директиву ЦК ВКП(б) та Народного комісаріату освіти СРСР, у якій йшлося про «чистки», які слід проводити «не як кампанію, а як повсякденну глибоку роботу для очищення ВУЗів від чужого, ворожого нам елементу». Після цього почалася робота з пошуку тих, хто підлягав визначенню «антирадянський елемент» та «приховувач свого соціального стану». Перше формулювання було набагато грізнішим і передбачало кримінальну відповідальність, тож «ліберальне» керівництво вишу змогло відшукати представників лише другої категорії – 58 осіб, яких до кінця 1929 р. відрахували зі складу студентів [412, арк. 115]. За спогадами колишніх студентів, ця робота активно проводилася і в Харківському ІНО [697, с. 261; 830, с. 82].

Наприкінці лютого 1929 р. партколегія ЦК КП(б)У зазначила, що велика частина студентської молоді, у тому числі й комсомольці, на жаль, не розуміють сутності завдань «соціалістичного будівництва», демонструють національно-шовіністичні настрої, ріст антисемітизму, що завдає великої шкоди справі партії [657, с. 185; 710, с. 297; 712, с. 56; 748, с. 69]. Ураховуючи цю гостру критику, 9 квітня 1929 р. заступник наркома освіти УСРР направив усім вишам листа, у якому була вимога негайно перевірити соціальний склад викладачів і студентів. Так мали намір «знешкодити» той прошарок, який, на думку владного режиму, був виразником старих суспільних порядків, перешкоджав утвердженню марксистсько-ленінської ідеології у свідомості трудових мас, зокрема пролетарської молоді [358, арк. 4; 221, арк. 29]. Отже, стартувала ще одна адміністративна кампанія, яка мала відверте ідеологічне забарвлення і завдання очистити трудові колективи від «нездорових елементів».

Пропоновані настанови підсилили заходи комсомолу, який ще з 1928 р., виконуючи рішення VIII з'їзду ВЛКСМ, взявся виявляти «злочинні елементи» у вишах, зокрема через створення загонів так званої «Легкої Кавалерії» (інша назва – «Легка Кіннота»), своєрідних ідеологічних інспекторів та

інформаторів, імена яких не розголошували. Вони брали участь у перевірці соціального складу комсомольців, позаспількової студентської молоді, вносили керівництву вишів пропозиції щодо відрахування конкретних осіб через їхню, начебто, неблагонадійність. У червні 1928 р. окремим розпорядженням міського комітету КП(б)У таке формування утворили і в К-ПНО (чисельність – 30 осіб [227, арк. 13]). Про його діяльність в офіційних документах згадували рідко, оскільки вона мала закритий характер. Усі «напрацювання» подавали до міського осередку партії від імені ЛКСМУ. У документах, що зберігаються в Державному архіві Хмельницької області, «Легка Кавалерія» згадується як цілком таємна структура, про яку впродовж перших 10 місяців її роботи взагалі нічого не було відомо в колективі К-ПНО [227, арк. 13–14]. Така ж організація з грудня 1928 р. з'явилася у Київському (нараховувала понад 70 осіб) [516, с. 4; 515, с. 1] та Харківському ІНО [140, арк. 120]. Такі групи секретних інформаторів були в кожній організації, установі, інших вишах міст та країни, якими керували більшовики.

«Легка Кавалерія», яка складалася з майбутніх педагогів, працювала і поза К-ПНО, неодноразово отримуючи завдання здійснити «наліт» на різні організації міста. Зокрема, 12 жовтня 1929 р. об'єктами їхньої уваги стали відділ народної освіти, апарат міської ради та редакція газети «Червоний кордон» [227, арк. 16; 436, с. 2]. До кожної структури приховано відправили по 3 особи, доручивши їм спровокувати працівників у різних питаннях. На практиці це виглядало так: «легкі кавалеристи», маскуючись під звичайних мешканців, які прибули до установи ніби вирішувати свої приватні питання, у розмові з посадовцями ставили компрометуючі запитання. Інколи це стосувалося ввічливого ставлення до відвідувачів, але найчастіше торкалося політичних подій, керівництва різних рівнів, зокрема й країни [227, арк. 16–16зв.; 922, с. 67]. Такі нальоти тривали не більше одного тижня, після чого компрометуючий матеріал оформляли як звіти до їхнього штабу, а вже звіти його подавали керівництву міста. Така робота готувала на майбутнє кадр «сексотів», які широко використовувалися під час великого терору 1930-х рр.

Джерела свідчать, що факти, які засвідчували антирадянські настрої серед певної частини студентів вишу, попри їх показовість, не були масово поширеними. Більшість майбутніх педагогів усе ж підтримувала більшовицьку владу або були інертними. Вони працювали в комсомольських та партійних осередках, окремі «викривали класово-чужі елементи, яким вдалося пролізти до вишу» [850, с. 209], однак усі вони намагалися просто здобути бажану вищу освіту в тих умовах, які створювала «нова» влада.

Отже, провадження політики радянської влади щодо «чисток» професорсько-викладацького та студентського колективів мало на меті знищити традиційну вищу школу, яка сформувалася у дореволюційний період та в час національного відродження українців. Репресії стали основним каральним заходом з реалізації задуму про ліквідацію «буржуазної ідеології» серед української інтелігенції. З другої половини 1920-х рр. кадрові чистки набули більш жорсткого характеру. Вони супроводжувалися не просто звільненням та арештом, а й фальсифікованими процесами, показовістю, висилкою у віддалені регіони країни та фізичними розправами.

У К-ПНО та інших педвишах відносини між владою і студентством склалися нерівно, суперечливо, визначалися більшовицькою політикою, спрямованою на очищення студентської маси від представників того соціального середовища, яке об'єктивно не підтримувало соціалістичне будівництво, воліло продовження нової економічної політики або відновлення національної вищої школи. Владні структури спиралися на вихідців з незаможних прошарків, а тих, хто мав інше походження або приховав це, чекала «каральна машина» – відрахування зі складу студентства. У такий спосіб мала формуватися однорідність молодіжної аудиторії, прихильної до влади, з якої у майбутньому виростали відповідальні працівники міськрайонної комсомольської та радянсько-управлінської ланки. Така політика сприяла збільшенню пристосуванців, давала молоді шкідливі орієнтири, які перешкоджали її фаховому зростанню, робили пріоритетними світоглядні, політичні аспекти життя молоді.

Певні аспекти зазначеної проблеми розкрито дисертанткою у кількох статтях [926; 942].

Висновок до розділу

Із появою в УСРР педвишів однією з найбільш складних їхніх проблем стало задовільне матеріальне забезпечення трудового колективу та студентства. Керівні органи республіки намагалися дати найкращу підтримку викладацькому складу, однак насправді їм виплачували мізерну зарплатню, затримували виплати через економічну кризу та деномінацію рубля, що призводило до зниження купівельної спроможності. Практикувалася натуральна оплата праці усім працівникам. У гіршому становищі перебували студенти, адже невеликі стипендії виплачували лише найбільшій частині та сімейним. Запровадження владою плати за навчання у вишах призвело до погіршення становища тих, хто навчався, частково їхнього відрахування. Через фінансову скруту частина викладачів та іногородні студенти не мали власного житла. Останнім пропонували гуртожитки, які були не завжди придатні для життя, незабезпечені елементарними побутовими умовами. Викладачі поселялися із сім'ями у флігелі, навчальному корпусі, більшість з них орендувала житло в місцевих. В умовах продовольчої кризи у К-ПНО та деяких інших вишах працівникам і студентам надавали громадське харчування за умови відпрацювання норми на підсобних господарствах. Залучення викладачів і студентства до сільгоспраці негативно позначалося на якості освітнього процесу.

Влада поступово і неухильно нав'язувала суспільству комуністичну ідеологію. У вишах запроваджувалися дисципліни політико-ідеологічного характеру, що супроводжувалося постійними змінами навчальних планів на їх користь. Відведення більшої кількості годин на курси суспільствознавства, а також низька якість їх викладання погано позначилися на підготовці висококваліфікованих педагогічних кадрів. Комуністична ідея нав'язувалася

молоді через їхню участь у політгуртках, пропагандистських кампаніях, партійних та комсомольських осередках, що стало додатковим інструментом політичного впливу на свідомість іновців. Провідне місце у вихованні відданості «робітничо-селянській» владі та її ідеології займала антирелігійна діяльність. Систематична, хоч і недостатньо ефективна робота гуртка «Безвірник» у К-ПІНО, атеїстичні семінари в інших вишах, проведення кампаній з ігнорування релігійних свят впливали на зміну духовних цінностей студентської молоді.

Ураховуючи недавнє національне відродження українців, влада намагалася встановити політико-ідеологічний контроль за всією діяльністю і періодично вживала заходів з їх «очищення» від неблагонадійних, антирадянських елементів, звільняючи таких осіб з науково-педагогічних посад та застосовуючи до них арешти, судове переслідування, висилку тощо. Інструментом реалізації цієї політики стала спеціальна комісія з перевірки вишівських колективів, яка діяла упродовж майже всього періоду існування ІНО. Такі каральні методи змушували «стару» професуру підлаштовуватися під вимогу влади, «перевиховуватися» у «червоного» професора, замовчувати свої погляди тощо. Намагання позбутися непролетарського студентства штовхало і молодих людей на відчайдушні кроки – приховувати соціальне походження, доносити на друзів, пристосовуватися до нових «моральних» правил, зокрема, брати участь у різних провокаціях щодо К-ПІНО, державних службовців міста.

ВИСНОВКИ

Виконана дисертаційна робота є актуальною, дозволила здійснити теоретичне узагальнення та комплексний аналіз становлення, діяльності та реорганізації Кам'янець-Подільського інституту народної освіти в умовах радянського тоталітарного режиму в Україні. Використання наявної літератури, джерел, принципів і методів дослідження забезпечило виконання визначених у повному обсязі поставлених завдань та дійти таких висновків:

1. Окремі аспекти даної проблеми в історіографії свідчать, що тема дисертації не була предметом спеціального вивчення. Існуючі напрацювання є певним внеском у висвітлення теми та були використані авторкою у дисертації. Різні аспекти життєдіяльності К-ПНО у них представлені епізодично, з увагою переважно на становлення вишу, організацію його структури та зміни керівних діячів. Окремі фрагменти, пов'язані з цим інститутом вміщено у працях радянського періоду, де розглядалися питання історії вищої освіти в УСРР. Історики більше наголошували на пролетаризації, формуванні ЗВО, який був би відданий владі, але замовчували або навмисно приховували негативні аспекти у житті педвишів, зокрема причини «чисток» колективу. Вітчизняні науковці з часу незалежності України повернулися до вишівської проблематики 1920-х рр. Наявні праці вперше описують окремі епізоди з історії створення та деяких аспектів життєдіяльності К-ПНО, більше зосереджуючи увагу на його керівниках, однак комплексного дослідження дана тема не мала. Залишалось поза увагою істориків чимало невивчених питань, пов'язаних з освітньо-науковим життям ІНО, формуванням викладацьких кадрів тощо.

2. Репрезентативну достовірну джерельну базу дослідження почерпнуто з Національного архівного фонду України, збірників документів, періодики та спогадів сучасників. Використання даного комплексу джерел дозволило досягти поставленої мети і виконати всі дослідницькі завдання, пов'язані з створенням та багатогранною діяльністю К-ПНО, порівняти його

різні показники з іншими вишами, які утворювали систему вищої радянської педосвіти.

3. Застосування сучасної методології забезпечило дослідження таких аспектів, як формування мережі педвишів УСРР в контексті утвердженої радянської освітньої політики, особливості становлення К-ПНО, організація підготовки учительських кадрів на засадах комуністичної ідеології, реалізація радянської кадрової політики та ін., що визначило чітку структуру роботи з дотриманням логічності, об'єктивності та хронологічної послідовності викладу матеріалу.

4. Процес радянського реформування вищої школи в УСРР мав на меті створити нову модель ЗВО, яка б відповідала комуністичним принципам. У низці нормативних документів керівних структур передбачалася ліквідація або реорганізація дореволюційних та українських ЗВО зі створенням у них нових народних осіб пролетарсько-класового характеру. Така схема будівництва вищої педагогічної освіти реалізовувалася досить суперечливо та непослідовно. За основу реформування такого вишу спочатку бралася російська модель та досвід, однак на практиці така схема в УСРР мала принципові відмінності. Відбувалося нищення традиційних форм підготовки фахівців, які відтепер мали враховувати ідеологічний пріоритет на шкоду якості фахової підготовки молоді. Поява таких радянських вишів створила умови для здобування освіти, насамперед, робітничо-селянськими прошарками українського суспільства.

5. Більшовики розглядали систему вищої освіти, як надійний інструмент радянзації України. Особливу роль у цьому відігравали інститути народної освіти, які об'єднувалися однією метою, завданнями та назвою. На початку 1920-х рр. була сформована їхня мережа, цим педвишам присвоювали імена визначних радянських діячів, що мало нагадувати суспільству про їхній «видатний» внесок у побудову соціалізму. Загалом більше десятка ІНО в УСРР, які діяли з 1921 р., мали одну і ту ж структуру, яка орієнтувалася на потреби влади у підготовці педагогічних кадрів для свого регіону. Згодом ІНО

ставали доступні для населення незалежно від соціального походження, що відповідало головній лінії партії з будівництва нового суспільства.

6. Поява в Кам'янці-Подільському вишу пояснювалася ідеологічними, культурними і політичними завданнями радянської влади на початку 1920-х рр. Його формування здійснювали радянські керівні структури та відповідні органи на місцях, спираючись на низку базових документів. Трансформація державного українського університету в К-ПНО, як самостійного закладу вищої освіти, було кількаетапним, непослідовним і суперечливим процесом. Із початку 1921 р. він пройшов стадії АТЕН, ІТЕН, але в такому експериментальному вигляді проіснував не довго. Остаточна ліквідації «старих» порядків була здійснена до осені 1921 р. З цього часу Кам'янець-Подільський інститут народної освіти набув нової структури, яка суттєво відрізнялася від попередньої, отримав завдання щодо підготовки майбутніх учителів, а також сформував відповідні керівні органи. Поява адміністративно-політичної посади політкомісара, який власне отримав більше повноважень, ніж ректор, окреслила пріоритет влади, посилила внутрішній контроль за роботою вишу, дотриманням розпоряджень, наказів, декретів із центру, через які реалізовувалася радянська політика щодо педвишів і формувалася система підготовки вчительських кадрів для робітничо-селянської школи.

7. К-ПНО успадкував від свого попередника більшість професорсько-викладацького складу, частина якого була опозиційно налаштована проти влади. Окремі з них, не сприйнявши нової радянської освітньої моделі, намагалися покинути країну. Це достатньо знизило чисельність викладачів, які здійснювали підготовку майбутніх фахівців. Влада намагалася перевиховувати «стару» професуру, запроваджувала нові навчальні дисциплін, насаджувала нетрадиційну манеру викладання, змушувала ідеологічно мислити. З часом науково-педагогічний склад поповнювався за рахунок випускників аспірантури та фахівців з різних державних установ, інших вишів УСРР. Оскільки влада упереджено ставилася до «старої» професури та боролася із

проявами українського буржуазного націоналізму, постійно змінювалася чисельність і персональний склад викладачів К-ПНО. Наприкінці 1920-х рр. почалися нові репресії проти інтелігенції, які охопили більшість ІНО та негативно позначилися на якості науково-педагогічних кадрів, які виконували велику роботу. Учені, які працювали в К-ПНО, були членами наукових об'єднань (НДК, НТ), готували і видавали навчально-методичну та наукову літературу тощо. Загалом через науково-педагогічну роботу в К-ПНО пройшло 88 осіб, з яких наприкінці 1920-х рр. у штаті нараховувалося усього 23.

8. Відповідно до нової політичної парадигми запроваджувалася лояльна система вступу до радянського вишу, яка більше орієнтувалася не на якісно підготовленого абітурієнта, а на його привабливе соціальне походження. Студентом ІНО могла стати будь-яка молода людина, інколи і без свідоцтва про середню освіту, яка проходила анкетування (перевірку) на благонадійність та родинне/соціальне походження. Така політика мала на меті отримати передусім ідеологічно спрямованого «червоного» вчителя, який виховуватиме у відповідному дусі дітей у школах. Переважна більшість зарахованих не мала належної підготовки для навчання, що породжувало проблеми з їх якісним рівнем (відставання від графіка, невиконання триместрових завдань, погане відвідування занять тощо). Ці недоліки мали виправити робітфаки, але їх випускники загалом були слабко підготовленими, хоч і збільшували питому вагу вихідців із «трудовак» класів. Пролетаризація сприяла росту у виші прошарку комуністів і комсомольців, які вірою та правдою служили комуністичним ідеалам. За весь період діяльності в К-ПНО професійну підготовку здобули 426 педагога, більша частина з них працювала за фахом, решта – на різних керівних посадах. Така категорія молодих спеціалістів мала стати надійною соціальною базою для формування та зміцнення радянськості у суспільстві.

9. Матеріально-технічну базу та бібліотечний фонд педвиш у Кам'янці-Подільському успадкував від ДУУ і продовжив їх цільове

використання в наступні роки. З бібліотеки вишу, яка обслуговувала викладачів, студентів і місцевих, поступово вилучили значну частину документів, що не подобалися владі, замінили їх переважно ідеологічними та пропагандистськими виданнями. Увесь час виш відчував гострий дефіцит наукової та навчальної літератури для забезпечення якісної навчальної і науково-дослідної роботи. Часто єдиним джерелом підготовки до занять ставали розмножені викладачами тексти їхніх лекцій. Позитивне значення для української студентської молоді мало запровадження у вищій школі українізації, однак кількість українізованих ІНО була незначною. Освітній процес поєднував у собі як лекційну, так і практичну роботу, що було схожим із практикою ДУУ. Навчально-методичну роботу регулювали предметні і факультетські комісії. Загалом підготовку педагогів на двох факультетах здійснювали на основі навчальних планів, які не завжди були стабільними та орієнтованими на фахову підготовку. Це зводилося до мінімізації спеціальних дисциплін та запровадження узагальнювальних курсів, що враховували слабку підготовку молодих людей, які приходили здобувати освіту. Схожа ситуація буда і в інших ІНО УСРР.

10. Постійна фінансова незабезпеченість студентської молоді та викладацького складу негативно впливала на якість освітнього процесу. Асигнованих державою коштів вкрай не вистачало. Виникала затримка з виплатою заробітної плати, стипендій, отримували їх частинами або натуральними пайками. Гострим було питанням забезпечення колективу вишу житлом та предметами першої необхідності (одяг, взуття, продукти тощо). Переважна частина викладачів орендувала кімнати, мешкала в інститутському флігелі, різних добудованих приміщеннях, не маючи матеріальної можливості покращити житлові умови. Критичною була ситуація з розміщенням іногородніх студентів. Забезпечення їх гуртожитками було мінімальним, адже більшість селили в непридатних для життя кімнатах. Погіршенням матеріальної скрути стало запровадження плати за навчання. Хоч вона залежала від прибутків сім'ї та загалом була не завищеною, однак стала

додатковим тягарем для частини родин і призводила до заборгованості здобувачів, в наслідок чого їх відраховували з ІНО. Крім того, щоб поліпшити матеріальне становище учасників освітнього процесу, влада примушувала їх працювати на земельному господарстві. У розпорядженні К-ПНО були ділянки землі, які обробляли через фізичну повинність. Виконання встановленої норми (від 8 до 18 год. для викладачів і студентів відповідно) впливало на отримання або неотримання харчів в інститутській їдальні.

11. Освітня політика влади спрямовувалася на викладання переважно суспільствознавчих дисциплін, що закріплено в низці нормативних документів від керівництва республіки, яка готувала політично заангажованого майбутнього учителя. Не враховувалася і наявність підготовлених науковців для викладання обов'язкових курсів, що компенсували партійні і державні правлінці. Задля ідеологічного «завоювання» у К-ПНО працювали політгуртки, антирелігійні осередки, викладачів та студентство залучали до пропагандистської роботи. З цією метою використовували друковане слово у виші, замітки антирелігійного спрямування в міських газетах. Це стало додатковим інструментом впливу на світогляд членів колективу, що мали засвоювати комуністичну ідеологію. Утім владі так і не вдалося відчутно вплинути на релігійні переконання студентської молоді та їх наставників. Це підтверджує практика роботи інших інститутів народної освіти республіки.

12. Постійні пошуки радянської влади варіантів залишити «стару» професуру доводить факт браку фахівців у виші. Здебільшого для них була визначена подальша доля – арешти, суд, висилка у віддалені регіони тощо. Професорсько-викладацький склад критикували за начебто нав'язування української національної ідеї студентам, а боролися з ними відповідно до партійних настанов. Загалом у К-ПНО під репресії потрапило 27 викладачів. Паралельно відбувалися «чистки» студентського контингенту, під час яких частину відраховували з вишу через непролетарське походження. «Очищення» відбувалося і через прогресивні погляди, і навіть безпідставні підозри влади щодо нелояльного ставлення до режиму. Масові перевірки здобувачів вищої

освіти відбувалися упродовж майже десятирічного існування К-ПІНО. Репресії менше зачепили технічний персонал. Через оптимізацію структури К-ПІНО скоротили викладацький штат – звільнили з роботи в першу чергу неблагонадійних. Така політика змушувала професорсько-викладацький склад, технічний персонал та здобувачів вищої освіти приховувати в багатьох випадках свої погляди та соціальне походження, робити демонстраційні кроки на підтримку влади, брати участь у пропагандистських компаніях та ін. Це явище було спільним для усіх ІНО.

Отже, дослідження історичного аспекту проблеми, пов'язаної з діяльністю Кам'янець-Подільського інституту народної освіти в системі педагогічних вишів УСРР, переконує в необхідності критичного осмислення нововведень радянського режиму, які замість професійного пріоритету орієнтували трудовий колектив на дотримання політичної лояльності і виховання молоді в комуністичному дусі. Набутий досвід має стати пересторогою для теперішньої та майбутньої освітньої політики і практики незалежної України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ**I. Неопубліковані джерела****Центральний державний архів вищих органів влади
та управління України (ЦДАВО України)*****Ф. 2. Кабінет Міністрів України (1918–1999 рр.)*****Оп. 1.**

1. Спр. 837. Матеріали з питань організації народної освіти на Україні (протоколи засідань, циркуляри, статті, доповіді, листування). Січень – 28 грудень 1920 р., 169 арк.

Оп. 2.

2. Спр. 75. Проект декрету Раднаркому УРСР «Про організацію виробничих колективів у інститутах і технікумах підвідомчих Укрголовпрофосвіті» та листування з Народним комісаріатом освіти УРСР про постановку культурно-виховної роботи на Україні, покращення стану робітників освіти і учбових закладів та установ, про стан і урегулювання шкільної справи на залізницях. 6 січня – 3 грудня 1921 р., 107 арк.
3. Спр. 461. Листування з Наркомосом УРСР і центральними установами України про поширення сітки учбових закладів, їх фінансування та по інших питаннях. 11 вересня 1922 р. – 17 грудня 1923 р., 358 арк.
4. Спр. 767. Проект постанови Раднаркому УРСР про заснування інститутів народної освіти (копія) і листування з Наркоматом Освіти УРСР по цьому питанню. 24 грудня 1923 р. – 29 квітня 1925 р., 86 арк.

Оп. 3.

5. Спр. 88. Проект постанови Раднаркому СРСР «О государственных стипендиях для студентов высших учебных заведений» і листування з центральними установами УРСР з цього питання. 10 травня – 29 листопада 1924 р., 39 арк.
6. Спр. 133. Тези доповіді Наркомосвіти УРСР на III сесії ВУЦВК «Діяльність Наркомосвіти і його місцевих органів на 1923–24 учбовий рік». 1 жовтня 1924 р., 19 арк.

7. Спр. 208. Справа по розгляду проекту постанови ВУЦВК «Про державні стипендії для студентів у ВУЗах і Робітфаках на 1924-25 учбовий рік». 5 серпня 1924 р. – 4 лютого 1925 р., 36 арк.
8. Спр. 312. Постанови ВУЦВКу і Раднаркому УРСР про зміну ст. 381 Кодексу Законів про народну освіту (відносно встановлення збору за видачу свідоцтв про закінчення курсу ВУЗів) і ст. 623 «Про обов'язкові примірники видань», доповідь Наркомосвіти і листування з центральними установами УРСР з цих питань. 1 січня – 12 липня 1924 р., 32 арк.

Оп. 4.

9. Спр. 717. Справа по розгляду питань про відпуск коштів на обладнання студентських гуртожитків. 30 вересня 1925 р. – 7 березня 1926 р., 32 арк.
10. Спр. 1362. Постанови, виписи з протоколів засідань Раднаркому УРСР, доповідні записки Наркомосвіти УРСР про утворення факультету політосвіти при Харківському інституті народної освіти. 10 липня – 17 вересня 1925 р., 15 арк.

Оп. 5.

11. Спр. 315. Справа по розгляду проекту постанови ВУЦВКу і Раднаркому УРСР «Про надання чинності положення про інститути та «Положення про інститути». 29 січня – 15 листопада 1926 р., 153 арк.

Ф. 166. Міністерство освіти України (1917-2000 рр.)

Оп. 1.

12. Спр. 10. Декрети і постанови Тимчасового робітничо-селянського уряду України, Раднаркому і Наркомосу УСРР про організацію і розвиток культурно-освітньої роботи на Україні. 16 січня – 21 липня 1919 р., 82 арк.
13. Спр. 15. Директиви та проекти директивів Раднаркому УСРР про асигнування коштів на відкриття і утримання вищих і середніх учбових закладів, організацію різних курсів для вчителів і робітників народної освіти, забезпечення студентів стипендіями, відкриття шкіл, будівництво лабораторій та інші культосвітні міроприємства. Пояснюючі записки

Наркомосу УСРР до проектів дефектів, кошториси та листування з Раднаркомом, Наркомфіном і відділами Наркомосу УСРР з цих же питань. 12 лютого – 19 серпня 1919 р., 157 арк.

14. Спр. 22. Постанова Наркомосу УСРР про організацію управління вищими учбовими закладами. Доповідні записки завідуючих відділами Наркомосу про роботу відділів. Накази Наркомосу по особовому складу, списки та посвідчення співробітників. 1 березня – 21 серпня 1919 р., 84 арк.
15. Спр. 147. Проекти положень про організацію народної освіти і соціального виховання на Україні, про Наркомос УСРР, шкільно-санітарні відділи Наркомадреву УСРР, губернських і повітових виконкомів. Схеми структур Секретаріату Наркомосу УСРР губернських і повітових відділів народної освіти. Список співробітників організаційно-інструкторського відділу Наркомосу УСРР. 1 травня 1919 р. 16 квітня – 16 серпня 1919 р., 24 арк.
16. Спр. 150. Матеріали про організацію робітничих факультетів при вищих учбових закладах (положення, інструкції, доповідді, тези доповідей, учбові плани, програми лекцій та пояснюючі записки до них). Лютий 1919 р. – травень 1921 р., 57 арк.
17. Спр. 276. Матеріали про реорганізацію вищих учбових закладів і відкриття нових (декрет, постанови, проект статуту Української академії наук в Києві і пояснююча записка до нього, протокол засідання підвідділу вищої школи Київської губ наросвіти, окремі міркування). 19 лютого 1919 р. – 26 січня 1920 р., 66 арк.
18. Спр. 278. Матеріали про реорганізацію Миколаївського учительського інституту у вищий педагогічний інститут. 1919, 21 арк.
19. Спр. 872. Декрети, постанови, виписи з протоколів засідання Раднаркому УСРР про організацію освіти на Україні. 23 лютого – 22 червня 1920 р., 70 арк.
20. Спр. 875. Звіт Народного комісаріату освіти УСРР за 1920 р., 5 арк.

21. Спр. 878. Матеріали про роботу Кам'янець-Подільського Держуніверситету (звіти, звернення до революційного студентства, відомості та інше). 1 липня – 24 серпня 1920 р., 19 арк.
22. Спр. 895. Матеріали, інструкції Наркомосу УСРР про навчальну, виховну роботу. 1920 р., 101 арк.
23. Спр. 932. Накази, обіжники, інструкції та розпорядження Наркомосу УСРР про підготовку робітників освіти, агітаційної роботи та інш. 1920 р., 155 арк.
24. Спр. 956. Постанови РНК РРФСР, РНК УСРР, Наркомосу, положення, інструкції та циркуляри і схеми про побудову учбових закладів системи соціального виховання. 24 лютого – 22 вересня 1920 р., 111 арк.
25. Спр. 1022. Декрети та постанови Ради праці і оборони, ВУЦВКу, РНК УСРР та циркуляри губ відділів і головпрофосвіти про організацію роботи учбових закладів, курсів, бібліотек, військову мобілізацію студентів-медиків, порядок прийому і звільнення службовців в радянських установах, стягнення податків, охорону архівів та інш. Списки вищих учбових закладів. 15 травня 1920 р. – 6 січня 1923 р., 526 арк.
26. Спр. 1057. Постанова РНК УСРР від 26.IV.21 р. «Про устанovu загального наукового мінімуму, обов'язкового для викладання у всіх вищих учбових закладах УСРР». Статути, програми, учбові плани, розклади занять в сільськогосподарських закладах, листування з учбовими закладами про організацію с.г. освіти. 20 червня 1920 р. – 15 листопада 1921 р., 82 арк.
27. Спр. 1099. Матеріали про роботу Миколаївського та Херсонського інститутів народної освіти (звіти, доповіді, протоколи, доповідні записки, статистичні відомості, учбові плани, розписи занять, списки викладачів) 10 вересня 1920 р. – 19 грудня 1921 р., 138 арк.

Оп. 2.

28. Спр. 10. Матеріали, постанови Раднаркому УСРР. 1921 р., 100 арк.
29. Спр. 26. Звіти Наркомосу УСРР про стан освіти і культурно-масової роботи на Україні. Листування з Всеукраїнською Академією наук з

фінансових питань. Статистичні відомості про склад учнів та викладачів учбових закладів Запорізької, Катеринославської та Чернігівської губернії. 1 січня – травень 1921 р., 64 арк.

30. Спр. 233. Протоколи засідань колегії Головпрофосу УСРР за 1921 р. (оригінали) в IV томах (т. 1). Списки співробітників Головпрофосу УСРР на серпень 1921 р. 2 серпня – 30 серпня 1921 р., 20 арк.
31. Спр. 250. Матеріали про роботу Катеринославських інститутів народної освіти і теоретичних наук за 1920–21 учбовий рік (звіти, кошториси, учбові плани, штатні розклади). Списки професорів, доцентів, викладачів, асистентів, студентів та службовців Катеринославського інституту народної освіти на березень-грудень 1921 р. 15 січня – 21 грудня 1921 р., 150 арк.
32. Спр. 272. Звіт про роботу Подільського відділу народної освіти за 1920–1921 рр. і матеріали до нього. 5 серпня – 9 грудня 1921 р., 125 арк.
33. Спр. 273. Звіт Полтавського відділу народної освіти про його роботу за 1920-1921 рр. і матеріали до нього. Березень 1921 р. – лютий 1922 р., 162 арк.
34. Спр. 281. Матеріали про стан підготовки працівників народної освіти на Україні (декрети, положення, статuti, протоколи, інструкції, тези доповіді, статистичні відомості). Списки губерній України на 1921 р. Липень-серпень 1921 р., 236 арк.
35. Спр. 286. Матеріали про роботу Вищого інституту народної освіти ім. Драгоманова, медшкіл та педкурсів Київської губернії (звіти, доповіді, протоколи, доповідні записки, статистичні відомості, учбові плани, огляди, списки викладачів). 25 липня 1921 р., 93 арк.
36. Спр. 289. Матеріали про роботу вищих педагогічних учбових закладів Подільської губернії (протоколи, положення, доповідні записки, учбові плани, програми, статистичні відомості, списки та автобіографії викладачів інституту). 25 лютого – 30 грудня 1921 р., 292 арк.

37. Спр. 291. Звіт Житомирського інституту народної освіти за липень 1920 – червень 1921 рр. і матеріали до нього. Автобіографії викладачів цього інституту. 22 січня 1921 р., 105 арк.
38. Спр. 292. Звіт Златопільського інституту народної освіти про роботу за вересень-листопад та загальні відомості Черкаського інституту народної освіти за липень-серпень 1921 р. 5 грудня 1921 р. – 2 січня 1922 р., 57 арк.
39. Спр. 293. Звіт Одеського інституту народної освіти за червень 1920 р. – листопад 1920 р. і матеріали до нього. Загальні відомості про педагогічні учбові заклади Одеської губернії. 10 лютого – 8 грудня 1921 р., 76 арк.
40. Спр. 552. Матеріали про стан справи соціального виховання в Подільській губернії (протоколи, звіти, резолюції на доповідді, доповідні записки). 16 березня – 16 вересня 1921 р., 16 арк.
41. Спр. 714. Положення про Народний комісаріат освіти, губернські і повітові відділи народної освіти та річний звіт про діяльність Наркомосу РСФСР за 1921 р. IX-му Всеукраїнському з'їзду Рад. Вересень 1922 р., 31 арк.
42. Спр. 717. Постанови ВУЦВКа і РНК УСРР про ліквідацію Центральної ради захисту дітей при РНК УСРР і організацію Центральної Комісії допомоги дітям при ВУЦВКа та надання допомоги дітям губерній України, потерпівши від неврожаю. Доповідь замісника Народного комісаріату освіти УСРР про реформу вищої школи на Україні та листування з ЦСУ про видання календаря-довідника на 1923 р., надсилання звітів та з господарчими установами про забезпечення працівників освіти житлом. 11 січня – 29 грудня 1922 р., 362 арк.
43. Спр. 751. Тези доповідді Наркомосу на Всеукраїнській нараді губ відділів і окрвідділів спілки Всеробітос та звіт про роботу Головополітосвіти за жовтень і звіти з місць за серпень-вересень 1922 р. Серпень 1922 р. – 25 жовтня 1923 р., 10 арк.
44. Спр. 830. Звіт Укрголовпрофосу про стан професійної освіти на Україні на 1 квітня 1922 р. та матеріали до нього. 25 серпня 1922 р., 23 арк.

45. Спр. 843. Матеріали про стан народної освіти в Волинській губернії за 1922 р. (протоколи, циркуляри, інструкції, звіти, відомості, схеми). 28 лютого 1922 р. – 2 лютого 1923 р., 94 арк.
46. Спр. 848. Місячні звіти про роботу Подільського губвідділу народної освіти за січень-жовтень 1922 р. Січень 1922 р. – 6 січня 1923 р., 119 арк.
47. Спр. 874. Протоколи засідань Трійки допомоги голодуючим при Наркомосі УСРР. Тези доповіді замісника нарком осу освіти т. Ряппо про розвиток системи профосвіти та начальника кошторисно-фінансового відділу про порушення фінансової дисципліни в установах Наркомату. Листування з Центральним управлінням по постачанню відділами Наркомосу УСРР господарчими предметами, канцелярськими приладами, відпуск літератури, постачання фінансами. Список військовозобов'язаних співробітників установ, підвідомчих Головополітосвіті УСРР. 4 січня – 30 грудня 1922 р., 634 арк.
48. Спр. 1000. Матеріали про роботу Головопрофосвіти (протоколи колегії, правила прийому у вузи, звіти та доповідні записки про роботу вузів Подільської, Чернігівської та Київської губерній). Списки учбових закладів. 22 травня 1922 р. – 30 червня 1923 р., 227 арк.
49. Спр. 1003. Матеріали про українізацію апарату Наркомосу УСРР, підвідомчих йому органів та учбових закладів (довіді, плани, зведення, відомості та інш.). 1922 р. – 4 липня 1923 р., 147 арк.
50. Спр. 1034. Статистичні відомості про прийом студентів в інститути, робітфаки і технікуми в 1922/1923 н.р. 1922 р., 25 арк.
51. Спр. 1050. Матеріали про стан та учбово-виховну роботу Вінницького інституту народної освіти (звіти, анкетні відомості, зведення, учбові плани, програми, списки лекторів, студентів). 5 грудня 1922 р. – 24 жовтня 1923 р. 119 арк.
52. Спр. 1055. Звіт і анкетні відомості про стан і учбово-виховну роботу Глухівського інституту народної освіти Чернігівської губернії за 1922/1923 навчальний рік та зведення про прийом і перереєстрацію цього інституту в

- 1923/1924 навчальному році. Списки студентів-випускників Чернігівського інституту народної освіти за 1921 р. 12 січня 1922 р. – 8 березня 1924 р., 77 арк.
53. Спр. 1057. Матеріали про стан учбово-виховної роботи Житомирського інституту народної освіти за 1922/23, 1923/24 навчальні роки (протоколи, звіти, анкетні відомості, зведення, учбові програми, доповідні записки, списки дипломних робіт, лекторів). 16 вересня 1922 р. – 10 жовня 1924 р., 178 арк.
54. Спр. 1063. Матеріали про стан учбово-виховної роботи вищих учбових закладів м. Кам'янець-Подільського в 1921/1922 – 1923/1924 н.р. (звіти, плани, доповіді, відомості). 8 серпня 1922 р. – 26 червня 1924 р., 276 арк.
55. Спр. 1068. Звіт і відомості про роботу Кам'янець-Подільських 3-річних педагогічних курсів ім. Драгоманова за час з 1.IX.22 р. по січень 1923 р. та список прийнятих на ці курси в 1922 р. 6 липня 1922 р. – 5 липня 1923 р., 17 арк.
56. Спр. 1069. Анкета загальних відомостей про Кам'янецькі 3-річні Педагогічні курси ім. М. Драгоманова, штати відомості про склад слухачів та біографія завідуючого. 1922 р., 7 арк.
57. Спр. 1077. Матеріали про учбово-виховну роботу Київського інституту народної освіти та робфаку при ньому за 1921/22 – 1923/24 навчальні роки (протоколи, звіти, плани, програми, відомості, анкети викладачів та студентів робфаку). 1 жовтня 1922 р. – 1 жовтня 1924 р., 401 арк.
58. Спр. 1101. Матеріали про учбово-виховну роботу Ніжинського інституту народної освіти і робфаку при ньому (протоколи, звіти, плани, програми, списки викладачів і студентів). 28 листопада 1922 р. – 13 жовтня 1924 р., 163 арк.
59. Спр. 1123. Матеріали про стан та учбово-виховну роботу Полтавського інституту народної освіти за 1921/22 – 23/24 навчальні роки (звіти, доповіді, анкетні відомості, зведення, плани). 17 листопада 1922 р. – 10 листопада 1924 р., 143 арк.

60. Спр. 1145. Матеріали про стан та учбово-виховну роботу Херсонського інституту народної освіти за 1921/22 – 23/24 навчальні роки (звіти, плани, кошториси, зведення, відомості, списки майна, списки студентів). 31 жовтня 1922 р. – 30 вересня 1924 р., 219 арк.
61. Спр. 1149. Матеріали про учбово-виховну роботу Чернігівського інституту народної освіти за 1921/22 – 23/24 навчальні роки (протоколи, звіти, відомості, списки). 23 грудня 1922 р. – 21 липня 1924 р., 200 арк.
62. Спр. 1156. Матеріали про роботу Українського наукового комітету і його організацій (звіти, операційні і видавничі плани, кошториси та ін.), 1922 р. – 5 грудня 1927 р., 261 арк.
63. Спр. 1166. Матеріали про стан науково-дослідної роботи науково-дослідних кафедр в м. Кам'янець-Подільському за 1922/23, 23/24, 24/25 рр. (протколи, звіти, плани, програми, доповідді, доповідні записки, листування, картки аспірантів цих кафедр). 4 квітня 1922 р. – 31 грудня 1925 р., 421 арк.
64. Спр. 1853. Кошторис прибутків і видатків на науково-господарчі витрати і утримання особистого складу Кам'янець-Подільського інституту Народної освіти на 1922/23 операційний рік та спиок співробітників інституту. 5 грудня 1922 р., 82 арк.

Оп. 3.

65. Спр. 99. Звіти про роботу Подільського губвідділу народної освіти та стан освітньої справи по губернії за 1922/23 н.р. Резолюції І губнаради участкових інспекторів і повітових інспекторів соцвиху і профосу Донбасу. 3 березня – 2 листопада 1923 р., 68 арк.
66. Спр. 200. Листування з інститутами та технікумами про кількість студентів-комуністів, щозакінчують або закінчили навчання. 20 серпня – 5 вересня 1923 р., 15 арк.
67. Спр. 223. Статистичні відомості про наявність педагогічного складу і студентів по учбових закладах України з 1 жовтня 1922 р. до 1 жовтня 1923 р., 11 арк.

68. Спр. 239. Відомості про кількісний склад студентів інститутів народної освіти України до реєстрації і заповнення анкет. 1923 р., 45 арк.
69. Спр. 252. Матеріали про стан і роботу учбових закладів і курсів Подільського та Катеринославського губвідділів профосвіти (річні звіти, програми і плани навчання, кошториси та пояснюючі записки до них, відомості про штати, вимогові відомості на зарплату, анкети співробітників та листування з цих питань. 14 лютого – 26 вересня 1923 р., 388 арк.
70. Спр. 291. Матеріали про роботу Катеринославського інституту народної освіти та робітфаку при ньому (звіти, анкета загальних відомостей, статистичні відомості про перереєстрацію студентів та ін.). 3 вересня 1923 р. – 25 листопада 1924 р., 132 арк.
71. Спр. 307. Матеріали про роботу інститутів, відомості, листування з Наркомосом УСРР. 1924 р., 69 арк.
72. Спр. 337. Матеріали про роботу Миколаївського інституту народної освіти (звіти, протоколи, статистичні відомості про результати перереєстрації студентів та ін.). 14 квітня 1923 р. – 26 серпня 1924 р., 63 арк.
73. Спр. 349. Матеріали про роботу Одеського інституту народної освіти та робфаку при ньому (протоколи, звіти про прийом, відомості про склад студентів. Списки студентів та викладачів та ін.). 29 жовтня 1923 р. – 4 лютого 1924 р., 203 арк.
74. Спр. 384. Матеріали про роботу Харківського інституту народної освіти (звіти, статистичні відомості про склад студентів, анкети студентів та ін.). 28 червня 1923 р. – 24 жовтня 1924 р., 90 арк.
75. Спр. 777. Накази Наркомосу УСРР про особистий склад, роботу відділів і головкомів, листування з відділами, управліннями і головками Наркомосу УСРР. 1923. 101 арк.

Оп. 4.

76. Спр. 306. Виписки з протоколів, характеристики особисті картки аспірантів та інші матеріали по затвердженню наукових робітників

Кам'янець-Подільського ІНО, Катеринославського гірничого інституту та інших вузів. 6 березня – 16 грудня 1924 р., 169 арк.

77. Спр. 619. Протоколи засідань Колегії та методкому Укрголовпрофосу, обіжники Укрголовпрофосу та листування з губпрофосами про роботу інститутів народної освіти та стан педагогічної освіти. Доповідь про роботу, списки викладачів та студентів Вінницького інституту народної освіти. Списки завідуючих педкурсами України. 2 січня – 28 грудня 1924 р., 387 арк.
78. Спр. 621. Положення про організації пролетарського студентства в вищій школі та Комітету поліпшення побуту студентства вузів, робітфаків та технікумів. Протоколи засідань методологічної наради вузів соціально-економічної вертикалі. Інструкції по проведенню соціально-академічної перевірки студентів вузів та робітфаків. Доповідь Наркомосу УСРР «Рік українізації в шкільній справі». 18 травня – 4 серпня 1924 р., 78 арк.
79. Спр. 628. Протоколи засідань бюро, робочі плани, звіти, доповіді та інші матеріали Донецького інституту народної освіти. 4 січня – 30 грудня 1924 р., 162 арк.
80. Спр. 629. Бюлетені та звіти Житомирського інституту народної освіти і листування з ним про складання учбових програм та перевод студентів. Звіт про роботу Житомирських 3-х річних Вищих українських педкурсів за 1923–1924 навчальний рік. 7 лютого – 30 грудня 1924 р., 48 арк.
81. Спр. 630. «Вісти» (щотижнева стінна інформаційна газета Кам'янець-Подільського інституту народної освіти та листування з ним про прийом викладачів, відвідування студентами лекцій та фінансування інституту). 11 січня – 30 грудня 1924 р., 97 арк.
82. Спр. 646. Звіт про роботу установ педагогічної освіти Подільської губернії за 1923/24 навчальний рік. Листування з Подільським губпрофосом про роботу педагогічних учбових закладів. 15 січня – 23 грудня 1924 р., 58 арк.

83. Спр. 1062. Протокол засідання спеціальної комісії по внесенню коректив по зарплаті № 33. Вимогові відомості на виплату утримання співробітниками Харківського інституту народного господарства, Дитячого будинку ім. ВРПС в м. Одеса, Житомирських 3-річних педкурсів, Житомирського та Кам'янець-Подільського інститутів народної освіти. 23 липня 1924 р., 56 арк.

Оп. 5.

84. Спр. 258. Статистичні відомості про стан та розподіл студентів вузів і технікумів України на початок 1925/26 н.р. 1925–1926 рр., 148 арк.
85. Спр. 263. Річні звіти педагогічних технікумів України про їх роботу за 1924/25 – 1925/26 – 1926/27 н.р. Вересень 1925 р. – листопад 1927 р., 381 арк.
86. Спр. 264. Річні звіти педагогічних технікумів України про їх роботу за 1924/25 – 1925/26 – 1926/27 н. р. Жовтень 1925 р. – грудень 1927 р., 268 арк.
87. Спр. 289. Річні звіти інститутів народної освіти за 1924/25, 1925/26, 1926/27 навчальні роки та матеріали до них (протоколи, списки викладачів тощо). 11 січня 1925 р. – грудень 1927 р., 711 арк.
88. Спр. 301. Звіти про роботу Одеського інституту народної освіти за 1924-1925 рр. Б.д., 83 арк.
89. Спр. 566. Матеріали про стан та роботу інститутів народної освіти (постанови, положення, протоколи, доповіді, учбові програми, плани, статистичні відомості), в 3-х томах. Т. 1. 2 січня – 16 червня 1925 р., 896 арк.
90. Спр. 567. Матеріали про стан та роботу інститутів народної освіти (протоколи, звіти, доповіді, доповідні записки, учбові плани, програми, кошториси). Т. II. 12 червня – 22 жовтня 1925 р., 1114 арк.
91. Спр. 568. Матеріали про стан та роботу інститутів народної освіти України (протоколи, звіти, доповіді, доповідні записки, учбові плани, програми, кошториси). Т. 3. 24 жовтня – 29 грудня 1925 р., 674 арк.

92. Спр. 573. Звіти інспектора педосвіти Наркомосу УСРР про стан та роботу обстежених ним педагогічних технікумів Київської та Полтавської губерній. 1925 – лютий 1926 р., 144 арк.
93. Спр. 628. Положення та інструкції ВЦРПС про організацію пролетарського студентства. Правила перевodu, відновлення в правах і відпустках студентів, про діловодство і архіви Наркомосу УСРР, відомості про студентів-стипендіатів та постанови урядових установ з цього приводу. Інструкція Наркомосу УСРР про плату за навчання в профшколах. Список політемігрантів, командированих до вузів України і зарахованих на стипендію. Список округ, районів по новому адміністративно-територіальному поділі УСРР. 28 вересня 1925 р. – 22 лютого 1926 р., 145 арк.
94. Спр. 724а. Постанова РНК УСРР про розвиток науково-дослідних установ і підготовку наукових робітників та викладачів вузів. Списки членів пленуму Укрнауки, особистого складу науково-дослідних інститутів і кафедр на 1922–27 р.р. та списки аспірантів. 1 січня 1925 р. – 1 жовтня 1927 р., 443 арк.

Оп. 6.

95. Спр. 49. Проекти резолюцій II-го Всеукраїнського з'їзду спілки Робос. Доповідь Наркомосу УСРР про стан народної освіти України та повідомлення інформаційно-статистичного відділу про інтерв'ю з заступником Наркомосу УСРР Приходько про підготовку до 1926/27 навчального року. Розпорядження Фінансово-економічного управління Наркомосу про передачу деяких учбових закладів з державного на місцевий бюджет та відомості про асигнування профтехнічних і трудових шкіл на 1925/26 рік по місцевому бюджету. Схеми обстеження стану народної освіти України. 2 січня 1926 р. – 5 січня 1927 р., 195 арк.
96. Спр. 92. Матеріали Наркомосу УСРР про кількість студентів технікумів, інститутів та інш. 1921 р., 68 арк.

97. Спр. 167. Річні звіти Херсонського імені Н. К. Крупської та Чернігівського інститутів народної освіти про їх стан і учбово-виховну роботу за 1925/26 і 1926/27 н. р. та матеріали до звітів. 24 листопада 1926 р. – 17 грудня 1927 р., 45 арк.
98. Спр. 168. Річні звіти Одеського інституту народної освіти про його стан та учбово-виховну роботу за 1926/27 навч. рік. 1926 р., 26 арк.
99. Спр. 415. Листування з педагогічними технікумами і курсами Київської губернії про перейменування Київського педтехнікуму ім. Пірогова в технікум ім. Крупської, асигнування коштів, відкриття кредитів, надання звітів про роботу, затвердження штатів технікумів на 1925-1926 н.р. 28 грудня 1925 р. – 6 лютого 1925 р., 75 арк.
100. Спр. 420. Протоколи засідань Корсунського педтехнікуму імені Т.Г. Шевченка. 1 вересня – 23 вересня 1926 р., 9 арк.
101. Спр. 4619. Доповідні записки, листування з інститутами, надіслані відомості Наркомосу УСРР. 1926 р., 8 арк.
102. Спр. 4625. Протоколи засідань, деркти, положення Наркомосу УСРР з питань вищх навчальних закладів та з інших питань. 1926 р. – 1928 р., 378 арк.
103. Спр. 4687. Листування з Кам'янець-Подільським інститутом народної освіти про міроприємства щодо підвищення продукції академічної роботи, про скликання Подільської педагогічної конференції та обмін книжками з Публічною бібліотекою у Львові. 9 березня 1926 р. – 2 жовтня 1928 р., 19 арк.
104. Спр. 4688. Протоколи засідань правління Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. 9 червня 1926 р. – 2 квітня 1930 р., 8 арк.
105. Спр. 4691. Навчальний план факультету соціального виховання Кам'янець-Подільського інституту народної освіти та переходовий навчальний план II курсу інституту на 1929-1930 рр. Протокол об'єднаного засідання Президії Кам'янецького окрвиконкому та Кам'янецької міськради від 31 травня 1928 р. по обговоренню доповіді про роботу Кам'янець-

- Подільського інституту народної освіти, листування з інститутом про складання планів, програм, відкриття педтехнікуму та розподіл учбових годин. 7 березня 1927 р. – 8 квітня 1930 р., 32 арк.
106. Спр. 4692. Матеріали про роботу науково-дослідних кафедр Кам'янець-Подільського інституту народної освіти (плани, звіти, відомості про наукову працю аспірантів, листування). 28 січня 1925 р. – 9 липня 1930 р., 78 арк.
107. Спр. 4694. Доповідна записка Кам'янець-Подільського інституту народної освіти та листування з ними про устанovu власної електростанції інституту. 2 березня – 9 квітня 1926 р., 3 арк.
108. Спр. 4695. Листування з Кам'янець-Подільським інститутом народної освіти про затвердження кошторисів, фінансування та проведення розрахунків. 18 грудня 1925 р. – 19 жовтня 1930 р., 62 арк.
109. Спр. 4696. Листування з Кам'янець-Подільським інститутом народної освіти про порядок переводу студентів на наступний курс, здачу зачетів екстерном та призначення стипендії. 17 липня 1926 р. – 29 вересня 1930 р., 49 арк.
110. Спр. 4830. Протоколи засідань Правління, предметових комісій і факультетської ради Кам'янець-Подільського інституту народної освіти; звіт про роботу інституту за I-й триместр 1925/26 н.р. та список особистого складу (є незначні документи про фінансування Вінницького єврейського педтехнікуму). 1 лютого – 6 травня 1926 р., 50 арк.
111. Спр. 5928. Матеріали наукових товариств України про їх роботу (протоколи, звіти, плани, доповідні записки, списки наукових товариств України, повідомлення). Списки членів Луганського наукового товариства на 1 лютого 1928 р. 4 травня 1926 р. – 12 липня 1929 р., 121 арк.
112. Спр. 5944. Звіти Одеського і Полтавського наукового товариства про роботу за 1926/27 – 1927/28 н.р. Список науково-дослідних установ Укрнауки Наркомосу УРСР. 24 грудня 1926 р. – 10 травня 1929 р., 104 арк.

113. Спр. 7194. Листування з Кам'янець-Подільським комітетом поліпшення побуту учнів вузів про асигнування коштів на ремонт гуртожитків та оренду будинків під гуртожитки для студентів. 20 лютого – 7 травня 1926 р., 7 арк.
114. Спр. 7200. Листування з Кам'янець-Подільським комітетом поліпшення побуту учнів вузів про асигнування коштів на утримання гуртожитків та оплату боргів. 18 серпня 1926 р. – 6 лютого 1928 р., 39 арк.
115. Спр. 7713. Матеріали про роботу аспірантури науково-дослідних кафедр, підготовку наукових робітників, прийом та проходження стажу аспірантури (постанови, положення, обіжники, протоколи, витяги з протоколів, плани, доповідні записки, списки співробітників науково-дослідних кафедр). 2 березня 1927 р. – 1 листопада 1929 р., 517 арк.
116. Спр. 7767. Матеріали про організацію бібліотечної справи на Україні та роботу бібліотек (постанови, протоколи, проекти резолюцій, тези доповідей, обіжники, листування). 22 грудня 1925 р. – 20 травня 1929 р., 365 арк.
117. Спр. 7824. Листування з інститутами народної освіти та педагогічними технікумами про надрукування підручників, «Записок ІНО» та іншої літератури з питань педагогічної освіти. 27 грудня 1926 р. – 20 липня 1929 р., 28 арк.
118. Спр. 7887. Листування з науково-дослідними інститутами і кафедрами та Державним видавництвом України про видання наукових записок і асигнування коштів на їх видавництво. 15 травня 1926 р. – 9 лютого 1929 р., 28 арк.
119. Спр. 8087. Листування з інститутами і технікумами України та їх відомості про студентів, що мають закінчити учбові заклади в 1929/30 н.р. та розподіл їх на роботу. 17 червня – 6 серпня 1930 р., 63 арк.
120. Спр. 8090. Списки осіб, які закінчили Кам'янець-Подільський, Ніженський, Полтавський та Харківський інститути народної освіти і одержали відповідні освіти і одержали відповідні кваліфікації. 31 січня – 15 лютого 1929 р., 8 арк.

121. Спр. 8390. Списки штатного складу науково-дослідних кафедр. 1926–1930 н.р., 195 арк.
122. Спр. 8394. Матеріали по внесенню корективів до ставок деяких штатних посад Наркомосу і повідомчих йому установ на 1927/28–1929/30 н.р. та запровадження штатної системи оплати медперсоналу ВУЗів, технікумів і робітфаків (постанови і проекти постанови, обіжники, листування, розрахункові відомості і списки держбюджетних установ Наркомосу). 11 січня 1927 р. – 29 березня 1930 р., 504 арк.
123. Спр. 9025. Виписки з протоколу засідання Раднаркому УРСР про реорганізацію вишів, втишів та технікумів і передачу їх у відання відповідних наркоматів. Листування з НК РСІ УРСР, окружними інспектурами народної освіти та учбовими закладами індустріально-технічної освіти про забезпечення шкіл ФЗУ необхідними навчально-методичними матеріалами, розробку учбових планів і програм та їх розгляд і затвердження. 13 липня – 30 жовтня 1930 р., 250 арк.
124. Спр. 9079. Матеріали про організацію й діяльність науково-дослідних товариств України (статути, положення, звіти, доповідні записки, листування). 28 серпня 1926 р. – 25 лютого 1927 р., 246 арк.
125. Спр. 9080. Матеріали про організацію і діяльність науково-дослідних товариств України (статути, положення, звіти, кошториси та інше). 2 грудня 1925 р. – 26 жовтня 1930 р., 371 арк.

Оп. 7.

126. Спр. 9. Річні звіти інститутів народної освіти України про їх роботу за 1925/26 учбовий рік. 19 листопада 1926 р. – 1 листопада 1927 р., 324 арк.
127. Спр. 66. Звіт Кам'янець-Подільського інституту народної освіти про його роботу за 1925/26 н.р. Грудень 1926 р., 11 арк.
128. Спр. 100. Звіт Ніжинського інституту народної освіти за 1925/26 н.р. 27 грудня 1926 р., 13 арк.
129. Спр. 111. Річний звіт Полтавського інституту народної освіти про його роботу за 1925/26 н.р. 1926 р., 53 арк.

130. Спр. 143. Звіт Чернігівського інституту народної освіти про роботу його допоміжного сільського господарства за 1925/26 н.р. 1926 р., 11 арк.
131. Спр. 239. Розпорядження по Народному Комісаріату освіти УРСР за 1927 р. 10 січня – 27 грудня 1927 р., 262 арк.
132. Спр. 328. Список вузів та технікумів на 1927–28 рр., 33 арк.
133. Спр. 400. Річний звіт Чернігівського інституту народної освіти про його роботу за 1926/27 н.р., 58 арк.

Оп. 8.

134. Спр. 91. Статистичні відомості про прийом до вузів в УСРР на 1927/28 н.р., 51 арк.
135. Спр. 179. Річний звіт Дніпропетровського інституту народної освіти за 1927/28 н.р. 7 грудня 1928 р., 41 арк.
136. Спр. 398. Загальні відомості про стан вузів і технікумів педагогічної освіти по Україні за 1927/28 н.р та характеристики їх директорів. Списки студентів цих вузів. 1928 р., 137 арк.
137. Спр. 404. Звіти інспекторів Управління профосвіти для обстеження стану роботи Кам'янець-Подільського інституту народної освіти, Вінницького, Могилів-Подільського, Проскурівського і Тульчинського педтехнікумів за 1927/28 н.р. 9 січня – 25 лютого 1929 р., 48 арк.
138. Спр. 410. Протоколи засідань Центральної комісії по студентським справах. 28 листопада 1928 р. – 17 серпня 1929 р., 224 арк.
139. Спр. 459. Списки наукових робітників науково-дослідних кафедр Ніжинського та Кам'янець-Подільського інститутів народної освіти. 29 жовтня – 13 листопада 1928 р., 10 арк.

Оп. 9.

140. Спр. 69. Матеріали про роботу легкої кавалерії Наркомосу УРСР (акти обстежень, протоколів, доповідні записки, висновки, вирізки з газет та інші). Січень – жовтень 1929 р., 188 арк.
141. Спр. 306. Відомості про політико-виховну роботу в педагогічних вузах і технікумах УРСР. 28 листопада – 14 грудня 1929 р., 41 арк.

142. Спр. 630. Відомості про Кам'янець-Подільського інститут на 1929 рік, 99 арк.
143. Спр. 1268. Учбові програми педагогічних інститутів і технікумів та інститутів соцвиху на 1930/31 і 1931/32 навчальні роки. 1931 р., 274 арк.
144. Спр. 1282а. Розпорядження Народного Комісаріату освіти УРСР. 24 квітня – 25 травня 1930 р., 334 арк.
145. Спр. 1365. Навчальні плани інститутів України на 1930/31 н.р. та листування з ними про затвердження цих планів. 4 листопада 1930 р. – 29 грудня 1931 р., 404 арк.
146. Спр. 1755. Листування з учбовими закладами України про призначення, звільнення, переміщення викладачів шкіл, технікумів, вузів України. 3 жовтня – 31 грудня 1930 р., 329 арк.
147. Спр. 1815. Мережа учбових закладів України на 1930/31 рік. 1930 р., 23 арк.
148. Спр. 1819. Список педагогічних інститутів України на 1929/30 рр. та контингент студентів педвузів і технікумів України на 1930/31 рік. 1930 р., 19 арк.

Оп. 10.

149. Спр. 908. Відомості педагогічних учбових закладів про наявність студентів інших національностей, розподіл студентів-випускників на роботу, стан підготовки педагогічних кадрів та забезпечення нацменрайонів вчителями. 2 вересня 1931 р. – 20 січня 1932 р., 149 арк.
150. Спр. 1490. Звіти педтехнікумів Київської області про їх роботу за 1931/32 учбовий рік. 1932 р., 53 арк.
151. Спр. 4691. Навчальний план факультету соціального виховання Кам'янець-Подільського інституту народної освіти та перехідний навчальний план II-го курсу інституту на 1929/30 н.р. Протоколи об'єднаного засідання президії Кам'янецького окрвиконкому та Кам'янецької міськради (31 травня 1928 р.) по обговоренню доповідді про роботу Кам'янець-Подільського інституту народної освіти, листування з

Інститутом про складання планів, програм, відкриття педтехнікуму та розподіл учбових годин. 17 березня 1927 р. – 8 квітня 1930 р., 32 арк.

Оп. 12.

152. Спр. 386. Особова справа Барвінського В.А., 3 арк.
153. Спр. 413. Особова справа Безбородька М.І., 8 арк.
154. Спр. 492. Особова справа Бернадського В.А., 5 арк.
155. Спр. 748. Особова справа Бориса А.Г., 43 арк.
156. Спр. 1268. Особова справа Васильківського М.М., 4 арк.
157. Спр. 1382. Особова справа Гаєвського С.Ю., 5 арк.
158. Спр. 1407. Особова справа Галузо К.І., 4 арк.
159. Спр. 1434. Особова справа Гаморака Н.Т., 15 арк.
160. Спр. 1522. Особова справа Гериновича В.О., 42 арк.
161. Спр. 1637. Особова справа Годлевської М., 9 арк.
162. Спр. 2286. Особова справа Драй-Хмари М.О., 4 арк.
163. Спр. 2351. Особова справа Дудолькевича Б.К., 6 арк.
164. Спр. 2652. Особова справа Заклинського Р.Р., 5 арк.
165. Спр. 3291. Особова справа Клепатського П.Г., 11 арк.
166. Спр. 3561. Особова справа Кондрацького Ф.А., 16 арк.
167. Спр. 3576. Особова справа Копержинського К.О., 2 арк.
168. Спр. 3674. Особова справа Коссака М.А., 7 арк.
169. Спр. 4336. Особова справа Лисенка Ф.О., 3 арк.
170. Спр. 4646. Особова справа Малиновського А.Е., 9 арк.
171. Спр. 5301. Особова справа Неселовського А.З., 4 арк.
172. Спр. 6365. Особова справа Поля К.А., 9 арк.
173. Спр. 6453. Особова справа Ретанова О., 3 арк.
174. Спр. 6979. Особова справа Сидоряка С.Д., 12 арк.
175. Спр. 7165. Особова справа Сташевського Є.Д., 4 арк.
176. Спр. 7956. Особова справа Федоріва (Хфедоріва) М.М., 3 арк.
177. Спр. 8040. Особова справа Філя Ю.П., 5 арк.
178. Спр. 8347. Особова справа Чаловго П.В., 21 арк.

Оп. 13.

179. Спр. 9252. Виписки з протоколів засідань Малої президії Укрнаки про наукові командировки співробітників Кам'янець-Подільського інституту народної освіти та листування з ними по цьому питанню. 12 січня – 27 червня 1927 р., 16 арк.

***Ф. 331. Уповноважений Комісії сприяння вченим РНК СРСР
при РНК УСРР (1921–1938)***

Оп. 1.

180. Спр. 40. Документи про розгляд скарг і заяв наукових робітників УСРР, 1922–1923 рр., 424 арк.

**Центральний державний архів громадських об'єднань України
(ЦДАГО України)**

***Ф. 1. Центральний комітет Комуністичної партії України
(1918–1991 рр.)***

Оп. 20.

181. Спр. 29. Переписка с Советом Народных Комиссариатов УССР, Наркоматами УСРР, Высшей военной инспекцией, штабами и политотделами фронтов и военных комиссариатов, губернскими и уездными исполкомами советов рабочих и крестьянских депутатов и др. советскими органами по вопросам советского строительства, мобилизации коммунистов на фронт, борьбы с бандитизмом, снабжения Красной Армии, проведения агитационно-пропагандистской работы среди красноармейцев, издания газет, перемещения и учета коммунистов и др. 10 января – 30 июня 1919 г., 264 арк.
182. Спр. 40. Сводки информационного отдела ЦК КП(б)У (для членов ЦК) о политическом, экономическом и военном положении, деникинском и петлюровском режиме на Украине, деятельности местных подпольных партийных организаций и партизанских отрядов (2-й экз., неполный). 13 ноября – 4 декабря 1919 г., 61 арк.

183. Спр. 541. Циркуляры, инструкции, тезисы Подольского губкома КП(б)У о конструировании уездных Агитпропов, борьбе с голодом, проведении продмесяца, работе среди женщин и нацменьшинств, праздновании 50-летия Парижской Коммуны и др. вопросам. 12 января – 28 декабря 1921 г., 187 арк.
184. Спр. 998. Закрытые письма, отчеты, обзоры ЦК КП(б)У в ЦК РКП(б) о политическом положении Украины, работе и составе Украинской партийной организации. 19 мая – 22 декабря 1922 г., 133 арк.
185. Спр. 1020. Переписки с Народным комиссариатом просвещения УССР, Главполитпросветом, главпрофобром о стипендиях учащимся в учебных заведениях профобра, приеме студентов в институты, распределении стипендий, мобилизации коммунистов на педагогическую работу, проведении двухмесячника по ремонту школ, детских домов, работе книгоиздательского товарищества и др. вопросам. Письмо М. В. Фрунзе в Политбюро ЦК РКП(б) об отклонении ходотайства Главполитпросвета о снятии с снабжения пролеткульта. 11 января 1922 г. – 4 января 1923 г., 139 арк.
186. Спр. 1075. Циркуляры, инструкции, положения, проекты положений ЦК КП(б)У, Центрального бюро коммунистического студенчества при организационно-инструкторском отделе ЦК РКП(б) и ЦК КП(б)У о работе комячеек в высших учебных заведениях, борьбе с буржуазной идеологией, освещении в печати жизни школы и др. вопросам. Планы работы, докладах о деятельности Центрального бюро коммунистического студенчества, комячеек вузов. 14 сентября – 31 декабря 1922 г., 197 арк.
187. Спр. 1301. Протоколы заседаний коллегии и президиума Главпрофобра УССР (Главного комитета профессионально-технического образования Наркомпроса УССР). Протоколы заседаний ревизионной комиссии при главпрофобре УССР по проверке приёма в высшие учебные заведения. 5 октября – 27 декабря 1922 г., 51 арк.

188. Спр. 1424. Протоколы заседаний комиссий по пересмотру личного состава ячеек высших учебных заведений. Переписка с Народным комиссариатом просвещения Украины, губкомами партии о распределении стипендий студентам, направлении студентов в высшие учебные заведения, количестве коммунистов-студентов высших учебных заведений г. Харькова. Анкеты и списки заведующих губернскими и уездными отделами Народного образования Украины, студентов-коммунистов вузов г. Екатеринослава. 5 января – 15 декабря 1922 г., 100 арк.
189. Спр. 1453. Выписка из протокола Политбюро, Оргбюро, Секретариата ЦК КП(б)У по вопросам работы Агитпропа ЦК и справки о выполнении постановлений ЦК КП(б)У. 31 января – 29 декабря 1922 г., 253 арк.
190. Спр. 1513. Положение о высших учебных заведениях, подготовчих курсах для поступающих в вузы, инструкция политкомиссарам вузов. Доклады о состоянии партийной работы в институтах народного образования. Тезисы, доклады, положения о профессиональном образовании. Протоколы заседаний комиссии по распределению стипендий в вузах и др. документы о гражданских учебных заведениях. 13 января – 15 декабря 1922 г., 106 арк.
191. Спр. 1514. Списки институтов и техникумов, находящихся в Украинской республике. Статистические сведения о составе и приеме слушателей в высшие, средние учебные заведения и рабочие факультеты 1922-1923 учебного года. 5 марта – 19 декабря 1922 г., 35 арк.
192. Спр. 1776. Отчёты Народного комиссариата просвещения УССР в ЦК КП(б)У о деятельности за 1922-1923 учебный год. Сводки, статистические сведения Народного комиссариата просвещения о сети учебных заведений, количестве студентов в них, состоянии научных учреждений, количестве ликпунктов по губерниям Украины и др. вопросам. 1 января – 11 декабря 1923 г., 198 арк.
193. Спр. 1854. Протоколы заседаний комиссии Народного комиссариата просвещения УССР с представителями ведомств и учреждений по

- установлении сети высших учебных заведений, проверке институтов и рабочих факультетов УССР. Выписки из протоколов заседаний и коллегии Народного комиссариата просвещения УССР. Доклады, сводки НКП УССР в ЦК КП(б)У о состоянии высших учебных заведений, культурно-просветительной работе на селе, предполагаемом приёме в высшие учебные заведения в 1924/1925 учеб. году. 16 января – 13 декабря 1924 г., 96 арк.
194. Спр. 2009. Переписка с Наркомосом УССР, СНК УССР, ВУЦИК, ВУСПС, ЦК ЛКСМУ о ликвидации неграмотности, постановке учебно-педагогической работе в учебных заведениях, подготовке профессиональных кадров, состоянии школьной сети в республике, материальном обеспечении студентов и преподавателей и др. вопросам народного образования. 2 января – 29 июля 1925 г., 172 арк.
195. Спр. 2010. Переписки с Наркомпросом УССР, СНК УССР, ВУЦИК, ВУСПС, ЦК ЛКСМУ, докладные записки Наркомпроса УССР о выполнении постановлений ЦК КП(б)У, оказании материальной помощи студентам, обучающимся в высших учебных заведениях Германии. 5 августа 1925 г. – 8 января 1926 г., 167 арк.
196. Спр. 2265. Отчет Народного комиссариата просвещения УССР в ЦК КП(б)У о деятельности за 1924-1926 гг. 13 августа 1926 г., 72 арк.
197. Спр. 2703. Докладные записки, справки информотдела ЦК КП(б)У, ВСНХ УССР, советских органов о состоянии и перспективах развития высшего образования в республике, связях вузов с производством, положении дел в отдельных учебных заведениях, деятельности партячеек вузов. Тезисы доклада проф. С. Ю. Семиковсково о взаимопомощи республиканских и союзных научно-исследовательских учреждений. Февраль – 29 сентября 1928 г., 86 арк.

***Ф. 7. Центральний комітет Ленінської комуністичної
спілки молоді України (1919–1991 рр.)***

Оп. 1.

198. Спр. 274. Резолюции бюро ЦК ЛКСМУ, докладные записки, переписки о состоянии вузов, школ и др. учебных заведений. Заявления комсомольцев о посылке их на учёбу. 10 июня 1927 г. – 30 декабря 1929 г., 88 арк.
199. Спр. 392. Резолюция бюро ЦК ЛКСМУ об агитационно-пропагандистской работе комсомола Украины. 20 июня 1928 г. – 9 июля 1929 г., 132 арк.
200. Спр. 397. Комсомол у ВУЗах (брошура), 61 арк.
- Оп. 12.**
201. Спр. 229. Стенограмма I-й Всеукраинской конференции ЛКСМУ. Том 1. 10-13 июня 1929 г., 284 арк.

Державний архів Вінницької області

Ф. Р. 1941. Вінницький інститут народної освіти ім. В. І. Леніна (1920–1924 рр.)

Оп. 1.

202. Спр. 5. Циркуляри и протоколы заседаний президиуму Укрглавпрофобра; списки лекторов института и протоколы собраний лекторов и студентов института. 28 января – 24 декабря 1923 г., 193 арк.
203. Спр. 9. Постановления комиссии по освобождению от платы за правоучение и заявления студентов об освобождении их от платы за правоучение. 15 октября 1923 г. – 3 февраля 1924 г., 234 арк.
204. Спр. 13. Протоколы заседаний педагогического совета, план обучения в учительском институте. Устав института народного образования. 20 января – 20 ноября 1920 г., 132 арк.
205. Спр. 14. Протоколи засідань ради (1920–1921 н.р). 25 серпня 1920 р. – 2 червня 1921 р., 57 арк.
206. Спр. 15. Протоколи засідань Ради 1921–1922 н.р. 23 липня 1921 р. – 10 липня 1922 р., 87 арк.

Державний архів міста Києва***Ф.Р. 346. Київський державний педагогічний інститут ім. О. М. Горького
(1920–1924, 1928–1984 рр.)*****Оп. 1.**

207. Спр. 2. Устав інститута. 16 мая 1920 г., 6 арк.
208. Спр. 7. Учебные программы и планы и список преподавателей основного курса. 1920-1921 гг., 82 арк.
209. Спр. 11. Списки административного и технического персонала с биографических данных. 1920–1921 гг., 263 арк.
210. Спр. 16. Приказ коллегии Губпрофобра о реорганизации института и назначения ректора, проректоров и деканов от 8 июня 1921 г., 1 арк.
211. Спр. 17. Протоколы заседаний комиссии с проверки политического уровня студентов и списки студентов, прошедших перерегистрацию за 1921–1922 гг. 192–1923 гг., 23 арк.
212. Спр. 22. Учебные программы и расписания лекций с указанием фамилий преподавателей. 1921–1922 гг., 136 арк.
213. Спр. 23. Отчёты о работе факультетов и преподавателей. 1921 г., 21 арк.
214. Спр. 34. Учебные программы и программы, расписания лекций и циркуляр к положению о предметных комиссиях. 1922–1923 гг., 22 арк.
215. Спр. 42а. Список административного, преподавательского персонала и хозяйственно-технического и канцелярских служащих за 1923–1924 гг., 25 арк.
216. Спр. 48. Списки студентов и преподавательского состава, 6 арк.

Державний архів Хмельницької області***Ф.П. 1. Кам'янець-Подільський повітовий комітет Комуністичної партії
(більшовиків) України (1920–1923 рр.)*****Оп. 1.**

217. Спр. 164. Протоколи партсобраний и заседаний ячейки КП(б)У высших учебных заведений г. Каменец-Подольска и переписка по организационным и др. вопросам. 3 марта – 31 декабря 1922 г., 88 арк.

218. Спр. 203. Протоколы партсобраний и заседаний, доклады и отчёты ячейки КП(б)У высших учебных заведений г. Каменец-Подольска. 3 января – 9 марта 1923 г., 83 арк.

Ф.П. 3. Кам`янець-Подільський окружний комітет Комуністичної партії (більшовиків) України (1923–1930, 1935–1937 рр.)

Оп. 1.

219. Спр. 16. Протоколы партсобраний и бюро ячейки КП(б)У высших учебных заведений Каменец-Подольска. 1921–1922 гг., 321 арк.

220. Спр. 34. Протоколы партсобраний и бюро ячейки КП(б)У высших учебных заведений города Каменец-Подольска. 15 марта 1923 г. – 25 апреля 1924 г., 227 арк.

221. Спр. 263. Директивы ЦК ВКП(б) и протоколы совещаний по вопросам высших учебных заведений при Каменец-Подольском окружном КП(б)У. 15 августа 1928 г. – 1 июля 1929 г., 38 арк.

Ф.П. 4. Осередок Комуністичної партії (більшовиків) України Кам`янець-Подільського педагогічного інституту (1924–1932, 1934–1935, 1944–1991 рр.)

Оп. 1.

222. Спр. 1. Отчётные доклады и материалы о работе добровольных организаций при ячейке КП(б)У. Июль 1924 г. – октябрь 1928 г., 43 арк.

223. Спр. 2. Директивы вышестоящих партийных органов и списки членов и кандидатов партии ячейки КП Украины. Апрель – декабрь 1925 г., 129 арк.

224. Спр. 10. Директивы вышестоящих органов и информации об участии парторганизации в перевыборах местных советов рабочих, крестьянских депутатов. Февраль 1927 г. – сентябрь 1928 г., 43 арк.

225. Спр. 12. Протоколы заседаний бюро ячейки КП(б)У. 8 февраля 1927 г. – 5 сентября 1929 г., 92 арк.

226. Спр. 21. Протоколы заседания агитпропкомиссии, списки коммунистов и другие материалы. 25 мая 1925 г. – 31 марта 1930 г., 20 арк.

227. Спр. 23. Справа Легкої Кінноти з обіжниками та розпорядженнями штабу «ЛК» при ІНО. Квітень 1929 р. – жовтень 1930 р., 36 арк.
228. Спр. 24. Книга протоколів засідань бюро та загальних зборів осередку КП(б)У при ІНО. 8 січня – 19 червня 1929 р., 58 арк.
229. Спр. 27. Протоколи партійно-комсомольських собраний студентів вечернього робочого університета и другие документи. 28 октября 1929 г. – 18 июля 1930 г., 103 арк.

***Ф.Р. 302. Кам`янець-Подільський державний педагогічний інститут
(1920–1935, 1948–1997 рр.)***

Оп. 1.

230. Спр. 3. Декрети, постанови Раднаркому УРСР, вказівки Укрголовпрофбюро про покращення положення учених спеціалістів та заслужених робітників літератури і мистецтва, забезпечення сільськогосподарських шкіл учбовим приладдям, трудову мобілізацію студентів та інших питаннях. 2 січня – 10 грудня 1921 р., 98 арк.
231. Спр. 4. Постанови, декрети Раднаркому УРСР, накази політ комісара по вищих школах м. Кам'янця та інституту про організацію управління учбовими установами, безплатне навчання в школах, покращення становища учених спеціалістів та заслужених робітників літератури, мистецтва та інших питаннях, бюлетень Кам'янець-Подільської робітничо-селянської інспекції від 5 червня 1921 року. 10 січня 1921 р. – 20 листопада 1922 р., 181 арк.
232. Спр. 5. Декрет Раднаркому УРСР, накази по Київській військовій окрузі, інституту, інструкція про учбово-трудова мобілізацію студентів, відновлення наукової ради, порядок прийому до вищих шкіл, відчит університету по канцелярії студентських справ з 22 жовтня 1918 р. по 1 липня 1920 р., відомості про склад студентів та списки їх. 13 жовтня 1921 р. – 3 травня 1924 р., 181 арк.

233. Спр. 6. Витяги з декретів і постанова РНК УРСР, обіжники Наркомосу, витяги з протоколів засідання Українського Головного професійного бюро та інших про реорганізацію Кам'янець-Подільського університету, про вищі технічні учбові заклади, складання кошторисів, бюджетів, відкриття кредитів та інше. 2 березня 1921 р. – 2 січня 1922 р., 49 арк.
234. Спр. 8. Листування з НКО УРСР, протокол засідання комісії науково-шкільної ради про відкриття медичного факультету та інше. 5 квітня 1921 р., 33 арк.
235. Спр. 10. Постанова колегії відділу вищої школи про організацію робітничих факультетів, основні положення реформи університету в інститут теоретичних наук, директива Наркомату освіти про передачу інституту бувших поліцейських маєтків, землі в селі Панівці, Цибулівці та інше. 11 лютого – 1 грудня 1921 р., 100 арк.
236. Спр. 13. Листування з повітовим відділом народної освіти про організацію культосвітньої роботи серед населення силами викладачів та студентів інституту. Відомості про рукописні праці викладачів інституту. 2 лютого – 22 вересня 1921 р., 26 арк.
237. Спр. 14. Листування з Кам'янецьким повітвиконкомом, комунгоспом в справі забезпечення студентів гуртожитком. 23 вересня – 15 грудня 1921 р., 30 арк.
238. Спр. 20. Протоколи засідань факультетських рад, звіти факультетів про роботу, програми курсів по кафедрах класичної філології, всесвітньої історії, автобіографії, списки співробітників та студентів і інше. 15 квітня 1921 р., 220 арк.
239. Спр. 22. Протоколи засідань комісії факультету професійної освіти за 1921–1922 рр. та списки студентів. 2 грудня 1921 р. – 20 листопада 1922 р., 59 арк.
240. Спр. 25. Витяги з протоколів засідань науково-шкільної ради, листування з українським головним професійним бюро, Подільським губпрофбюро про реорганізацію університету на два інституту –

- сільськогосподарський та народної освіти, призначення викладачів та інших питаннях. 3 січня – 20 грудня 1921 р., 86 арк.
241. Спр. 30. Копія відношення інституту особому відділу про відкриття архіву. 24 січня – грудень 1921 р., 2 арк.
242. Спр. 31. Доповідна записка про соціальне забезпечення співробітників, розпис штатів, витяги з кошторису університету на 1920 р. 14 лютого – 1 липня 1921 р., 9 арк.
243. Спр. 35. Списки співробітників інституту. 1921 р., 22 арк.
244. Спр. 39. Автобіографії та анкети професорсько-викладацького складу інституту. 2 квітня 1921 р. – 2 листопада 1923 р., 131 арк.
245. Спр. 41. Листування з Раднаргоспом, заяви завідуючих кабінетів про обладнання наукових кабінетів і лабораторій, доповідь голови господарчої ради про мете реологічну станцію. 4 січня – 20 червня 1921 р., 22 арк.
246. Спр. 42. Навчальні плани та акт обстеження факультету соціального виховання, розклад лекцій на факультеті соціального виховання, списки студентів факультету. 29 грудня 1921 р. – 3 травня 1922 р., 45 арк.
247. Спр. 45. Плани навчання по секціях інституту на 1921 р., 16 арк.
248. Спр. 49. Звіт про діяльність фізико-математичного факультету з 15.08.1918 р. по 1.01.1921 р., розклади лекцій, витяги з протоколів засідань факультету, листування з ними та інше. 12 січня – 16 липня 1921 р., 80 арк.
249. Спр. 50. Звіти про діяльність факультетів, навчальні плани, програми дисциплін, розклади лекцій та ін. Огляди навчання в Кам'янець-Подільському державному університеті за 1920 р. Вересень 1921 р., 235 арк.
250. Спр. 51. Доповідна записка про реорганізацію факультетів, річні, місячні звіти по навчальній частині інституту за 1921-1922 н.р. 6 грудня 1921 р. – 3 січня 1923 р., 263 арк.
251. Спр. 52. Протоколи засідання наукової ради за 1921 р., оповістки членам ради про чергові засідання ради та звіт про наукову командировку приват-доцента Клепатського. 12 січня 1921 р. – березень 1922 р., 40 арк.

252. Спр. 53. Протоколи засідань президії інституту від 14 травня 1921 р. про початок навчального симетсру, відкриття нових кафедр та інше; оголошення про преведення засідань науково-шкільної ради, порядок денний засідань та розписи про явку на засідання. 2 лютого – 2 грудня 1921 р., 88 арк.
253. Спр. 55. Протоколи засідань викладачів 1-го концерну інституту за 1921 р. 20 червня – 17 грудня 1921 р., 10 арк.
254. Спр. 60. Протоколи засідання бюро та науково-шкільної ради інституту за 1921 р. 20 січня – 20 грудня 1921 р., 83 арк.
255. Спр. 61. Витяги з протоколів засідання науково-шкільної ради про реорганізацію інституту, опис дисциплін фізико-математичного факультету та протокол засідання комісії по скороченню штату інституту. 14 січня 1921 р. – 26 червня 1922 р., 8 арк.
256. Спр. 65. Витяги з протоколів засідань комісії спеціалістів при факультеті соціального виховання, відношення і листування з ЦК КП(б)У та відділом народної освіти про забезпечення факультету викладачами, набір студентів на факультет та інше, список викладачів факультету, посвідчення викладача Федорова. 3 листопада 1921 р. – 1922 р., 15 арк.
257. Спр. 71. Списки студентів інституту за 1921-1922 рр. 1921 р., 62 арк.
258. Спр. 115. Список професорів, службовців, їх посвідчення, список майна та інструменту в механічній майстерні, кошторично на ремонт будинків та листування по господарчим справам та інше. 1 травня 1921 р., 164 арк.
259. Спр. 119. Постанова Раднаркому УРСР про організацію продукційних колективів в інститутах і технікумах, статут колективу при ІНО, накази по вищих школах м. Кам'янця-Подільського, інструкція по розподілу продуктів господарства між членами колективу і інше. 7 листопада 1921 р., 60 арк.
260. Спр. 126. Звіт про роботу колективу з 15 квітня по 31 грудня 1921 р., 18 арк.

261. Спр. 169. Проект статуту трудового продукційного колективу, схема структурної будови інституту, список членів продукційного колективу. 3 грудня 1921 р., 14 арк.
262. Спр. 199. Реєстр вихідних документів, посвідчення Оленичу Олександрю про доручення йому викладання метеорології та інше. 6 квітня 1922 р., 40 арк.
263. Спр. 205. Накази, обіжники, інструкції, положення Українського головного професійного бюро, губернського бюро професійної освіти, Кам'янецького повітового відділу праці про значення політ комісарів в ВУЗах, оплату праці по колективному принципу робітників освіти, облік спеціалістів карного розшуку, брошура «Матеріали по господарчому закріпленні навчальних закладів профосвіти», список наукових співробітників. 30 січня – 30 грудня 1922 р., 158 арк.
264. Спр. 206. Розпорядження НКО про злиття педкурсів з інститутом, про прохання студентами річного педстажу, про прийняття участі в II-му Всеукраїнському з'їзді науково-технічних працівників та інше. 2 грудня 1922 р. – 28 грудня 1923 р., 145 арк.
265. Спр. 210. Накази по інституту за 1922 р 9 січня – 29 грудня 1921 р., 130 арк.
266. Спр. 214. Протоколи засідання комісії по вшануванню професора Бучинського П.М., командируючий білет професора Клименка на проведення археологічних досліджень в селі Врублівці, посвідчення аспіранта Шумлянського Федора та інше. 16 березня 1922 р., 4 арк.
267. Спр. 218. Звіт про роботу інституту за 1922 р., 13 арк.
268. Спр. 226. Лист до предметників науки інститутів м. Кам'янця-Подільського про проведення виборів ректора при інституті, оголошення інституту і розписи співробітників про одержання ін. 1 вересня 1922 р. – 9 лютого 1923 р., 28 арк.
269. Спр. 228. Справа про вибори ректора інституту. 6-29 березня 1922 р., 141 арк.

270. Спр. 229. Справа про ліквідацію факультету профосвіти. 26 грудня 1922 р. – 27 березня 1923 р., 24 арк.
271. Спр. 245. Звіт про роботу кабінетів інституту. 23 березня – 1 жовтня 1922 р., 4 арк.
272. Спр. 246. Матеріали про роботу дослідницьких кафедр інституту і розробку покладів гіпсу в м. Жванці. 10 червня – серпень 1922 р., 38 арк.
273. Спр. 250. Протоколи й витяги з них, засідання науково-шкільної ради та комісії спеціалістів інституту. 3 жовтня 1922 р., 3 арк.
274. Спр. 252. По обліку наукових праць викладачів інституту. 5 грудня 1922 р. – 3 квітня 1923 р., 70 арк.
275. Спр. 253. Про підготовку до друку наукових робіт співробітників інституту та їх список. 6 квітня – 19 жовтня 1922 р., 12 арк.
276. Спр. 254. Навчальні програми за 1922 р., 13 арк.
277. Спр. 260а. Обіжники і вказівки Наркомосу, головного профбюро про порядок введення плати за навчання. 1922–1923 рр., 41 арк.
278. Спр. 267. Анкети, посвідчення та заяви студентів про звільнення їх від плати за навчання. 19 жовтня 1922 р. – 23 лютого 1923 р., 34 арк.
279. Спр. 268. Анкети студентів, звільнених наказом ректора від 1 серпня 1922 р. 16 січня – 20 травня 1922 р., 32 арк.
280. Спр. 282. Доповідь про організацію тудового відділу при колективі; звіти про діяльність головної комори. 16 червня – 16 грудня 1922 р., 23 арк.
281. Спр. 301. Проект статуту продукційного колективу інституту, звіти про його роботу та роздачу пайків членам колективу, ставки для службовців колективу, окладні листи млина та інше. 20 лютого – 3 листопада 1922 р., 14 арк.
282. Спр. 336. Книга для запису видачі пайків і премій співробітникам. 1922 р., 39 арк.
283. Спр. 384. Накази по вищих школах м. Кам'янця. 9 березня – 13 червня 1923 р., 10 арк.

284. Спр. 385. Накази по інституту за 1923 рік. 23 січня – 22 листопада 1923 р., 69 арк.
285. Спр. 395. Звіти про хід навчання, політвиховну роботу і роботу в господарстві інституту; відомості про академічний і технічний персонал. 3 січня – 19 грудня 1923 р., 129 арк.
286. Спр. 397. Протоколи засідань комісії по скороченню штатів інституту об'єднаного бюро інститутів народної освіти і сільськогосподарського за 1923 р. 7 лютого – 4 травня 1923 р., 17 арк.
287. Спр. 398. Протоколи засідань бюро інституту за 1923 рік. 2 січня – 19 грудня 1923 р., 143 арк.
288. Спр. 399. Протоколи засідання факультетської ради, предметної комісії соціально-економічного циклу, річний звіт за 1923–1924 та квартальні звіти за 1924-1925 н.р., список рекомендованих підручників. 1923-1925 рр., 62 арк.
289. Спр. 400. Протоколи засідань правління інституту по навчальних та господарських питаннях, річні звіти за 1923/1924 та триместрові звіти за 1924/1925 н.р. 1923 р. – 26 травня 1925 р., 110 арк.
290. Спр. 401. Протоколи засідань комісії спеціалістів факультету соціального виховання, ради професорів, факультетської ради, зборів студентів і професорів за 1923 р. 20 січня – 15 грудня 1923 р., 105 арк.
291. Спр. 403. Протоколи засідання предметної і факультетської комісій за 1924 р., навчальні плани та звіти викладачів. 30 листопада 1923 р. – 31 грудня 1924 р., 69 арк.
292. Спр. 405. Справа про організацію соціально-економічної кафедри в інституті. 22 листопада – 15 грудня 1923 р., 7 арк.
293. Спр. 407. Особисті справи викладачів інституту, посвідчення студентів про середню освіту та список технічного персоналу інституту. 1923 р., 173 арк.
294. Спр. 413. Заяви різних осіб про зарахування їх викладачами інституту, їх біографії та інше. 26 лютого – 31 грудня 1923 р., 8 арк.

295. Спр. 414. «Вісті» – щотижнева стінна інформаційна газета інституту за 1923-1925 рр. 1923-1925 рр., 142 арк.
296. Спр. 426. Пояснювальна записка до навчального плану, схема інституту, навчальні програми. 1923 р., 79 арк.
297. Спр. 427. Пояснювальна записка до навчального плану, схема інституту та навчальні програми. 1923 р., 82 арк.
298. Спр. 429. Протоколи засідань предметних комісій факультету по доповідях професорів про роботу за 1 четверть, про розгляд учбових планів, підвищення кваліфікації викладачів, програми, учбовий плани та інше. 1 липня 1923 р. – 9 грудня 1924 р., 63 арк.
299. Спр. 433. Протоколи засідань учбово-методичної комісії інституту. 5 вересня 1923 р. – 2 лютого 1933 р., 25 арк.
300. Спр. 435. Про об'єднання педагогічних курсів з факультетом соціального виховання. 13 січня – 1 червня 1923 р., 28 арк.
301. Спр. 459. Відозви, обіжники Наркомату освіти, Українського головного професійного бюро про організацію окружного бюро поліпшення побуту студентства, організацію професійних секцій та надсилку кошторису на відкриття робфаку при інституті, відчит студентського комітету з 18 лютого по 27 квітня 1923 р., відомість про склад студентів та інші матеріали. 4 січня – 28 грудня 1923 р., 140 арк.
302. Спр. 461. Обіжники, інструкції і витяги з протоколів Наркомосу, Українського головного професійного бюро, губернського виконавчого комітету та інших про порядок звільнення від сплати за навчання, створення стипендіальних комісій, протоколи їх засідань, про розподіл стипендій, списки студентів-стипендіатів та інше. 4 липня 1923 р. – 15 листопада 1924 р., 97 арк.
303. Спр. 465. Анкети студентів, яких виключено по перереєстрації студентства в березні 1923 р., 32 арк.
304. Спр. 467. Списки студентів, які закінчили інститут в 1923 р., відомості про випуск, комісії інституту та інше. 5 червня – 1 грудня 1923 р., 24 арк.

305. Спр. 471. Звіти про склад студентів, прийнятих в 1923–1924 рр., стипендіальної комісії про кількість студентів, що повинні платити за навчання, кошторис стипендій на 1924–1925 операційний рік. 15 липня – 26 вересня 1923 р., 27 арк.
306. Спр. 495. Справа про матеріальне забезпечення викладачів інституту. 12 лютого – 27 липня 1923 р., 21 арк.
307. Спр. 543. Вимогові відомості на виплату зарплати співробітникам інституту за 1922-1923 рр. 17 березня – 23 липня 1923 р., 186 арк.
308. Спр. 555. Вказівки Округного відділу професійної освіти, професійної Ради, відділу народної освіти і листування з ними, кошториси і обрахунки про витрати коштів на відкриття робітничого факультету при інституті. 4 травня – 23 серпня 1923 р., 23 арк.
309. Спр. 566. Наказ окрвиконкому про проведення загального перепису державного апарату, протоколи звітних річних зборів продукційного колективу інституту; копії відомостей, відправлених округному комітету професійної освіти про стан інституту та інше. 5 січня 1924 р. – 14 лютого 1925 р., 154 арк.
310. Спр. 570. Звіт, правила прийому, переписка за 1924 рік. 11 липня – 22 жовтня 1924 р., 44 арк.
311. Спр. 572. Звіти про роботу секретаріату виконавчого бюро пролетарського студентства, по касі взаємодопомоги, стипендіальної комісії та інше. 24 січня – 5 листопада 1924 р., 50 арк.
312. Спр. 573. Звіт про стан бібліотеки. 1 вересня 1924 р. – 31 серпня 1925 р., 15 арк.
313. Спр. 574. Накази по інституту за 1924-1927 роки. 14 липня 1924 р. – 1 жовтня 1927 р., 80 арк.
314. Спр. 575. Накази директора по інституту та витяги з протоколів засідань бюро інституту за 1924 р. 11 січня – 29 листопада 1924 р., 102 арк.

315. Спр. 580. Протоколи засідань, плани, звіти про роботу предметної комісії виробничого циклу; тези до доповідей. 16 грудня 1924 р. – 19 листопада 1925 р., 76 арк.
316. Спр. 583. Протоколи іспитів по предметах за друге півріччя 1924 р., 122 арк.
317. Спр. 591. Листування з деканом про представлення звітів та їх звіти про роботу. 3 січня 1924 р. – 17 березня 1925 р., 22 арк.
318. Спр. 606. Звіт про діяльність науково-дослідної кафедри НДК інституту, положення про семінари вищого типу при вищих учбових закладах, заяви студентів про зарахування членами семінарів. 2 березня 1924 р. – 29 травня 1925 р., 35 арк.
319. Спр. 607. Звіти викладачів за 1925 р. 23 грудня 1924 р. – 31 грудня 1925 р., 129 арк.
320. Спр. 610. Протоколи засідань академічної ради. 6 квітня – 29 грудня 1924 р., 38 арк.
321. Спр. 613. Протоколи засідань предметних комісій. 6 січня – 23 грудня 1924 р., 29 арк.
322. Спр. 615. Розклади лекцій по семестрах на 1924 р. та інше. 1 серпня – 24 грудня 1924 р., 27 арк.
323. Спр. 619. Інструкції, вказівки Наркомосу і головного професійного бюро України, відношення до них, протоколи засідань фракції КП(б)У інституту і стипендійної комісії про матеріальне забезпечення студентів, призначення стипендій та порядок оплати за навчання. Списки студентів та відомості про родинний стан студентів-стипендіатів. 23 грудня 1924 р. – 22 грудня 1925 р., 106 арк.
324. Спр. 624. Анкети студентів інституту, яких виключено по соціально-академічній перевірці студентства в жовтні місяці 1924 р., 37 арк.
325. Спр. 625. Анкети студентів інституту, які пройшли соціально-академічну перевірку студентства в жовтні 1924 р. 20 вересня 1924 р., 101 арк.

326. Спр. 655. Звіти про стан господарства інституту за 1924 р. 1 жовтня 1924 р., 78 арк.
327. Спр. 702. Звіт про роботу робітфаку з 15 серпня по 24 вересня 1924 р. 12 вересня – 24 вересня 1924 р., 5 арк.
328. Спр. 705. Розпорядження НКО про надсилку списків студентів, що закінчили інститут, директиви губерньського архівного управління про збільшення архівних матеріалів, обіжник Кам'янецького окрвиконкому про заходи по українізації радянського апарату, інвентар майна і земельні господарства інституту та ін. 19 січня – 22 грудня 1925 р., 101 арк.
329. Спр. 710. Листування з НКО в справі звітності. Річний звіт про діяльність інституту за 1925-1926 навч. рік. 5 грудня 1925 р. – 17 листопада 1926 р., 125 арк.
330. Спр. 722. Протоколи засідань та звіти про працю педагогічної предметної комісії. 25 січня – 5 липня 1925 р., 144 арк.
331. Спр. 742. Протоколи засідань та звіти про роботу предметної комісії соціально-економічного циклу. 16 січня – 21 жовтня 1925 р., 50 арк.
332. Спр. 751. Листування з Наркомосом УРСР, губерньським, окружними Кам'янецьким і Проскурівським відділами народної освіти про призначення на педагогічну роботу студентів випускників, тези дипломних робіт студентів, списки та відомості про студентів-випускників. 2 січня – 9 листопада 1925 р., 106 арк.
333. Спр. 753. Звіти канцелярії, відомості про склад та списки студентів. 1 січня – 4 травня 1925 р., 47 арк.
334. Спр. 762. Тимчасові посвідчення про скінчення ІНО і стажові книжки. 14 лютого 1925 р. – 23 січня 1926 р., 147 арк.
335. Спр. 809. Протоколи засідань факультетської ради (комісії) інституту за 1926 р. 11 січня – 12 грудня 1926 р., 51 арк.
336. Спр. 814. Протоколи засідань предметних комісій виробничого циклу. 5 січня – 14 жовтня 1926 р., 59 арк.

337. Спр. 856. Протоколи засідання науково-дослідницької кафедри інституту. 5 січня 1926 р. – 18 січня 1927 р., 59 арк.
338. Спр. 857. Протоколи засідань предметної комісії педагогічного циклу. 8 січня – 15 грудня 1926 р., 156 арк.
339. Спр. 858. Протоколи засідань предметової комісії виробничого циклу. 5 січня – 16 грудня 1926 р., 47 арк.
340. Спр. 859. Протоколи засідань соціально-економічної предметної комісії. 9 січня – 6 грудня 1926 р., 27 арк.
341. Спр. 883. Журнал відвідування лекцій студентами за 1926 р., 53 арк.
342. Спр. 931. Обіжчики, оголошення Кам'янецького окружного фінансового відділу, переписка науково-дослідної кафедри природи, сільського господарства і культури Поділля із своїми секціями, членами кафедри про обговорення виробничих планів, кошторисів на 1927–1928 рр. на засіданнях пленумів секцій, переведення видатків по асигновках, порядок виплати спец коштів; виробничий план кафедри на час з 1 березня по 1 жовтня 1927 р., наукові командировки. 31 січня – 31 жовтня 1927 р., 86 арк.
343. Спр. 939. Накази директора по інституту за 1927–1932 і 1934 рр. 17 жовтня 1927 р. – 1 січня 1934 р., 110 арк.
344. Спр. 947. Переписка про призначення безробітних на вакантні посади в інститут. 1 березня 1927 р. – 4 січня 1928 р., 50 арк.
345. Спр. 953. Історія науково-дослідницької кафедри інституту, оголошення про її засідання, доручання професора Баєра. 1927 р., 9 арк.
346. Спр. 974. Протоколи засідань предметної комісії педагогічного циклу на 1927-1928 рр. 11 листопада 1927 р. – 26 грудня 1929 р., 84 арк.
347. Спр. 977. Протоколи засідання секції і бюро науково-дослідницької кафедри, редакційної комісії та листування з нею про науково-видавничу роботу в інституті. 10 січня 1927 р. – 1 вересня 1928 р., 62 арк.
348. Спр. 978. Протокол засідання комісії науковій організації праці від 16 березня 1927 р. про завдання комісії в адміністративно-господарчій

роботі й раціоналізації часу в академічній і культурній роботі інституту.
16 березня 1927 р., 1 арк.

349. Спр. 985. Протоколи засідань предметної комісії виробничого циклу про затвердження кандидатських, курсових робіт та план навчання в інституті по проекту комісії і інше. 15 січня – 2 грудня 1927 р., 45 арк.
350. Спр. 986. Протоколи засідань предметної комісії соц.-екон. Циклу за 1927–1930 р. 3 травня 1927 р. – 6 травня 1930 р., 66 арк.
351. Інструкція про розподілення державних стипендій поміж студентами, протоколи і виписки з протоколів засідань учбово-контрольної комісії інституту, засідання профкому «Робос» про звіт культкомісії, студентів, оголошення. 23 травня – 20 грудня 1927 р., 434 арк.
352. Спр. 1005. Списки студентів інституту. 1927 р., 30 арк.
353. Спр. 1054. Річний звіт інституту за 1927–1928 н.р. 1928 р., 9 арк.
354. Спр. 1059. Протоколи засідань приймальної комісії за вересень 1928 р. 7 вересня -11 вересня 1928 р., 8 арк.
355. Спр. 1083. Протоколи засідань факультетських комісій, навчальний план на 1929–1930 н.р. 6 жовтня 1928 р. – 26 лютого 1930 р., 62 арк.
356. Спр. 1096. Листування з приватними особами, посвідчення та заяви їх про вступ до інституту. 1 березня – 27 грудня 1928 р., 193 арк.
357. Спр. 1097. Списки студентів за 1927–1928 рр., 5 арк.
358. Спр. 1142. Вказівка Наркомату освіти УСРР про перевірку соціального складу студентів, витяги з протоколів засідань Центральної комісії по студентських справах про виключення студентів з інституту по соцпоходженню. Тези доповіді на Всеукраїнському з'їзді педвузів про роль педвузів в підвищенні кваліфікації вчителів, список наукового складу науково-дослідчої кафедри та інше. 30 березня 1929 р. – 25 січня 1930 р., 71 арк.
359. Спр. 1145. Розпорядження, вказівки Управління позавійської підготовки начскладу Червоної Армії, Наркоматів освіти, Земських справ УРСР, протокол засідання мовно-літературної кафедри про оплату викладачів

- вищих учбових установ, технікумів, порядок постачання та розподіл посадкового матеріалу; звіт про роботу за 1930–1931 н.р, списки студентів та ін. 13 березня 1929 р. – 24 серпня 1932 р., 313 арк.
360. Спр. 1146. Звіт ІНО за 1926–1930 рр. 11 лютого – 30 жовтня 1929 р., 28 арк.
361. Спр. 1149. Протоколи засідання правління інституту. 5 липня 1929 р. – 27 лютого 1930 р., 32 арк.
362. Спр. 1160. Навчальний план по курсах інституту на 1929–1930 н.р. 1929–1930 рр., 11 арк.
363. Спр. 1165. Протоколи засідань предметної комісії та зборів студентів про випуск студентів, затвердження навчальних планів та по інших питаннях; курсові роботи студентів та навчальні плани за 1929–1930 н.р. 23 серпня 1929 р. – 19 березня 1930 р., 199 арк.
364. Спр. 1171. Обіжчики і вказівки Наркомосу УРСР, протоколи засідань комісії про порядок прийому до інституту; повідомлення та заяви різних осіб про вступ до інституту. 4 липня 1929 р. – 12 серпня 1930 р., 447 арк.
365. Спр. 1183. Заяви та анкети громадян про прийняття до інституту. 1-2 жовтня 1929 р., 7 арк.
366. Спр. 1236. Положення, вказівки Всеукраїнського заочного інституту народної освіти, про міжокружні філії Всеукраїнського інституту, організацію сесії для заочників на районах, забезпечення їх літературою, списки заочників та інше. 15 листопада 1929 р. – 4 лютого 1930 р., 81 арк.
367. Спр. 1252. Протоколи засідань приймальної комісії та іспити по предметах. 23 вересня – 14 жовтня 1930 р., 114 арк.
368. Спр. 1270. Відомості про успішність студентів II-го і III-го курсів агробіологічного відділу. Довідка Ліпецької Марії Савівни. 1930 – 21 червня 1932 р., 50 арк.
369. Спр. 1294. Список студентів з автобіографічними відомостями за 1930 р., 63 арк.

370. Спр. 1296. Відомості про соціальний, партійний склад та списки студентів інституту, робітфаку. Список випускників 1930 р. 24 грудня 1930 р. – 9 січня 1931 р., 111 арк.
371. Спр. 1298. Списки осіб, здавши вступні іспити в інститут. 1930 р., 10 арк.
372. Спр. 1375. Копії свідоцтв про завдання кваліфікації вчителя II-го концентру трудшкіл. 22-25 листопада 1930 р., 21 арк.
373. Спр. 1445. Списки студентів інституту та робфаку. 1931 р., 9 арк.
374. Спр. 1446. Списки студентів. 1931 р., 28 арк.
375. Спр. 1631. Звіти про роботу інституту та його кафедр про учбову роботу на курсах за 1931/32 н.р. та інше. 20 червня – 25 червня 1932 р., 108 арк.
376. Спр. 1940. Відомості про успішність студентів 1-го курсу історико-економічного відділу. 1 січня – 2 липня 1933 р., 37 арк.

Оп. 2.

377. Спр. 125. Гаморак Нестор Теодорович. 1921 р., 95 арк.
378. Спр. 126. Геринович Володимир Олександрович, 169 арк.
379. Спр. 136. Дудолькевич. 1922 р., 5 арк.
380. Спр. 179. Ізбінський Левко. 1922–1924 рр., 45 арк.
381. Спр. 200. Корневич Михайло Васильович. 1923–1930 рр., 66 арк.
382. Спр. 201. Коссак Михайло андрійович. 1925–1934 рр., 67 арк.
383. Спр. 202. Кільчевський Олександр Іванович. 1927–1930 рр., 47 арк.
384. Спр. 244. Кондрацький Франц Андрійович. 1925–1931 рр., 101 арк.
385. Спр. 246. Любинський Михайло Архипович. 1929–1932 рр., 23 арк.
386. Спр. 252. Лисенко Федір. 1921–1922 рр., 9 арк.
387. Спр. 260. Любарський Іван Антонович. 1923–1930 рр., 91 арк.
388. Спр. 316. Новодворський Борис Павлович. 1927–1929 рр., 16 арк.
389. Спр. 319. Неселовський Опанас Захарович. 1927–1929 рр., 31 арк.
390. Спр. 356. Поль Карл Адольфович. 1920–1934 рр., 68 арк.
391. Спр. 391. Ретанов Олександр Миколайович. 1928–1933 рр., 11 арк.
392. Спр. 444. Сицинський Ефим Осипович. 1918–1930 рр., 42 арк.
393. Спр. 507. Храневич Василь Полікарпович. 1929–1932 рр., 13 арк.

394. Спр. 2987. Присяжнюк Костянтин Федорович. 1924–1926 pp., 97 арк.

Оп. 3.

395. Спр. 3. Схема построения института и факультетов, управления в них, удостоверения студентов и сотрудников института, заявления их о выдаче им справок об учебе и работе, списки академического и технического персонала, проект устава трудового коллектива института. 4 ноября 1921 – ноябрь 1922 гг., 326 арк.

396. Спр. 3а. Приветствия дирекции учительской семинарии, Львовской женской гимназии в день его открытия, приветствия институту народного образования от студентов-выпускников. 1921 г., 12 арк.

397. Спр. 4. Расписание лекций по факультетам университета и института, распределения курсов на отделениях физико-математического факультета на 1920/21 учебный год, план практических занятий студентов на телний семестр 1921 года и переписка председателя комиссий по реорганизации системы обучения в университете с деканами по учебным вопросам. 1921 г., 124 арк.

398. Спр. 5. Отчет о деятельности факультета профессионального образования, социального воспитания за зимний семестр 1921 и весенний 1922 гг. Отчеты о деятельности факультетов университета, ведомости о состоянии кабинетов. 1921–1922 гг., 83 арк.

399. Спр. 9. Копии автобиографий профсоюзов и преподавателей института, выписка из заседания бюро института о назначении их на работу, список состава бюро института и др. 7 июля 1921 г. – 12 ноября 1922 г., 56 арк.

400. Спр. 11. Выдержка из книги отзывов об открытии университета и института. 1926 год, 8 арк.

401. Спр. 17. Личное дело профессора Петра Николаевича Бучинского. 1922 г., 94 арк.

402. Спр. 26. Личное дело Клепатского П.: приват-доцента. 1922 г., 17 арк.

403. Спр. 258. Дело бывших студентов, которым возвращены документы, фамилия которых начинается на букву «Б». 1922 приват-доцента 1924 гг., 308 арк.

404. Спр. 273. Прошения, заявления о вступлении в Университет и отпуске и по другим вопросам. 8 апреля 1921 г. – 28 декабря 1929 г., 110 арк.

Оп. 4.

405. Спр. 7. Указание Наркомпроса УССР о представлении сведений для составления плана эвакуации учреждений Наркомпроса, примерный перечень категорий людского контингента, подлежащего вывозу из местностей угрожаемых захватом и др. 4 января – 14 марта 1925 г., 16 арк.

406. Спр. 8. Переписка с Окружным исполнительным комитетом о представлении характеристик на сотрудников института и др. 27 сентября – 6 октября 1925 г., 6 арк.

407. Спр. 12. Приказы, циркуляры и распоряжения Народного Комиссариата просвещения. 16 апреля – 8 декабря 1926 г., 44 арк.

408. Спр. 23. Отзыв ректора института о работе военного руководителя института и др. 16 апреля – 12 декабря 1927 г., 9 арк.

409. Спр. 24. Журнал учета военно-обязанных Каменец-Подольского института народного образования. 1927 год, 36 арк.

410. Спр. 28. Приказы, циркуляры, распоряжения Народного комиссариата народного просвещения. 23 августа – 27 октября 1928 г., 14 арк.

411. Спр. 31. Списки административно-педагогического персонала и студентов-выпускников института. Акты передачи секретной части, описи дел и др. 9 июня 1928 – 28 сентября 1933 гг., 59 арк.

412. Спр. 34. Протоколы заседаний окружной комиссии по студенческим делам, подготовительной комиссии по чистке аппарата института, заявления студентов в правление института и др. 20 сентября 1928 – 28 февраля 1934 гг., 115 арк.

413. Спр. 37. Переписка с Народным Комиссариатом просвещения о штатах, списки профессорско-преподавательского состава и др. 6 марта – 10 декабря 1929 г., 20 арк.
414. Спр. 41. Чисельность трудовой интелгенции Каменецкого округа и др. 4 апреля 1929 г., 31 арк.

Ф.Р. 3333. Сіцинський Юхим Йосипович (1829–1937 рр.): історик м. Кам'янець-Подільського та Поділля

Оп. 1.

415. Спр. 25. Авторські конспекти лекцій Ю.Й. Сіцинського: історія всесвітнього мистецтва та мистецтва давньої Русі, Росії, України. 1921 р., 163 арк.
416. Спр. 26. Автобіографічні записи Ю.Й. Сіцинського. Січень 1923 р. – 28 жовтня 1934 р., 36 арк.
417. Спр. 37. Життєві жалі: авторські предметні записи Ю.Й. Сіцинського. 12 вересня 1936 г., 14 арк.
418. Спр. 38. Спогади родичів та знайомих про Ю.Й. Сіцинського зібрані С.К. Шкурко. Квітень-липень 1960 р., 63 арк.

Ф.Р. 582. Кам'янець-Подільський державний український університет (1918-1921 рр.)

Оп. 1.

419. Спр. 1. Копія рішення сонета Министров УНР об открытии в г. Каменец-Подольском университета, временные правила и переписка с Министерством народного образования о порядке в университете, об освобождении студентов от платы за учебу и документы по другим вопросам. 1918 г., 123 арк.
420. Спр. 33. Инструкция Наркомроса о приеме в высшие учебные заведения; приказы комиссара университета и представителя совета факультета социальных наук; сообщения о заседании преподавательского и научного

школьного совета университета. Списки преподавателей и студентов. 6 апреля 1920 – апрель 1921 гг., 119 арк.

421. Спр. 40. Переписка университета, находящегося в эмиграции в Тарнове с эмигрантскими учреждениями о передаче библиотеки эмигрантам, выдаче преподавателям командировок за границу и свидетельств студентам для учебы в заграничных учебных заведениях и другим вопросам. 1921 г., 103 арк.

Оп. 2.

422. Спр. 124. Списки преподавателей университета. 1919 г., 31 арк.

Ф.Р. 6193. Управління Служби безпеки України по Хмельницькій області (1919–1999 рр.)

Оп. 12.

423. Спр.-П. 1744. Дело Ретанова Александра Николаевича по ст. 54² УК УССР. Март 1933 г., 5 арк.

424. Спр.-П. 5966. Дело Храневича Василя Поликарповича и других (всего 11 человек), жителей г. Каменец-Подольского. Март 1933 г., 450 арк.

425. Спр.-П. 9398. Дело Похальчука Стефана Ульяновича и др. (всего 6 человек с. Старики Ляховецкого района). 4 августа 1937 – 12 марта 1991 гг., 185 арк.

426. Спр.-П. 15162. Дело по обв. Сицинского Е.Й. (ст. 54-10-11 УК). 25 августа 1929 – 31 декабря 1997 гг., 59 арк.

427. Спр.-П. 17451. Справа Чехівського Володимира. 1929 р., 31 арк.

428. Спр.-П. 19126. Кримінальна справа про звинувачення Коссака Михайла Андрійовича, жителя м. Кам'янця-Подільського. 14 грудня 1937 – 14 січня 1994 рр., 31 арк.

429. Спр.-П. 25160. Дело Олейника Йосифа Андреевича, Крижановского Павла Анатоновича, Новодворского Бориса Павловича, 185 арк.

430. Спр.-П. 25557. Дело Филя Єфима Павловича, 31 арк.

431. Спр.-П. 30238. Т. 1. Справа Поля Карла Адольфовича – викладача німецької мови Кам'янець-Подільського інституту соціального виховання. 25 листопада 1933 – 4 вересня 1997 рр., 28 арк.
432. Спр.-П. 30238. Т. 2. Справа Поля Карла Адольфовича – викладача німецької мови Кам'янець-Подільського інституту соціального виховання. 2 лютого 1933 – 26 лютого 1934 рр., 30 арк.

Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник

433. Фонд. К. Док р/п. № 4021: Буяння / ред. В. Кириленко. Кам'янець-Подільський: ВІНО, 1921. № 1. 90 с.

II. Опубліковані джерела

434. Архівна-слідча справа п. 8009 Малиновського Андрія Едуардовича // Державний архів Дніпропетровської області. Фонд УСБУ в Дніпропетровській області, 100 арк.
435. Высылка вместо расстрела. Депортация интеллигенции в документах ВЧК-ГПУ. 1921–1923 / Вступ.ст., сост. В. Макарова, В. Христофорова; коммент. В. Макарова. Москва, 2005. 544 с.
436. До всіх професорів, викладачів, службовців, студентів та робітників загонів «легкої кавалерії» РСІ і КСГІ // Реконструктор. Київ, 1929. 29 січня. № 1. С. 2.
437. Закони та розпорядження в справі народньої освіти: систематизований збірник / [передмов. О. Полоцького; упоряд. М. Глейзер]. Харків: Вища шк., 1931. 308 с.
438. Збірник декретів, постанов, наказів, розпоряджень по Народному комісаріату освіти. УСРР. Вип. 1. Харків: Всеукраїнське державне видавництво, 1920. 60 с.

439. Збір законів і розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1921 р. / Рада Народних Комісарів УРСР, Народний Комісаріат Юстиції УРСР. 2-е офіц. вид. Харків: Вид. Народ. Комісаріата Юстиції, 1921. 703 с.
440. Збірник постанов та розпоряджень робітничо-селянського уряду України / Рада Народних Комісарів УРСР, Народний Комісаріат юстиції УРСР. Харків: Друк. «Вукопспілки», 1922. 1147 с.
441. Історія Академії наук України. 1918–1923 : Документи і матеріали / АН України, Інститут української археографії, Центральна наукова бібліотека ім. В.І.Вернадського, Інститут архівознавства, Інститут рукопису; упоряд. В. Шмельов [та ін.] ; відп. ред. П. Сохань. Київ: Наукова думка, 1993. 571 с.
442. Кам'янець-Подільський державний український університет (1918–1921 рр.) у документах і матеріалах / Уклад. і автори статті С. Копилов, О. Завальнюк. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2016. 848 с.
443. КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций, пленумов ЦК (1898–1988) . 9-е изд., доп и испр. Москва, 1983. Т.2. 607 с.
444. КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций, Пленумов ЦК (1898–1988). 9-е изд., доп и испр. Москва, 1984. Т.3. 469 с.
445. Культурне будівництво в Українській РСР, 1917–1927 рр.: збірник документів і матеріалів / [відпов. ред. С. Кутянський]. Київ: Наукова думка, 1979. 667 с.
446. Культурне будівництво в Українській РСР: Найважливіші рішення Комуністичної партії та Радянського уряду (1917–1959 рр.): Зб. докум. в 2-х т. К.: Держполітвидав УРСР, 1959. Т. 1 (1917 – червень 1941 рр.). 884 с.
447. Народное образование в СССР. Общеобразовательная школа: сб. док. 1917–1973 гг./[сост.: А. Абакумов, Н. Кузин, Ф. Пузырев, Л. Литвинов]. Москва: Педагогика, 1974. 560 с.
448. Сборник действующего законодательства УССР по народному просвещению / [сост. М. Глейзер; под. ред. Я. Ряппо]. Харьков: юрид. из-во Наркомюста УССР, 1926. 208 с.

449. Українська інтелігенція і влада: Зведення секретного відділу ДПУ УСРР 1927–1929 рр. / упоряд.: В. Даниленко. Київ: Темпора, 2012. 756 с.

III. Опубліковані матеріали Мемуари та спогади

450. Горбенко Ю. Перший осередок (закінчення) // Радянський студент. 1968. 27 червня. № 24(567). С. 2.
451. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920 роки): науково-популярне видання. Київ: Темпора, 2007. 632 с.
452. Ми були серед перших (з спогадів випускника третього випуску факультету соціального виховання Діброви Сави Карповича) // Радянський студент. 1971. 4 лютий. №3 (564). С. 2.
453. Польовий К. «Ізми» // Червоний шлях. 1923. 14 лютого. № 4 (96). С. 2.
454. Присяжнюк К. Сторінки історії. Спогади студента двадцятих років // Радянський студент. 1968. 1 травня. № 16-17(559-560). С. 2–3.
455. Присяжнюк К. Сторінки історії. Спогади студента двадцятих років (Продовження. Поч. див. в № 16–17) // Радянський студент. 1968. 16 травня. № 18 (561). С. 1.
456. Присяжнюк К. Сторінки історії. Спогади студента двадцятих років (Продовження. Поч. див. в № 16–18) // Радянський студент. 1968. 06 червня. № 21 (564). С. 2.
457. Присяжнюк К. Сторінки історії. Спогади студента двадцятих років (Закінчення. Поч. див. в № 16–21) // Радянський студент. 1968. 13 червня. № 22 (565). С. 2.
458. Присяжнюк К. Ми студенти, двадцятих // Радянський студент. 1981. 26 лютого. № 6-7(1016–1017). С. 2.
459. Русова С. В Кам'янецькому університеті: враження з останніх часів // Українська Трибуна. Варшава, 1921. Ч. 194. С. 2–3.
460. Русова С. Мої спомини. Львів: в-во кооператива «Хортиця», 1937. 284 с.
461. Русова С. Мої спомини. Київ : Віта, 1996. 208 с.

Періодична преса

462. Б. Партосередок ІНО в боротьбі з правим ухилом // Кузня освіти. 1929. 25 жовтня. № 1–2. С. 1.
463. Б-ський А. Так ставитись до безвірницької роботи не слід // Червоний кордон. 1928. 25 вересня. Ч. 110 (486). С. 4.
464. Боберський А. Про антирелігійну роботу в ІНО // Студент Прикордоння. 1929. 1 травня. Ч. 4. С. 3.
465. Борис А. Наука про поведінку людини як проблема нашого часу // Червоний шлях: громадсько-політичний і літературно-науковий журнал. Харків: державне видавництво імені Г. Петровського, 1927. Вип. 5(50). С. 98-110.
466. Борис А. Перемінна й історична суть // Червоний шлях. 1922. 15 вересня. № 1(50). С. 1.
467. Будзей О. Кам'янець поетичний (1917–1991 рр.) // Подолянин. 2012. 31 серпня. № 36(1151). С. 3.
468. Буценко А. П'ята річниця заснування Інституту Народної Освіти // Червоний кордон. 1925. 18 листопад. № 162. С. 2.
469. В Кам'янці // Червона правда. 1921. 24 вересня. №. 21. С. 2.
470. Від Комісаріату Народної Освіти по Відділу Вищої школи // Народна освіта. 1919. Ч. 1 (липень). С. 88–90.
471. Віта Олесь. Тримаємо зв'язок із в'язнями підшефної тюрми // Комсомолец Прикордоння. 1928. 17 березня. № 5. С. 1.
472. Временное положение о Высших Учебных заведениях Украины // Бюлетень Наркомосвіти УСРР. 1921. 25 липня. № 7–8. С. 1–8.
473. Всеукраїнська конференція ІНО і педкурсів // Студент революції. 1923. № 7–8. С. 92–93.
474. Гаєвський С. До омонімів про Івана Франка // Нова громада. Київ, 1924. № 35. С. 14–23.
475. Гаєвський С. Задоволення книжкового голоду // Пролетарська правда. 1925. № 260. С. 2.

476. Геринович В. Про археологічні розвідки в с. Кадиївцях Довжоцького та в с. Велика Мушка Китайгородського районів // Червоний кордон. 1926. 2 вересня. № 66(237). С. 4.
477. Геринович В. Сліди старовинної людини на Кам'янецьчині // Червоний кордон. 1929. 09 липня. № 73(597). С. 6.
478. Геринович В. Поспіши з дослідженнями кам'яно-вугільних покладів на Кам'янецьчині // Червоний кордон. 1930. 13 лютого. № 17(687). С. 5.
479. Геринович В. З наукою – проти релігії. Біблійний потоп у науковому освітленні // Червоний кордон. 1928. 14 лютого. Ч. 20(396). С. 6.
480. Геринович В. Ганьба запродавцям польського фашизму // Червоний кордон. 1929. 28 листопада. Ч. 132(565). С. 3.
481. Геринович В. Біблійний потоп у науковому освітленні // Червоний кордон. 1928. 11 лютого. Ч. 19(395). С. 8.
482. Геринович В. Петро Миколайович Бучинський // Червоний кордон. 1927. 21 вересня. № 73(342). С. 7.
483. Геринович В. Інститут народної освіти в Кам'янці на Поділлі у 1927–1928 н.р. // Червоний кордон. 1928. 07 лютого. № 17(393). С. 6.
484. Геринович В. Інститут народної освіти в Кам'янці на Поділлі у 1927–1928 н.р. // Червоний кордон. 1928. 09 лютого. № 18(394). С. 4.
485. Геринович В. Правила прийому до Кам. ІНО на 1928–1929 академ. рік // Червоний кордон. 1928. 12 лип. Ч. 79(455). С. 4.
486. Грищенко І. Підсумки роботи гуртка прикладного мовознавства в Кам'янці-Подільському за 1926–1927 н.р. // Червоний кордон. 1928. 25 лютого. № 25(401). С. 8.
487. Готування наукових кадрів // Кузня освіти. 1929. 15 листоп. № 3. С. 3.
488. Гоца. До прийому в ВУЗи та профшколи // Червоний кордон. 1925. 9 липня. Ч. 124. С. 2.
489. Грінберг А. Класовий ворог пробирається до культурних фортець // Комсомолец Прикордоння. 1929. 8 січня. № 2(43). С. 2.

490. Декрети по справах Вищих Шкіл // Народна освіта. 1919. Липень. Ч. 1. С. 87.
491. Декрет Совета Народных Комиссаров. О Народном Комиссариате по Просвещению (Положение) // Собрание узаконений РСФСР за 1921 г. 1921. 21 февраля. № 12. С. 127–128.
492. Декрет Совета Народных Комиссаров. О высших учебных заведениях Р.С.Ф.С.Р. (Положение) // Собрание узаконений РСФСР за 1921 г. 1921 г. 09 ноября. № 65 С. 803–809.
493. Дідич В. Осередок ЛКСМУ при ІНО // Червоний кордон. 1924. 4 грудня. № 62. С. 2.
494. Дніпровський І. Червона присяга // Червона правда. 1922. 30 квітня. Ч. 92–93(192–193). С. 2.
495. До віх Губнаросів // Бюлетень Наркомосвіти. 1924. Вересень-листопад. № 3–4. С. 94–95.
496. До профспілок і комнезамів Кам'яниччини // Червоний шлях. 1922. 13 вересня. № 1(50). С. 3.
497. Друга Всеукр конф викладачів соц.-еконо дисциплін у вузах (20-23.06.ц.р.) // Шлях освіти. Харків, 1928. № 7. С. 154–165.
498. Дубинская И. Бюджет семьи рабочего и служащего в ноябре 1923 года // Статистика труда на Украине. 1924. № 3. С. 32–40.
499. З діяльності ІНО // Червоний кордон. 1924. 08 травня. № 3. С. 4.
500. Заклинський Р. Осередок вищих шкіл // Червоний кордон. 1925. 25 січня. Ч. 77. С. 4.
501. Заклинський Р. Комосередок вищих шкіл // Червоний кордон. 1924. 14 вересня. Ч. 40. С. 4
502. Залізним віником – з лав комсомолу // Студент Прикордоння. 1929. 10 квітня. Ч. 3. С. 2.
503. Життя вищих шкіл // Червоний шлях. 1923. 6 березня. № 55(104). С. 3.

504. Інструкція по овобождению плати за правоучения уч-ся ВУЗов и профшкол УСРР в 1923–24 уч.году // Студент революції. 1923. № 7–8. С. 128–129.
505. Іваниця Г. На порозі нової школи // ВУШ. 1918–1919. № 6/7. С. 92–98.
506. Кашкаров Н. Вторая всеукраинская конференция по педагогическому образованию // Шлях освіти. 1923. № 7. С. 190–214.
507. Кияниця Г. До чистки ВИШівських партосередків // Студент Прикордоння. 1929. 10 квітня. Ч. 3. С. 2.
508. Колективне Оно. Галерея чорних «ягнят» в червоній шкірі // Студент Прикордоння. 1929. 10 квітня. Ч. 3. С. 2.
509. Костецький. Навчаємося військової справи // Студент революції. 1927. № 8. С. 60.
510. Кулик І. Всеукраїнська економічна нарада // Червона правда. 1921. 2 жовтня. Ч. 27. С. 1.
511. Кулик І. 1.515.000 // Червона правда. 1921. 8 жовтня. Ч. 32. С. 1.
512. Кулик І. Слово за продробітниками // Червона правда. 1921. 14 жовтня. Ч. 37. С. 1.
513. Кулик І. Новий курс Комінтерна // Червона правда. 1922. 10 січня. Ч. 8(108). С. 1.
514. Курневич М. Рішуче засудити контрреволюціонерів // Студент прикордоння. 1929. 29 листопада. Ч. 2(9). С.1.
515. ЛК на роботі // Кузня освіти. 1930. 24 квітня. № 11. С. 1.
516. «Легка кавалерія» КІНО // Кузня освіти. 1929. 7 грудня. № 4. С. 4.
517. Літгурток ІНО // Червоний кордон. 1928. 1 травня. № 50(426). С. 5.
518. Любарський І. Академік Єфремов грає в одну дудку з петлюрівцями // Червоний кордон. 1928. 24 листопада. № 134(510). С. 2.
519. Любарський І. Радянський союз – провідний світич всіх пригноблених // Червоний кордон. 1928. 13 листопада. № 129(505). С. 1.
520. Маланін. Вичистимо чужий, зкладений елемент з лав Ленінського комсомолу // Студент Прикордоння. 1929. 10 квітня. Ч. 3. С. 2.

521. Мозолюк Д. Врaжіння з села студента ІНО // Червоний шлях. 1923. 18 квітня. № 72(121). С. 3.
522. Наймушин. Профспілчанська робота серед студентів Кам'янецьких ВУЗів // Червоний кордон. 1928. 15 червня. Ч. 55(431). С. 4.
523. Невсипущий Е. Вінницький Інститут Народної Освіти // Студент революції. Харків, 1923. № 4-5. С. 98.
524. Нерук Д. А хвости все ростуть та ростуть... // Студент Прикордоння. 1930. 1 лютого Ч. 5(12). С. 3.
525. О практиканстве студентов ВУЗ. Постановление Совета Народных Комиссаров от 27-го июля 1923 г. // Студент революции. 1923. № 7-8. С. 126-127.
526. Обушний Л. Жовтень та матеріальна забезпеченість студентства // Студент революції. 1927. № 7. С. 23-25.
527. Павловський В. До питання про реорганізацію інститутів народної освіти // Шлях освіти. 1929. № 4. С. 83-87.
528. Партосередок ІНО // Червоний кордон. 1925. 30 серпня. № 139. С. 2.
529. По С.Р.С.Р. Перевірка в інститутах і робітфаках // Червоний кордон. 1924. 4 вересня. Ч. 3. С. 4.
530. Про прийом до ІНО // Червоний кордон. 1926. 10 лип. Ч. 52(223). С. 4.
531. Про прийом до Київського ІНО // Червоний кордон. 1928. 12 липня. Ч. 79(455). С. 4
532. Професура й студентство Кам'янця протестують проти змагань самозванців на еміграції скликати український науковий з'їзд за кордоном // Червоний кордон. 1926. 22 квітня. Ч. 31(202). С. 2.
533. Постановление Народного Комиссариата Просвещения. О научных работниках университета (Положение) // Собрание узаконений и распоряжений правительства за 1920 г. 1920. 13 октября. № 82. С. 588-589.
534. Ретанов О. Пролетаризації ВИШів наша гарантія! // Студент Прикордоння. 1929. 29 листопада. Ч. 2(9). С. 1.

535. Робота серед молоді (із доповіді т. Бухаріна на XIII з'їзді Р.К.П.) // Червоний кордон. 1924. 15 червня. Ч. 14. С. 1.
536. Ряппо Я. Достижения и задачи рабочих факультетов УССР: (из доклада на Всеукраинском Съезде Рабочих Факультетов) // Путь просвещения. 1923. № 6. С. 1–20.
537. Ряппо Я. Пройденный путь // Студент революции. 1922. № 1. С. 5–8.
538. С. Виключено чужий елемент // Студент Прикордоння. 1929. 10 квітня. Ч. 3. С. 2.
539. Статут про Народний комісаріат освіти // Народна освіта. 1919. Липень. Ч. 1. С. 95–96.
540. Стипендії для незаможного студентства // Червоний кордон. 1927. 26 жовтня. Ч. 83(352). С. 2.
541. Федорчук С. Втягнути професуру до роботи осередку «Безвірник» (Кам'янець-ІНО) // Червоний кордон. 1928. 29 листопада. № 136(512). С. 6.
542. Федорук С. Не здорові тенденції вижити // Студент Прикордоння. 1930. 1 лютого. Ч. 5(12). С. 4.
543. Філіппов О. Становлення заочної педагогічної освіти на Україні (1928-1932рр.) // Радянська школа. 1962. № 11. С. 83–87.
544. Філь Ю. В Кам'янецькому науковому товаристві // Червоний кордон. 1926. 11 листопада. № 247. С. 3.
545. Чалий С. До всіх Парткомів, Ревкомів, Виконкомів, Комнезамів, Профспілок і інших установ і організацій Поділля // Вісти Кам'янець-Подільського повітового революційного комітету та Кам'янецького бюро Комуністичної партії (більшовиків) України. 1921. 15 травня. № 119. С. 2.
546. Шатунов М. Третя педконференція // Шлях освіти. Харків, 1924. № 8. С. 211–213.
547. Явтушенко П. Нове кування... // Червоний шлях. 1923. 13 квітня. № 70. С. 2
548. Явтушенко П. Життя колективу при ІНО // Червоний шлях. 1923. 26 квітня. № 76. С. 4.

IV. Монографії, підручники, посібники, нариси та статті

549. Авдієнко М. Народня освіта на Україні. Харків: ДВУ, 1927. 101 с.
550. Автушенко І. До проблеми розвитку освіти України в 1920–1930-і роки // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка Серія: історія. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2004. Вип. 71–72. С. 7–10.
551. Адамський В. Юхим Сіцінський: перша хвиля репресій // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2008. Т. 11: матеріали VII круглого столу «Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі. Присвячено 90-річчю Кам'янець-Подільського національного університету». С. 393–404.
552. Адамський В. Інститут політичного комісара в структурі Кам'янці-Подільського державного українського університету // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. Т. 13: присвячено 90-річчю Кам'янець-Подільського доби УНР. С. 41–55.
553. Адамський В. Становлення науково-дослідної роботи в Кам'янець-Подільському інституті народної освіти // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. Т. 14. С. 197–212.
554. Адамський В. Матеріали Державного архіву Хмельницької області як джерело до історії становлення вищої освіти на Поділлі // Наукові записки: зб. праць молодих вчених та аспірантів / [редкол.: П. Сохань (гол. ред.), Я. Дашкевич, Г. Боряк та ін.]; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України]. Київ: Ін-т укр. археограф. та джерелознавст. ім. М. Грушевського НАН України, 2009. Вип. 17. С. 340–341.
555. Адамський В. Кам'янець-Подільський інститут теоретичних наук: структура, завдання та організація навчально-наукового процесу // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. Кам'янець-

- Подільський: Оіюм, 2010. Т. 15: присвячено 65-річчю Великої Перемоги. С. 78–102.
556. Адамський В. Кам'янець-Подільський державний український університет у фондах державного архіву Хмельницької області // Сучасні засоби збереження докуменів та нові методологічні підходи до наукових досліджень і застосування документів Національного фонду України: наук. зб. за підсумками Всеукр. наук.-практ. конф. (Кам'янець-Подільський, 20–21 вересня 2012 р.): присвячується 75-й річниці утворення Хмельницької області та 90-річчю Державного архіву Хмельницької області / [ред. кол.: С. Копилов, В. Байдич, А. Філінюк та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2012. С. 239–245.
557. Адамський В. Факультет соціального виховання Кам'янець-Подільського інституту народної освіти: структура, завдання, організація навчального процесу // Педагогічний дискурс. 2008. Вип. 3. С. 7–11.
558. Адамський В. Становлення нової системи управління в Кам'янець-Подільському університеті в період становлення Радянської влади // Матеріали Всеукр. науково-практичн. конф. «Треті педагогічні читання пам'яті М. Драгоманова: актуальні проблеми сучасної педагогічної освіти». Хмельницький: ХГПА, 2008. С. 137–147
559. Адамський В. Доля професорсько-викладацької корпорації богословського факультету Кам'янець-Подільського державного українського університету за доби комунізму // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2010. Т. 16: матеріали круглого столу «Освіта, культура та просвітницький рух на Поділлі». 22 жовтня 2010 р. С. 186–195.
560. Адамський В. Кам'янець-Подільський університет у добу воєнного комунізму: виборювання автономії // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. Міжвід. збірн. наук. праць. Київ: Інститут історії України НАН України, 2010. Вип. 19: в 2-х ч. Ч. 1. С. 3–15.

561. Адамський В. Кам'янець-Подільський державний університет у період становлення радянської влади: зміна структурних форм // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. Вінниця, 2009. Вип. 15. С. 211–217.
562. Адамський В. Радянський проект для вищої школи: виборювання автономії // Педагогічний дискурс. 2007. Вип. 1. С. 6–14.
563. Адамський В. Українська наукова еліта як об'єкт політичних репресій на початку 1920-х років // Педагогічний дискурс. 2007. Вип. 2. С. 10–20.
564. Адамський В. Депортації української інтелігенції в контексті становлення тоталітарного режиму // Розбудова держави. 1996. № 8. С. 41–44.
565. Адамський В. Юхим Січинський: доля інтелегента у радянську добу // Поділля в житті, діяльності і творчості Юхима Січинського та Володимира Січинського: зб. матер. міжнарод. наук.-краєзн. конф., присвяч. 150-річчю від дня народження Ю. Січинського і 115-річчю від дня народження В. Січинського, Кам'янець-Подільський, 2010. С. 156–160.
566. Аксакова Н. Формування колективів студентів педагогічних вищих навчальних закладів УСРР у 1920-ті роки // Схід. 2012. № 3 (117). С. 74–77.
567. Аленич О. Про місяць. Кам'янець-Подільський, 1920. 21 с.
568. Аленич О. Сферична геометрія. Кам'янець-Подільський, 1920. 26 с.
569. Аленич О. Сферична тригонометрія. Кам'янець-Подільський, 1920. 18 с.
570. Аленич О. Комети. Кам'янець-Подільський, 1920. 18 с.
571. Аленич О. Комети. Харків, 1922. 20 с.
572. Аленич О. Визначення радіантів падучих зір // Записки Кам'янець-Подільського державного українського університету. Т. 2. Кам'янець-Подільський, 1920. С. 1–14.
573. Алещенко М. Професор Петро Миколайович Бучинський // Кам'яничина в контексті історії Поділля : наук. зб. / [редкол.: Л. Баженов, І. Винокур, Г. Грубі та ін.]. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 1998. Т. 2. С. 58–59.

574. Альбертштейн А., Ястжембський В. Система народної освіти. Харків: ДВУ, 1929. 320 с.
575. Андреюк Г. Выдвиженчество и его роль в формировании интеллигенции (1921-1932 гг.) // Из истории советской интеллигенции. Москва, 1966. С. 5–38.
576. Антоненко-Давидович Б. Нашадки прадідів / уклад. Л. С. Бойко. Київ: Києво-Могилянська акад., 1998. 696 с.
577. Антоненко-Давидович Б. СБУ: [Процес НКВС над Спілкою визволення України] // Неопалима Купина. 1994. № 1. С. 31–66.
578. Астахова В. Советская интеллигенция и ее роль в общественном прогрессе. Х.: Вища школа, 1976. 155 с.
579. Баєр М. Науково-дослідна кафедра «Природи, Сільського господарства й культури Поділля при Кам'янецькому СГІ // Записки сільськогосподарського інституту в Кам'янці на Поділля. Кам'янець-Подільський, 1927. Вип. 4. С. 146–164.
580. Баєр М. Підсумки будівництва Кам'янецького Сільсько-Господарського Інституту та перспективи його розвитку // Записки сільськогосподарського інституту в Кам'янці на Поділля. Кам'янець-Подільський, 1927. Вип. 4. С. 165–185.
581. Баженов Л. Alma mater подільського краєзнавства: Місто Кам'янець-Подільський – осередок історичної регіоналістики ХІХ – початку ХХІ століть. Кам'янець-Подільський, 2005. 416 с.
582. Баженов Л. Професор Володимир Герінович і становлення екскурсійної справи на Кам'яничині в 20-ті роки ХХ ст. // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки. 2022. Т. 35: До 60-річчя від дня народження професора Олександра Федькова. С. 63–71.
583. Баженов Л., Баженова С. Кам'янець-Подільський ІНО продовжувач Кам'янець-Подільського державного українського університету в справі розвитку краєзнавства та регіональних досліджень історії Поділля // Іван

- Огієнко і сучасна наука та освіта : науковий збірник : серія історична / [ред. кол.: С. Копилов (гол. ред.), О. Завальнюк (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: К-ПНУ імені Івана Огієнка, 2020. Вип. XVI. С. 115–131.
584. Бакіров В. Харківський національний університет ім. В. Каразіна: віхи історії // Краєзнавство. 2006. № 1–4. С. 121–125.
585. Бейлин А. Кадры специалистов СССР, их формирование и рост. Москва: ЦУНХУ Госплана, 1935. 415 с.
586. Бистра М. Образ радянського вчителя у періодичних виданнях України кінця 1930-х рр. на прикладі газети «Більшовицька правда» // Східноєвропейський історичний вісник. Дрогобич, Посвіт, 2017. Вип. 5. С. 138–145.
587. Бистров М. Керівна роль КП(б)У у галузі вищої освіти в період будівництва соціалізму (1917–1937 рр.). Харків: Вища шк., 1974. 144 с.
588. Білоцерківський В. Комуністична партія – організатор культурної революції на Україні 1926–1937. Харків: Вища шк., 1985. 175 с.
589. Бондар А. З історії розвитку народної освіти на Україні за роки Радянської влади // Український історичний журнал. 1967. № 11. С. 23–32.
590. Борис А. Педагогіка і її наукові основи. Кам'янець-Подільський: шклограф, 1927. 15 с.
591. Бондар О. В. Підготовка дошкільних працівників в УСРР у 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. // Наукові праці: наук.-метод. журн./[ред.-видавн. рада: Л. П. Клименко (гол.), О. П. Мещанінов, М. І. Михальченко та ін.]. Миколаїв: Чорномор. держ. ун-т ім. П. Могили, 2004. Т.32. Вип. 19. Історія. С. 39–43.
592. Боровик А. Чернігівський інститут народної освіти за часів керівництва С. Воробйова // Сіверянський літопис. 2014. № 6. С. 356–363.
593. Бутягин А., Салтанов Ю. Университетское образование в СССР. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1957. 296 с.
594. Вербіленко Г. Передумова заснування Волинського інституту народної освіти в Житомирі // Житомир в історії Волині і України: тези Всеукр. наук.

- краєзнавч. конф., м. Житомир, 7-10 вересня 1994 р. / [редкол.: М. Костриця (відп. ред.), В. Єршов, В. Киричанський та ін.]. Житомир: ЖО СЖУ, 1994. С. 58–60.
595. Виговський М. Ян Ряппо: реформатор системи освіти в Україні 1920-х рр. // Пам'ять століть: історич. наук. та літератур. журн. / [редкол.: А. Денисенко (гол. ред.), І. Войцехівська, І. Дробот та ін.]. Київ, 2004. № 2. С. 79–89.
596. Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи. Житомирська область / [ред. рада вид.: В. Кремень (гол.) та ін.]; [редкол. тому: П. Саух (гол.) та ін.]. Київ: Знання України, 2009. 431 с.
597. Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Черкаська область / [ред. рада вид.: В. Кремень (голова); редкол. тому: А. Кузьмінський (голова) та ін.]. Київ: Знання України, 2010. 351 с.
598. Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Хмельницька область / [ред. рада вид.: В. Кремень (гол.) та ін.; редкол. тому: О. Завальнюк (гол.) та ін.]. Київ: Знання України, 2010. 447 с.
599. Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи. Одеська область [ред. рада вид.: В. Кремень (гол.) та ін.]; [редкол. тому: О. Чебикін (гол.) та ін.]. Київ: Знання України, 2012. 319 с.
600. Вища школа Української РСР за 50 років: у 2 ч. (1917–1967 рр.) / відп. ред. В.І. Пітов. Київ: Вид-во Київ. ун-ту, 1967. Ч. 1 (1917–1945). 394 с.
601. Косман Й. Про набір до вищої школи Вища школа Української РСР за 50 років: у 2 ч. (1917–1967 рр.) / відп. ред. В.І. Пітов. Київ: Вид-во Київ. ун-ту, 1967. Ч. 1 (1917–1945). 394 с.
602. Вініковецький С., Воловик В. Деякі аспекти культурного розвитку Подільської губернії 20-х років ХХ ст. // Матеріали Х Подільської історико-краєзнавчої конференції / [редкол.: І. Винокур (відп. ред.), Л. Баженов,

- Ю. Блажевич та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-т, 2000. С. 407–415.
603. Володарський Б., Косман Й. Про набір до вищої школи. З додатком програм до вступу у вузи та робфаки. Харків: Держ. вид-во України, 1929. 64 с.
604. Волкотруб Г. До джерельної бази української біоісторіографії (особовий фонд П. В. Клименка) // Студії з архівної справи та документознавства. Київ, 2004. Т. 11. С. 254–257.
605. Гаєвський С. Теорія поезії: підручник для педперсоналу, старших груп трудової школи Соцвиху. 2-е вид., перероб. й доп. Київ: державне видавництво України, 1921. 32 с.
606. Гаєвський С. Літературна діяльність Ольги Кобилянської (Літературно-критичний огляд) // Україна: науковий двохмісячник українознавства. Київ: державне видавництво України, 1928. № 1. С. 25–34.
607. Гаєвський С. «Александрія» в давній українській літературі / Пам'ятки мови та письменства давньої України. Т. III. Давня українська повість. Київ: ВУАН, 1929. 257 с.
608. Гаморак Н. Нові дані до мікрохімії і фізіології продихового апарату у рослин // Записки сільськогосподарського інституту в Кам'янці на Поділлі. Кам'янець на Поділлі, 1924. Т. 1. С. 117–132.
609. Гаморак Н. Новий тип транспірографа // Записки сільськогосподарського інституту в Кам'янці на Поділлі. Кам'янець на Поділлі, 1926. Т. 3. С. 42–51.
610. Гаморак Н. Світ бактерій. Харків: ДВУ, 1926. 90 с.
611. Гаморак Н. Спроби над фотоперіодизмом у рицини // Записки сільськогосподарського інституту в Кам'янці на Поділлі. Кам'янець на Поділлі, 1928. Т. 5. С. 298–304.
612. Гаморак Н., Панасюк, Ф. Люфа в Кам'янецькому ботанічному сад // Вісник прикладної ботаніки. Київ, 1930. Вип. 5–6. С. 31–38.
613. Гаморак Н. Потометричні поміри в природній обстановці // Журнал біо-ботанічного циклу ВУАН. Київ, 1931. Вип. 1–2. С. 49–70.

614. Гаморак Н. Крапляний потограф // Журнал біо-ботанічного циклу ВУАН. Київ, 1932. Вип. 3–4. С. 133–139.
615. Гаморак Н. Новий тип атмометра і атмографа // Журнал біо-ботанічного циклу ВУАН. Київ, 1932. Вип. 3–4. С. 141–145
616. Геринович В. Нарис економічної географії України. Частина географічна. Том 2. Кам'янець на Поділля, 1921. 100 с.
617. Геринович В. Антропогеографія України. Берлін: [б.в.], 1921. 88 с.
618. Геринович В. Географія України. Вінниця: ДВУ Подільська філія, 1922. 131 с.
619. Геринович В. Фізична географія: для шкіл та самоосвіти. Катеринослав-Харків: держ. в-во України, 1922. 92 с.
620. Геринович В. Основи географії. Катеринослав-Харків: держ. в-во України, 1922. 70 с.
621. Геринович В. Картинки з географії Поділля. Календар на рік 1923. Кам'янець на Поділля, 1923. 25 с.
622. Геринович В. Основи географії: 2-е видання. Харків-Київ: держ. в-во України, 1924. 93 с.
623. Геринович В. Мала географія України: навч. посібник. Кам'янець-Подільський, 1924. 406 с.
624. Геринович В. Оповідання з антропології: навч. посібник. Кам'янець-Подільський, 1925. 162 с.
625. Геринович В. Кам'яниччина: часть географії. Кам'янець-Подільський [б.в.], 1926. Ч. 1: Природа. 68 с.
626. Геринович В. Кам. Кам'яниччина. Кам'янець-Подільський [б.в.], 1927. Ч. 2: Населення і його економічна діяльність. 168 с.
627. Геринович В. Порадник екскурсанта Кам'яниччини. З планом Кам'янецького замку з року 1699. Кам'янець-Подільський: друк. ім. Ленана, 1928. 102 с.
628. Геринович В. Екскурсант Кам'яниччини. Кам'янець-Подільський, 1928. 75 с.

629. Геринович В. Стоянка неолітичної людини біля с. Великої Мукші, Китайгородського району, Кам'янець-Подільської округи // Записки Кам'янець-Подільського інститут народної освіти. Кам'янець-Подільський, 1926. Т. 1. С. 14–19.
630. Геринович В. Теорія Вагнера про виникнення континентів та океанів // Записки Кам'янець-Подільського інститут народної освіти. Кам'янець-Подільський, 1926. Т. 1. С. 1–20.
631. Геринович В. Кам'янецький ботанічний садок // Записки Кам'янець-Подільського інститут народної освіти. Кам'янець-Подільський, 1926. Т. 1. С. 19–25.
632. Геринович В. Кам'яничина. Ч. II. Населення його економічна діяльність // Записки Кам'янець-Подільського інститут народної освіти. Кам'янець-Подільський, 1927. Т. 2. С. 1–168.
633. Геринович В. До історії Кам'янець-Подільського інституту народної освіти // Записки Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. Кам'янець на Поділлі, 1927. Т. 2. С. 1–24.
634. Геринович В. Природні виробничі сили Кам'яничини. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільська округова плянова комісія, 1930. 83 с.
635. Геринович В. Проект використання водяної енергії Дністра і його Подільських приток для електрофікації Подоля і Бесарабії. Київ: [б.в.], 1931. 65 с.
636. Год Б., Єрмак О. Заклади вищої педагогічної освіти в Полтаві у 1918–1933 роках // Історична пам'ять. Полтава: Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, 2010. Вип. 2. С. 104–118.
637. Горбань А., Шевчук В. Становлення та розвиток системи освіти в Україні у 1920–1930-х роках. // Гілея: науковий вісник: зб. наук. пр. / [редкол.: В. Вашкевич (гол. ред.), І. Войцехівська, Б. Гончар та ін.]. Київ: ВІР УАН, 2012. Вип. 58(3). С. 104–108.
638. Гринько Г. Очерки советской просветительной политики. Харків: Изд-во Наркомпроса УССР, 1923. 194 с.

639. Гринько Г. Чергові завдання радянського будівництва в царці освіти (переклад з російської). Київ, 1920. 27 с.
640. Гриценко М. Нариси з історії школи в Українській РСР (1917–1965); за ред. доц. С. Литвинова. Київ: Рад. школа, 1966. 260 с.
641. Гриценко М. Ленін і народна освіта в Українській РСР. Київ: Радянська школа, 1968. 164 с.
642. Гусєв В. «Застосувати як одну з репресивних мір проти професури вислання за межі федерації» // Віче. 1994. № 10. С. 119–128.
643. Данилюк Ю. Євген Дмитрович Сташевський // Зневажена Кліо : зб. статей. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2005. С. 457–466.
644. Дем'яненко Н. Загальнопедагогічна підготовка учителів в Україні (XIX – перша третина XX ст.): монографія. Київ: ІЗМН, 1998. 328 с.
645. Дем'яненко Н. Педагогічна парадигма вищої школи України: генеза й еволюція // Філософія освіти: наук. журнал / [редкол.: В.П.Андрущенко (гол. ред.), М. Михальченко, Л. Горбунова та ін.]; Інститут вищої освіти АПН України, Національний педагогічний університет ім. М. Драгоманова, Українська академія політичних наук]. Київ: Ін-т вищ. освіти АПН України, 2006. № 2 (4). С. 256–265.
646. Дивний І. Український історик Пилип Клименко (1887–1955): Документальний біографічний нарис // Наукові записки: Зб. праць молодих вчених та аспірантів. Київ, 1996. Т.1. С. 356–386.
647. Дичек Н. З історії педагогічної освіти на Україні у 20-ті роки // Український історичний журнал. Київ, 1989. № 8–10. С. 83–88.
648. Дізель С., Баумштейн В. Боротьба за вищу школу (Реконструкція вищої школи і комсомолу). Харків, 1931. 71 с.
649. Дніпропетровськ. Віхи історії. Дніпропетровськ: Грані, 2001. 256 с.
650. Документи про підготовку й проведення судового процесу над членами СВУ // З архіву ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ: наук. і документальний журнал. Київ, 1995. № 1/2. С. 373–396.

651. Дудник О., Охват П. До 20-річчя агробіостанції Черкаського державного педагогічного інституту // Наукові записки: Черкаський державний педагогічний інститут імені 300-річчя возз'єднання України з Росією [присвячується 40-річчю Великої Жовтневої соціалістичної революції]/[редкол.: О. Тканко (відп. ред.), Ю. Солодовник та ін.]. Черкаси: обл. типолітографія, 1957. Т. XI. С. 195–204.
652. Дудолькевич Б. До сучасного демографічного вигляду Поділля // Записки Сільськогосподарського інституту в Кам'янці на Поділлі. Кам'янець на Поділлі, 1926. Т. 3. С. 1–8.
653. Дудолькевич Б. Екскурс до демографічних властивостей селянського населення Кам'яниччини // Записки Сільськогосподарського інституту в Кам'янці на Поділлі. Кам'янець на Поділлі, 1927. Т. 4. С. 106–110.
654. Дудолькевич Б. Статистична характеристика сучасного птахівництва України й Поділля // Записки Сільськогосподарського інституту в Кам'янці на Поділлі. Кам'янець на Поділлі, 1928. Т. 5. С. 226–239.
655. Елькін Д. Психотехнічне обслідування студентів Одеського ІНО // Записки Одеського інституту народної освіти. Одеса, 1927. Т. 1. С. 312–322.
656. Єрмак О., Білик Г. Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка: з історії перших десятиліть діяльності // Альманах Полтавського державного педагогічного університету «Рідний край»/[редкол.: М. Степаненко (гол. ред.), М. Наєнко, Г. Білик та ін.]. Полтава: Полтав. нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка, 2009. Вип. 2 (21). С. 6–23.
657. Єфіменко Г. Національно-культурна політика ВКП(б) щодо радянської України (1932–1938). Київ: Ін-т історії України НАН України, 2001. 304 с.
658. Жезицький В. Репресії в середовищі молоді в другій половині 20-х рр. // Історія України: маловідомі імена, події, факти: збірник статей / [редкол.: П. Тронько (відп. ред.), В. Андрушко, Л. Гречина та ін.]. Київ: Ін-т іст. України НАН України, 1996. Вип. 1. С. 408–416.

659. Житомирський державний педагогічний університет імені Івана Франка: іст. нарис / [редкол.: В. Власенко, О. Дубасенюк, О. Кузьмін, І. Кучерук (гол.) та ін.]. Київ: Техніка, 2002. 88 с.
660. Житомирський державний університет імені Івана Франка: перші сторінки історії (1919–1922) / О. Швидак, А. Шевчук, Г. Міщук // Волинські історичні записки: зб. наук. пр. / [редкол.: О. Швидак (гол. ред.), С. Міщук, Л. Баженов та ін.]. Житомир: Житомир. держ. ун-т ім. І.Франка, 2009. Т. 2. С. 213–216.
661. Жмудський О. Київський університет за 125 років. Київ, 1959. 62 с.
662. Жураківський Г. Проблема будування курсу «Система Народної освіти» в Педвиші // Записки Київського інституту народної освіти. Київ, 1927. Кн. 2. С. 187–195.
663. Завальнюк К. Провісники волі : повстанський рух на Поділлі у персоналіях (20-і роки ХХ ст.). Літин: Літинська райдрукарня, 2005. 351 с.
664. Завальнюк О. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918–1921 рр.) : монографія. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2006. 632 с.
665. Завальнюк О. Утворення і діяльність державних українських університетів (1917–1921 рр.): монографія. Кам'янець-Подільський: Аксиома, 2011. 644 с.
666. Завальнюк О. Кам'янець-Подільський державний український університет: проблема виживання трудового колективу і студентів (листопад 1919 – листопад 1920 рр.) // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2015. Т. 22: Присвячено 100-річчю від дня народження академіка П.Т. Тронька. С. 103–117.
667. Завальнюк О. Участь інтелігенції в українському національно-освітньому відродженні 1917–1920 рр на Поділлі як підстава для більшовицьких репресій // Сторінки історії Української революції та

- більшовицьких репресій на Поділлі (1917–1930-ті рр.): збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О., 2018. С. 273–288.
668. Завальнюк О. Радянська влада і Кам'янець-Подільський державний український університет (1919, 1920–1921 рр.) // Освіта, наука і культура на Поділлі / [редкол.: А. Копилов (відп. ред.), І. Винокур, О. Завальнюк (заступ. відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 1998. Вип. 1. С. 9–20.
669. Завальнюк О. П.В. Клименко – професор Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919–1921 рр.) // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського: зб.наук.пр. Серія: Історія. Вінниця: ДПФ, 2003. Вип. 5. С. 81–85.
670. Завальнюк О. Науково-педагогічне сумісництво в Кам'янець-Подільських університетах та його значення (1918–1920 рр.) // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів: у 3-х томах. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2020. Вип. 19. Т. 1. С. 27–29.
671. Завальнюк О. Професорсько-викладацька корпорація і фундаментальна бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918–1920 рр.) // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2007. Т. 10: Матеріал VI круглого столу «Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі». С. 289–299.
672. Завальнюк О. Студентський контингент українських університетів у 1918–1920 рр. // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2010. Т. 16: Матеріали круглого столу «Освіта, культура і просвітницький рух на Поділлі». 22 жовтня 2010 р. С. 154–172.
673. Завальнюк О. Студенство Кам'янець-Подільського державного українського університету і національне відродження 1918–1920 років //

- Студії Кам'янець-Подільського центру дослідження історії Поділля. Кам'янець-Подільський, 2005. Т. 1. С. 344–361.
674. Завальнюк О. Російський університетський статут 1884 р. – основна нормативної бази функціонування українських держуніверситетів у 1918–1920 рр. // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичні науки. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2005. Т. 15: На пошану професора Л.В. Баженова. С. 104–113.
675. Завальнюк О. Геринович Володимир Олександрович – ректор Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. 28 с.
676. Завальнюк О., Комарніцький О. Кам'янець-Подільський державний університет (1918–2006 рр.): історичний нарис. Кам'янець-Подільський, Абетка-НОВА, 2006. 196 с.
677. Завальнюк О.М., Комарніцький О.Б. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (1918–2011 рр.): історичний нарис. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. 452 с.
678. Завальнюк О., Комарніцький О. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (1918–2012 рр.): історичний нарис. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2012. 340 с.
679. Завальнюк О., Комарніцький О. Хведорів (Федоров) Михайло Михайлович – ректор Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 24 с.
680. Завальнюк О., Комарніцький О. Бучинський Петро Миколайович – ректор Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 32 с.
681. Завальнюк О., Комарніцький О. Клепатський Павло Григорович – ректор Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 28 с.

682. Завальнюк О., Трембіцький А. До біографії, наукових зв'язків та здобутків Ю.П. Філя // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2004. Т. 4. С. 151–163.
683. Завальнюк О., Яблонська Д. Кам'янець-Подільський інститут народної освіти (1921–1930 рр.): передумови становлення, нормативна база діяльності, структурні зміни // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки. Кам'янець-Подільський, 2021. Т. 31. С. 9–21.
684. Зайцев Б., Рябченко О. Історичні дисципліни у Харківському інституті народної освіти (1921–1930 рр.) // Українська історична наука на порозі ХХІ століття. Харківський історіографічний збірник. Харків: Авеста, 1996. Вип. 2. С. 149–160.
685. Задорожна Л. Проблеми становлення педагогічної інтелігенції та її роль в соціокультурному просторі Дніпропетровщини в умовах трансформації українського суспільства в 20-х рр. ХХ ст. // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: історія: зб. наук. пр. / [редкол.: П.С.Григорчук (відп. ред.), Ю.А.Зінько, Л.В.Баженов та ін.]. Вінниця: Вінниц. держ. пед. ун-т ім.М.Коцюбинського, 2008. Вип. XIV. С. 356–361.
686. Зандер. До питання про реформи вищої школи // Вісник Народного Комісаріату Освіти УСРР. Харків, 1920 № 1. С. 34–37.
687. Зарецкий М. Вопросы образования рабочей молодежи на Всеукраинском съезде по рабочему образованию // Путь просвещения. 1925. № 7–8. С. 165–174.
688. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 1999. 226 с.
689. Звігальський Я., Іванов М. Професійна освіта на Україні. Б. м., б. в., 1927. 409 с.
690. Зотин М. ИНО и педкурсы, как центры переподготовки учительства // Путь просвещения. Харьков, 1924. № 7(16). С. 1–6.

691. Зотін М. Педагогічна освіта на Україні. Харків: Держ. вид-во Укр., 1926. 216 с.
692. Источниковедение: Теория. История. Метод. Источники российской истории: учеб. пособие / И. Данилевский, В. Кабанов, О. Медушевская, М. Румянцева. М.: Российск. гос. гуманит. ун-т, 1998. 702 с.
693. Іваниця Г.М. Зміст та принципи будування курсів методик на факультеті професійної освіти ІНО // Записки Київського інституту народної освіти. Київ, 1927. Кн. 2. С. 177–186.
694. Історія Дніпропетровського національного університету / Голова редколегії проф. М. Поляков. 3 вид., перероб. і доп. Дніпропетровськ: В-во Дніпропетр. ун-ту, 2003. 232 с.
695. Історія Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара. 1918–2018 / [гол. ред. чл.-кор. НАН України, проф. М. Поляков]. 5-е вид., переробл. і допов. Дніпро: Ліра, 2018. 416 с.
696. Історія міста Дніпропетровська / [За наук.ред. А. Болебруха]. Дніпропетровськ: Грані, 2006. 596 с.
697. Історія міста Харкова ХХ століття / О. Ярмиш, С. Посохов, А. Епштейн та ін.; Худож.-оформлювач І.В. Осипов. Харків: Фоліо; Золоті сторінки, 2004. 686 с.
698. Історія Одеського університету за 100 років (1865–1965). Київ: Вид-во Київ. ун-ту, 1968. 424 с.
699. Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення. Кам'янець-Подільський, Оіном, 2003. 408 с.
700. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Перші 100 років поступу / С. Копилов, О. Завальнюк, Н. Коваленко, В. Смолій, С. Трубчанінов, А. Філінюк, Л. Горчак. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2018. 208 с.
701. Касьянов Г. Інтелігенція Радянської України 1920-х – 30-х років: соціально-історичний аналіз; Автореф. дис. док.іст.наук. Київ, 1993. 32 с.

702. Касьянов Г. Українська інтелігенція 1920-х – 30-х років: соціальний портрет та історична доля. Київ: Глобус, Вік; Едмонтон: Канадський інститут українських Студій Альтбертського Університету, 1992. 176 с.
703. Катренко Г. Херсонському педагогічному інституту – 40 років. Нова Каховка, 1967. 34 с.
704. Катунцева Н. Роль рабочих факультетов в формировании кадров народной интеллигенции СССР. Москва: Наука, 1966. 192 с.
705. Келлер Б. Пролетарская революция и советская интеллигенция. Москва, 1937. 48 с.
706. Київський університет за 50 років радянської влади / [редкол.: І. Швець (голов. ред.), А. Чухно, П. Богач та ін.]. К.: вид-во Київ. ун-ту, 1967. 193 с.
707. Кліцаков І. Педагогічні кадри України (1917-1937 рр.). Донецьк: Юго-Восток, 1997. 309 с.
708. Коляструк О. Інтелігенція УСРР у 1920-ті роки: повсякденне життя / [відпов. ред. В.М. Даниленко]. Харків : Раритети України, 2010. 386 с.
709. Комарніцький О. Студенти-педагоги у модернізації вищої освіти радянської України у 1920–1930-х рр.: монографія. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2017. 984 с.
710. Комарніцький О. Репресії радянського режиму проти студентів Кам'янецького педагогічного ВНЗ наприкінці 20-х – у першій половині 30-х рр. XX ст. // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: іст. науки/[редкол.: В. Степанков (відп. ред.), С. Копилов, А. Філінюк та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2010. Вип. 3. С. 297–306.
711. Комарніцький О. Студентство Кам'янець-Подільського інституту народної освіти на початку 20-х рр. XX ст. // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті: зб. наук. пр./[редкол.: С. Світленко (відп. ред.), А. Болебрух, О. Бут та ін.]. Дніпропетровськ: Дніпропетровс. нац. ун-т, 2008. Вип. 6. С. 284–291.

712. Комарніцький О. Студентство Кам'янець-Подільського інституту народної освіти в період репресій (20-ті рр. ХХ ст.) // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: наук. зб. Серія: історична та філологічна / [редкол.: О. Завальнюк (гол. ред.), Є. Сохацька (відп. ред.), Л. Баженов та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2009. Вип. VI. С. 52–60.
713. Комарніцький О. Студентство Кам'янець-Подільського інституту народної освіти у середині 1920-х рр.: матеріальне становище, навчальна і політична діяльність (на матеріалах газети “Червоний кордон”) // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2010. Т. 15: Присвячено 65-річчю Великої Перемоги. С. 63–77.
714. Комарніцький О. Студентство Кам'янець-Подільського інституту народної освіти у другій половині 20-х рр. ХХ ст.: на матеріалах газети “Червоний кордон” // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2010. Т. 16: Матеріали круглого столу «Освіта, культура та просвітницький рух на Поділлі». 22 жовтня 2010 р. С. 173–185.
715. Комарніцький О. Студентство педагогічних навчальних закладів Поділля наприкінці 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. (за матеріалами місцевих молодіжних газет) // Матеріали XIII Подільської історико-краєзнавчої конференції присвяченої 80-річчю від дня народження І.С. Винокурва [О. Завальнюк (голова), В. Войтенко (співголова), Л. Баженов (відпов. редактор) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2010. С. 498–506.
716. Комарніцький О. Навчальні плани як основа підготовки учителів у педагогічних вишах УСРР у першій половині 1920-х рр. // Вектор: зб. наук.-метод. праць Кам'янець-Подільського планово-економічного технікуму-інтернату. Кам'янець-Подільський: Рута, 2016. Вип. 1. С. 45–62.
717. Комарніцький О. Студентство Кам'янець-Подільського інституту народної освіти: формування складу, навчальна діяльність, антирадянські настрої, матеріальне становище (на матеріалах партійних фондів

- Держархіву Хмельницької області) // Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків: матер. IV міжнарод. наук.-практич. конф., м. Кам'янець-Подільський [редкол.: О. Завальнюк (гол.), О. Комарніцький (відп. ред.), Л. Баженов та ін.]. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2016. С. 167–175.
718. Комарніцький О. Студентство Кам'янець-Подільського інституту народної освіти (соціального виховання, педінституту) у 20-ті рр. – першій половині 30-х рр. ХХ ст.: на матеріалах газети «Радянський студент» // Збірник наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. Вип. 2. С. 21–24.
719. Комарніцький О. Студенти Кам'янець-Подільського інституту народної освіти і відзначення загальнодержавних заходів // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: зб. за підсумками звіт. наук. конф. викладачів, докторантів і аспірантів / [редкол.: О. Завальнюк (гол.), О. Кеба, С. Абрамович та ін.]. У 5-ти т. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2010. Вип. 9. Т. 1. С. 42–43.
720. Комарніцький О. Формування студентського контингенту Кам'янець-Подільського інституту народної освіти (соціального виховання, педінституту) у 20-ті – першій половині 30-х рр. ХХ ст. // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: зб. за підсумками звіт. наук. конф. викладачів, докторантів і аспірантів / [редкол.: О. Завальнюк (гол.), О. Кеба, С. Абрамович та ін.]. У 5-ти т. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2009. Вип. 8. Т. 1. С. 38–39.
721. Комарніцький О. Матеріали фондів Держархіву Хмельницької області як джерело до вивчення партійного життя, політосвітньої та громадської діяльності студентства Кам'янець-Подільського інституту народної освіти //

- Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2011. Т. 18: Матеріали круглого столу «Освіта, культура і просвітницький рух на Поділлі». 22 жовтня 2011 р. С. 536–560.
722. Комарніцький О. Матеріальне становище студентів Кам'янець-Подільського інституту народної освіти у 1920-ті рр. // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: іст. науки/[редкол.: В. Степанков (відп. ред.), С. Копилов, А. Задорожнюк та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2009. Вип. 2. С. 100–109.
723. Комарніцький О. Матеріали фонду Р. 1586 Держархіву Хмельницької області як джерело до вивчення матеріального становища студентства Кам'янець-Подільського інституту народної освіти // Іван Огієнко і сучасна освіта та наука: наук. зб. Серія: історична та філологічна [редкол.: О. Завальнюк (гол. ред.), Є. Сохацька (відп. ред.), Л. Бондарчук та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2011. Вип. VIII. С. 62–75.
724. Комарніцький О. Участь студентів Кам'янець-Подільського вишу у роботі партійного та комсомольського осередків (20–30-ті рр. ХХ ст.) // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: іст. науки. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2018. Т. 28: До 100-річчя від заснування Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. С.447–459.
725. Комарніцький О. Партійна та політосвітня діяльність студентів Кам'янець-Подільського інституту народної освіти (1920-ті рр.) // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: Зб. ст. Київ, 2011. Вип. 16. С. 268–277.
726. Комарніцький О. Соціальні чистки студентського складу педагогічних вишів УСРР на початку 1920-х рр.: на матеріалах Правобережжя // Іван Огієнко і сучасна освіта та наука: наук. зб.: Серія: історична та філологічна [редкол.: С. Копилов (гол. ред.), Л. Марчук (відп. ред.), В. Прокопчук та ін.].

- Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2015. Вип. XI. С. 71–78.
727. Копилов А., Завальнюк О. Кам'янець-Подільський державний український університет: від ідеї заснування до ліквідації (1917–1921 рр.) // Український історичний журнал. Київ, 1999. № 4. С. 41–50.
728. Копилов А., Завальнюк О. Кам'янець-Подільський державний український університет: від ідеї заснування до ліквідації (1917–1921 рр.) // Український історичний журнал. Київ, 1999. Вип. 5. С. 26–36.
729. Копилов С. П. Клепатський: Кам'янецький період діяльності (1919–1921 рр.) // Освіта, наука та культура на Поділлі: зб. наук. праць / [редкол.: А. Копилов (відп. ред.), І. Винокур, О. Завальнюк (заступ. відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 1998. Т. 1. С. 209–214.
730. Коротєєва-Камінська В. Українознавчий аспект змісту педагогічної освіти (1917–1945 рр.). Київ: Логос, 1997. 262 с.
731. Кравчук Х. Стипендія як головний чинник соціального захисту студентства УСРР у 1920-ті рр. // Історичні і політологічні дослідження. Донецьк, 2008. № 1–2 (37–38). С. 290–296.
732. Кравчук Х. Організації Комуністичної спілки молоді України у ВНЗ УСРР у 1920-і роки // Наука. Релігія. Суспільство: наук. журн. / [редкол.: А. Шевченко (гол.), О. Беліков, Н. Белікова та ін.]. Донецьк: Наука і освіта, 2010. № 3. С. 90–95.
733. Кузьменко М. Науково-педагогічні кадри вищої школи радянської України в 1920–1930 рр. // Наука. Релігія. Суспільство. 2003. № 1. С. 147–155.
734. Кузьменко М. Система освіти в УСРР у 1920-х рр.: історико-теоретичний аспект // Український історичний журнал. Київ, 2004. № 5. С. 66–80.
735. Кузьмінець Н. Місце надзвичайних органів влади в системі радянського режиму на Поділлі в першій половині 1920-х рр. // Наукові записки

- Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. Вінниця, 2019. Вип. 29. С. 60–65.
736. Куїс М. Науково-дослідна кафедра історії, культури та мови при Ніжинському інституті народної освіти // Записки Ніжинського інститут народної освіти та Науково-дослідної кафедри історії, культури та мови. Ніжин, 1928. Кн. 8. С. 183–191.
737. Кульчицький С. Україна між двома війнами (1921–1939 рр.). Київ: видавничий дім «Альтернативи», 1999. 336 с.
738. Курасов С. Институты народного образования – первый советский эксперимент в сфере высшего образования // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота, 2014. № 5. Ч. 2. С. 116–119.
739. Курневич М. До питання про систему педагогічної практики на факсоцвиху ІНО // Записки Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. Кам'янець на Поділля, 1926. Т. 1. С. 1–17.
740. Курневич М. З приводу конференції Педвузів Поділля // Записки Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. Кам'янець на Поділля, 1926. Т. 1. С. 9–18.
741. Курневич М. Психологічні погляди Т. Рібо // Записки Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. Кам'янець на Поділля, 1927. Т. 2. С. 1–50.
742. Курносів Ю., Бондар А. У навчанні та праці: підготовка кадрів інтелігенції в Українській РСР. Київ: Наук. думка, 1964. 344 с.
743. Кожухів О. Матеріали що до спостережень над шкідниками сада з ряду *Lepidoptera* – лускокрилих м. Кам'янець на Поділля // Записки Кам'янець-Подільського інститут народної освіти. Кам'янець-Подільський, 1926. Т. 1. С. 1–21.
744. Лавриненко О.А. Практична професійна підготовка вчителя на Україні (1917–1928 рр.) // Педагогіка і психологія. Київ, 1997. № 4. С. 216–222.

745. Лаврут О. Громадська діяльність студентства УСРР в 20-х рр. ХХ ст. // Гілея: науковий вісник: зб. наук. пр. [редкол.: В. Вашкевич (гол. ред.), Б. Андрусишин, І. Войцехівська та ін.]. Київ: Нац. пед. ун-т ім. М. Драгоманова, 2009. Вип. 26. С. 71–80.
746. Лаврут О. Студентська преса в УСРР періоду 20-х рр. ХХ ст. // Гілея: науковий вісник: зб. наук. пр. / [редкол.: В. Вашкевич (гол. ред.), Б. Андрусишин, І. Войцехівська та ін.]. Київ: Нац. пед. ун-т ім. М. Драгоманова, 2009. Вип. 28. С. 45–56.
747. Лаврут О. Організація харчування студентів УСРР у 20-ті рр. ХХ ст. // Гілея: науковий вісник: зб. наук. пр. / [редкол.: В. Вашкевич (гол. ред.), Б. Андрусишин, І. Войцехівська та ін.]. Київ: ВІР УАН, 2010. Вип. 32. С. 68–75.
748. Лаврут О. Політична поведінка студентської молоді в непівській Україні // Краєзнавство. Київ: Ін-т іст. України НАН України, 2010. № 3. 2010. С. 64–71.
749. Левківський М. Історія педагогіки: навч.-метод. посіб. Вид. 4-те. Київ: Центр учбової л-ри, 2011. 190 с.
750. Левченко В. Історія Одеського інституту народної освіти (1920–1930 рр.): позитивний досвід невдалого експерименту. Одеса: ТЕС, 2010. 427 с.
751. Левченко В. Дослідження та викладання історії в Одеському інституті народної освіти // Музей. Історія. Одеса : зб. тез доп. та повід. Другої наук.-практ. конф., присвяченої 45-річчю Одеського історико-краєзнавчого музею, 16–17 трав. 2001 р. Одеса : Принт Майстер, 2001. С. 116–118.
752. Левченко В. Організаційно-дослідницька діяльність вчених Одеси в наукових установах Всеукраїнської Академії наук // Записки історичного факультету. Одеса, 2007. Вип. 18. С. 244–255.
753. Ленин В. О работе ячейки РКП(б) высших учебных заведениях // Полное собрание сочинений. Москва: Издательство политической литературы, 1985. Т. 35. С. 272–281.

754. Липинський В. Становлення і розвиток нової системи освіти в УСРР у 20-і роки: монографія. Донецьк: РВА Донецьк. держ. техн. ун-т, 2000. 247 с.
755. Липинський В. Концепція та модель освіти в УСРР у 20-ті рр. // Український історичний журнал. Київ, 1999. № 5. С. 3–14.
756. Липинський В., Аксакова Н. Професорсько-викладацька корпорація педагогічної освіти в УСРР у 1920-ті роки // Краєзнавство : науковий журнал. Київ, 2012. № 2 (79). С. 126–132.
757. Лисенко Ф. Сіль на Україні (в межах Наддніпрянщини). Кам'янець-Подільський, 1920. 26 с.
758. Лисенко Ф. Геологічні дослідження кременю на Кам'яниччині // Труды Українського науково-дослідного геологічного інституту. Житомир, 1928. Т. 2. С. 1–15.
759. Лисенко Ф. Геологічні умови уложення покладу українського силексу та його значення для керамічної промисловості // Труды Українського науково-дослідного геологічного інституту. Житомир, 1928. Т. 3. С. 1–9.
760. Лисенко Ф. Родовище гіпсу та глинистого мергелю на Роменщині // Труды Українського науково-дослідного геологічного інституту. Житомир, 1929. Т. 3. С. 1–18.
761. Лисенко Ф. Літографське каміння з Поділля // Труды Українського науково-дослідного геологічного інституту. Житомир, 1930. Т. 4. С. 1–18.
762. Литвин Н. Вислання професури 1922 р. як один із методів ідеологічної боротьби проти наукової інтелігенції України // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. Київ, 2010. № 3. С. 119–126.
763. Лікарчук І. Міністри освіти України: монографія у двох томах. Київ: Видавець Єшке О.М., 2002. Т. 1 (1917–1943 рр.). 328 с.
764. Лузан П., Васюк О. Історія педагогіки та освіти в Україні: навч. посіб. 2-е вид. доп. і перероб. Київ: ДАКККіМ, 2010. 296 с.
765. Луначарский А. Ленин и народное образование. Сборник статей и выступлений. Москва: Изд-во Академии наук РСФСР, 1960 167 с.

766. Любарський І. Сучасно-язикознавче висвітлення *coine* [ч. I-II (вступ, фонетика)] // Записки Кам'янець-Подільського інститут народної освіти. Кам'янець-Подільський, 1926. Т. 1. С. 1–42.
767. Ляпіна О. Студенти міста Києва у 1920-ті рр. // Соціальна історія: наук. зб. / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2009. Вип. V. С. 52–59.
768. Ляпіна О. Становлення інститутів народної освіти в УРСР (перша половина 1920-х рр.) // Гілея: науковий вісник: зб. наук. пр. / [редкол.: В. Вашкевич (гол. ред.), Б. Андрусин, І. Войцехівська та ін.]. Київ: Нац. пед. ун-т ім. М. Драгоманова, 2009. Вип. 18. С. 56–65.
769. Любарський І. Сучасно-язикознавче висвітлення *coine*, ч. III (морфологія) // Записки Кам'янець-Подільського інститут народної освіти. Кам'янець-Подільський, 1927. Т. 2. С. 43–119.
770. Майборода В. Вища педагогічна освіта в Україні історія, довід, уроки (1917–1985 рр.). Київ: Либідь, 1992. 196 с.
771. Майборода С. Державне управління вищою освітою в Україні: структура, функції, тенденції розвитку (1917–1959 рр.): монографія. Київ: вид-во УАДУ, 2000. 308 с.
772. Майборода В. Про становлення та розвиток вищої педагогічної освіти (1917-1928 рр.) // Український історичний журнал. Київ, 1987. № 5. С. 96–102.
773. Майборода В. Особливості розвитку системи вищої педагогічної освіти в УРСР 1917–1941 рр. // Український історичний журнал. Київ, 1990. № 11. С. 58–64.
774. Марков В. Советская система народного образования УССР. Саратов: Госиздат, 1928. 206 с.
775. Медынский Е. Народное образование в СССР. Москва: Гос.учеб.-пед. изд-во Мин-ва просвещ. РСФСР, 1952. 285 с.

776. Мейс Д. Комунізм та дилеми національного визволення: національний комунізм у радянській Україні, 1918–1933 / З англійської переклав Максим Яковлев. Київ: КОМОРА, 2018. 496 с.
777. Мельник Е., Філінюк А. Кам'янець-Подільський інститут народної освіти: розвиток, досягнення та втрати (1921–1930 рр.) // Освіта, наука та культура на Поділлі: зб. наук. праць / [редкол.: А. Копилов (відп. ред.), І. Винокур, О. Завальнюк (заступ. відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 1998. Т. 1. С. 28–40.
778. Мельниченко А. В.И. Ленин и становление народного образования на Украине (Деятельность Коммунистической партии по созданию советской системы народного образования на Украине. 1917–1920 гг.). Київ: Вища школа, 1982. 184 с.
779. Методолія наукових досліджень: навч. посіб. / С. Каламбет, С. Іванов, Ю. Півняк. Дніпропетровськ: Вид-во Маковецький, 2015. 191 с.
780. Місечко О. Роль інститутів народної освіти у професіоналізації педагогічної освіти в Україні (початок 1920-х рр.) // Історико-педагогічний альманах. Умань, 2012. Вип. 2. С. 104–108.
781. Мовчан О. Прибутки робітничих родин УСРР у 1920-ті рр. // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наукових праць. Київ, 2010. Вип. 19. Ч. 1. С. 59–80.
782. Мохорук Д. Нестор-Василь Теодорович Гаморак (до 120-річчя від дня народження) // Український ботанічний журнал. Київ, 2012. Т. 69. № 4. С. 617-621.
783. Мошак М. Великий подолянин. Біографія, спогади, документи та листування Юхима Йосиповича Сіцінського. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2014. 408 с.
784. Мошик І. Особливості та проблеми формування студентського контингенту ВНЗ Чернігівщини у 20-х роках ХХ століття // Українознавство. Київ, 2010. № 2(35). С. 63–69.

785. Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР: (1917–1967): монографія / [А. Бондар, О. Дзевєрін, Б. Кобзар та ін.]. Київ: Рад. шк., 1967. 482 с.
786. Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова: 1834–2004: Історія. Сьогодення. Перспективи / [авт.кол.: В. Андрущенко, Г. Волинка, Н. Мозгова та ін.]. Київ: Навч. книга, 2005. 255 с.
787. Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова: іст. нарис 1920–2000 рр. / [укл.: П. Дмитренко, О. Макаренко]. Київ: Четверта хвиля, 2000. 220 с.
788. Неселовський О. Подільський третинник (з матеріалів до подільської метрології) // Записки Кам'янець-Подільського інститут народної освіти. Кам'янець-Подільський, 1926. Т. 1. С. 1–8.
789. Неселовський О. Наймити та наймички на Поділлі в XVIII ст. (матеріали до історії економіки Поділля) // Записки Кам'янець-Подільського інститут народної освіти. Кам'янець-Подільський, 1927. Т. 2. С. 1–38.
790. Неселовський О. Так звана брацлавська монета // Записки Кам'янець-Подільського інститут народної освіти. Кам'янець-Подільський, 1927. Т. 2. С. 66–69.
791. Нестеренко В. Злочин проти розуму і совісті: репресії сталінізму проти української інтелігенції та Церкви на Поділлі (нариси). Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2013. 104 с.
792. Нестеренко В. Репресії проти діячів науки і освіти в Кам'янці-Подільському у 20–30-ті роки XX ст. // Кам'яничина в контексті історії Поділля : наук. зб. / [редкол.: Л. Баженов, С. Борисевич, І. Винокур та ін.]. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 1997. Т. 1. С. 33–35.
793. Нестеренко В. І.А. Любарський – визначний провідник політики «українізації» на Поділлі // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2011. Т. 17: Пам'яті академіка Петра Тимофійовича Тронька. С. 218–230.

794. Нестеренко В., Совецька Т. Михайло Васильович Курневич // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2011. Т. 17: Пам'яті академіка Петра Тимофійовича Тронька. С. 207–212.
795. Нестеренко В. Українське вчительство Поділля в 1920–1930–ті роки: суспільно-політичний портрет // Освіта, наука і культура на Поділлі. Зб. наук. Праць. Кам'янець-Подільський, 2003. Т. 3. С.155–164.
796. Нестор Гаморак: Сторінки життя вченого / Д. Доброчаєва, Л. Любінська, О. Рибалко // Український ботанічний журнал. Київ, 1993. Т. 50. № 5. С. 86–92.
797. Ніколіна І. Формування учительських кадрів загальноосвітніх шкіл України в умовах суспільно-політичного життя 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст. // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: історія: зб. наук. пр. / [редкол.: П. Григорчук (відп. ред.), Л. Баженов, В. Газін та ін.]. Вінниця: Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М.Коцюбинського, 2006. Вип. XI. С. 223–232.
798. Овсянников К. Классовая борьба в высшей школе и задачи комсомола. Львів: Молодая гвардия, 1931. 176 с.
799. Одеському університету – сто років / О. Юрженко, З. Першина, Г. Вязовський Одеса: Маяк, 1965. 100 с.
800. Одесский университет за 75 лет (1865–1940) / [отв. ред. К. Добролюбский]. Одесса, 1940. 196 с.
801. Одеський національний університет імені І.І. Мечникова. Історія та сучасність (1865–2015) / [кол.авт.; гол.ред І. Коваль; Одеський нац. ун-т ім. І.І. Мечникова]. Одеса: ОНУ, 2015. 964 с.
802. Островий В. Навчальний процес у Кам'янець-Подільському інституті народної освіти у 1923–1928 рр. // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. Т. 13: Присвячено 90-річчю Кам'янецької доби УНР. С. 159–173.

803. Островий В. Участь ректора Кам'янець-Подільського інституту народної освіти В.О. Гериновича у розв'язанні питань матеріально-технічної бази вузу (1923–1928 рр.) // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2011. Т. 18: Матеріали круглого столу «Освіта, культура і просвітницький рух на Поділлі». 22 жовтня 2011 р. С. 215–242.
804. Острянюк А. Вища школа на Чернігівщині і реформування системи освіти у 1920–1930-х рр. // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Історичні науки. Чернігів, 2015. Вип. 134. С. 118–126.
805. Очерки по истории советской школы и педагогики. 1921–1931 / Ф. Королев, Т. Корнейчик, З. Равкин. Москва: изд-во АПН РСФСР, 1961. 508 с.
806. Павленко В. Херсонський інститут народної освіти у справі «Спілки визволення України» у 20-ті – на початку 30-х років ХХ століття (до 100-річчя Херсонського державного університету) // Scriptorium nostrum: електронний історичний журнал. 2017. № 1(7). С. 122–157.
807. Павловський А. Альманахи Кам'янця-Подільського ХХ століття // Краєзнавець Хмельниччини: науково-краєзнавчий збірник / [гол. ред. Л. Баженов, відп.ред. С. Копилов]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. Вип. 10. С. 54–58.
808. Паначин Ф. Педагогическое образование в СССР. Важнейшие этапы истории и современное состояние. Москва: Педагогика, 1975. 224 с.
809. Пижик А. Формування нової системи освіти в УСРР на початку 1920-х рр. // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: історія / [редкол.: А. Слюсаренко (відп. ред.), В. Борисенко, М. Гладких та ін.]. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2003. Вип. 65–66. С. 19–22.

810. Підлісний Д. Радянська «професіоналізація» вітчизняної вищої школи (1920–1921 рр.) // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного ун-ту імені Г. С. Сковороди. Серія «Історія та географія». Харків, 2014. Вип. 51. С. 69–74.
811. Полоцький О. Стан і перспективи ВУЗів // Шлях освіти: наук.-метод. місячник. Харків, 1928. № 8–9. С.1–9.
812. Полтавський національний педагогічний університет імені В. Короленка у світлинах: до 105-річчя від заснування [Текст] / [уклад. О. Лахно, ред. М. Степаненко, С. Шевчук]. Полтава : ПНПУ імені В. Короленка, 2019. 280 с.
813. Посвістак О. Політичні репресії проти культурно-освітньої та наукової інтелігенції Поділля на початку 1920-х рр. // Історія України: маловідомі імена, події, факти. Київ, 2007. Вип. 34. С. 23–34.
814. Прилуцький В. Матеріально-побутові умови життя студентства радянської України 1920-х рр. // Український історичний журнал. Київ, 2008. № 3. С. 86–101.
815. Прилуцький В. Молодь України в умовах формування тоталітарного ладу (1920–1939 рр.). Київ: Ін-т іст. України НАН України, 2001. 249 с.
816. Прилуцький В. Побут студентів в УСРР в 1920-х рр. // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: міжвідомч. зб. наук. пр./[редкол.: В. Даниленко, В. Марочко, О. Веселова, С. Кульчицький (відп. ред.) та ін.]. Київ: Ін-т іст. України НАН України, 2006. Вип. 15. С. 85–107.
817. Пристайко В., Шаповал Ю. Справа «Спілки визволення України»: невідомі документи і факти. Науково-документальне видання / [Відп. ред. І. Ільєнко]. Київ: Інтел, 1995. 448 с.
818. Приходько А. Культурне будівництво на Україні (за 1925/1926 – 1926/1927 рр.). Харків: Пролетар, 1927. 112 с.
819. Прокопчук В. Кондрацький Франц Андрійович – ректор Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. 72 с.

820. Прокопчук В. Ф.А. Кондрацький – ректор Вінницького інституту народної освіти (1922–1924 рр.) // Матеріали XXIII Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції «Освіта на Поділлі: минуле та сьогодення» (До 100-річчя заснування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського). Вінниця, 2011. С. 56–60.
821. Прокопчук В., Філінюк А. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: історія і сьогодення // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський: Оіум, 2008. Т. 11: Матеріали круглого столу «Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі. Присвячено 90-річчю Кам'янець-Подільського національного університету». С. 37–59.
822. Пертусь В. Записки до проекту нормального плану факультету соціального виховання Київського ІНО // Записки Київського інституту народної освіти. Київ, 1927. Кн. 2. С. 201–209.
823. Пушук І. Перші кроки культурного будівництва в подільському селі (1921–1925 рр.) // Матеріали III Подільської історико-краєзнавчої конференції. Львів: в-во «Каменярь», 1970. С. 43–44.
824. Пучко О. Роль робітфаків у формуванні контингенту інженерно-технічних учбових закладів в Україні (1921–1932 рр.) // Український історичний журнал. Київ, 1988. № 6. С. 63–68.
825. Ретанов О., Бернадський В. Матеріали до кліматичної характеристики району Кам'янецької метстанції // Записки сільськогосподарського інституту в Кам'янці на Поділлі. Кам'янець на Поділлі, 1928. Вип. 5. С. 280–298.
826. Ричка В. Загублене життя (П.Г. Клепатський) // Репресоване краєзнавство (20–30-ті роки). Київ, Рідний край, 1991. С. 202–204.
827. Ростикус Р. З історії Кам'янець-Подільського педінституту до Великої Вітчизняної війни // Доповіді та повідомлення на звітній науковій сесії кафедр [Кам'янець-Подільського державного педагогічного] інституту за

- 1962 р.: тези/[редкол.: М. Березовчук, С. Білецький, М. Семиліт]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. друкарня ім. Леніна, 1963. С. 25–28.
828. Рубльов О. Сташевський Євген Дмитрович // Вчені Інституту історії України: Біобібліографічний довідник. Київ, 1998. Вип. 1. С. 308–309.
829. Рудько М. З історії радянської вищої школи на Україні (1917–1928 рр.) // Радянська школа. 1967. № 3. С. 30–34.
830. Рябченко О. Харківський інститут народної освіти імені О.О. Потебні (1921–1930 рр.). Харків: ХДАМГ, 2000. 214 с.
831. Рябченко О. Студенти радянської України 1920–1930-х років: практики повсякденності та конфлікти ідентифікації: монографія. Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. Харків: ХНАМГ, 2012. 456 с.
832. Рябченко О. Формування контингенту студентів вищих навчальних закладів радянської України (кінець 1920-х – 1930-ті рр.) // Сторінки історії: збірник наукових праць. Київ, 2012. Вип. 33. С. 124–135.
833. Рябченко О. Навчальний процес: радянські інновації та особливості впровадження у вищих навчальних закладах України у 1920–30-ті роки // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. Запоріжжя, 2014. Вип. 40. С. 116–124.
834. Рябченко О. Українізація вищої школи в Україні у 1920-х – на початку 1930-х років // Вісник Харківського державного університету. Харків, 1997. № 396. Вип. 29: Історія. С. 145–150.
835. Рябченко О. Студентство у символічному просторі міста радянської України (1920-ті рр.) // Етнічна історія народів Європи: зб. наук. пр. / [редкол.: В. Колесник (гол.), Г. Скрипник, В. Борисенко (відп. ред.) та ін.]. Київ: УНІСЕРВ, 2009. Вип. 28. С. 22–31.
836. Рябченко О. Житлові умови студентів радянської України у 1920–1930-ті роки // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету / [редкол.: Ф. Турченко (гол. ред.), Г. Васильчук, О. Ігнатуша та ін.]. Запоріжжя: Запоріз. нац. ун-т, 2013. Вип. XXXVI. С. 134–140.

837. Ряппо Я. Реформа высшей школы на Украине в годы революции (1920–1924 гг.). Харків: ДВУ, 1925. 145 с.
838. Ряппо Я. Радянське студентство: характеристика вузів України. Харків: ДВУ, 1928. 48 с.
839. Ряппо Я. Короткий нарис Української системи народної освіти. Харків: ДВУ, 1927. 40 с.
840. Ряппо Я. Новый этап реформы педагогического образования // Реформа высшей школы на Украине в годы революции (1920–1924) : сб. статей и докладов. Харьков : Госиздат Украины, 1925. С. 98–113.
841. Ряппо Я. Народна освіта на Україні за десять років революції. Харків, 1927. 126 с.
842. Ряппо Я. Система народної освіти на Україні: Соціальне виховання, професійна освіта та наука. Харків, 1936. 35 с.
843. Савчук В. Традиції університетської науки в історико-краєзнавчому русі 20-х рр. ХХ століття // Історія України: маловідомі імена, події, факти: зб. статей / [редкол.: П. Тронько (гол. ред.), О. Бажан, А. Болебрух та ін.]. Київ, Хмельницький, Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2004. Вип. 28. С. 329–341.
844. Самойленко Г., Самойленко О. Ніжинський державний педагогічний університет імені Миколи Гоголя. Ніжин, 1999. 278с.
845. Самойленко Г., Самойленко О. Ніжинська вища школа: сторінки історії. Ніжин: 2005. 420 с.
846. Семко С. Склад та матеріальна забезпеченість студентів ІНО // Записки Київського інституту народної освіти. Київ, 1927. Кн. 2. С. 195–201.
847. Синецкий А. Профессорско-преподавательские кадры высшей школы. Москва: Советская наука, 1950. 185 с.
848. Сірополко С. Народня освіта на Советській Україні. Варшава, 1934. 239 с.

849. Сірополко С. Народна освіта в Україні під час советської займанщини [Народня освіта на советській Україні. Варшава, 1934] // Сірополко С. Історія освіти в Україні. Київ: Наук. думка, 2001. С. 647–883.
850. Сіцинський Ю. Нариси з історії Поділля / Вінниц. філ. Всенар. б-ки України при Укр. акад. наук, Каб. виучування Поділля у Вінниці: [б. в.], 1927 (3 друк. Укр. Акад. Наук). Нарис 1 Загальний огляд історії Поділля; Нарис 2 Передісторія Поділля. Вінниця, 1927. 74 с.
851. Сіцинський Ю. Начерки з історії Поділля. Київ, 1920. 15 с.
852. Сіцинський Ю. Оборонні замки Західного Поділля XIV–XVII ст.: історично-археологічні нариси. Українська академія наук. Київ, 1928. 99 с.
853. Сіцинський Ю. Кам'янецька фортеця. Кам'янець-Подільський, 1929. 10 с.
854. Сіцинський Ю. Муровані церкви на Поділлі. Львів-Кам'янець-Подільський, 1925. 65 с.
855. Скрипник М. За єдину систему народної освіти. Харків, 1930. 101 с.
856. Сталін Й. Про правий ухил у ВКП(б) // Твори. Київ: Держполітвидав УРСР, 1950. Т. 12. С. 10–38.
857. Слуцький О. Радянське і культурне будівництво на Україні в перші роки боротьби за соціалістичну індустріалізацію країни (1926–1929 рр.). Київ: В-во АН УРСР, 1957. 206 с.
858. Созанський В. Феномен Лисенка // Геолог України. Київ, 2004. № 2(6). С. 69–75.
859. Стремецька В. Діяльність вузів Півдня України по впровадженню української мови в 20–30 рр. ХХ ст. // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. Київ, 1999. Вип. 7. С. 214–219.
860. Стадник О. Формування освітнього і культурного середовища на Поділлі в 1920-30-х рр. // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: історія: зб. наук. пр. / [редкол.: П. Григорчук (відп. ред.), Л. Баженов, В. Газін та ін.]. Вінниця: Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М.Коцюбинського, 2005. Вип. 9. С. 255–258.

861. Сталінізм на Україні: 20-30-ті роки / В. Даниленко, Г. Касьянов, С. Кульчицький. Київ: Либідь, 1991. 344 с.
862. Сторокатів З. Сільське господарство в інституті народної освіти // Записки Ніжинського інститут народної освіти та Науково-дослідної кафедри історії, культури та мови. Ніжин, 1930. Кн. 10. С. 211–223.
863. Струмінський М. Навчально-методична робота Миколаївського ІНО // Записки Миколаївського інституту народної освіти. Кн. 1. Миколаїв: Вид-во Миколаївського ІНО, 1927. С. 17–23.
864. Суровий А. Підготовка учительських кадрів на Поділлі в 1920-х роках // Освіта, наука і культура на Поділлі // Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2002. Т. 2. С. 57–71.
865. Суровий А. Вінницький інститут народної освіти (1920-ті рр.) // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2007. Т. 10. С. 300–306.
866. Суровий А. Професійно-технічна освіта на Поділлі (1920-ті роки) // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. / [редкол.: П. Тронько (гол.), О. Завальнюк (відп. ред.), Л. Баженов та ін.]. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2006. Т. 6. С. 280–293.
867. Тарнавська С. Матеріально-фінансове забезпечення вищих навчальних закладів УСРР в 1920-х – на початку 1930-х років // Гілея: науковий вісник: зб. наук. пр. / [редкол.: В. Вашкевич (гол. ред.), І. Войцехівська, Б. Гончар та ін.]. Київ: ВІР УАН, 2012. Вип. 57(2). С. 111–115.
868. Тарнавська С. Мережа та структура вищих навчальних закладів УСРР в 1920-1933 роки // Гілея: науковий вісник: зб. наук. пр. / [редкол.: В.М.Вашкевич (гол. ред.), І. Войцехівська, Б. Гончар та ін.]. Київ: ВІР УАН, 2012. Вип. 50 (8). С. 119–126.
869. Тимошик М. Голгофа Івана Огієнка. Українознавчі проблеми в державотворчій, науковій, редакторській та видавничій діяльності: монографія / [Перед. М. Жулинського]. Київ: Заповіт, 1997. 231 с.

870. Тимченко Ж., Мельниченко А. В.И. Ленин и становление народного образования на Украине: Деятельность Ком. партии по созданию сов. системы нар. образования на Украине, 1917–1920 гг. Київ: Вища шк., 1982. 184 с.
871. Тихомиров В. Роль партийных организаций Украины в подготовке кадров советских учителей в педагогических учебных заведениях // Наукові записки [Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту]. Серія історико-філологічна / [редкол.: О. Бойко (ред.) Є. Сокрутенко, М. Березовчук]. Хмельницький: Вінниц. обл. книж.-газет. вид-во, 1959. Т. VIII. С. 20–38.
872. Ткачова Л. Інтелігенція Радянської України в період побудови основ соціалізму. Київ: Наукова думка, 1985. 191 с.
873. Ткачова Л. Соціальне обличчя української інтелігенції 20-х – 30-х років // Проблеми історії України: факти, досягнення, пошуки. 1991. Вип. I. С. 68–74.
874. Український державний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. 1920–1995: іст. нарис / [редкол.: М. Шкіль (гол. ред.), П. Хропко, О. Лозовицький та ін.]. Київ: ТОВ «Толока», 1995. 169 с.
875. Ульяновская В. Формирование научной интеллигенции в СССР. 1917–1937 гг. Москва: Наука, 1966. 215 с.
876. Філоненко О. Організаційні та змістові аспекти становлення професійної підготовки вчителів в Україні у 20-х роках ХХ століття // Наукові записки. Серія: педагогічні науки: зб. наук. пр. Кіровоград: Кіровоград. держдержавний педагогічний університет імені В. Винниченка, 2021. Вип. 199. С. 63–68.
877. Філь Ю. Матеріали до біографії А. Свидницького // Записки історико-філологічного відділу АН УРСР. Київ, 1925. Кн. 6. С. 32–40.
878. Філь Ю. А. Свидницький та його літературні сусіди // Записки історико-філологічного відділу АН УРСР. Київ, 1928. Кн. 16. С. 189–199.

879. Філь Ю.П. До біографії А. Свидницького: За архівними матеріалам // Записки історико-філологічного відділу АН УРСР. Київ, 1928. Кн. 18. С. 241–253.
880. Філь Ю. До історії Кам'янець-Подільського Наукового при УАН товариства // Записки Кам'янець-Подільського наукового при УАН товариства. Кам'янець на Поділлі, 1928. Т. 1. С. 91–100.
881. Філь Ю. Ф.В. Рутковський (до характеристики літературно-драматичної творчості // Записки Кам'янець-Подільського наукового при УАН товариства. Кам'янець на Поділлі, 1928. Т. 1. С. 18–23.
882. Філь Ю. Народні пісні, що виникли під час нашестя чудес на Поділлі // Записки Кам'янець-Подільського наукового при УАН товариства. Кам'янець на Поділлі, 1928. Т. 1. С. 1–8.
883. Філь Ю. До питання про перебування М. Коцюбинського під наглядом поліції // Записки Кам'янець-Подільської науково-дослідної кафедри. Кам'янець на Поділлі, 1929. Т. 1. С. 149–153.
884. Філь Ю. До біографії і творчості М. Коцюбинського // Україна. Київ, 1926. Кн. 1. С. 1–8.
885. Філь Ю. З архіву З.Ф. Недоборського // Записки Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. Кам'янець на Поділлі, 1927. Т. 2. С. 1–7.
886. Філь Ю. Рідна мова на робітфаці // Записки Сільськогосподарського інституту в Кам'янці на Поділлі. Кам'янець на Поділлі, 1924. Кн. 1. С. 177–180.
887. Фрайфельд Г. До питання про задачі економічного кабінету // Записки Одеського інституту народної освіти. Одеса, 1927. Т. 1. С. 353–359.
888. Харківський національний університет імені ім. В. Каразіна за 200 років / В. Бакіров, В. Духопельников, Б. Зайцев та ін. Харків: Фоліо, 2004. 750 с.
889. Харьковский государственный университет им. А.М. Горького за 150 лет. Харьков: издательство Харьковского университета, 1955. 386 с.
890. Хведорів М. Вступ до аналізу. – Вип.1: теорія визначників: лекції, читані студентам фізмат фак. Кам'янець-Подільського державного українського

- університету в 1919/20 академ. році. Кам'янець на Поділлі: Видав. відділ Ради студ. представників, 1920. 107 с.
891. Хведорів М. Аналіз безмежно маліючих. Кам'янець-Подільський: видав. відділ Кам'янець-Подільського державного українського університету, 1920. 64 с.
892. Хоруженко Х., Липинський В. Комітети покращення побуту учнів і студентів у вищих навчальних закладах УСРР у 1920-ті роки // Краєзнавство. Київ, 2015. № 3-4. С. 174–179.
893. Храневич В. Птахи Поділля. Огляд систематичний / Вінницька Філія Всенародньої бібліотеки України при Всеукр. Акад. Наук, Кабінет виучування Поділля. Вінниця : Віндерждрук ім. Леніна, 1925. Вип. 5. 65 с.
894. Храневич В. Ссавці Поділля. Огляд систематичний / Вінницька Філія Всенародньої бібліотеки України при Всеукр. Акад. Наук, Кабінет виучування Поділля. Вінниця : Віндерждрук ім. Леніна, 1925. Вип. 4. 48 с.
895. Храневич В. Минуле фавни Поділля. Шкіц з доби XII-XIX століть / Вінницька Філія Всенародньої бібліотеки України при Всеукр. Акад. Наук, Кабінет виучування Поділля. Вінниця : Віндерждрук ім. Леніна, 1926. Вип. 6. 20 с.
896. Храневич В. Курс загальної зоології: підручник. Харків: Держвидав України, 1930. 585 с.
897. Храневич В. Курс систематики тварин для вишів: посібник. Київ: Держвидав України, 1932. 212 с.
898. Храневич В. Способи лову та консервування плазунів та земноводних. Кам'янець-Подільський: шклограф, 1927. 7 с.
899. Храневич В. Виготовлення шкурок земноводних. Кам'янець-Подільський: шклограф, 1927. 17 с.
900. Храневич В. «Microlepidoptera» Поділля (переважно Кам'янець-Подільської округи) // Записки Сільськогосподарського інституту в Кам'янці на Поділлі. Кам'янець на Поділлі, 1927. Т. 4. С. 47–67.

901. Храневич В. Матеріали до характеристики шкідливої етномофавни польових культур Кам'яниччини // Записки Сільськогосподарського інституту в Кам'янці на Поділлі. Кам'янець на Поділля, 1928. Т. 5. С. 255–280.
902. Храневич В. Матеріали до орнітофауни західних округ України // Записки Кам'янець-Подільської науково-дослідної кафедри історії. Полтава, 1929. Т. 1. С. 5–45.
903. Храневич В. Матеріали до характеристики шкідливої етномофавни польових культур Кам'яниччини // Записки Сільськогосподарського інституту в Кам'янці на Поділлі. Кам'янець на Поділля, 1928. Т. 5. С. 255–280.
904. Чавдаров С. Тридцять років радянської школи УРСР // Наукові записки: Український Науково-Дослідний Інститут педагогіки. Київ: Радянська школа, 1949. Т. 3. С. 44–66.
905. Чанбарисов Ш. Формирование советской университетской системы (1917-1938 гг.). Уфа: Башкир. книж. изд-во, 1973. 472 с.
906. Ченцов В. Політичні репресії в Радянській Україні в 20-ті роки. Київ, 1999. 482 с.
907. Шевченко Л. Доля керівників Київського університету в 30-ті рр. ХХ ст. // Історія України: маловідомі імена, події, факти: зб. статей / [редкол.: П. Тронько (гол. ред.), О. Бажан, А. Болебрух та ін.]. Київ: Ін-т іст. України НАН України, 2002. Вип. 20. С. 511–527.
908. Шевчук Г. Культурне будівництво на Україні у 1921–1925 рр. Київ: Академія наук Української РСР, 1963. 432 с.
909. Шейко В., Тишевська Л. Історія української культури: навч. посібник. Київ: Кондор, 2006. 264 с.
910. Шейко В., Білоцерківський В. Історія української культури: навч. посіб. 2-ге видання. Київ: Знання, 2010. 271 с.
911. Шлихтер А. Октябрь и наука. Харьков, 1933. 106 с.

912. Штамм С. Управление народным образованием в СССР (1917–1936 гг.). Москва: Наука, 1985. 284 с.
913. Яблонська Д. Ректори Кам'янець-Подільського інституту народної освіти (1921–1930 рр.) // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2016. Т. 23: Присвячено 150-річчю від дня народження М.С. Грушевського. С. 373–380.
914. Яблонська Д. Розвиток вищої освіти на Поділлі у 20-х роках ХХ століття // Науковий журнал «Молодий вчений». № 12.1 (40). грудень 2016. С. 286–289.
915. Яблонська Д. Науково-дослідна кафедра Поділля: заснування, структура та наукова діяльність (1922–1933 рр.) // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2017. Т. 24: присвячено 100-річчю подій Української революції 1917-1921 років. С. 88–97.
916. Яблонська Д. Професорсько-викладацький склад Кам'янець-Подільського інституту народної освіти у документах Державного архіву Хмельницької області (1921–1922 рр.) // Матеріали XV Подільської наукової історико-краєзнавчої конференції (17 листопада 2017 р.). Кам'янець-Подільський, 2017. С. 102–105.
917. Яблонська Д. Факультет профосвіти Кам'янець-Подільського ІНО: основна діяльність та реорганізація // Теорія та практика сучасної науки [текст]: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 10 січня 2018 року у м. Одеса: зб. наук. праць «ΛΟΓΟΣ» / відп. за випуск Голденблат М.А. [ГО «Європейська наукова платформа»]. Обухів: Друкарня «Друкарник» (ФОП Гуляєва В. М.). 2018 Т. 3. С. 14–17.
918. Яблонська Д. Факультет соціального виховання Кам'янець-Подільського ІНО: утворення та основна діяльність // Актуальні питання сьогодення [текст]: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 20 березня 2018 року у м. Вінниця: зб. наук. праць «ΛΟΓΟΣ» / відп. за випуск

- М. Голденблат // [ГО «Європейська наукова платформа»]. Обухів: Друкарня «Друкарник» (ФОП Гуляєва В.М.), 2018. Т.3. С. 98–102.
919. Яблонська Д. Реорганізація Кам'янець-Подільського державного українського університету у педвиш радянського зразка в працях істориків // *Naukowy i innowacyjny potencjał prezentacji: kolekcja prac naukowych «ΛΟΓΟΣ» z materiałami Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji, Opole, 18 listopada 2018 r. Równe : «Volynsky Oberegi» Publishing House, 2018. Tom 5. S. 80–86.*
920. Яблонська Д. Історичні та філологічні дисципліни в системі підготовки кадрів у Кам'янець-Подільському ІНО (1921–1930 рр.) // *Гуманітарна освіта у вищій школі: історичний досвід, проблеми та перспективи. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції / [редкол. С. Копилов (гол.), О. Завальнюк (заст. голови) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2018. С. 139–144.*
921. Яблонська Д. Факультет профосвіти Кам'янець-Подільського ІНО (1921–1923 рр.) // *Іван Огієнко та сучасна наука і освіта: науковий збірник: Серія історична [редкол. С. Копилов (гол.), О. Завальнюк (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2018. Вип. 14. С. 316–320.*
922. Яблонська Д. Виховання комуністичної свідомості студентів педвишів УСРР у 1920-х рр.: діяльність гуртків (на прикладі Кам'янець-Подільського ІНО) // *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. Вип. 28. Збірник наукових праць / За заг. ред. проф. О. Мельничука. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2019. С. 64–70.*
923. Яблонська Д. Доля студентів та викладачів Кам'янець-Подільського педагогічного вишу – вихідці із Чемеровецьчини (1921 – початок 1930-х рр.) // *Матеріали I Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції «Слідами історії Чемеровецького краю», присвячена 115 річниці з дня*

- народження Геренчука Каленика. Кам'янець-Подільський, 2020. С. 151–166.
924. Яблонська Д. Матеріали фонду П. 4 Державного архіву Хмельницької області як джерело вивчення партійного та політосвітнього життя колективу і студентів Кам'янець-Подільського ІНО (1921–1930) // Вісник Державного архіву Хмельницької області «Подільська старовина». Хмельницький, 2019. Вип. 1/(4). С. 254–259.
925. Яблонська Д. Німець Карл Поль – лектор-германіст Кам'янець-Подільського ІНО, перекладач і громадський діяч // Збірник матеріалів V Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених «Сучасні тенденції у розвитку науки та освіти» (4 квітня 2019 р). Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2019. С. 74–83.
926. Яблонська Д. Науково-педагогічна, музейна і громадська діяльність зоолога В.П. Храневича у Кам'янці-Подільському (1919–1933 рр.) // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки. Кам'янець-Подільський, 2019. Т. 29: До 70-річчя від дня народження академіка Валерія Смоля.. С. 259–268.
927. Яблонська Д. М.О. Хитьков (Хитько, Хітько): діяльність освітянина, природознавця, музейника і наставника майбутніх педагогів // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія. Історичні науки. Кам'янець-Подільський, 2019. Т. 12. С. 244–254.
928. Яблонська Д. Михайло Васильович Курневич: науково-педагогічна і громадська діяльність в Кам'янець-Подільському ІНО // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії, Рівне: РДГУ, 2019. Вип. 31. С. 30–39.
929. Яблонська Д. Міжнародні наукові контакти Кам'янець-Подільського ІНО у 1920-х рр.: європейський вектор // XII Буковинська міжнародна історико-краєзнавча конференція присвячена 185-й річниці від дня народження Юрія Федьковича та 160-й річниці від дня народження Степана

- Смаль-Стоцького. Тези доповідей. Чернівці, 1-2 листопада 2019 р. / Наук. ред. О. Доброжанський. Чернівці: Технодрук, 2019. С. 154–156.
930. Яблонська Д. Юхим Сіцинський – історик, археолог, краєзнавець та викладач Кам'янець-Подільського ІНО // *Spheres of culture*. Lublin, 2019. Volume XIX. P. 131–139.
931. Яблонська Д.Р. Життя колективу Кам'янець-Подільського ІНО за матеріалами газети «Червоний кордон» // Збірник наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2019. Випуск 10. С. 37–40.
932. Яблонська Д. Науково-педагогічна діяльність ботаніка Н.Т. Гаморака у Кам'янці-Подільському та Києві // Іван Огієнко та сучасна наука і освіта: науковий збірник: Серія історична [редкол. С. Копилов (гол.), О. Завальнюк (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2020. Вип. XVI. С. 131–142.
933. Яблонська Д. Підготовка педагогічних кадрів Кам'янець-Подільським інститутом народної освіти у 1920-х роках // Матеріали наукової історико-краєзнавчої конференції «Поділля в добу непу (1921–1928 рр.)». Хмельницький, 2020. С. 142–147.
934. Ясницький Г. Розвиток народної освіти на Україні (1921–1932 рр.). Київ: вид-во Київ. ун-ту, 1965. 256 с.
935. Ящук І. Особливості формування системи вищої педагогічної освіти в Україні (20–30-ті рр. ХХ століття) // Педагогічний дискурс: зб. наук. пр. / [редкол.: І. Шоробура (гол. ред.), В. Берека, О. Галус та ін.]. Хмельницький: Хмельн. гум.-пед. академія, 2009. Вип. 6. С. 203–211.
936. Ящук І. Напрями підготовки та вимоги до вчителя у 20-ті роки ХХ століття // Педагогічний дискурс: зб. наук. пр. / [редкол.: І. Шоробура (гол. ред.), В. Берека, О. Галус та ін.]. Хмельницький: Хмельн. гум.-пед. академія, 2008. Вип. 4. С. 187–192.

937. Юркова О. Діяльність Науково-дослідної кафедри історії України М.С. Грушевського (1924–1930 рр.): Монографія. Київ, 1999. 433 с.
938. Юркова О. Архівно-слідчі справи репресованих науковців – вагоме джерело для дослідження академічного життя 1920–1930-х рр. // Архівно-слідчі справи репресованих: науково-методичні аспекти використання. Київ, 1998. С. 90–96.
939. Jablonska D. Der werdegang und die strukturierung der sowjetischen pädagogischen hochschulbildung in 20-er jahren // Aktuelle Themen im Kontext der Entwicklung der modernen Wissenschaften: der Sammlung wissenschaftlicher Arbeiten «ΛΟΓΟΣ» zu den Materialien der internationalen wissenschaftlich-praktischen Konferenz, Dresden, 23 Januar, 2019. Dresden : NGO «Europäische Wissenschaftsplattform», 2019. B. 3. S. 67–72.
940. Yablonska D. Departments of professional education and social training of Kamyanets-Podilskyi institute of public education (1921–1930) // Східноєвропейський історичний вісник / [головний редактор В. Ільницький]. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2018. Вип. 7. С. 111–119.
941. Yablonska D. Kamyanets-Podilskyi institute of public education (1921–1930): development, activity and reorganization // Східноєвропейський історичний вісник / [головний редактор В. Ільницький]. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2018. Вип. 9. С. 45–55.
942. Yablonska D. Attitude des étudiants envers la politique soviétique (sur l'exemple de l'institut d'éducation publique Kamyanets-Podilsky) // La science et la technologie à l'ère de la société de l'information: coll. de papiers scientifiques «ΛΟΓΟΣ» з avec des matériaux de la conf. scientifique et pratique internationale, Bordeaux, 3 mars, 2019. Bordeaux : OP «Plateforme scientifique européenne», 2019. V.4. S. 6–9.

V. Автореферати і дисертації

943. Агеев А. Борьба Коммунистической партии за подготовку кадров в период реконструкции народного хозяйства СССР (1928–1937 гг.): Дис... канд. ист. наук. Київ, 1955. 252 с.

944. Аксакова Н. Українська радянська система педагогічної освіти в 1920-і роки: проблеми формування та розвитку: дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Донецький національний технічний університет. Донецьк, 2014. 275 с.
945. Быстров Н. Борьба Коммунистической партии за дальнейшее развитие и укрепление советской высшей школы на Украине (1928–1939): Дис... канд. ист. наук. Київ, 1954. 282 с.
946. Діденко К. Створення та діяльність Всеукраїнського комітету сприяння вченим (ВУКСВ) в УСРР (1921–1938 рр.): дис... канд. іст. наук: 07.00.01; Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2021. 328 с.
947. Золотоверхий І. Боротьба КП(б)У за культурну революцію на Україні в роки переходу на мирну роботу по відбудові народного господарства (1921–1925 рр.): Дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / ІПК Київського держуніверситету ім. Т. Шевченка. Київ, 1950. 200 с.
948. Калініченко Т. Тенденції розвитку вищої освіти в Україні (1901-1933 рр.): дис.. канд. пед. наук: 13.00.01; Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. Харків, 2019. 272 с.
949. Коляструк О. Повсякденне життя інтелігенції УСРР у 1920-ті рр.: сучасний теоретико-методологічний та історіографічно-джерелознавчий дискурс: дис... док. іст. наук: 07.00.06; НАН України Інститут історії України. Київ, 2010. 510 с.
950. Комарніцький О. Студентство педагогічних навчальних закладів радянської України в умовах формування тоталітарної системи (20–30-ті рр. ХХ ст.): дис... док. іст. наук: 07.00.01; Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2017. 717 с.
951. Кузьменко М. Науково-педагогічна інтелігенція УСРР 20–30-х рр. ХХ ст.: еволюція соціально-історичного типу: дис.. док. іст. наук: 07.00.01; Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ, 2005. 448 с.

952. Лавріненко О. Практична професійно-педагогічна підготовка вчителя у вищих закладах освіти (1917–1928 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 загальна педагогіка та історія педагогіки; Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. Київ, 1998. 21 с.
953. Лаврут О. Студентство Радянської України в 20-ті рр. ХХ ст.: дис... канд. іст. наук: 07.00.01; Донецький національний університет. Донецьк, 2004. 221 с.
954. Левченко В. Історія Одеського інституту народної освіти (1920–1930 рр.): дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Одеський національний університет імені І.І. Мечникова. Одеса, 2009. 355 с.
955. Литвин Н. Політичні репресії проти наукової інтелігенції в радянській Україні в 1920–1930-х роках (ідеологічні аспекти проблеми): дис... канд. іст. наук: 07.00.01; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2006. 216 с.
956. Литвин Н. Політичні репресії проти наукової інтелігенції в радянській Україні в 1920–1930-х роках (ідеологічні аспекти проблеми) : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. іст. наук : 07.00.01 – історія України; Нац. пед. ун-т ім. М. Драгоманова. Київ, 2006. 19 с.
957. Ляпіна О. Історична наука в Київському інституті народної освіти в 1920-1933 роках: напрями і тенденції розвитку: дис... канд. іст. наук: 07.00.06; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2001. 200 с.
958. Матвійчук Н. Підготовка вчительських кадрів в Україні (20–30-ті роки ХХ століття): автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04. АПН України, Інститут педагогіки і психології професійної освіти. Київ, 1997. 19 с.
959. Островий В. Професор В.О. Герінович у науково-педагогічному та громадському житті України (перша половина ХХ ст.): дис... канд. іст. наук: спец. 07.00.01; Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2013. 307 с.

960. Осмолівська О. Державна політика щодо професорсько-викладацьких кадрів радянської України (1920–1930-ті рр.): дис... канд. іст. наук: 07.00.01; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2004. 200 с.
961. Парфіненко А. Проблема «ліквідації» університетів України в радянській журнальній публіцистиці 1920-х – початку 1930-х років: дис... канд. іст. наук: 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни; Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна. Харків, 2007. 212 с.
962. Покалюк В. Вища сільськогосподарська освіта України в умовах становлення та розвитку радянського суспільства (20-ті рр. ХХ ст.): дис... канд. іст. наук: 07.00.06; Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2018. 313 с.
963. Потапова Л. Розвиток національної школи в Україні (1917–1933 рр.): дис... канд. пед. наук: 13.00.01. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 1998. 153 с.
964. Рудько Н. Строительство советской высшей школы в Украинской ССР в 1918–1925 годах: Автореф. дис... канд. ист. наук. Київ, 1953. 22 с.
965. Рябченко О. Харьковский институт народного образования им. А.А. Потебни (1921–1930 гг.): канд. ист. наук: 07.00.06; Харьковский государственный университет. Харьков, 1997. 200 с.
966. Рябченко О. Харківський інститут народної освіти ім. О.О.Потебні (1921–1930 рр.) [Текст]: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.06 Дніпропетровський держ. ун-т. Дніпропетровськ, 1997. 21 с.
967. Рябченко О. Повсякденне життя студентів радянської України (1921–1936 рр.): дис... док. іст. наук: 07.00.01; Інститут історії України НАН України. Київ, 2012. 477 с.
968. Самандас Н. Становлення і розвиток системи державних органів управління освітою в Україні (1917–1941 рр.): Автореф. дис... канд. наук з

державного управління: 25.00.05; Укр. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ, 2001. 20 с.

969. Стражик Є. Кадрове забезпечення середньої та вищої школи УСРР: історичний досвід 1920–1930-х років: дис... канд. іст. наук: 07.00.01; Черкаський державний технологічний університет. Черкаси, 2007. 200 с.
970. Тарнавська С. Реорганізація та розвиток вищої освіти в УСРР (1920-ті – 1930-х років): дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2012. 254 с.
971. Шакало М. Комсомол України в боротьбі проти інтервентів та внутрішньої контрреволюції в 1918–1920 рр.: Дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / ІПК Київського держуніверситету ім. Т. Шевченка. Київ, 1951. 242 с.
972. Шепель Л. Роль робітничих факультетів в підготовці спеціалістів (20-ті рр.); автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. Ін-т історії України НАН України, Київ. держ. пед. ун-т ім. М. Драгоманова. Київ, 1996. 26 с.

VI. Довідники, енциклопедична література та електронні ресурси

973. Баженов Л. Бучинський Петро Миколайович // Енциклопедія Сучасної України. Т. 3. Київ, 2004. С. 676.
974. Болтівець С., Дем'яненко Н. Інститут (ІНО) // Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [онлайн] / гол. редкол.: І. Дзюба, А. Жуковський, М. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. URL: <https://cutt.ly/cKaIjnS>
975. Бондарук Л. Розстріляний за українську нафту Федір Лисенко // Європейська Україна. 2017. 10 червня. [Електронний варіант]. – Режим доступу: <https://cutt.ly/vKaUv9e>.
976. Горобець В. Нова соціальна історія // Енциклопедія історії України : у 10 т. / [редкол.: В. Смолій (гол.) та ін.; Інститут історії України НАН України]. Київ: Наукова думка, 2010. Т. 7: Мл–О. С. 439.

977. Даниленко В. Геринович Володимир Олександрович // Українські історики. Біобібліографічний довідник. Випуск 3. Серія «Українські історики». Київ: Інститут історії України НАН України, 2010. С. 56–57.
978. Економічна історія України : Історико-економічне дослідження: в 2 т. / [ред. рада: В. Литвин (голова), Г. Боряк, В. Геєць та ін.; відп. ред. В. Смолій; авт. кол.: Т. Балабушевич, В. Баран, В. Баран та ін.]. НАН України. Інститут історії України. Київ: Ніка-Центр, 2011. Т. 2. 608 с.
979. З історії Миколаївського національного університету ім. В. Сухомлинського (до 100-річчя з часу заснування) [Інтернет ресурс]. Режим доступу: <https://cutt.ly/UKaOyYA>
980. Зотин М. Педагогическое образование на Украине // Педагогическая энциклопедия: в 3 т. Москва: Работн. просвещения, 1929. Т. 3. С. 146-151.
981. Історія Храму Різдва Христового // Парафія Різдва Христового православної церкви України [Електронний варіант]. – Режим доступу: <http://www.golos.com.ua/article/97441>
982. Історія міст і сіл Української РСР. Хмельницька область. Київ: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1971. 707 с.
983. Історія Української РСР: У 8 т., 10 кн. / [Ін-т історії НАН УРСР.; Голов. редкол.: Ю. Кондуфор (голов. ред.) та ін.; Редкол. тому: П. Гудзенко (відп. ред.) та ін.]. Київ: Наук. думка, 1977. Т. 6: Українська РСР у період побудови і зміцнення соціалістичного суспільства (1921–1941). 544 с.
984. Історія української бібліотечної справи в іменах (кінець XIX ст. – 1941 р.) : матеріали до біобібліографічного словника / [авт.-уклад. Л. Гарбар ; ред. кол.: Г. Боряк, Л. Дубровіна (голова), В. Попик та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського, Ін-т рукопису]. Київ, 2017. 616 с.
985. Кокін С. Державне політичне управління УСРР // Енциклопедія історії України : у 10 т. / [редкол.: В. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України]. Київ: Наукова думка, 2004. Т. 2: Г–Д. С. 350.
986. Колесник В., Патриняк І. Київський національний університет імені Тараса Шевченка // Енциклопедія історії України: у 8 т. / [редкол.: В. Смолій

- (гол.), В. Верстюк, С. Віднянський та ін.]. Київ: Наук. думка, 2007. Т.4. Ка–Ком. С. 260–263.
987. Комаренко Т. Інститути народної освіти // Енциклопедія історії України: у 10 т. / [редкол.: В. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України]. Київ: Наукова думка, 2005. Т. 3: Е–Й. С. 504.
988. Комаренко Т. Інститути соціального виховання // Енциклопедія історії України : у 10 т. / [редкол.: В. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України]. Київ: Наукова думка, 2005. Т. 3: Е–Й. Режим доступу: <http://history.org.ua/LiberUA/ehu/3.pdf>
989. Крижанівський С. «Буяння» // Українська літературна енциклопедія. Київ, 1988. Т. 1. С. 257.
990. Крижанівський С.. «Буяння» // Енциклопедія сучасної України : у 30 т / [ред. кол. І. Дзюба [та ін.]; НАН України, НТШ, Координаційне бюро енциклопедії сучасної України НАН України]. Київ, 2004. Т. 3 : Біо–Бя. С. 683–684.
991. Куцяк-Чалый Петр Васильевич // Хронос [веб-сайт]. Режим доступу: http://hrono.ru/biograf/bio_k/kucjak_chaly.php
992. Луганський національний університет імені Тараса Шевченка – флагман вищої освіти на Сході України! [Інтернет ресурс]. Режим доступу: <https://cutt.ly/qKaUCer>
993. Мацько В. Альманах “Буяння”, його значення в культурному житті Поділля // Календар знаменних і пам’ятних дат Хмельниччини на 2012 рік: реком. бібліогр. довід. / [упр. культури, туризму і курортів Хмельниц. облдержадмін.; Хмельниц. ОУНБ ім. М. Островського; уклад. В. Мельник]. Хмельницький, 2011. С. 61–63.
994. Медведик П. Коссак Михайло Андрійович // Тернопільський енциклопедичний словник : у 4 т. / [редкол.: Г. Яворський та ін.]. Тернопіль : Видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч», 2005. Т. 2 : К–О. С. 193.

995. Медведик П. Коссаk Михайло Андрійович // Українська радянська енциклопедія : в 12-ти т. / [гол. ред. М. Бажан ; редкол.: О. Антонов та ін.]. Київ, 1980. Т. 5 : Кантата-Кулики. С. 445.
996. Мицик Ю. Листи єпископа Сильвестра (Гаєвського) до митрополита Іларіона (Огієнка) // Храм святого великомученика Дмитрія Солунського. [Електронний варіант]. – Режим доступу: <http://hram.in.ua/biblioteka/osnovy-viry/261-book261/3148-title3698>
997. Новодворський Борис Павлович (1885) // Відкритий список жертв політичних репресій в СРСР [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://cutt.ly/kKaU7gl>
998. Павловський А. Літературне життя Кам'янця-Подільського у 20-х роках ХХ століття [Інтернет-ресурс]. Режим доступу: <https://cutt.ly/6KaIwRX>
999. Профтехосвіта України: ХХ століття: енциклопед. вид. / [за ред. Н. Ничкало]. Київ: вид-во «АртЕк», 2004. 876 с.
1000. Теодор Примак 23 березня 1876–1933(4)? рр. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://forum.genoua.name/viewtopic.php?id=4287>
1001. Репресовані діячі Української автокефальної православної церкви (1921–1939): біографічний довідник / І. Бухарева, В. Даниленко, В. Окіпнюк, І. Преловська. Київ: «Смолоскип», 2011. 184 с.
1002. Рубльов О. Сташевський Євген Дмитрович // Енциклопедія історії України : у 10 т. Київ: Наук. думка, 2012. Т. 9. С. 841.
1003. Словник української мови: в 11 т. / [АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. Потебні ; редкол.: І. Білодід (голова) та ін.]. Київ : Наук. думка, 1977. Т. 8 : Природа-Ряхтливий / [ред. тому: В. Винник та ін.]. 927 с.
1004. Хітько Микола Олексійович // Реабілітовані історією: У двадцяти семи томах. Вінницька область. / [Обл. ред. колегія : І. Івасюк (голова), В. Лациба, Н. Солейко та ін.]. Київ : Центр ДЗК, 2015. Кн. 5. С. 362.
1005. Хітько Микола Олексійович // Единая база данных жертв репрессий в СССР» [Електронний сайт]. – Режим доступу: <https://cutt.ly/NKaIo6d>

1006. Шпильова В.О. Символ незламності нашого духу // Голос України. 2018. 10 листопада [Електронний варіант]. – Режим доступу: <http://www.golos.com.ua/article/97441>
1007. Юркова О. Клименко Пилип Васильович // Енциклопедія історії України : у 10 т. / [редкол.: В. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України]. Київ: Наук. думка, 2007. Т. 4 : Ка–Ком. С. 348.

ДОДАТКИ

Додаток А

Список публікацій здобувача за темою дисертації:

*Публікації у наукових виданнях,
включених до переліку наукових фахових видань України*

1. Завальнюк О., Яблонська Д. Кам'янець-Подільський інститут народної освіти (1921–1930 рр.): передумови становлення, нормативна база діяльності, структурні зміни. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки*. Кам'янець-Подільський, 2021. Т. 31. С. 9–21.
2. Яблонська Д. Ректори Кам'янець-Подільського інституту народної освіти (1921–1930 рр.). *Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр.* Кам'янець-Подільський, 2016. Т. 23: Присвячено 150-річчю від дня народження М.С. Грушевського. С. 373–380.
3. Яблонська Д. Науково-дослідна кафедра Поділля: заснування, структура та наукова діяльність (1922–1933 рр.). *Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр.* Кам'янець-Подільський, 2017. Т. 24: присвячено 100-річчю подій Української революції 1917-1921 років. С. 88–97.
4. Яблонська Д. Факультет профосвіти Кам'янець-Подільського ІНО (1921–1923 рр.). *Іван Огієнко та сучасна наука і освіта: науковий збірник. Серія історична*. Кам'янець-Подільський, 2018. Вип. XIV. С. 316–320.
5. Яблонська Д. Виховання комуністичної свідомості студентів педвишів УСРР у 1920-х рр.: діяльність гуртків (на прикладі Кам'янець-Подільського ІНО). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. Вінниця, 2019. Вип. 28. С. 64–70.
6. Яблонська Д. Науково-педагогічна, музейна і громадська діяльність зоолога В.П. Храневича у Кам'янці-Подільському (1919–1933 рр.). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки*. Кам'янець-Подільський, 2019. Т. 29: До 70-річчя від дня народження академіка Валерія Смолія. С. 259–268.
7. Яблонська Д. М.О. Хитьков (Хитько, Хітько): діяльність освітянина, природознавця, музейника і наставника майбутніх педагогів. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія. Історичні науки*. Кам'янець-Подільський, 2019. Т. 12. С. 244–254.
8. Яблонська Д. Михайло Васильович Курневич: науково-педагогічна і громадська діяльність в Кам'янець-Подільському ІНО. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*. Рівне, 2019. Вип. 31. С. 30–39.
9. Яблонська Д. Науково-педагогічна діяльність ботаніка Н.Т. Гаморака у Кам'янці-Подільському та Києві. *Іван Огієнко та сучасна наука і освіта: науковий збірник. Серія історична*. Кам'янець-Подільський, 2020. Вип. XVI. С. 131–142.

Публікації у періодичних наукових виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection WoS(CC) (категорія «А»)

10. Yablonska D. Departments of professional education and social training of Kamyanets-Podilskiy institute of public education (1921–1930). *Східноєвропейський історичний вісник*. Дрогобич, 2018. Вип. 7. С. 111–119.
11. Yablonska D. Kamyanets-Podilskiy institute of public education (1921–1930): development, activity and reorganization. *Східноєвропейський історичний вісник*. Дрогобич, 2018. Вип. 9. С. 45–55.

Публікації в періодичних наукових виданнях інших держав,
які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку / або
Європейського Союзу

12. Яблонська Д. Юхим Сіцінський – історик, археолог, краєзнавець та викладач Кам'янець-Подільського ІНО. *Spheres of culture*. Lublin, 2019. Volume XIX. P. 131–139.

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

13. Яблонська Д. Розвиток вищої освіти на Поділлі у 20-х роках ХХ століття. *Науковий журнал «Молодий вчений»*. Херсон, 2016. № 12.1(40). С. 286–289.
14. Яблонська Д. Ректорська діяльність Франца Андрійовича Кондрацького. *Матеріали XXVIII Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку»*. Переяслав-Хмельницький, 2016. Вип. 28. С. 129–131.
15. Яблонська Д. Іван Антонович Любарський – професор Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. *Збірник наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Кам'янець-Подільський, 2017. Вип. 8. С. 26–29.
16. Яблонська Д. З історії Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів : у 3 т.* Кам'янець-Подільський, 2017. Вип. 16. Т. 1. С. 57–59.
17. Яблонська Д. Ректорська діяльність Володимира Олександровича Гериновича. *Збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених «Сучасні тенденції у розвитку науки та освіти» (23 березня 2017 р.)*. Кам'янець-Подільський, 2017. С. 56–59.
18. Яблонська Д. Ректорська діяльність Павла Григоровича Клепатського. *Збірник матеріалів VIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Гуманітарний простір науки: досвід та перспективи» (20 січня 2017 р.)*. Переяслав-Хмельницький, 2017. Вип. 8. С. 70–73.
19. Яблонська Д.Р. Професорсько-викладацький склад Кам'янець-Подільського інституту народної освіти у документах Державного архіву Хмельницької області (1921–1922 рр.). *Матеріали XV Подільської наукової історико-краєзнавчої конференції (17 листопада 2017 р.)*. Кам'янець-Подільський, 2017. С. 102–105.
20. Яблонська Д. Факультет соціального виховання Кам'янець-Подільського ІНО (1921–1930 рр.). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів : у 3 т.* Кам'янець-Подільський, 2018. Вип. 17. Т. 1. С. 65–66.
21. Яблонська Д. Факультет профосвіти Кам'янець-Подільського ІНО: основна діяльність та реорганізація. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Теорія та практика сучасної науки» (10 січня 2018 р.)*: зб. наук. праць «ЛЮГОΣ». Обухів, 2018. Т. 3. С. 14–17.
22. Яблонська Д. Історик, педагог, архівіст Пилип Васильович Клименко (до 130-річчя від дня народження). *Збірник наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Кам'янець-Подільський, 2018. Вип. 9. С. 38.
23. Яблонська Д. Факультет соціального виховання Кам'янець-Подільського ІНО: утворення та основна діяльність. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання сьогодення» (20 березня 2018 р.)*: зб. наук. праць «ЛЮГОΣ». Обухів, 2018. Т. 3. С. 98–102.
24. Яблонська Д. П.М. Бучинський: професор, вчений та ректор. *Збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених «Сучасні тенденції у*

- розвитку науки та освіти» (22 березня 2018 р.). Кам'янець-Подільський, 2018. С. 65–68.
25. Яблонська Д. Історичні та філологічні дисципліни в системі підготовки кадрів у Кам'янець-Подільському ІНО (1921–1930 рр.). *Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Гуманітарна освіта у вищій школі: історичний досвід, проблеми та перспективи»*. Кам'янець-Подільський, 2018. С. 139–144.
 26. Яблонська Д. Реорганізація Кам'янець-Подільського державного українського університету у педвиш радянського зразка в працях істориків. *Naukowy i innowacyjny potencjał prezentacji: kolekcja prac naukowych «ЛОГОΣ» z materiałami Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji, Opole, 18 listopada 2018 r.* Obukhow, 2018. Tom 5. S. 80–86.
 27. Яблонська Д. Життя колективу Кам'янець-Подільського ІНО за матеріалами газети «Червоний кордон». *Збірник наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Кам'янець-Подільський, 2019. Вип. 10. С. 37–40.
 28. Яблонська Д. Інститути народної освіти УСРР: стан матеріально-технічної бази, організація навчальної праці, наукова і громадська діяльність. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів : у 3 т.* Кам'янець-Подільський, 2019. Вип. 18. Т. 1. С. 59–61.
 29. Яблонська Д. Опанс Захарович Неселовський – історик, вчений та викладач Кам'янець-Подільського ІНО. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Новини науки: дослідження, наукові відкриття, високі технології» : зб. наук. праць «ЛОГОΣ» (31 березня 2019 р.): зб. наук. праць «ЛОГОΣ»*. Обухів, 2019. Т. 1. С. 47–52.
 30. Яблонська Д. Матеріали фонду П. 4 Державного архіву Хмельницької області як джерело вивчення партійного та політосвітнього життя колективу і студентів Кам'янець-Подільського ІНО (1921-1930). *Вісник Державного архіву Хмельницької області «Подільська старовина»*. Хмельницький, 2019. Вип. 1/(4). С. 254–259.
 31. Яблонська Д.Р. Німець Карл Поль – лектор-германіст Кам'янець-Подільського ІНО, перекладач і громадський діяч. *Збірник матеріалів V Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених «Сучасні тенденції у розвитку науки та освіти» (4 квітня 2019 р.)*. Кам'янець-Подільський, 2019. С. 74–83.
 32. Яблонська Д. Уродженець Поділля Євген Дмитрович Сташевський (1874–1938): слід в історичній науці та вищій освіті малої і великої батьківщини, трагічна доля неординарного вченого. *Матеріали IX Всеукраїнської науково-практичної конференції «Духовні витоки Поділля: заклади освіти в історії краю» (16 травня 2019 р.)*. Хмельницький, 2019. С. 286–293.
 33. Яблонська Д. Юхим Павлович Філь – філолог, літературознавець та викладач Кам'янець-Подільського ІНО. *Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків»*. Кам'янець-Подільський, 2019. С. 228–233.
 34. Яблонська Д. Міжнародні наукові контакти Кам'янець-Подільського ІНО у 1920-х рр.: європейський вектор. *XII Буковинська міжнародна історико-краєзнавча конференція, присвячена 185-й річниці з дня народження Юрія Федьковича та 160-й річниці з дня народження Степана Смаль-Стоцького : тези доповідей (1-2 листопада 2019 р.)*. Чернівці, 2019. С. 154–156.
 35. Яблонська Д. Борис Костянтинівич Дудолькевич – економіст, юрист та професор Кам'янець-Подільського ІНО. *Збірник наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Кам'янець-Подільський, 2020. Вип. 11. С. 49–52.
 36. Яблонська Д. Доля студентів та викладачів Кам'янець-Подільського педагогічного вишу – вихідці із Чемеровеччини (1921 – початок 1930-х рр.). *Матеріали I*

- Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції «Слідами історії Чермеровецького краю», присвячена 115 річниці з дня народження Геренчука Каленика. Кам'янець-Подільський, 2020. С. 151–166.
37. Яблонська Д. Борис Антон Григорович – викладач та професор Кам'янець-Подільського ІНО. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів: у 3 т.* Кам'янець-Подільський, 2020. Вип. 19. Т. 1. С. 74–76.
 38. Яблонська Д. Степан Гаєвський – професор Кам'янець-Подільського ІНО, науковець і прихильник УАПЦ. *Дидактика історії: збірник наукових праць.* Кам'янець-Подільський, 2020. Вип. 11. С. 178–185.
 39. Яблонська Д. Вихідці із Дунаєвеччини – студенти Кам'янець-Подільського педвишу (середина 1920-х рр. – початок 1930-х рр.). *Матеріали науково-практичної конференції «Освіта і освітяни в історії Дунаєвеччини».* Кам'янець-Подільський, 2020. С. 180–187.
 40. Яблонська Д. Федір Лисенко – видатний учений-геолог і викладач Кам'янець-Подільського ІНО. *Вісник Державного архіву Хмельницької області «Подільська старовина».* Хмельницький, 2020. Вип. 2. С. 193–198.
 41. Яблонська Д. О.М. Ретанов: педагогічна та наукова діяльність у Кам'янець-Подільському ІНО. *Матеріали XVI Подільської наукової історико-краєзнавчої конференції.* Кам'янець-Подільський, 2020. С. 442–447.
 42. Яблонська Д. Літературний журнал «Буяння» як дзеркало творчих здібностей викладачів та студентів Кам'янець-Подільського ІНО. *Матеріали X Всеукраїнської науково-практичної конференції «Духовні витоки Поділля: заклади освіти в історії краю».* Хмельницький, 2020. С. 183–191.
 43. Яблонська Д. Підготовка педагогічних кадрів Кам'янець-Подільським інститутом народної освіти у 1920-х роках. *Матеріали наукової історико-краєзнавчої конференції «Поділля в добу непу (1921–1928 рр.)».* Хмельницький, 2020. С. 142–147.
 44. Яблонська Д. Ботанік Я.І. Регула – викладач Кам'янець-Подільського ІНО. *Вісник Державного архіву Хмельницької області «Подільська старовина».* Хмельницький, 2021. Вип. 1/(7). С. 153–157.
 45. Яблонська Д. Викладацька діяльність Олександра Аленича у Кам'янець-Подільських вишах у 1919–1923 рр. *Збірник наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.* Кам'янець-Подільський, 2021. Вип. 12. С. 50–52.
 46. Яблонська Д. Професор М.М. Хведорів (Федоров): науково-педагогічна та управлінська діяльність у Кам'янець-Подільському ІНО. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів: у 3 т.* Кам'янець-Подільський, 2021. Вип. 20. Т. 1. С. 76–78.
 47. Яблонська Д. Досвід роботи факультету соціального виховання Кам'янець-Подільського ІНО у 1920-х рр. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Професійна підготовка фахівців в Україні: історія і сучасність» (1 червня 2021 р.)*. Кам'янець-Подільський, 2021. С. 54–58.
 48. Яблонська Д. Військовик та викладач Кам'янець-Подільського ІНО Б.П. Новодворський: маловідома біографія. *Анатолій Олексійович Копилов: Особистість у вимірі епохи: Спогади. Дослідження.* Кам'янець-Подільський, 2021. Вип. 3. С. 122–127.
 49. Яблонська Д. Викладацька і диригентська діяльність Михайла Коссака у Кам'янець-Подільському (1925–1935 рр.). *Збірник наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.* Кам'янець-Подільський, 2021. Вип. 13. С. 52–53.
 50. Яблонська Д. Наукова та навчально-методична діяльність професорсько-викладацького складу Кам'янець-Подільського ІНО (1921–1930 рр.). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : збірник за підсумками*

- звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів: у 3 т. Кам'янець-Подільський, 2022. Вип. 21. Т. 1. С. 55–57.
51. Jablonska D. Der werdegang und die strukturierung der sowjetischen pädagogischen hochschulbildung in 20-er jahren. *Aktuelle Themen im Kontext der Entwicklung der modernen Wissenschaften: der Sammlung wissenschaftlicher Arbeiten «ΛΟΓΟΣ» zu den Materialien der internationalen wissenschaftlich-praktischen Konferenz, Dresden, 23 Januar, 2019.* Dresden, 2019. B. 3. S. 67–72.
 52. Yablonska D. Attitude des étudiants envers la politique soviétique (sur l'exemple de l'institut d'éducation publique Kamyanets-Podilsky). *La science et la technologie à l'ère de la société de l'information: coll. de papiers scientifiques «ΛΟΓΟΣ» з avec des matériaux de la conf. scientifique et pratique internationale, Bordeaux, 3 mars, 2019.* Bordeaux, 2019. V. 4. S. 6–9.
 53. Yablonska D. Kamyanets-Podilskiy IPE in the 1920s: international scientific relations. *Modalități conceptuale de dezvoltare a științei moderne: colecție de lucrări științifice «ΛΟΓΟΣ» cu materiale conferinței științifice și practice internaționale, București, 20 noiembrie.* România, 2020. Vol. 4. P. 99–102.
 54. Yablonska D. Biologist Fedir Prymak – private associate professor of Kamyanets-Podilskiy IPE. *Specialized and multidisciplinary scientific researches: Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the International Scientific and Practical Conference, December 11, 2020.* Amsterdam. Netherland. 2020. Vol. 5. P. 125–128.

Відомості про апробацію результатів дисертації:

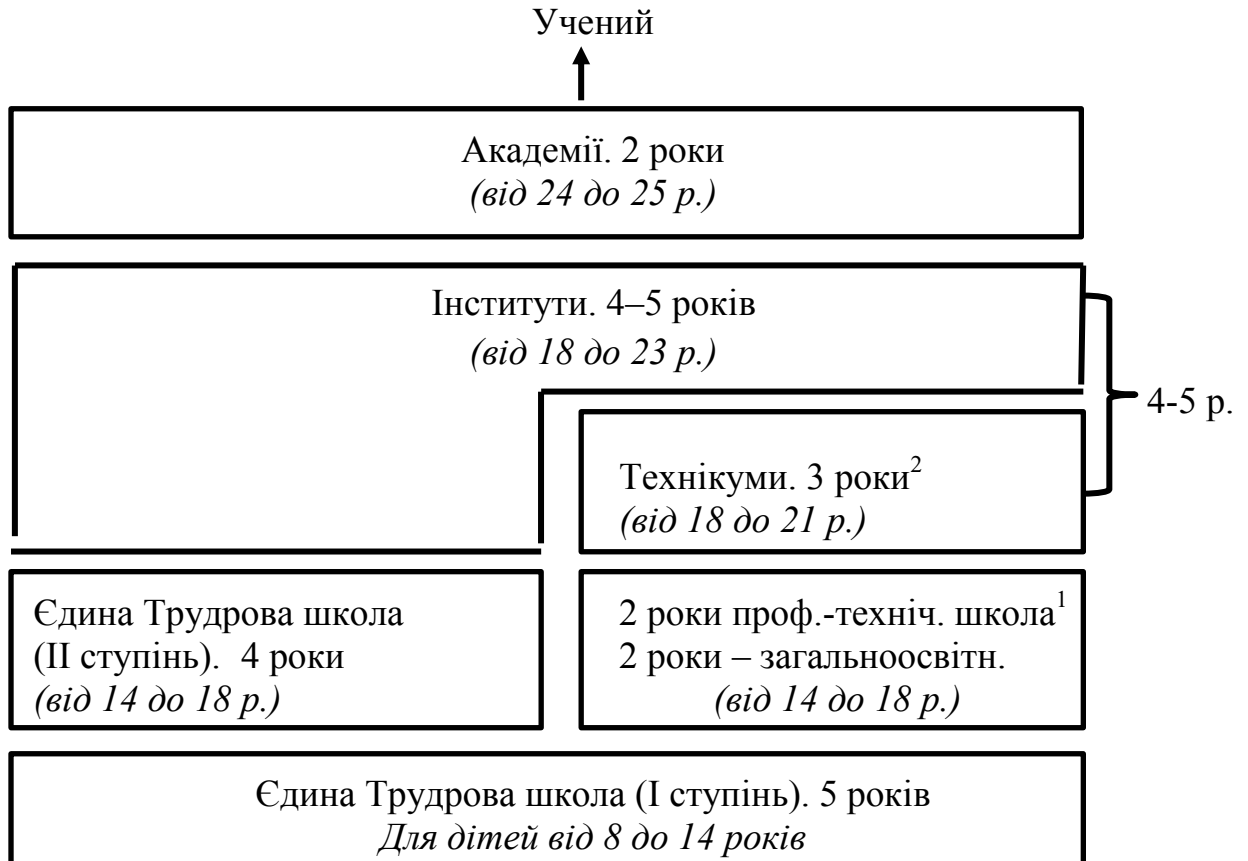
1. Międzynarodowa naukowo-praktyczna konferencja «Naukowy i innowacyjny potencjał prezentacji» (м. Ополе (Республіка Польща), 18 листопада 2018 р.).
2. Internationalen wissenschaftlich praktischen konferenz «Aktuelle themen im context der entwicklung der modernen wissenschaften» (м. Дрезден (Німеччина), 23 січня 2019 р.).
3. Conference scientifique et pratique internationale «La science et la technologie à l'ère de la société de l'information» (м. Бордо (Французька республіка), 3 березня 2019 р.).
4. Міжнародна науково-практична конференція «Новини науки: дослідження, наукові відкриття, високі технології» (м. Харків, 31 березня 2019 р.).
5. Міжнародна науково-практична конференція «Архівістика: теорія, методика, практика» (м. Кам'янець-Подільський, 11–12 квітня 2019 р.).
6. V Міжнародна науково-практична конференція «Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків» (м. Кам'янець-Подільський, 7–8 жовтня 2019 р.).
7. XII Буковинська міжнародна історико-краєзнавча конференція, присвячена 185-й річниці від дня народження Юрія Федьковича та 160-й річниці від дня народження Степана Смаль-Стоцького (м. Чернівці, 1–2 листопада 2019 р.).
8. IX Міжнародна наукова конференція «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії» (м. Рівне, 4–5 грудня 2019 р.).
9. Conferință științifică internațională «Modalități conceptuale de dezvoltare a științei moderne» (м. Бухарест (Румунія), 20 листопада 2020 р.).
10. International Scientific and Practical Conference «Specialized and multidisciplinary scientific researches» (м. Амстердам (Нідерланди), 11 грудня 2020 р.).
11. Наукова історико-краєзнавча конференція «Поділля в добу непу (1921–1928 pp.)» (м. Хмельницький, 9 квітня 2020 р.).
12. XV Подільська наукова історико-краєзнавча конференція (м. Кам'янець-Подільський, 17 листопада 2017 р.).
13. XVI Подільська наукова історико-краєзнавча конференція (м. Кам'янець-Подільський, 27–28 листопада 2020 р.).
14. III Всеукраїнська науково-практична конференція молодих вчених «Сучасні тенденції у розвитку науки та освіти» (м. Кам'янець-Подільський, 23 березня 2017 р.).

15. IV Всеукраїнська науково-практична конференція молодих вчених «Сучасні тенденції у розвитку науки та освіти» (м. Кам'янець-Подільський, 22 березня 2018 р.).
16. V Всеукраїнська науково-практична конференція молодих вчених «Сучасні тенденції у розвитку науки та освіти» (м. Кам'янець-Подільський, 4 квітня 2019 р.).
17. Всеукраїнська науково-практична конференція «Теоретичні засади і практичний досвід підготовки педагогів історичного та філологічного профілю у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка: історія і сучасність» (м. Кам'янець-Подільський, 11–12 вересня 2018 р.).
18. IX Всеукраїнська науково-практична конференція «Духовні витоки Поділля: заклади освіти в історії краю» (м. Хмельницький, 16 травня 2019 р.).
19. X Всеукраїнська науково-практична конференція «Духовні витоки Поділля: заклади освіти в історії краю» (м. Хмельницький, 14 травня 2020 р.).
20. I Всеукраїнська наукова історико-краєзнавча конференція «Слідами історії Чемеровецького краю», присвяченій 115-й річниці з дня народження Каленика Геренчука та 515-річчя Роксолани (смт Чемерівці, 20 листопада 2020 р.).
21. Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Професійна підготовка фахівців в Україні: історія і сучасність» присвячена 50-річчю від дня створення Подільського спеціального навчально-реабілітаційного соціально-економічного коледжу (м. Кам'янець-Подільський, 1 червня 2021 р.).
22. Всеукраїнська науково-практична конференція «Особистість у вимірі епох» (м. Кам'янець-Подільський, 22 вересня 2021 р.).
23. VIII звітна наукова конференція молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (м. Кам'янець-Подільський, 18–19 жовтня 2016 р.).
24. IX звітна наукова конференція молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (м. Кам'янець-Подільський, 18–19 листопада 2017 р.).
25. X звітна наукова конференція молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (м. Кам'янець-Подільський, 10–11 листопада 2018 р.).
26. XI звітна наукова конференція молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (м. Кам'янець-Подільський, 4–5 листопада 2019 р.).
27. XII звітна наукова конференція молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (м. Кам'янець-Подільський, 3–4 листопада 2020 р.).
28. XII звітна наукова конференція молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (м. Кам'янець-Подільський, 2–3 листопада 2021 р.).
29. Наукова конференція викладачів, докторантів і аспірантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за підсумками НДР у 2016 р. (м. Кам'янець-Подільський, 14–15 березня 2017 р.).
30. Наукова конференція викладачів, докторантів і аспірантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за підсумками НДР у 2017 р. (м. Кам'янець-Подільський, 4–5 квітня 2018 р.).
31. Наукова конференція викладачів, докторантів і аспірантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за підсумками НДР у 2018 р. (м. Кам'янець-Подільський, 5–6 березня 2019 р.).
32. Наукова конференція викладачів, докторантів і аспірантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за підсумками НДР у 2019 р. (м. Кам'янець-Подільський, 3–4 березня 2020 р.).
33. Наукова конференція викладачів, докторантів і аспірантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за підсумками НДР у 2020 р. (м. Кам'янець-Подільський, 2–3 березня 2021 р.).
34. Наукова конференція викладачів, докторантів і аспірантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за підсумками НДР у 2021 р. (м. Кам'янець-Подільський, 16–17 березня 2022 р.).

Додаток Б

Основна схема професійно-технічної освіти

(схема А.В. Луначарського, 1919 р.).

¹ «З огляду на однаковість 1-го і 2-го року навчання в тій школі з Єдиною Трудовою Школою – можливий вступ до Професійно-Технічної Школи.

Дальша освіта спеціалістів у різних галузях передбачається шляхом вступлення осіб закінчивши Професійно-Технічної Школи, в Технікуми з 2-х – 3-х літнім концентричним курсом, де після першого концентру навчання (на 18-19 років) можлива кваліфікація як техніка або майстра...».

² «Вразі виявлення відповідних даних, особам закінчивши Технікуми, надається можливість продовжувати свою освіту в Інститутах і Академіях для одержання кваліфікації інженера-адміністратора (до 22-23 років) або ученого (до 24-25 років)».

[472, с. 27].

Додаток Г

Статут інститутів народної освіти (від 20 березень 1920 р.)

А. Загальні положення

1. Інститути Народної освіти – це заклади вищої освіти, які мають завдання на снові соціалістичного будівництва підготувати працівників для усіх напрямків народної освіти в галузі дошкільної, шкільної та позашкільної освіти.

2. Для досягнення цієї мети нормальний Інститут Народної Освіти має завдання відділів: 1) підготовка працівників по дошкільному вихованню; 2) підготовка працівників для 1-х ступенів Єдиної Трудової Школи; 3) підготовка шкільних працівників для 2-ї ступені Єдиної Трудової Школи; 4) підготовка інструкторів із трудових процесів у Єдиній Трудовій Школі і 5) підготовка працівників із позашкільної освіти. Тимчасово створені місцеві умови можуть формуватися Інститути з не наявними вище відділами.

3. При нехватці педагогічних сил, як тимчасова міра, відділ 1, 4 та 5 можуть бути на перший час відкриті у вигляді короткотермінових курсів.

4. Інститут Народної Освіти утримується на кошти Радянської Республіки і знаходиться у відомстві Н.К.О., якому він зобов'язаний щорічно надсилати звіти про свою роботу.

5. Контроль на місцях за господарсько-адміністративною роботою Інституту належить губнаросвіті.

6. Інститути користуються усіма правами юридичної особи і мають свою печатку.

7. При Інститутах можуть відкриватися підготовчі групи.

Б. Навчальна частина

8. Курс теоретичних та практичних занять в Інституті та у закладх, що з ним пов'язані здійснюється 4 роки. Загальна тривалість навчального року в Інституті 250 навчальних днів, які поділяються на триместри. Тривалість триместрів і перерв між ними встановлюються Радою Інституту відповідно місцевим побутовим умовам. Загальна тривалість навчального дня студентів не повино перевищувати восьми годинної норми.

9. Заняття в Інституті поділяються на загальні для всіх предмети та курси, і на спеціальні – відповідно відділам і циклам приблизно за наступним планом:

Загальні курси:

Історія наукової думки, загальна теорія еволюції, історія і теорія соціалізму, Радянська Конституція, історія культури, загальна психологія, філософська пропедевтика, педагогіка та історія педагогіки, наука про трудову школу, основи естетичного та фізичного виховання, анатомія і фізіологія людини, шкільна гігієна, одна із нових європейських мов (французька, німецька, англійська).

Спеціальні курси по відділам:

Зміст робіт пешого відділу: гігієна дитячого віку, психологія та психопатологія дитини дошкільного віку, вступ для дітей про світ природи, історія педагогічних ідей у дошкільному вихованні, організація та створення закладів дошкільного віку, малювання, ліплення, трудові процеси, дитяче господарство, музика, співи, дитяча література, розвиток мовлення, загальна грамота, рахування, ігри та іграшки.

Зміст робіт другого відділу: А) Загально-наукові предмети: математика, фізика, хімія, географія, історія, рідна мова та література, фізичне та естетичне виховання. Б) Спеціально-педагогічні дисципліни: психологія та психопатологія дітей шкільного віку, шкільне самоврядування і шкільне господарство, основи роботи в школі I ступеня із математики, природознавство, географія, історія, рідна мова, фізичне та естетичне виховання, трудові процеси.

За бажанням: додатково студенти другого відділення введуть спеціальну роботу по одній із загально-наукових дисциплін.

Зміст роботи третього відділу: А) Обов'язкові цикли: метематичний, фізико-хімічний, природознавчо-географічний та історико-соціальний. Б) Спеціальні предмети: методи роботи в Єдиній Трудовій Школі II ступеня із математики, фізики, хімії, біології, географії та гуманітарних наук (історії культури, природознавства та філософської пропедевтики).

За бажанням: збори Ради другого і третього відділів встановлює, які із перерахованих предметів у другому відділі повині бути загальними для студентів обох відділів.

Зміст роботи четвертого відділу: підготовка інструкторів трудових процесів для міських та особливо сільських шкіл. Для студентів четвертого відділу обов'язково вивчення загально-наукових і педагогічних предметів. Практична робота і методи роботи зі школярами в майстернях, лабораторія, на землі за наступними видами: сільське господарство, садівництво, городництво, тваринництво, обробка дерев, ковальська слюсарська справа, виробництво одягу, взуття, кулінарія, випічка, малярство і столярство, електротехніка, товарознавство (лабораторні), креслення, процеси шкільної та домашньої самоосвіти, екскурсії на фабрики, заводи та загальним спорудам.

Зміст роботи п'ятого відділу: підготовка працівників для дорослої школи та Народних Університетів, Народних Будинків, клубів, бібліотек, музеїв і екскурсій. Методи роботи з освіти дорослих (навчання і політичне виховання).

10. Ради Інститутів можуть мати і додавати списки предметів перерахованих у п. 9 та подавати свої думки, доповнення на затвердження Н.К.О.

Примітка: якщо в межах одного місяця із дня ініціати з боку Н.К.О. не підпишуть протеста, то рішення Ради приводиться до виконання.

11. При всіх Інститутах відповідно місцевим умовам і наявним силам спеціалістів, повині бути організовані трудові процеси в майстернях, саду, городі, фермі, полі тощо. Трудові роботи варто поставити таким чином, щоб при їх допомозі можна було наглядно встановити живий зв'язок науки з природою і виробництвом. Одночасно з цим безумовно всі студенти повині самі провести всю практично роботу у майстернях, на селі тощо, яку потім їм прийдеться організувати і вести у школах з дітьми.

12. До числа роботи студентів всіх відділів входить обов'язкові практичні заняття у семінарах, конференціях, лабораторіях, студіях, в школах, дошкільних і позашкільних закладах, в майстернях, саду, городі, полі, на фермі тощо відповідно місцевим умовам.

Практичні заняття студентів по дошкільній, шкільній та позашкільній справі відбуваються у всіх школах, дошкільних і позашкільних закладах даного міста або даної місцевості.

13. При інституті можуть бути організовані показові навчально-виховні заклади (школа, дитячі садки, клуби тощо) при умовах, якщо вони мають кваліфіковані педагогічні кадрові сили і всіма необхідними засобами.

14. Детільні плани організації і зміст роботи відділів, а також правила по перевірці теоретичних і практичних занять студентів здійснюється особливим положенням по кожному студентові. Положення ці розробляються Відділами і Радою Інституту та затверджуються Народним Комісаріатом Освіти.

В. Управління Інституту

15. Керівництво кожного Інституту складається із Ради, в яку входять всі відповідальні працівники Інституту, викладачі підготовчої групи і показової школи та представники від місцевого губернського відділу Народної Освіти.

16. Студенти Інституту вибирають до Ради своїх представників в кількості $\frac{1}{4}$ від наявної кількості в Раді.

17. Студенти Інституту не мають права займати ніяких відповідальних платних посад в Інституті.

18. Рада Інституту спостерігає за всією навчальною, адміністративною і господарською частинами у виші, вибирають із своїх представників Ради і секретаря Ради

терміном на 2 роки, затверджують кошторис та звіт Інститута, вибирають професорів та викладачів із кандидатів представлених відділами та бібліотекою для вишу, встановлюють правила прийому та виключення студентів ЗВО. Засідання Ради відбувається не менше двох разів у кожному триметрі.

19. Всі справи у Раді вирішуються більшістю голосів. Рада створює ревізійну комісію і правління Інститута, до якого входять всі завідувачі відділами і секретар Ради Інститута.

20. Обов'язком голови Ради є: головування на всіх засіданнях Ради і Правління, підготовка порядку денного засідання Ради і Правління, спостереження за виконанням постанов Ради і Правління, спостереження за виробничою справою Інститута, спостереження за веденням господарства Інститута, із вчасно отриманими коштами, правильно зберігати та використовувати за призначенням при затвердженні Правління, завідуванням майна, заключення договорів, співпраця із державними закладами, дозволення відпусток всім працівникам Інститута до одного тижня, у надзвичайному випадку із доведенням до відома Правління Інститута.

21. Обов'язком Правління є: виконання постанов Інститута, керівництво господарством і адміністративними справами вишу, створення спеціального та загального звіту, приймання та звільнення технічних працівників.

22. Ревізійна комісія створюється із чотирьох осіб, представництва управління Інститута, від студентства, технічних працівників та губ наросвіти.

23. Робота кожного відділу організовується і направляється Радою, до якої входять всі працівники даного Відділу і студенти в кількості $\frac{1}{4}$ від загальної кількості Ради. Рада вибирає із своєї кількості Завідувачих Відділами, який є представником Ради і членом Правління Інститута одночасно, секретар повідомляє та вибирає кандидатів на вакантні предмети.

Г. Студенти

24. В інститут та у підготовчих групах при ньому приймаються особи жіночої і чоловічої статі не молодше 16 років; розподіл нових абітурієнтів між підготовчими групами та Інститутом відбувається в межах навчального триместра на основі відгуків викладачів щодо рівня знань, підготовленості вступаючих. При всіх інших рівних умовах зараховуються в Інститут і у підготовчі групи діти трудящих мас населення на пільгових умовах (спрощено).

Примітка: У випадку значної кількості вступників, що перевищує норму, Рада створює нові умови прийому.

25. Матеріально незабезпеченні студенти Інститута отримують від держави соціальне забезпечення.

26. Соціальне забезпечення студентів знаходиться у відомстві особливої Комісії, діючої на основі постанови Н.К.О.

27. Студенти Інститута, які користуються соціальним забезпеченням по закінченні вишу повинні працювати на посаді вчителя один рік за кожен рік користування забезпеченням.

28. Студенти Інститута для задоволення свої потреб можуть влаштовувати товариства, клуби тощо. Керівні особи студентської організації ніякого забезпечення від держави не будуть отримувати.

29. Випускникам Інститута видаються відповідні посвідчення.

Д. Трудова дисципліна

30. Всі працівники та студенти Інститута обов'язково повині підпорядковуватися встановленій в Інституті трудовій дисципліні. Участь студентів та викладачів на заняттях, встановлених навчальним планом обов'язково. Зобов'язані також студенти складати заліки із теоретичних дисциплін та виконання всіх передбачених навчальним планом практичних робіт.

31. Працівників Інституту, які без поважних причин ухиляються від виконання взятого на себе обов'язку, передбачено звільнити. Звільнення з посади відбувається на основі постанови Ради Інституту.

32. Студенти, які без поважних причин не виконують роботу встановлену навчальним планом виключаються з вишу. Виключення студентів здійснюється постановою студентського колективу даного відділу. Цю постанову затверджує Рада Інституту.

33. Спостереження за роботою викладачів та студентів визначається Радою Інституту.

34. Безумовно студенти повинні виконувати завдання у лабораторіях, кабінетах, бібліотеках, музеях, їдальнях, садах, городах тощо. По Інституту студенти звільняються від такої роботи тільки по самообслуговуванню, якщо потребують спеціальних знань або не відповідає графіку навчального процесу.

Не обов'язково: пункти 16, 17, 25, 26, 27, 28, 30, 32, 33 та 34 розповсюджуються також на студентів підготовчих груп.

Згідно оригіналу вірно
20.03.1920 р. (підпис)

[207, арк. 1–6].

Додаток Д

Список викладачів Кам'янець-Подільського вишу на 1920 р.

№	Прізвище, ім'я та по батькові	Посада	З якого часу працює
1	2	3	4
1.	Геринович Володимир Олександрович	в.о. приват-доцента кафедри географії	з 30.07.1919 р. протокол № 35-19 р.
2.	Гаморяк Нестор Теодорович	в.о. приват-доцента кафедри фізіології рослин	з 30.07.1919 р. прот. № 35-19 р.
3.	Аленич Олександр Андрійович	старший асистент кафедри тригонометрії лаборант, астроном-наглядач	з 30.07.1919 р. прот. № 35-19 р.
4.	Бернацький Віктор Костянтинович	старший асистент кафедри фізики	з 30.07.1919 р. прот. № 35-19 р.
5.	Вікул Микити Павлович	лаборант кафедри хімії обраний старшим асистентом кафедри хімії	з 10.07.1918 р. прот. № 2-18 р. з 1.07.1919 р. прот. № 37-19 р.
6.	Добровольський Володимир Казимирович	старший асистента кафедри неорганічної хімії доручено читати курс органічної хімії	з 1.07.1919 р. прот. № 36-19 р. від 24 грудня 1919 р.
7.	Регул Яків Іванович	старший асистент кафедри ботаніки	з 1.07.1919 р. прот. № 36-19 р.
8.	Назаревич Семен Іванович	в.о. старшого асистента кафедри мінералогії і кристалографії	з 15.08.1919 р. прот. № 39-19 р.
9.	Чернявський Арсен Петрович	молодший асистент кафедри мінералогії доручено викладати курс фізіології кристалографії	з 4.10.1919 р. прот. № 40-19 р. прот. № 46-19 р.
10.	Русов Юрій Олександрович	в.о. молодшого асистента кафедри зоології	з 1.01.1919 р. прот. правління
11.	Федосєєв Євген Васильович	в.о. молодшого асистента кафедри ботаніки	з 7.08.1919 р. прот. № 36-19 р.
12.	Краснико Сергій Миколайович	в.о. молодшого асистента кафедри хімії	з 4.10.1919 р. прот. № 40-19 р.
13.	Ленченко Яків	тимчасово прикріплений до ботанічного кабінету	з 15.10.1919 р. прот. № 41-19 р.
14.	Соколовський Олександр	тимчасово прикріплений до кафедри ботаніки	з 15.10.1919 р. прот. № 41-19 р.
15.	Рудницький Степан <i>не прибув</i>	в.о. ординарного професора кафедри географії	з 18.10.1919 р. прот. № 49-19 р.
16.	Дерев'янка Микола Володимирович	старший асистента кафедри чистої математики	з 17.01.1920 р. прот. № 2-20 р.

1	2	3	4
17.	Білецький Леонід Теодорович	приват-доцента кафедри української літератури. т.в.о. декана історико-філологічного факультету доручено виклад. московську літературу	з 1.07.1918 р. прот. № 32-19 р. прот. № 39-18 р. від 19 серпня прот. № 41-19р. від 15 жовтня
18.	Петр В'ячеслав Іванович	ординарний професор кафедри грецької словесності. доручено викладати історію та теорію музики	з 17.08.1918 р. прот. № 1-18 р. прот. № 44-19 р.
19.	Огієнко Іван Іванович	ректор університету і тимчасово завідувач кафедри української мови і літератури	з 1.07.1918 р. на 2 роки. прот. правління 1918 р.
20.	Клименко Пилип Васильович	в.о. екстра-ординарного професора кафедри історії декан факультету зрікся деканства	з 1.01.1919 р. прот. № 9-19 р. з 2.02.1919 р. прот. № 10-19 р. пр. № 37-19 р.
21.	Шелудько Дмитро	в.о. екстра-ординарного професора кафедри романської філології	з 1.01.1919 р. прот. № 9-19 р.
22.	Балей Степан <i>залишив посаду 1.02.1920 р. прот. № 3-20-р.</i>	приват-доцента кафедри філології	з 27.08.1918 р. прот. № 1-18 р.
23.	Бялковський Леонід Болеславович <i>залишив посаду 1.02.1920 р. прот. № 3-20-р.</i>	приват-доцента кафедри полонознавства	з 1.07.1919 р. прот. № 31-19 р.
24.	Дорошенко Дмитро Іванович <i>залишив посаду 1.02.1920 р. прот. № 3-20-р.</i>	приват-доцента кафедри історії	з 1.01.1919 р. прот. № 9-19 р.
25.	Іваниця Григорій Микитович	професорський стипендіат при кафедрі класичної філології обраний приват-доцентом по цій же кафедрі	з 1.01.1919 р. прот. № 9-19 р. прот. № 30-19 р.
26.	Крип'якевич Іван Петрович <i>залишив посаду 1.02.1920 р. прот. № 3-20-р.</i>	приват-доцента кафедри історії України	з 17.09.1918 р. прот. № 5-18 р.
27.	Клепатський Павло Григорович	приват-доцента кафедри української історії секретар ради професорів доручено викладати історію московської держави	з 1.01.1919 р. прот. № 9-19 р. з 1.02.1919 р. прот. № 30-19 р. прот. № 41-19 р.
28.	Любарський Іван Антонович	приват-доцента кафедри ново-грецької мови приват- доцента кафедри класичної філології т. в.о. секретаря історико-філологічного факультету	з 1.01.1919 р. прот. № 9-19 р. з 29.10.1919 р. прот. № 23-19 р. прот. № 37-19 р.

1	2	3	4
29.	Ларин Борис <i>залишив посаду 1.02.1920 р. прот. № 3-20-р.</i>	приват-доцента кафедри порівняльного мовознавства	з 1.07.1919 р. прот № 31-19 р.
30.	Плевако Микита Антонович	приват-доцента кафедри української літератури доручено викладати нову українську літературу	з 1.01.1919 р. прот. № 9-19 р. пр. № 41-19 р.
31.	Пилипович <i>залишив посаду 1.02.1920 р. прот. № 3-20-р.</i>	приват-доцента кафедри історії російської літератури	з 18.07.1919 р. прот. № 35-19 р.
32.	Драй-Хмара Михайло Опанасович	в.о. приват-доцента кафедри слов'янської філології	з 15.08.1918 р. прот. № 1-18 р.
33.	Ватич Ганна Костянтинівна	лектор французької мови	з 6.11.1918 р. прот. № 19-18 р.
34.	Попович Олександр Омелянович	лектор німецької мови доручено викладати курс історії німецької літератури	з 27.08.1919 р. прот. № 37-19 р. прот. № 41-19 р.
35.	Тимченко Євген Костянтинович	в.о. ординарного професора кафедри мовознавства та санскритської мови	з 29.10.1919 р. прот. № 42-19 р.
36.	Бірчак Володимир <i>залишив посаду 1.02.1920 р. прот. № 3-20-р.</i>	в.о приват-доцента кафедри нового українського письменства	з 5.11.1919 р. прот. р. пр. № 43-19 р.
37.	Якимович Сергій Феодосійович	залишений для присвоєний професорського звання при кафедрі української літератури	прот. № 45-19 р. від 10 грудня 1919 р.
38.	Борис Антон Григорович	лектор кафедри філософії	з 29.01.1920 р. прот. № 2-20 р.
39.	Синявський Антон Остапович	приват-доцента кафедри політичної економії в.о. радника правління/ зрікся від посади в.о. секретаря правничого факультету, а з 21 липня в.о. заступника декана	з 15.04.1919р. прот. № 32-19 р. прот. № 18-19 р./ там же. прот. № 38-19 р.
40.	Лебідь-Юрчик Харитон Михайлович	в.о приват-доцента кафедри фінансового права т.в.о. секретаря і декана правничого факультету в.о. декана правничого факультету	з 1.07.1919 р. прот. № 35-19 р. прот. № 1-1920 р.
41.	Остапенко Сергій Степанович	приват-доцент кафедри статистики доручено викладати політичну економію	з 1.07.1919 р. прот. № 35-19 р. прот. № 43-19 р.
42.	Рафальський Василь Хведорович	приват-доцента кафедри церковного права	з 1.07.1919 р. прот. № 32-19 р.

1	2	3	4
43.	Завадський Євген Антонович	в.о. приват-доцента кафедри історії римського права	з 24.09.1919р. прот. № 39-19р.
44.	Стороженко Григорій	асистент кафедри фінансового права	з 26.11.1919р. прот. № 44-19р.
45.	Шиманович Іоникій Іванович	асистент кафедри статистики в.о. секретаря правничого факультету	з 13.10.1919 р. прот. № 42-19 р; прот. № 44-19р.
46.	Шманкевич Євген Іванович	професорський стипендіат при кафедрі політичної економії	з 13.10.1919 р. прот. № 42-19 р.
47.	Мішко Степан Дмитрович	професорський стипендіат при кафедрі римського права	з 17.01.1920 р. прот. № 2-20 р.
48.	Табінський Петро Васильович <i>звільнився за власним бажанням восени 1920 р.</i>	приват-доцент кафедри патрології, секретар богословського факультету	з 4.10.1919 р.
49.	Архипенко Євген Порфирівич <i>Залишив посаду 26.05.1920 р.</i>	приват-доцент кафедри сільськогосподарської економіки	з 27.08.1919 р.
50.	Васильківський Микола Михайлович	приват-доцент кафедри філософії релігії	з 1.01.1919 р.
51.	Гаєвський Степан Юхимович	приват-доцент кафедри московської літератури і мови	з 7.07.1920 р.
52.	Полонський Олексій Миколайович	в.о. приват-доцента кафедри сільськогосподарського аналізу; секретар сільськогосподарського факультету; завідуючий кабінетом неорганічної хімії	з 1.07.1919 р.
53.	Оксіюк Йосип Федорович	приват-доцент кафедри історії стародавньої церкви	з 1.01.1919 р.
54.	Біднов Василь Олексійович	екстра-ординарний професор кафедри історії української церкви, декан богословського факультету	з 17.09.1918 р.
55.	Сіцінський Юхим Йосипович	приват-доцент кафедри історії і мистецтвознавства	з 20.02.1920 р.
56.	Прахов Олексій Васильович	приват-доцент кафедри єврейської мови	з 1.01.1919 р.
57.	Рабинович Адольф Йосипович	в.о. приват-доцента кафедри фізичної хімії	з 1.01.1920 р.
58.	Неселовський Опанас Захарович	в.о. екстра-ординарний професор кафедри історії богослужіння	з 1.01.1919 р.
59.	Хитьков Микола Олексійович	в.о. асистента кафедри зоотомії	з 1.02.1919 р.
60.	Храневич Василь Полікарпович	приват-доцент кафедри лувівництва та кормових культур	з 25.11.1919 р.

[248, арк. 38зв.; 422, арк. 1–20; 701, арк. 40; 664, с. 393–427; 236, арк. 17, 18; 451, с. 414; 669, с. 82–83].

Додаток Е

Список викладачів К-ПНО на листопад 1921 р.

№	Прізвище, ім'я, по батькові	Дата народження	Звідки походить	Звідки прибув до Кам'янця-Подільського	Яку посаду займає в ІНО	З якого часу на посаді	Ким і коли затверджений	Відношення до військов. служби	Адреса	На утриманні
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1.	Аленич Олександр Андрійович	1890 4 квітня	м. Катеринослав	з Катеринослава 28.01.1919 р.	астроном-наглядач	15/05. 1919 р.	Укрголовпрофосвіти від 07.07.1921, № 1089	не служив	Університетська 31, флігель	дружина
2.	Безбородько Микола Іванович	-	-	-	екстраорд. проф. мінералогії та петрографії	-	Укрголовпроф. 07.07.1921, № 1089	-	-	-
3.	Бернадський Віктор Костянтинович	1882 р.	Кати-Курган Самірканської обл.	-	старший асистент фізики	з липня 1919 р.	Укрголовпроф. 07.07.1921, № 1089	унтерофіцер, в.о. писаря	Пушкінська 18	самотній
4.	Бучинський Петро Миколайович	1852 р.	с. Довжок на Поділлі	з Одеси в 1911 р.	засл. ординар. професор по каф. зоології	5/08. 1918	Укрголовпроф. 07.07.1921, № 1089	не служив	Шевченківська 73	дружина
5.	Гаморак Нестор Теодорович	1892 р.	с. Стрільче Городенків. пов.	з Галичини в серпні 1919 р.	пр.-доц. по каф. фізіології	з серпня 1919 р.	Укрголовпроф. 07.07.1921, № 1089	не служив	Університ. 51	самотній
6.	Геринович Володимир Олександрович	1883 р.	м. Соколь в Галичині	з Галичини	лектор географії, прив.-доц. каф. економічної географії	з Липня 1919 р.	Укрголовпроф. 07.07.1921, № 1089	старшина в старій армії	Університ. 63	самотній

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
7.	Кожухів Олекса Михайлович	1876 р.	Слобожанщина	з Києва у вересні 1920 р.	асистент при каф. зоології, викладач біолог. дисциплін підготов. курсах	9/10. 1920 р.	Укрголовпроф. 07.07.1921, № 1089	не служив	Універ. 69	дружина, 2 дітей до 7 р., батько 76 р.
8.	Лисенко Хведір Остапович	1887 р.	м. Бердянськ Таврійської обл.	з Технічної Кам'ян. Школи	асистент при каф. геології	з липня 1920 р.	Укрголовпроф. 07.07.1921, № 1089	не служив	Хрестова 11	дружина, дитина
9.	Маліновський Андрій Едуардович	1884 р. 17/03	м. Ржищев на Київщині	з Києва в січні 1919 р.	екстраорд. проф. каф. фізики	Січень 1919 р.	Укрголовпроф. 07.07.1921, № 1089	не служив	Петрог. вул. 78	дружина
10.	Приймак Хведір Павлович	1876 р.	Коломия в Галичині	з Галичини	прив. доц. по каф. зоології	березень 1921 р.	Укрголовпроф. 07.07.1921, № 1089	служив в гал. армії як війс.- саніт. ком. як сапер. інст., був. капіт. авст. армії	Універ. 56	дружина, 5-ро дітей
11.	Ретанів Олександр Миколайович	1885 р.	м. Ніжин на Чернігівщині	місцевий	асистент при каф. фізики, викладач математики	з вересня 1920 р.	Укрголовпроф. 07.07.1921, № 1089	не служив	Універ. 90	дружина, син
12.	Русов Юрій Олександров.	-	-	-	мол. асист. при каф. зоотомії	-	Укрголовпроф. 07.07.1921, № 1089	-	-	-
13.	Смірнов Антін Федорович	1859 р.	м. Полтава	місцевий	ст. асист. по каф. орг.хімії	з лютого 1920 р.	Укрголовпроф. 07.07.1921, № 1089	не служив	Резервуарна- 12	дружина

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
14.	Угринський Калітан Олександро- вич	-	-	-	пр.-доц. каф. систем. Ботаніки	1/06. 1921 р.	Укрголовпроф. 07.07.1921, № 1089	-	-	-
15.	Федорович Анатолій Володимиро- вич	-	-	-	лектор вищої матем. для природ. відділу	-	Укрголовпроф. 07.07.1921, № 1089	-	-	дружина
16.	Хведорів Михайло Михайлович	1867 р.	Катеринодар Кубан.	з Ктеринослава 27.01.1919 р.	професор при каф. механіки	з січня 1919 р.	Укрголовпроф. 07.07.1921, № 1089	не служив	Унів. 3	дружина, д одочка 18 р.
17.	Філіпов Олександр Йосипович	-	-	-	прив.доц. при каф. чистої математики	-	Укрголовпроф. 07.07.1921, № 1089	-	-	-
18.	Хитьков Микола Олексійович	1870 р. 6/12	с. Летвиновка на Київщині	з Козятина в січні 1919 р.	молод. асист. при каф. зоотомії	з січня 1920 р.	Укрголовпроф. 07.07.1921, № 1089	не служив	Петроград. 81	самотній
19.	Русова Софія Федорівна	1856 р.	с. Алешня на Чернігівщині	з Києва	лектор при каф. педагог	з 1920 р.	Укрголовпроф. 07.07.1921, № 1089	-	Унів. 69	внука
20.	Дложевський Сергій Степанович	-	-	з Одеси 15.06.1921 р.	проф. при каф. мовоз- навства	-	Укрголовпроф. 07.07.1921, № 1089	-	-	дружина, дитина
21.	Васильківсь- кий Микола Михайлович	1891 р. 11 жовтня	Харківщина	з Києва в січні 1919 р.	прив. доц. при каф. історії філософії	з 1919 р.	-	не служив	Університ. 31	дружина
22.	Клепатський Павло Григорович	1895 р. січень	с. Пугачівка на Київщині	з Одеси в січні 1919 р.	прив. доц. при каф. історії України	з 1 січня 1919 р.	Укрголовпроф. 07.07.1921, № 1089	не служив	Петроград. 68	самотній

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
23.	Регула Яків Іванович	-	-	-	ст. асист. при каф. ботаніки	-	-	-	-	дружина
24.	Сіцінський Юхим Йосипович	1859 р.	с. Мазинки Летичів. пов. на Поділлі	місцевий	прив.доц. при каф. історії укр. мист.	-	-	не служив	Петр. 68	дружина, дочка
25.	Шиманович Іонніній Іванович	1885 р.	м. Гусятин на Поділлі	з Києва	асист. при каф.	1919	-	не служив	Унів. 51	-
26.	Ільницький Іван Андрійович	1885 р.	м. Кам'янець	місцевий	асист. при каф. гігієни	з березня 1921 р.	Укрголовпроф. 07.07.1921, № 1089	з 1914 р. по 1918 служив військовим	Лагерна вул. 58	самотній
27.	Ковалівська Ольга Михайловна	1887 р.	с. Павловка	з Одеси в січні 1921 р.	лектор при каф. україн. мови	1921 р. січень	-	-	Унів. 31, флігель	самотня
28.	Красників Сергій Михайлович	1884 р. 5 березня	м. Хмельник на Поділлі	з Петрограда в Університет	молод. асист. при каф. хімії	з 1 вересня 1919 р.	-	солдат в старій армії	вул. Шевченківська 85	мати, син
29.	Рабинович Адольф Йосипович	-	-	-	прив.доц. фізичної хімії	-	-	служив в старій армії	-	-
30.	Назаревич Семен Іванович	17 квітня 1887 р.	м. Кам'янець	місцевий	ст. асист. при каф. мінералогії	з січня 1919 р.	-	не служив	Польські фільв.	дружина, дочка, батько 76 р., мати 80 р., теща 60 р.
31.	Любарський Іван Антонович	15 жовтня 1893 р.	З Слобожанщи- ни с. Сеньків Куп.повіт.	1.01.1919 р.	приват- доцент при каф. всесв. історії	-	-	не служив	Дівича 8	дружина

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
32.	Неселовський Опанас Захарович	1865 р.	м. Брацлав на Поділлі	місцевий	екстра орд. проф. при каф. логіки	з січня 1919 р.	-	не служив	Польські фільв. Стара поштова вул. 11	дружина
33.	Матвієвський Михайло Хведорович	1884 р.	Дем'янівка на Полтавщині	з Кам'янця	лектор при каф. історія держави	з березня 1921 р.	-	не служив	Хрестова вул. 11	дружина
34.	Семенів Микола Матвійович	1893 р.	м. Володимир	з Одеси в грудні 1920 р.	приват- доцент при каф. мовоз- навства	з вересня 1920 р.	Укрголовпроф. 07.07.1921, № 1089	не служив	Унів. 31 флігель	мати
35.	Пархоменко Параска Юрьєвна	1886 р.	На Полтавщині	з Харкова в 1920 році	прив.доц. при каф. чистої математики	з 1920 р.	-	-	Унів. 31	самотній
36.	Завадський Іван Андрійович	1885 р.	З Галичини	з Галичини	прив.доц. при каф. загальн. теорії права	-	Укрголовпроф. 07.07.1921, № 1089	не служив	Гунська вул. 30	дружина
37.	Сташевський Євген Дмитрович	1874 р.	Летичів. пов. на Поділлі	в 1920 р.	прив.доц. при каф. історії права, рос. історії та економ	з 1920 р.	Укрголовпроф. 07.07.1921, № 1089	не служив	Університ. 56	мати, 2 сини
38.	Клименко Пилип Васильович	-	-	-	проф. при каф. історії українс. права	-	Укрголовпроф. 07.07.21, № 1089	-	-	самотній
39.	Гаєвський Степан Юхимович	1886 р. 23 листо- пада	с. Михиринці на Волині	з Києва в січні 1920 р.	прив.доц. при каф. історії рос. мови і літер	з липня 1920 р.	Укрголовпроф. 07.07.1921, № 1089	не служив	Унів. 31- флігель	дружина, 4 дітей

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
40.	Драй-Хмара Михайло Опанасович	1889 р.	Золод. пов. на Полтавщині с. Малі Канівці	з Києва в 1918 р.	прив.доц. при каф. слов'ян. філології	з 1918 р.	Укрголовпроф. 07.07.1921, № 1089	не служив	Лагерна вул. буд. ІНО	дружина
41.	Борис Антон Григорович	-	-	-	лектора при каф. психології	-	Укрголовпроф. 07.07.1921, № 1089	-	-	дружина, 2 дітей в Галичині
42.	Грінченко Микола Олексійович	1888 р.	З Києва	з Києва в жовтні 1918 р.	лектор при каф. історії укр. культури	з 1 жовтня 1918 р.	Укрголовпроф. 07.07.1921, № 1089	підпорудчик молод. старшини	Університ. 31 флігель	дружина, син 2 р.
43.	Годило-Годлевська Оксана Олександрівна	1888 р.	Вітеб. губ.	з Петрограда в 1919 р.	лектор французької мови	з березня 1921 р.	Укрголовпроф. 07.07.1921, № 1089	-	Між Садової і Шкільної буд. Петрукевича	син
44.	Поль Карл Адольфович	1873 р.	м. Дорпат	Місцевий, вчитель 1 труд.школи	лектор німецької мови	з липня 1920 р.	Укрголовпроф. 07.07.1921, № 1089	прапорщик запасу	Соборна площа буд. І Трудшколи	дружина
45.	Косінський Володимир	-	-	-	проф. при каф. політичної економії	-	Укрголовпроф. 07.07.1921, № 1089	-	-	-
46.	Витвіцький	-	-	-	асист. при каф. кримін. права	-	Укрголовпроф. 07.07.1921, № 1089	-	-	-
47.	Дудолькевич Борис Костянтинівич	1886 р.	м. Кам'янець	місцевий	асист. при каф. міжнар. відносин	з січня 1921 р.	Укрголовпроф. 07.07.1921, № 1089	не служив	Хрестова 12	брат (хворий)
48.	Оксіюк Йосип Хведорович	-	-	-	прив.доц. при каф. загальн. історії	-	Укрголовпроф. 07.07.1921, № 1089	-	-	дружина, донька

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
49.	Квіт Василь Михайлович	-	-	-	асист. при каф. слов'ян. філології	-	Укрголовпроф. 07.07.1921, № 1089	-	-	-
50.	Ісакович Володимир Соломонович	-	-	-	лектор англійської мови	-	Укрголовпроф. 07.07.1921, № 1089	-	-	-
51.	Ярошевська Антоніна	1894 р.	м. Бердичев на Київщині	місцева	в.о. молод. асист. при каф. хімії	з липня 1921 р	-		-	хворий чоловік
52.	Бжосньовський Юліан	1881 р.	С. Гавриловці Кам. пов.	місцевий	в.о. молод. асист. при каф. кооперації	з липня 1921 р.	-		Шевченківська 39	дружина
53.	Гегенмейстер Володимир	1887 р.	Фінляндія Виборг	з Кам. Под. Художньої школи	в.о. молод. асист. при каф. мистецтва	з липня 1921 р.	-		-	дружина, батько 70 р., мати 64 р.
54.	Никитюків Василь Нікіндрович	1894 р.26 травня	Кам'янець-Под.	з Харкова	молод. асист. при каф. фізіології	з липня 1921 р.	-	не служив	Гунська 26	одинокий
55.	Сидоряк Семен Дмитрович	1870 р. 2/08.	Волівці Галичина	з Харкова 10.08.1921 р.	прив.доц. при каф. анатомії	з 15 серпня 1921 р.	-	не служив	Університ. буд. ІНО	дружина, син 18 р., мити – в Галичині
56.	Лучицький Володимир Іванович	-	-	-	проф. при каф. зоології та палеограф.	з 15 серпня 1921 р.	-	-	-	-
57.	Залевський Богдан Калімирович	-	-	-	прив.доц. чистої математики	з березня 1921 р.	-	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
58.	Копержинський Кость	1894 р. 22/10	с. Глібов Ущицьк. пов.	-	прив.доц. при каф. історії України	з серпня 1921 р.	-	не служив	Кишинівська 10	самотній
59.	Заклинський Ростислав	1887 р. 20/10	Станіслав	з Гамборга	лектор при каф. радянської іст.	з 8 жовтня 1921 р.	-	у авст. армії військ. писар	-	самотній
60.	Бутаков В'ячеслав Вікентьевич	1882 р. сентябрь	-	з Катеринослава 21.09.1921	асистент при каф. хімії	з 28 жовтня 1921 р.	-	не служив	Пушкінська 3	дружина, дитина 2 міс.
61.	Кулик Іван	-	-	-	лектор при каф. історії України	-	-	-	-	самотній
62.	Чалий Петро Васильович	-	-	-	лектор при каф. історії педагогіки	-	Укрголовпроф.	-	Флігель ІНО	дружина, 2 дітей: 2 р. і II міс.
63.	Барвинський Н.О.	-	-	-	професор при каф. історії к-ри	з 22 лютого 1922 р.	-	-	-	-
64.	Лауре Отшо Петро Опітанович	-	-	-	молод. асис. при каф. математики	з 22 лютого 1922 р.	-	-	-	-
65.	Марцинюк Антін	-	-	-	диригент при каф. хореограф.	з 1 грудня 1921 р.	-	-	-	-
66.	Орлов Олександр Миколайович	-	-	-	в.о. молод.асист. при каф. мінералогії	-	-	-	Хрестова 4	-
67.	Сауківський Хведір	-	-	-	-	-	-	-	-	-

[243, арк. 2–11; 291, арк. 1зв.; 663, с. 102; 260, арк. 2, 3, 4; 242, арк. 1, 2, 3].

Додаток Ж

Список викладачів К-ПНО на 01 січня 1923 р.

№	Прізвище, ім'я та по батькові	Розряд	Спеціальність	Педагогічний стаж	З якого часу в ІНО	Де працювали раніше	Вік
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	Аленич Олександр Андрійович	2	астрономія	7 р.	1.01.1919	Викладач математики та фізики в Катериносл. ІІ Ком. Училищі з 1.12 1915 р.; викл. математ. та космографії в Катеринос. гімназії Рудницького з 1.08.1916 р.	32 р. 1890 р.
2.	Бучинський Петро Миколайович	1	зоотомія	43 р.	15.08.1918	Приват-доцент Новорос. ун-ту з 17.10.1890 р.; професор Новорос. ун-ту з 30.05.1897 р.	70 р. 1852 р.
3.	Бернадцький Віктор Костянтинович	5	фізика	13 р.	1.08.1919	Викладач математики та фізики в Камянець-Под. техн. Училищі з 1909 р.; викладач фізики Камянець-Под. комерційного училища з 1910 р.	40 р. 1882 р.
4.	Бутаков В'ячеслав Вікентійович	-	соціологія	немає	28.10.1921	Викладач фізики та природознавства у Катериносл. Гімназії в 1918-1919 рр.; викладав математику, фізику і природо знав. у Харківській гімназії Вітте у 1919-1920 рр.	40 р. 1882 р.
5.	Бжосньовський Омелян Антонович	-	кооперація, фінанси	10 р.	17.08.1921	В Подільському губернському земстві із 1905 по 1920 рр.	41 р. 1881 р.
6.	Борис Антон Григорович	4	психологія	14 р.	24.01.1920	Викладач гімназії у Вижниці (Буковина) в 1908-1910 рр.; викладач гімназії у Рогатині (Галичина) в 1910-1919 рр.	42 р. 1880 р.
7.	Бокаревич Володимир Андрійович	4	психіатрія та невропатологія	2 р.	8.09.1922	Ординатор 89 Подільського запасн. госпіталю 1914-1915 рр.; молодший лікар 224 піхотного полка 1915-1917 рр., старший лікар 45 Азовського госпіталю у 1918 р.; ординатор псих. відділення при лікарні Подільського губерн. земства 1918-1922 рр.	36 р. 1886 р.
8.	Гаморак Нестор Теодорович	2	ботаніка	6 р.	2.08.1919	Викладач природознавства у Волській гімназії в 1916 р.; викладач природознавства на Гмуждовських курсах (Австрія) у 1916 р.	30 р. 1892 р.

1	2	3	4	5	6	7	8
9.	Геринович Володимир Олександрович	2	географія	15 р.	2.07.1919	Викладач гімназії у Львові в 1906-1908 рр.; викладач семінарії у Самборі 1908-1919 рр.	40 р. 1892 р.
10.	Годило-Годлевська Ксенія Олександрівна	5	нові мови	10 р.	23.03.1921	Вчителька французької мови Василеостровській гімназії у Петрограді в 1911 р.; 1917-1919 рр. – вчителька французької мови у реальному училищі в Ростові тощо.	27 р. 1885 р.
11.	Гегенмейстер Володимир Миколайович	5	мистецтво- знавство	9 р.	07.1921	Вчитель художньо-промисл. школи у Пскові з 1913 р.; завідувач художньо-промисл. школи у Кам'янці-Подільському з 1916 р.	35 р. 1887 р.
12.	Дудолькевич Борис Костянтинович	4	право	2 р.	1.01.1921	-	36 р. 1886 р.
13.	Дложевський Сергій Степанович	1	порівняльне мовознавство	немає	1922	В Кам'янець-Подільському ІНО із сумісництвом у Одеському ЗВО з літнього триместру 1922 р.	34 р. 1888 р.
14.	Драй-Хмара Михайло Опанасович	-	славістика	4 р.	15.08.1918	Професорський стипендіат Київського університету	33 р. 1889 р.
15.	Донич Сергій Володимирович	7	астрономія	немає	1.08.1922	-	22 р. 1900 р.
16.	Заклинський Ростислав Романович	3	право, соціологія	2 р.	6.12.1921	Лектор школи Червоних Командирів у Києві в 1921 р.	35 р. 1887 р.
17.	Завадський Євген Андрійович	-	право	3 р.	24.09.1919	1908-1917 рр. – займався адвокатурою в Галичині	37 р. 1885 р.
18.	Іваницький Сергій Митрофанович	4	історія, педагогіка	25 р.	15.09.1922	Вчитель історії у Жіночій єпархіальній школі в Кам'янці-Подільському упродовж 1898-1903 рр.; вчитель історії та географії у Вчительській семінарії у Кам.-Под. в 1903-1907 рр.; вчитель словесності та історії у Катериносл. Комерційн. училищі 1907-1910 рр.; вчитель історії в Могилів. Комерційн. училищі в 1910-1917 рр.; член Подольськ. губерн. земської управи в 1917-1919 рр.; вчитель на педкурсах у Кам.-Под. в 1918-1922 рр.	48 р. 1874 р.
19.	Клименко Пилип Валійович	1	історія	немає	1.01.1919	1914-1918 рр. професорський стипендіат Київського університету	35 р. 1887 р.

1	2	3	4	5	6	7	8
20.	Копержинський Костянтин Олександрович	2	українська література	4 р.	20.08.1921	Вчитель української мови та літератури в Кам'янець-Под. середніх школах з 1918 р.	28 р. 1894 р.
21.	Кожухов Олексій Миколайович	3	зоологія	19 р.	12.09.1920	Вчитель природознавства Кам'янець-Под. технічного училища у 1903-1905 рр.; вчитель природознавства у Новозибковському технічному училищі в 1905 р.; вчит. природозн. у Кам'янець-Под. гімназії в 1905-1915 рр.; вчит. природозн. у Київській XII гімназії в 1915-1920 рр.	46 р. 1876 р.
22.	Красніков Сергій Миколайович	-	хімія	3 р.	20.09.1919	Вчитель Кам'янець-Под. технічного училища у 1919 р.	38 р. 1884 р.
23.	Любарський Іван Антонович	3	антична філологія	4 р.	1.01.1919	Професорський стипендіат Київської Духовної Академії з 1918 р.	29 р. 1893 р.
24.	Лисенко Федір Євстафович	3	геологія	3 р.	9.09.1920	Викладач цукроваріння у технікумах м. Кам'янця-Под. в 1919 р.	35 р. 1887 р.
25.	Малиновський Андрій Едуардович	1	фізика	13 р.	1.01.1919	Викладач Київської VII гімназії у 1910 р.; лаборант Київського університету в 1910-1915 рр.; професор. стипендіат Київського університету в 1915-1917 рр.	38 р. 1884 р.
26.	Матвієвський Михайло Федорович	4	право	1 р.	7.03.1921	-	38 р. 1884 р.
27.	Марцинюк Антон Андрійович	7	географія	1 р.	1.12.1921	-	30 р. 1892 р.
28.	Неселовський Опанас Захарович	1	філософія	32 р.	1918	Вчитель у середніх школах м. Сатанова в 1891-1904 рр.; завідувач чоловічою духовною семінарією в Кам'янці-Под. у 1904-1917 рр.	56 р. 1866 р.
29.	Пархоменко Парасковія Юрїївна	4	астрономія	3 р.	8.09.1920	-	35 р. 1887 р.
30.	Поль Карл Адольфович	5	нові мови	24 р.	07.1920	Викладач німецької і французької мов у Костромському реальному училищі в 1899 р.; виклад. німецької мови у Кам'янець-Под. технічному училищі з 1903 р.; виклад. німец. мови у Кам'янець-Под. чоловічій гімназії з 1912 р.	49 р. 1873 р.

1	2	3	4	5	6	7	8
31.	Полонський Олексій Миколайович	2	хімія	3 р.	2.08.1919	Другий лаборант на Бессарабській Виноградній станції з 1913 р.; завідувач Винними складами відділу заготівлі Бессараб. губ. з 1917 р.; представник Міністерс. Землеробства із воєнних заготівок з 1917 р.	38 р. 1884 р.
32.	Регула Яків Іванович	5	ботаніка	10 р.	1.08.1920	Вчитель природознавства і фізики у Костянтинівській та ін. реальних школах в 1913-1918 рр.; вчитель географії України у Кам'янець-Под. комерційному училищі з 1918 р.	38 р. 1884 р.
33.	Ретанов Олексій Миколайович	5	фізика	13 р.	21.08.1920	Викладач математики у Кам'янець-Под. гімназії в 1910-1920 рр.	37 р. 1885 р.
34.	Сидоряк Семен Дмитрович	2	біологія, соціологія	24 р.	12.08.1921	Асистент при каф. анатомії Львівської Ветеринарної академії у 1898-1901 рр.; вчитель Львівської гімназії у 1901-1902 рр.; в Тернополі 1902-1914 рр.; завідувач гімн азійськими курсами у Вені в 1914-1918 рр.; лектор військ.-політ. курсів для XII армії у 1920 р.; завідувач ветеринар. відділом НАПроса і лектор Партшколи 1920-1921 рр..	52 р. 1870 р.
35.	Семенів Микола Матвійович	2	порівняльне мовознавство	3 р.	7.2.1921	Вчитель класичної філології у Київському університеті в 1919 р.; вчитель класичної філол. у Новорос. ун-ті в 1920 р.	29 р. 1893 р.
36.	Смирнов Антон Федорович	5	хімія	2 р.	21.2.1920	Завідувач губернськими лабораторіями Міністерства фінансів у 1910-1920 рр.	63 г. 1859 г.
37.	Франко Лев Захарович	-	теорія музики	1/2 р.	15.09.1922	Диригент симфонічного оркестру в Керчі у 1913 р.; завкультвіділу Могилевського губерн. виконкому у 1917 р.; вчитель співів у Миколаєвській середній школі 1921 р.	28 р. 1894 р.
38.	Федорів Михайло Михайлович	1	механіка	18 р.	1.01.1919	Вчитель шахового мистецтва у Горлівці в 1895-1896 рр.; вчитель у Донбасі в 1896-1903 рр.; асистент СПБ Гірського інституту в 1905-1906 рр.; професор Катеринослав. інституту в 1906-1919 рр.	55 р. 1867 р.
39.	Хитьков Микола Олексійович	5	біологія	32 р.	24.01.1921	Завідувач сільської Черняхівської Київської губерн. школи в 1891-1893 рр.; також у с. Карпилівка в 1893-1894 рр.; завідувач фабричної Дитятковської школи в	52 р. 1870 р.

1	2	3	4	5	6	7	8
						1894-1895 рр.; вчитель Бирзульської ж-д. школи в 1895-1903 рр.; вчитель у Крижополі в 1903-1904 рр.; вчитель у Козятині в 1904-1905 рр.; вчитель у Фастові, Козятині в 1905-1919 рр.	
40.	Чалий Петро Васильович	3	педагогіка	-	2.07.1921	-	-
41.	Ярошевська-Булагова Антоніна Антонівна	-	хімія	-	2.06.1921	Вчителювала у 1913-1921 рр. в середніх школах Кам'янця-Под., Винниці тощо.	28 р. 1894 р.

[293, арк. 6–10; 409, арк. 5, 6, 7; 342, арк. 66; 646, с. 357–358].

Додаток И

Список викладачів К-ПНО на 01 жовтня 1927 р.

№	Прізвище та ініціали	Що викладає	Вік	Освіта	Педагогічний стаж	Рідна мова	Партійність та з якого року
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	Бернацький В.К.	фізику	45 р.	Фізико-мат. факультет Київського університету, 1908 р.	17 р.	українець	безпарт.
2.	Борис А.Г.	анатомію, фізіологію, рефлексологія	47 р.	Філолог. факультет Віденського університ., 1905 р.	15 р.	укр.	безпарт.
3.	Волощук А.С.	енциклопедію сільського господ.	43 р.	Московський сільськогосподарський інститут, 1913 р.	18 р.	укр.	безпарт.
4.	Гегенмейстр В.М.	образотворче мистецтво	40 р.	Худ. пром. школу 1913. Кам. ІНО, 1923 р.	13 р.	рос.	безпарт.
5.	Гаморак Н.Т.	ботаніку	35 р.	Філософ. факультет Віденського у-ту, 1915 р.	9 р.	укр.	безпарт.
6.	Геринович В.О.	економ. географію	45 р.	Філософ. факультет Віденського у-ту, 1911 р.	19 р.	укр.	безпарт.
7.	Іваницький С.М.	орг. дит. установ й педпрактика	53 р.	Київську Духовну Академію, 1898 р.	27 р.	укр.	безпарт.
8.	Карета Л.А.	математику	34 р.	Фіз.-мат. факульт. Одеськ. у-ту, 1916 р.	9 р.	укр.	безпарт.
9.	Кожухів О.М.	зоологію	51 р.	Фіз.-мат. Московськ. університет, 1903 р.	24 р.	укр.	безпарт.
10.	Кондрацький Ф.А.	вступ до методології іст.	43 р.	Філософ. факультет Львів. ун-ту, 1910 р.	15 р.	укр.	безпарт.
11.	Курневич М.В.	організація дит. установ й педпрактику	37 р.	Петр. Дух. Академію, 1914 р.	13 р.	росіянин	безпарт.
12.	Коссак М.А.	муз. вок. мистецтв.	53 р.	Львівську консерваторію	7 р.	укр.	безпарт.
13.	Красників С.М.	неорг. хімія	49 р.	Фіз.-мат. факульт. Петроград. у-ту, 1912 р.	8 р.	укр.	безпарт.
14.	Любарський І.А.	язикознавство	34 р.	Київську Дух. Академію 1917.	8 р.	укр.	безпарт.
15.	Поль К.А.	німецька мова	53 р.	3 курси фіз.-мат. ф-ту Дорпат. університ., скінчив 3 к.	27 р.	німець	безпарт.
16.	Неселовський О.З.	всесвіт. літературу	60 р.	Київську Дух. Академію, 1891 р.	-	укр.	безпарт.
17.	Присяжнюк М.А.	історія клас. боротьби	29 р.	Універ. им. Арема, 1926 р.	1 р.	укр.	член КП(б)У
18.	Ходорковський Д.С.	політ. економія	22 р.	Комерційний ЗВО, 1922 р.	4 р.	рос.	член КП(б)У

1	2	3	4	5	6	7	8
19.	Шрага Л.С.	фізкультура, гігієна	соц.. 37 р.	Київськ. мед. ін-тут, 1919 р.	2 р.	єврей	безпарт.
20.	Філь Ю.П.	-	42 р.	-	3 р.	укр.	безпарт.
21.	Кільчевський М.О.	-	49 р.	-	3 р.	укр.	безпарт.
22.	Мельників П.В.	військові дисципліни	31 р.	Комерційну школу в Ленінграді; курси удосконал. вищих економ. дисцип (Москва)	1 р.	рос.	безпарт.
23.	Новодворський Б.П.	військові дисципліни	37 р.	-	2 р.	рос.	безпарт.

[360, арк. 20–20зв.; 317, арк. 7].

Додаток К

Перелік публікацій викладачів К-ПНО

№	Прізвище та ініціали	Вид публікації	Назва та вихідні дані публікації
1	2	3	4
1.	Аленич О.А.	посібник	Про місяць. Кам'янець-Подільський, 1920. 21 с.
2.		посібник	Сферична геометрія. Кам'янець-Подільський, 1920. 26 с.
3.		посібник	Сферична тригонометрія. Кам'янець-Подільський, 1920. 18 с.
4.		посібник	Комети. Кам'янець-Подільський, 1920. 18 с.
5.		посібник	Комети. Харків, 1922. 20 с.
6.		стаття	Визначення радіантів падучих зір // Записки Кам'янець-Подільського державного українського університету. Т. 2. Кам'янець-Подільський, 1920. С. 1-14.
7.	Борис А.Г.	стаття	Перемінна й історична суть // Червоний шлях. 1922. 15 вересня. № 1(50). С. 1.
8.		стаття	Наука про поведінку людини як проблема нашого часу // Червоний шлях: громадсько-політичний і літературно-науковий журнал. Харків: державне видавництво імені Г. Петровського, 1927. Вип. 5(50). С. 98-110.
9.		посібник	Педагогіка і її наукові основи. Кам'янець-Подільський: шклограф, 1927. 15 с.
10.	Гаєвський С.Ю. (Єпископ Сильвестр)	підручник	Теорія поезії: підручник для педперсоналу, старших груп трудової школи Соцвиху. 2-е вид., перероб. й доп. Київ, 1921. 32 с.
11.		стаття	До омонімів про Івана Франка // Нова громада. Київ, 1924. № 35. С. 14-23.
12.		стаття	Задоволення книжкового голоду // Пролетарська правда. 1925. № 260. С. 2.
13.		стаття	Літературна діяльність Ольги Кобилянської (Літературно-критичний огляд) // Україна: науковий двохмісячник українознавства. Київ: державне в-во України, 1928. № 1. С. 25-34.
14.	Гаєвський С.Ю. (Єпископ Сильвестр)	монографія	«Александрія» в давній українській літературі. Ч. 1: Давня українська повість / За ред. О. А. Назаревського. Київ: ВУАН, 1929. Т. III. 237 с.
15.	Гаморак Н.Т.	стаття	Нові дані до мікрохімії і фізіології продигового апарату у рослин // Записки сільськогосподарського інституту в Кам'янці на Поділлі. Кам'янець на Поділлі, 1924. Т. 1. С. 117-132.
16.		стаття	Новий тип транспірографа // Записки сільськогосподарського інституту в Кам'янці на Поділлі. Кам'янець на Поділлі, 1926. Т. 3. С. 42-51.
17.		посібник	Світ бактерій. Харків: ДВУ, 1926.
18.		стаття	Спроби над фотоперіодизмом у рицини. // Записки сільськогосподарського інституту в.

1	2	3	4
			Кам'янці на Поділля. Кам'янець на Поділлі, 1928. Т. 5. С. 298-304
19.	Гаморак Н.Т. та Панасюк Ф.С.	стаття	Люфа в Кам'янецькому ботанічному сад // Вісник прикладної ботаніки. 1930. Вип. 5-6. С. 31-38
20.	Гаморак Н.Т.	стаття	Потометричні поміри в природній обстановці // Журнал біо-ботанічного циклу ВУАН. Київ, 1931. Вип. 1-2. С. 49-70.
21.	Геринович В.О.	нарис	Нарис економічної географії України. Частина географічна. Том 2. Кам'янець на Поділля, 1921.
22.		посібник	Географія України. Вінниця: ДВУ Подільська філія, 1922. 131 с.
23.		посібник	Фізична географія: для шкіл та самоосвіти. Катеринослав-Харків: держ. в-во України, 1922. 92 с.
24.		посібник	Основи географії. Катеринослав-Харків: держ. в-во України, 1922. 70 с.
25.		календар, ілюст.	Картинки з географії Поділля. Календар на рік 1923. Кам'янець на Поділля, 1923.
26.		посібник	Основи географії: 2-е видання. Харків-Київ: держ. в-во України, 1924. 93 с.
27.		монографія	Антропогеографія України. Берлін: [б.в.], 1921. 88 с.
28.		посібник	Мала географія України: навч. посібник. Кам'янець-Подільський, 1924. 406 с.
29.		посібник	Оповідання з антропології: навч.посібник. Кам'янець-Подільський, 1925. 162 с.
30.		монографія	Кам'яничина: часть географії. Кам'янець-Подільський [б.в.], 1926. Ч. 1: Природа. 68 с.
31.		монографія	Кам. Кам'яничина. Кам'янець-Подільський [б.в.], 1927. Ч. 2: Населення і його економічна діяльність. 168 с.
32.		путівник	Порадник екскурсанта Кам'яничини. З планом Кам'янецького замку з року 1699. Кам'янець-Подільський: друк. ім. Ленана, 1928. 102 с.
33.		путівник	Екскурсант Кам'яничини. Кам'янець-Подільський, 1928. 75 с.
34.		монографія	Природні виробничі сили Кам'яничини. Кам'янець-Подільський Кам'янець-Подільська округова плянова комісія, 1930. 83 с.
35.		проект	Проект використання водяної енергії Дністра і його Подільських приток для електрофікації Подоля і Бесарабії. Київ: [б.в.], 1931.
36.		стаття	Поспіши з дослідженнями кам'яно-вугільних покладів на Кам'яничині // Червоний кордон. 1930. 13 лютого. № 17 (687). С. 5.
37.		стаття	Теорія Вагнера про виникнення континентів та океанів // Записки Кам'янець-Подільського

1	2	3	4
			інститут народної освіти. Кам'янець-Подільський, 1926. Т. 1. С. 1-20.
38.		стаття	Кам'янецький ботанічний садок // Записки Кам'янець-Подільського інститут народної освіти. Кам'янець-Подільський, 1926. Т. 1. С. 19-25.
39.		стаття	Кам'янещина. Ч. II. Населення його економічна діяльність // Записки Кам'янець-Подільського інститут народної освіти. Кам'янець-Подільський, 1927. Т. 2. С. 1-168
40.	Геринович В.О.	стаття	Про археологічні розвідки в с. Кадиївцях Довжоцького та в с. Велика Мушка Китайгородського районів // Червоний кордон. 1926. 2 верес. № 66 (237). С. 4.
41.		стаття	До історії Кам'янець-Подільського інституту народної освіти // Записки Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. Кам'янець на Поділлі, 1927. Т. 2. С. 1-24.
42.		стаття	Стоянка неолітичної людини біля с. Великої Мукші, Китайгородського району, Кам'янець-Подільської округи // Записки Кам'янець-Подільського інститут народної освіти. Кам'янець-Подільський, 1926. Т. 1. С. 14-19.
43.		стаття	Сліди старовинної людини на Кам'янещині // Червоний кордон. 1929. 9 лип. № 73(597). С. 6.
44.		стаття	До сучасного демографічного вигляду Поділля // Записки Сільськогосподарського інституту в Кам'янці на Поділлі. Кам'янець на Поділлі, 1926. Т. 3. С. 1-8.
45.	Дудолькевич Б.К.	стаття	Екскурс до демографічних властивостей селянського населення Кам'янещини // Записки Сільськогосподарського інституту в Кам'янці на Поділлі. Кам'янець на Поділлі, 1927. Т. 4. С. 106-110.
46.		стаття	Статистична характеристика сучасного птахівництва України й Поділля // Записки Сільськогосподарського інституту в Кам'янці на Поділлі. Кам'янець на Поділлі, 1928. Т. 5. С. 226-239.
47.		стаття	До питання про систему педагогічної практики на факсоцвиху ІНО // Записки Кам'янець-Подільського інститут народної освіти. Кам'янець-Подільський, 1926. Т. 1. С. 1-17.
48.	Курневич М.М.	стаття	З приводу конференції Педвузів Поділля // Записки Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. Кам'янець на Поділлі, 1926. Т. 1. С. 9-18.
49.		стаття	Психологічні погляди Т. Рібо // Записки Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. Кам'янець-Подільський, 1927. Т. 2. С. 1-50.

1	2	3	4
		стаття	Рішуче засудити контрреволюціонерів. Студент прикордоння. 1929. 29 листопада. Ч. 2(9). С. 1.
50.	Кожухів О.М.	стаття	Матеріали що до спостережень над шкідниками сада з ряду Lepidoptera – лускокрилих м. Кам'янця на Поділлію // Записки Кам'янець-Подільського інститут народної освіти. Кам'янець-Подільський, 1926. Т. 1. С. 1-21.
51.		розвідка	Сіль на Україні (в межах Наддніпрянщини). Кам'янець-Подільський, 1920. 26 с.
52.		стаття	Геологічні дослідження кременю на Кам'яничині // Труды Українського науково-дослідного геологічного інституту. Житомир, 1928. Т. 2. С. 1-15.
53.	Лисенко Ф.О.	стаття	Геологічні умови уложення покладу українського силексу та його значення для керамічної промисловості // Труды Українського науково-дослідного геологічного інституту. Житомир, 1928. Т. 3. С. 1-9.
54.		стаття	Родовище гіпсу та глинистого мергелю на Роменщині // Труды Українського науково-дослідного геологічного інституту. Житомир, 1929. Т. 3. С. 1-18.
55.		стаття	Літографське каміння з Поділля // Труды Українського науково-дослідного геологічного інституту. Житомир, 1930. Т. 4. С. 1-18.
56.	Любарський І.А.	стаття	Сучасно-язикознавче висвітлення соіне [ч. I-II (вступ, фонетика)] // Записки Кам'янець-Подільського інститут народної освіти. Кам'янець-Подільський, 1926. Т. 1. С. 1-42.
57.		стаття	Сучасно-язикознавче висвітлення соіне, ч. III (морфологія) // Записки Кам'янець-Подільського інститут народної освіти. Кам'янець-Подільський, 1927. Т. 2. С. 43-119.
58.		стаття	Подільський третинник (з матеріалів до подільської метрології) // Записки Кам'янець-Подільського інститут народної освіти. Кам'янець-Подільський, 1926. Т. 1. С. 1-8.
59.	Неселовський О.З.	стаття	Наймити та наймички на Поділлію в XVIII ст. (матеріали до історії економіки Поділля) // Записки Кам'янець-Подільського інститут народної освіти. Кам'янець-Подільський, 1927. Т. 2. С. 1-38.
60.		стаття	Так звана брацлавська монета // Записки Кам'янець-Подільського інститут народної освіти. Кам'янець-Подільський, 1927. Т. 2. С. 66-69.
61.	Реганов О.М., Бернадський В.К.	стаття	Матеріали до кліматичної характеристики району Кам'янецької метстанції // Записки сільськогосподарського інституту в Кам'янці

1	2	3	4
			на Поділля. Кам'янець-Подільський, 1928. Вип. 5. С. 280-298.
62.	Ретанов О.М.	стаття	Пролетаризації ВИШів наша гарантія! // Студент Прикордоння. 1929. 29 листопада. Ч. 2 (9). С. 1.
63.	Сіцинський Ю.Й.	історичний нарис	Начерки з історії Поділля, Київ, 1920, 15 с.
64.		історичний нарис	Нариси з історії Поділля. Вінниц. філ. Всенар. б-ки України при Укр. акад. наук, Каб. виучування Поділля. У Вінниці: [б. в.], 1927-(3 друк. Укр. Акад. Наук). Нарис 1 Загальний огляд історії Поділля; Нарис 2 Передісторія Поділля, Вінниця, 1927. 74 с.
65.		історичний нарис	Оборонні замки Західного Поділля XIV–XVII ст.: історично-археологічні нариси. Українська академія наук, Київ, 1928. 99 с.
66.		монографія	Кам'янецька фортеця. Кам'янець-Подільський, 1929. 10 с.
67.		монографія	Муровані церкви на Поділлі. Львів-Кам'янець-Подільський, 1925. 65 с.
68.	Філь Ю.П.	стаття	Матеріали до біографії А. Свидницького // Записки історико-філологічного відділу АН УСРР. Київ, 1925. Кн. 6. С. 32-40.
69.		стаття	А. Свидницький та його літературні сусіди // Записки історико-філологічного відділу АН УСРР. Київ, 1928. Кн. 16. С. 189-199.
70.		стаття	До біографії А. Свидницького: За архівними матеріалам // Записки історико-філологічного відділу АН УСРР. Київ, 1928. Кн. 18. С. 241-253.
71.		стаття	До історії Кам'янець-Подільського Наукового при УАН товариства // Записки Кам'янець-Подільського наукового при УАН товариства. Кам'янець на Поділлі, 1928. Т. 1. С. 91-100.
72.		стаття	Ф.В. Рутковський (до характеристики літературно-драматичної творчості // Записки Кам'янець-Подільського наукового при УАН товариства. Кам'янець на Поділлі, 1928. Т. 1. С. 18-23.
73.		стаття	Народні пісні, що виникли під час нашестя чудес на Поділля // Записки Кам'янець-Подільського наукового при УАН товариства. Кам'янець на Поділлі, 1928. Т. 1. С. 1-8.
74.		стаття	До питання про перебування М. Коцюбинського під наглядом поліції // Записки Кам'янець-Подільської науково-дослідної кафедри. Кам'янець на Поділлі, 1929. Т. 1. С. 149-153
75.		стаття	До біографії і творчості М. Коцюбинського // Україна. Київ, 1926. Кн. 1.

1	2	3	4
76.	Філь Ю.П.	стаття	З архіву З.Ф. Недоборського // Записки Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. Кам'янець на Поділлі, 1927. Т.2. С.1-7.
77.		стаття	Рідна мова на робітфаці // Записки Сільськогосподарського інституту в Кам'янці на Поділлі. Кам'янець на Поділлі, 1924. Кн. 1. С. 177-180.
78.		стаття	В Кам'янецькому науковому товаристві // Червоний кордон, 1926. № 247. С. 3.
79.	Федоров М.М. або Хведорів М.М.	посібник	Вступ до аналізу. – Вип.1: теорія визначників: лекції, читані студентам фізмат фак. Кам'янець-Подільського державного українського університету в 1919/20 академ. році. Кам'янець на Поділлі: Видавн. відділ Ради студ. представників, 1920. 107 с.
80.		посібник	Аналіз безмежно малюючих. Кам'янець-Подільський: видав. відділ Кам'янець-Подільського державного українського університету, 1920. 64 с.
81.	Храневич В.П.	посібник	Ссавці Поділля. Огляд систематичний; Вінницька Філія Всенародньої бібліотеки України при Всеукр. Акад. Наук, Кабінет виучування Поділля. Вінниця : Віндерждрук ім. Леніна, 1925. Вип. 4. 48 с.
82.		посібник	Птахи Поділля. Огляд систематичний; Вінницька Філія Всенародньої бібліотеки України при Всеукр. Акад. Наук, Кабінет виучування Поділля. Вінниця : Віндерждрук ім. Леніна, 1925. Вип. 5. 65 с.
83.		посібник	Минуле фавни Поділля. Шкіц з доби XII-XIX століть; Вінницька Філія Всенародньої бібліотеки України при Всеукраїнській Академії Наук, Кабінет виучування Поділля. Вінниця : Віндерждрук ім. Леніна, 1925. Вип. 6. 20 с.
84.		посібник	Ссавці та птахи; Вінницька Філія Всенародньої бібліотеки України при Всеукр. Акад. Наук, Кабінет виучування Поділля. Вінниця : Віндерждрук, 1925. Вип. 7. 128 с.
85.		підручник	Курс загальної зоології: підручник. Харків: Держвидав України, 1930. 585 с.
86.		посібник	Способи лову та консервування плазунів та земноводних. Кам'янець-Подільський: шклограф, 1927. 7 с.
87.		посібник	Виготовлення шкурок земноводних. Кам'янець-Подільський: шклограф, 1927. 17 с.
88.		стаття	«Microlepidoptera» Поділля (переважно Кам'янець-Подільської округи // Записки Сільськогосподарського інституту в Кам'янці на Поділлі. Кам'янець-Подільський, 1927. Т. 4. С. 47-67.

1	2	3	4
89.	Храневич В.П.	стаття	Матеріали до характеристики шкідливої етномофавни польових культур Кам'яниччини // Записки Сільськогосподарського інституту в Кам'янці на Поділлі. Кам'янець на Поділлі, 1928. Т. 5. С. 255-280.
90.		стаття	Матеріали до орнітофауни західних округ України // Записки Кам'янець-Подільської науково-дослідної кафедри історії. Полтава, 1929. Т. 1. С. 5-45.
91.		стаття	Матеріали до характеристики шкідливої етномофавни польових культур Кам'яниччини // Записки Сільськогосподарського інституту в Кам'янці на Поділлі. Кам'янець на Поділлі, 1928. Т. 5. С. 255-280.
92.		підручник	Курс загальної зоології: підручник. Харків: Держвидав України, 1930. 585 с.

[157, арк. 2–5; 159, арк. 2–8; 160, арк. бзв. –7; 171, арк. 1–4; 173, арк. 1–3; 176, арк. 1–3; 379, арк. 1–5; 252, арк. 7; 274, арк. 7; 275, арк. 2–2зв.; 392, арк. 42зв.; 415, арк. 1–2; 416, арк. 3–4; 417, арк. 8, 9, 10; 418, арк. 1–4; 465; 466; 474–485; 518; 519; 544; 567–572; 582, с. 67, 68; 590; 605–635; 652–654; 739–741; 743; 757–761; 766; 788–790; 825; 850–854; 877–886; 890; 891; 893–903; 996].

Додаток Л

Анкета для вступників до Кам'янець-Подільського ІНО на 1929 р.

1. На який факультет або відділ бажає вступати:
2. Прізвище, ім'я та по батькові:
3. Рік і дата народження:
4. Стать:
5. Національність:
6. Рідна мова:
7. Родинний стан:
8. Чи є хтось на утриманні? Назвати:
9. Партійність:
10. Чи член спілки? Якої? З якого часу? № членського квитка:
11. Соціальний стан вступника до революції й тепер:
 - Робітник (як довго працював, в якому напрямку, тарифна сітка):
 - Діти робітника:
 - Наймит, як довго був у наймитах:
 - Діти наймитів:
 - Селянин, член КНС, з якого часу, норма с/г податку:
 - Середняк, норма с/г податку:
 - Заможний:
 - Інтелігенція:
 - Службовець (де працював у місті, чи селі, характер роботи):
 - Сільський вчитель:
 - Діти сільських вчителів:
 - Лікар:
 - Діти сільських лікарів:
 - Кустар (чи член спілки кустарів, вказати характер роботи):
12. Основна професія:
13. Освіта, в якій школі вчився, чи закінчив, скільки класів:
14. Громадська і політична робота (зазначити на якій посаді працював, що виконував, громадське навантаження):
15. Чи був в Червоній армії, в Червоній гвардії та партизаном, як довго і коли саме?
16. Як довго живе з власної праці і де саме працював до вступу у ЗВО:
17. Соціальний стан батьків до революції і на сьогодні, що конкретно робили до революції і на сьогодні:
 - Робітник (зазначити де працює, коли почав працювати на виробництві, та як довго і чому?):
 - Селяни (незаможний, середняк, заможний, працює безпосередньо в с/господарстві, чи на якій підставах с/г, промисловості), матеріальний стан, розмір с/г податку, відколи у сільському господарстві працює, вказати конкретно:
 - Кустар (чи член спілки кустарів, характер роботи), розмір оподаткування.
 - Службовець (зазначити де працює, у місті, чи на селі, характер роботи – вчитель, лікар тощо):
18. Де постійно мешкає вступник та його батьки:
19. Де мешкали батьки до революції:

Підпис вступника

Дата заповнення:

[14, арк. 1–3; 278, арк. 13, 14, 15, 26; 279, арк. 30–31, 35–35зв.; 325, арк. 9; 365, арк. 1, 2; 404, арк. 68].

Додаток М

Динаміка студентів за соціальним походженням в інститутах педагогічного профілю УСРР (%)

Навчальний рік	Робітники	Селяни	Вчителі	Службовці	Кустарі
1922–1923 н.р.	10,6	19,0	-	37,3	-
1923–1924 н.р.	5,7	19,1	-	63,5	-
1924–1925 н.р.	6,5	19,5	-	66,0	-
1925–1926 н.р.	15,0	20,7	16,9	42,8	1,4
1926–1927 н.р.	13,6	20,8	42,1	21,7	1,3
1927–1928 н.р.	11,3	21,8	49,0	15,8	1,8

[838, с. 21; 689, с. 46; 407, арк. 32; 846, с. 195].

Додаток Н**Дані про кількість студентів у К-ПНО у 1920-х рр.**

Навчальний рік	1921–1922	1922–1923	1923–1924	1924–1925
Кількість	1141*	388	346	203
Навчальний рік	1925–1926	1926–1927	1927–1928	1928–1929
Кількість	179	230	250	380

* із 1141 студента 256 навчалося на підготовчому відділенні.

[827, с. 26; 450, с. 2; 68, арк. 1; 87, арк. 474зв., 528; 633, с. 19; 132, арк. 8; 137, арк. 8; 709, с. 870, 872].

Додаток П

Динаміка соціального складу студентів К-ПНО у 1920-х рр.

Рік	Соціальний стан (%)			
	робітники	селяни	службовці	інші
1922–1923 н.р.	9,8	50	12,9	27,3
1923–1924 н.р.	11,7	47,3	32,8	8,2
1924–1925 н.р.	3,3	49,5	24,7	22,5
1925–1926 н.р.	2,5	46,6	44,4	6,5
1926–1927 н.р.	7	33,5	52	7,5
1927–1928 н.р.	7,2	28,8	12,1	51,9

[633, с. 19].

Додаток Р

Табличка осіннього набору до ІНО за попередньою освітою
на 1922–1923 н.р.

№	Назва інституту	Попередня освіта до вступу в ІНО						
		<i>проф. школа</i>	<i>труд. школа</i>	<i>серед. освіта</i>	<i>педкурси</i>	<i>робітфак</i>	<i>вища освіта</i>	<i>дом. освіта</i>
1.	Харківський ІНО	-	-	352	-	-	3	-
2.	Катеринославський ІНО	-	-	91	-	-	68	41
3.	Київський ІНО	12	-	445	-	-	3	-
4.	Чернігівський ІНО	-	4	12	-	-	-	-
5.	Ніжинський ІНО	1	3	11	6	-	4	-
6.	Глухівський ІНО	-	1	1	-	-	4	1
7.	Житомирський ІНО	24	-	91	-	-	3	-
8.	Кам'янець-Подільський ІНО	45	3	10	88	-	15	-
9.	Вінницький ІНО	11	5	-	-	-	21	-
10.	Одеський ІНО	-	-	-	-	-	-	-
11.	Миколаївський ІНО	91	-	20	-	-	23	6
12.	Херсонський ІНО	2	1	31	-	-	-	7
13.	Кременчуцький ІНО	1	1	31	-	-	-	-
14.	Полтавський ІНО	-	2	16	-	-	26	-

[50, арк. 19].

Додаток С

Табличка осіннього набору в ІНО за соціальним походженням на 1922–1923 н.р.

№	Назва інституту	Допущено до зарахування	Допущ. до іспиту	Подано заяв / Зараховано			За соціальним походженням						
				відряд-жених	без відряд.	всього	робіт.	селян.	службов	військ.	не виявлено	інших	всього
1.	Харківський ІНО	1000	573	-/303	-/94	685/402	34	120	240	-	-	8	402
2.	Катеринославський ІНО	850	243	245/-	60/-	305/221	114	26	69	-	-	12	221
3.	Київський ІНО	845	1134	979/659	159/91	1134/750	97	272	346	-	-	35	750
4.	Чернігівський ІНО	100	40	-/40	-/46	94/86	3	26	50	-	-	7	86
5.	Ніжинський ІНО	150		-/2	-/23	-/25	2	3	20	-	-	-	25
6.	Глухівський ІНО	100	24	1/-	26/-	26/9	1	4	2	-	-	2	9
7.	Житомирський ІНО	200	130	102/-	34/-	136/118	1	24	64	-	-	30	118
8.	Кам'янець-Подільський ІНО	200	214	166/-	68/-	232/171	35	71	30	-	-	35	171
9.	Вінницький ІНО	150	41	46/32	-/5	46/37	2	26	-	-	-	9	37
10.	Одеський ІНО	1100	146	76/68	70/68	146/136	40	14	-	-	-	82	136
11.	Миколаївський ІНО	150	196	-/32	-/110	201/142	8	50	79	-	-	5	142
12.	Херсонський ІНО	160	73	60/53	13/20	73/73	5	50	16	-	-	2	73
13.	Кременчуцький ІНО	-	44	26/-	32/-	58/33	6	24	3	-	-	-	33
14.	Полтавський ІНО	200	93	40/-	63/-	103/51	5	36	3	-	-	7	51

[50, арк. 2–3].

Додаток Т

Інститути народної освіти УСРР із
українською та змішаною мовою викладання

Назва	К-ть викладачів	З них українців	Кількість студентів	З них українців	%
<i>українська мова викладання</i>					
Вінницький ІНО	22	10	124	105	30,8
Кам'янець-Подільський ІНО	44	27	408	290	
Херсонський ІНО	22	18	185	140	
Полтавський ІНО	42	24	540	510	
<i>змішана мова викладання</i>					
Київський ІНО	73	-	2600	1305	23,1
Житомирський ІНО	32	-	305	215	
Одеський ІНО (є окремо український відділ)	127	-	975	106	

[28, арк. 69–70, 2; 73, арк. 5; 859, с. 216]

Додаток У

Список дисциплін у К-ПНО (до 1923 р.)

№	Предмет/кафедра	Ініціали та прізвище викладача
1	2	3
<i>Спільні предмети</i>		
1.	фізика	В.К. Бернадський, А.Е. Малиновський, О.М. Ретанів, С.М. Красників
2.	хімії	О. Полянський, В.І. Бутов, Л.А. Карета, А.А. Ярошевська, А.Ф. Смірнов
3.	математики	П.Ю. Пархоменко, М.М. Хведорів
4.	історії мистецтва	В.М. Гегенмейстр, Ю.Й. Сіцинський
5.	ботаніки	Н.Т. Гаморак
6.	української мови і літератури	О.М. Ковалівська, М.М. Семенів
7.	загального мовознавства	М.М. Семенів
8.	психології	А.Г. Борис, М.М. Васильківський
9.	історії революційних рухів	І.Ю. Кулик
10.	основи марксизму	Р.Р. Заклинський
<i>Факультет професійної освіти</i>		
11.	астрономії	А.О. Аленич
12.	механіки	М.М. Хведорів
13.	логіки	О.З. Неселовський
14.	зоології	П.М. Бучинський, Ф.П. Приймак, М.О. Хитьков
15.	географії	В.О. Геринович
16.	музики	М.О. Грінченко
17.	лектури французької мови	О.О. Годилю-Годлевська
18.	лектури німецької мови	К.А. Поль
19.	словесної філології	М.О. Драй-Хмара
20.	історії російської літератури	С.Ю. Гаєвський
21.	українського письменства	К.О. Копержинський
22.	історії України	П.Г. Клепатський, П.В. Клименко
23.	історії Росії	Є.Д. Сташевський
24.	всесвітньої історії	І.А. Любарський, Й. Оксіук
25.	історії держави	М.Ф. Матвієвський
26.	історії міжнародних відносин	Б.К. Дудолькевич
27.	історії правових форм / народного господарства	Е.А. Завадський
28.	економічної структури радянської влади	П.В. Чалий
29.	історія матеріальної культури	В.І. Бутаков, І.А. Любарський, Ю.Й. Сіцинський, В.О. Барвінський
30.	філософії	М.М. Васильківський
31.	агрономії	І. Олійник
32.	порівняльної анатомії	С.Д. Сидоряк, С.І. Назаревич, Я.І. Регула, А.Ф. Смірнов, Красників, О.М. Кожухів, Ф.О. Лисенко, М.О. Хитьков, І. Ільницький, А.А. Ярошевська, В. Нікітюків
33.	педагогіки	П.В. Чалий
<i>Факультет соціального виховання</i>		
34.	біології	Н.Т. Гаморак

1	2	3
35.	історії української літератури	О.М. Ковалівська
36.	мистецтвознавства	В.М. Гегенмейстер
37.	радянського будівництва	Р.Р. Заклинський
38.	абетка праці і фізичний розвиток	С.Д. Сидоряк
39.	географії України	В.О. Геринович
40.	вступ до педології	М.М. Васильківський

[243, арк. 1–11; 397, арк. 88–89; 398, арк. 20–21; 388, арк. 8; 382, арк. 19зв.; 239, арк. 1–2; 241, арк. 16; 245, арк. 12–12зв.; 252, арк. 5; 253, арк. 3зв.; 261, арк. 13, 14; 264, арк. 35–35зв.; 266, арк. 14; 268, арк. 27; 286, арк. 1–2; 377, арк. 93; 378, арк. 160–161; 422, арк. 1–8; 152, арк. 2, 3; 153, арк. 5, 7; 154, арк. 1, 2, 3, 4; 156, арк. 2, 3; 161, арк. 2, 3, 4, 5; 162, арк. 2–4; 167, арк. 1, 2; 172, арк. 2–8].

Додаток Ф

Спогади студента про характер та методику викладання деяких викладачів К-ПНО

«... Професор Бернадський в моїх очах і нині підноситься своєю науковою сумлінністю і працездатністю. Коли я вчитав нещодавно у статті Валерія Аграновського «Замітки про сучасне студентство» в журналі «Юність» № 12 за 1967 рік про систему т.з. «малых экзаменов», я згадав, що професор Бернадський за такою системою працював уже в 20-х роках. Покуруючи своє улюблене «Сельве», він постукував пальцями по жовтій коробці і вислуховував доповідді студентів не один раз, як звичайно, а десятки разів протягом семестра по кожній темі курсу фізики.

Був він не позбавлений і гумору. Одного разу він поїхав до Ленінграда, щоб закупити нові фізичні прилади, і взяв собою готівку 15 тисяч карбованців. Коли повернувся і ми його стали питати, як він не побоявся везти з собою такі гроші, він, посміхаючись відповів: «А ті, що крадуть, мене боялися, щоб я їх не обчухрав». Цим він робив натяк на свій зовнішній вигляд. З Кам'янець-Подільського інституту народної освіти професор Бернадський перейшов працювати в Академію наук УРСР».

(Далі буде)

«Кожна постать наших професорів – це барвіста сторінка нашого інституту. Особливою науковою ерудицією в мовознавстві й літературі виділяється професор І. Любарський. Кожне наукове положення він спирав на велику кількість доведень і співставлень. Пам'ять у нього була виключна. Він декламував цілі поеми Маяковського й багатьох інших письменників напам'ять. До інституту приходив у професорській чорній мантії, яка на грудях застібувалася левом. На лекції він тримав в увазі всю аудиторію, поглядаючи на неї через окуляри в золотій оправі.

Професори Геринович, Любарський, Курневич, Борис, Гаморак, Карета були авторами солідних монографій, великої кількості статей. Їх силами в інституті видавалися наукові записки, які й тепер читаються з інтересом і мають історико-пізнавальне значення в різних галузях наук. Професор Н. Гаморак ряд своїх праць з питань систематики рослин опублікував і за кордоном, зокрема в Італії. Він створив чудовий ботанічний сад в інституті. Професор А. Борис, обстоюючи психологію, вів дискусію з академіком Павловим.

Колоритною фігурою був викладач, відомий український письменник С. Божко. Він працював редактором окружної газети «Червоний кордон» і за сумісництвом читав у нас історію України. Весною ми з ним ходили в парк. Під кронами дерев він читав нам лекції, а йдучи містом, ми співали комсомольських пісень. Особливо запам'яталась пісня на слова П. Усенка «Лави каесемові ідуть». Письменник сам тобі був молодим, і це його зближало із студентами.

Іншої характерності був викладач П. Галузо, який читав основи лєнінізму. Він був учасником громадянської війни, повернувся з неї інвалідом. Ходив накульгуючи на одну ногу. Вся його подоба (ходив у синьому галіфе і військовій тужурці) нагадувала воїна. Лекції він читав піднесено, сам захоплювався. Його бліде красиве обличчя ставало зашарованим. Окремі лєнінські положення він не викладав, а ніби викарбовував. Студенти ним захоплювалися, одна він з ними не мав часу зближуватись, бо крім інституту ще працював в окружкомі партії, певний час був політкомісаром вузу.

До найстаріших викладачів належав професор О. Кожухів. Він був глухий і читав лекції з зоології з якимось притиском на кожному слові. Розповідаючи про жуків, він знав стільки цікавого, можна сказати, інтимного про них, що це викликало пошвавлення серед його слухачів, але він не звертав на це уваги. Себе він контролював по годиннику, і лекція пунктуально починалася і закінчувалася. Зоокабінет інституту з акваріумами був багатою колекцією найрізноманітніших представників річко-озерного світу.

Різні й близькі між собою були професори Л. Карета та С. Красніков. Кожному – під п'ятдесят. Перший читав математику, другий – хімію. Свою справу вони знали досконало, були вимогливі, але відчувались елементи формалізму. Їх не цікавило, як студентам даються ці науки. Часто перепало нам від Краснікова, особливо тоді, коли він кудись поспішав. Ми, раби божі, тонули, не виринаючи з хімічних рідин, задихаючись від різного «СО₂», яким обливав і обкурював нас професор. Після цього він роздратовано говорив: «Зайво морочите голову, краще підготуйтеся і знову приходьте».

Професор Карета викликав студента до дошки, диктував задачу, а сам походжував по аудиторії. Ми слабо знали математику за середню школу і стояли коло дошки, як великомученики. А професор все походжував. Нарешті він зупинявся, проглядав те, що ми написали на дошці, й промовляв: «З такими знаннями я вас з інституту не випущу».

Ми сиділи і гризли цю математику, розв'язували задачі оп 10-12 годин, «не переводячи дихання». Хімічні формули, математичні теореми нам снилися.

Для всіх студентів з першого по третій курси читались загальні і профільні дисципліни: історія, основи лєнінізму, політекономія, математика, фізика, хімія, біологія, зоологія, географія, педагогіка, психологія, сангігієна, основи сільського господарства, малювання і співи. Фах студента визначався за його нахилами, які він виявляв у процесі навчання і спеціалізувався в цьому напрямку. З нашого курсу одні вийшли викладачами суспільствознавства, інші – математики, ще інші – природознавства і т.д.

Для сьогоднішніх днів така суміш у фаховій підготовці викликає подив, а в свій час це сприймалося як належне. Слід не забувати, що в той час на район в середньому випадала одна семерічна школа, вчителів з вищою освітою в окремих районах не було зовсім. Потреба у випускниках педагогічних інститутів була виключно велика. Наші випускники розподілялися по всій республіці. Життя показало, що вихованці Кам'янець-Подільського інституту народної освіти не посоромили свого вузу».

(Закінчення буде)

«У 20-і роки з особливою силою визначились громадські засади у всіх сферах життя і діяльності вищих навчальних закладів. У цьому кипучому вирі виховувалися і студенти Кам'янець-Подільського ІНО. Студенти багато працювали в порядку громадської роботи у школах міста і навколишніх селах...

... Наш студентський загал мав стільки цікавого і привабливого, що обдарованість окремих виступала як закономірне явище нашого середовища. Кожни з нас носив у собі запал і поривання першого революційного десятиріччя нової епохи, помножені на молодість. Ми наполегливо вчилися, нам хотілося більше знати, більше вміти. Ми не ходили, а бігали на театральні вистави і в кіно, слухали публічні лекції, марирували у святкових колонах, збирали гроші дл МОПРу [Міжнародна організація допомоги борцям революції – Авт.] і ТСОАВІАХІМу [Товариство сприяння обороні, авіаційному і хімічному будівництву – Авт.], проводили суботники, садили парки, виїжджали в села, допомагали підприємствам, займалися ліквідацією неписьменності і т.д. ...»

м. Київ

Кость Присяжнюк

[455; 456; 457].

Додаток Х

Лекційна книжка студента із відміткам

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ
ІНСТИТУТ НАРОДНОЇ ОСВІТИ
ІМЕНІ Л. ТРОЦЬКОГО

Факультет Соціального Виховання.

Діло №

ЛЕКЦІЙНА КНИЖКА № 1200

Студента
Прізвище *Триєрський*
Ім'я *Костів*
По батькові *Хведорівич*
Рік вступу *1924*
Підпис студента *Триєрський*
Видано *Листопада* 1924 р.
Ректор професор *Триєрський*
Секретар студ. справ *Баран*

Кам.-Под. Госпоз. № 251-300 кв. по 2 л.

VII тримістр

Назва предметів (курсів та практичних занять)	Прізвище професора	кількість годин на тиждень	Одмітки на іс- питах	Одмітки за прак- тичні зап.	Підпис професора
1 <i>Госпоз. емоцій. і емоцій. дюрин.</i>	<i>Топеко.</i>	<i>2.</i>	<i>дуже</i>		<i>Топеко</i>
2 <i>Історія Росії до 1861 на Україні</i>	<i>Топеко.</i>	<i>2.</i>			
3 <i>Історія рос. і рос. русів.</i>	<i>Кіморат.</i>	<i>2.</i>	<i>Здав.</i>	<i>25/ХІІ-25р</i>	<i>Майсевич</i>
4 <i>Завань на дослідження</i>	<i>Лобарський.</i>	<i>2.</i>	<i>Вз.</i>		<i>Лобарський</i>
5 <i>Мовні аспекти.</i>	<i>Том.</i>	<i>2.</i>	<i>Михайлів.</i>		<i>Т. Том</i>
6 <i>Диф. центральні виз. деп. дюрин.</i>	<i>Курневич.</i>	<i>2.</i>	<i>Задоволен.</i>		<i>Курневич</i>
7 <i>Особливості дюр. інтелекту і дюрин.</i>	<i>Зеланд.</i>	<i>2.</i>	<i>Над. дюрин.</i>		<i>Зеланд</i>
8 <i>Анатомія і фізіол. дюрин.</i>	<i>Торше.</i>	<i>4.</i>	<i>дуже</i>		<i>Торше</i>
9 <i>Психологія.</i>	<i>Торше.</i>	<i>4.</i>	<i>дуже</i>		<i>Торше</i>
10 <i>Сох. педагогія</i>	<i>Торше.</i>	<i>2.</i>	<i>дуже</i>	<i>дуже</i>	<i>Торше</i>
11 <i>Студ. з метод. аспекти літератури.</i>	<i>Франко.</i>	<i>2.</i>	<i>дуже</i>		<i>Франко</i>
12 <i>Енциклопедія виробнич.</i>	<i>Габалка.</i>	<i>2.</i>	<i>дуже</i>	<i>дуже</i>	<i>Габалка</i>

1925 року

Загальна кількість годин, на які
підписуюсь.....
(Підпис студента)

Запис на.....тижневих годин ухвалою
Декан

Плата за..... тримістр 1924 р. внесена

Квіток №.....

Скарбник

Назва предметів (курси та практичних занять)		Прізвище професора	кількість годин на тиждень	1926 року		
1	Література - Марксистсько-ленінізм	Кондрацький	3			Підпис професора
2	Література (Здобуття)	Толузо	3			
3	Математика	Любарський	3			
4	Фізика	Карета	3			
5	Хімія	Терницький	3			
6	Зоологія	Краєвник				
7	Ботаніка	Конецький				
8	Ботаніка	Толорак				
9	Ботаніка	Шрага	3			
10	Диференціаль	Торис				
11	Тригонометрія	Курневич	4			
12	Арифметика	Курневич				
13	Арифметика	Іванюк	4			
Загальна кількість годин, на які підписуюсь			36	Плата за _____ триместр 1926 р. внесена		
(Підпис студента)				Квіток № _____		
Запис на _____ тижневих годин ухвалюю				Скарбник _____		
Декан _____						

[394, арк. 87, 90, 95; 403, арк. 9-10].

Додаток Ц

Дані про кількість випускників К-ПНО у 1920-х рр.

Назва ЗВО	1921 р.	1922 р.	1923 р.	1924 р.	1925 р.
Кам'янець-Подільський ІНО	*	15	61	54	31

Назва ЗВО	1926 р.	1927 р.	1928 р.	1929 р.	1930 р.
Кам'янець-Подільський ІНО	33	52	*	55	125

* у 1921 р. не було жодного випускника, у 1928 р. – дані відсутні [353, арк. 7зв.].

[250, арк. 120; 329, арк. 5; 360, арк. 17зв.; 353, арк. 7зв.; 355, арк. 3; 709, с. 900]

Додаток Ш

Постанова РНК УСРР від 30 серпня 1921 р. «Про поліпшення стану наукових працівників»

З метою поліпшення стану наукових працівників, продуктивність праці яких значно знижується через брак матеріального постачання, Рада Народних Комісарів УСРР ухвалила:

1. Запропонувати Наркомпродові вжити рішучих заходів до постачання науковим працівникам продуктів в достатній кількості, зокрема:

а) визнати за категорично-необхідне задовольняти наукових працівників академічним пайком у повному розмірі (100% норми). У цілком виключних випадках (відсутність того або іншого продукту на базах розподіляючих органів) допускається заміна недостаючого продукту його еквівалентом, але обов'язково рівнозначним. У крайніх випадках, які виходять з труднощів щодо приставки продуктів на склади органів Наркомпроду, останній є зобов'язаним набувати ці продукти за готівку, хоча б купувати на вільному ринкові;

б) на підставі щомісячних твердих списків осіб, які зареєстровані на академпайок (з їхніми родинами), що представляються Головною професвітою, відповідна кількість продуктів бронюється на складах Наркомпроду та його губернських розподільчих органів на місяць вперед. Такі списки можуть бути внесені і іншими наркоматами на своїх наукових працівників;

в) розподіл академістам проводити через спеціальні розподільники, управління якими доручити особливим комісіям у складі трьох представників: від професури, Головної професи і Наркомпроду – по одному (на місцях – від відповідних губернських органів). Спеціальні розподільники академпайка включити в загальну сітку розподільників. Причому розподільникам академічного пайка надати право одержання продуктів безпосередньо від Наркомпроду (опродкомгубів – на місцях), минаючи проміжні органи;

г) у покриття недостатків постачання наукових працівників перенести максимально можливу одноразову видачу продуктів – у найближчому часі.

2. Визначаючи не менш важливим і терміновим, ніж постачання харчами, також і постачання наукових працівників засобами речовими, паливними і освітлення, запропонувати органам, які видають розподіл зазначених видів до потреб, кожному по приналежності, вжити з виданням цієї постанови надзвичайних заходів до такого постачання.

3. Запропонувати Уповнаркомфінансові бронювати для своєчасної виплати належного науковим працівникам грошового задоволення відповідну кількість грошових ознак – за кошторисами НКОсвіти – поза іншими бронюваннями і готових виплат по цьому наркомату.

4. Запропонувати Південбюро ВЦРПС при визначенні грошової оплати за роботу працівників освіти виділити наукових працівників в окрему категорію для вищої їх тарифікації. При тарифікації праці наукових працівників кваліфікувати ці праці згідно з позакатегорійною оцінкою.

5. Підтвердити до неухильного виконання, що виселення робітників науки з займаних ними помешкань допускається не інакше, як після відведення їм однакових помешкань, ревізіція, конфіскація та інші вилучення набутої їхньою власною працею майна допускається не інакше, як при належнім посвідченні державної в тому потреби.

б) з метою створення в дальшому обставин, які б до певної міри могли пом'якшити для наукових працівників вплив критичних періодів постачання, визнати доцільним організацію комітету допомоги вченим, який організувати по аналогії з таким же комітетом в РСФРР.

Додаток Ш

Декрет РНК УСРР від 31 серпня 1921 р. «Про поліпшення стану вчених спеціалістів і заслужених працівників літератури і мистецтва»

З метою збереження наукових сил і особливо цінних працівників мистецтва і літератури, необхідних для соціалістичного будівництва, для розвитку народного господарства і культури, а також для найбільш дійсного забезпечення потреб робітничо-селянської оборони, Рада Народних Комісарів УСРР постановляє:

1. Надати посилене постачання ученим спеціалістам наукових галузей, які є істотно важливими для розв'язання вказаних завдань, а так само заслуженим працівникам літератури і мистецтва.

2. Звільнити перелічених у § 1 осіб від різного роду повинностей (трудової і т. п.), що не мають прямого відношення до їх роботи в галузі науки, літератури і мистецтва.

3. Створити для роботи поймаєнованих осіб життєві умови, які забезпечують їх мінімальними, безумовно для такої роботи необхідними, вигодами.

4. Покласти на Народний комісаріат освіти спільно з ПівденБюро ВЦРПС, Промбюро, Наркомздоров'я і Наркомпродом встановлення категорій і числа осіб, на яких повинна бути поширена чинність цього декрету і порядок його проведення в життя.

5. Поширити на осіб, що підходять під чинність цього декрету, норми постачання, встановлені в РСФРР, причому видавати натуральне продовольство в тих же нормах на членах сім'ї, які спільно з ними проживають і є непрацездатними, обмеживши кількість членів сім'ї, що одержують зазначений пайок – трьома.

6. Заборонити реквізицію ким би то не було приміщень, що їх займають підхожі під чинність цього декрету особи, для проживання і роботи за спеціальністю в нормах, установлених угодою Наркомосу з Вищою житловою комісією, і допускати виселення їх лише у найбільш виняткових випадках за погодженням місцевих органів Наркомосу і житловідділів.

7. Особам, що користуються натуральним постачанням на підставі цього декрету, заборонити одержання поряд з ним на інших підставах того чи іншого посиленого пайка.

[946, с. 310–311; 439, с. 573–574]

Додаток Ю

Відомість про отриману заробітну плату та заборгованість колективу
К-ПНО на грудень 1922 р.

№	Прізвище та ініціали	Вчене звання або посада у виші	Тарифний розряд	Виплачено (руб.-коп.)	Заборговано (руб.-коп.)
1	2	3	4	5	6
1.	Бучинський П.М.	Ректор, заслужений ординарний професор	17	53-33	400-51
2.	Хведорів М.М.	Ординарний професор	17	35	262-85
3.	Неселовський О.З.	Ординарний професор	17	63-33	475-61
4.	Малиновський А.Е.	Екстраординарний професор	17	25	187-75
5.	Клименко П.В.	Екстраординарний професор	17	20	150-20
6.	Драй-Хмара М.О.	Професор	16	55-20	414-55
7.	Любарський І.А.	Професор	16	24-53	184-21
8.	Завадський Є.А.	Професор	16	18-40	138-18
9.	Гаморак Н.Т.	Професор	15	43-44	326-23
10.	Геринович В.О.	Професор	16	138-51	1,040-20
11.	Гаєвський С.Ю.	Професор	16	18-40	138-18
12.	Пархоменко П.Ю.	Професор	16	60-30	452-85
13.	Семенів М.М.	Професор	16	56-22	422-21
14.	Сидоряк С.Д.	Професор	16	78-20	586-28
15.	Аленич О.А.	Астроном наглядач	16	59-80	449-09
16.	Борис А.Г.	Викладач	16	71-75	539-55
17.	Поль К.А.	Викладач	16	20-44	153-50
18.	Годило-Годлевська О.О.	Викладач	16	24-53	184-21
19.	Франк Л.*	Викладач	15	17-20	129-17
20.	Дудолькевич Б.К.	Викладач	16	20-13	218-76
21.	Матвієвський М.Х.	Викладач	16	18-40	138-18
22.	Заклинський Р.Р.	Викладач	15	55-70	418-30
23.	Бернадський В.К.	Викладач	16/14	32-48	243-92
24.	Регула Я.І.	Викладач	14	37-33	280-35
25.	Смірнов А.Х.	Викладач	14	16	120-16
26.	Красників С.М.	Викладач	16/14	23-15	173-86
27.	Ретанов О.М.	Викладач	16/14	94-84	712-24
28.	Кожухів О.М.	Асистент	14	43-46	326-38
29.	Лисенко Ф.О.	Асистент	14	16	120-16
30.	Хитьков М.О.	Асистент	14/6	24	180-24
31.	Ярошевська А.А.	Асистент	14	16	120-16
32.	Бржосньовський О.А.	Асистент	14	16	120-16
33.	Марцинюк А.*	Допом. працівник при каф. географії	9	16-20	121-66
34.	Гегенмейстер В.М.	Асистент	14	18-66	140-13
35.	Бутаков В.*	Лектор	15	17-20	129-17
36.	Іваницький Б.Г.	Лектор	15	17-20	129-17
37.	Бекаревич*	Лектор	15	17-20	129-17

1	2	3	4	5	6
38.	Докач*	Рахівник обсерваторії	9	16-20	121-66
39.	Ізбінський Л.П.	Політкомісар	17	40	300-40
40.	Стойкевич*	Помічник бібліотекаря	14	16	120-16
41.	Вороніч Н.*	Лікар	14	4-27	32-04
42.	Зеланд*	Лікар	14	11-73	88-09
43.	Кочубей А.І.	Помічник лікаря	11	12-80	96-12
44.	Ясінський М.І.	Зав. ліками	14	16	120-16
45.	Сливка І.Г.	Помічник бібліотекаря	12	14	105-14
46.	Значківська В.П.	Бібліотекар	8	9-60	72-09
47.	Соханевич Л.І.	Бібліотекар	8	9-60	72-09
48.	Кімель О.Н.	Бібліотекар	8	9-60	72-09
49.	Суслопарів М.З.	Бібліотекар	8	9-60	72-09
50.	Гадзінський М.М.	Бібліотекар	8	9-60	72-09
51.	Руснак О.*	Бібліотекар	8	9-60	72-09
52.	Харківська О.Й.	Бібліотекар	8	9-60	72-09
53.	Круглик П.*	Бібліотекар	8	9-60	72-09
54.	Сотник М.	Бібліотекар	8	9-60	72-09
55.	Розенкранц А.В.	Секретар і зав. канцелярії	12	21	157-71
56.	Кухар Г.В.	Скарбничий	11	19-20	144-19
57.	Григорчук А.В.	Помічник бухгалтера	9	10-80	81-10
58.	Польова Е.М.	Помічник бухгалтера	8	9-60	72-09
59.	Олійник М.А.	Секретар студ. справ	10	12	90-12
60.	Барг Й.Я.	Помічник секретаря студ. справ	9	10-80	81-10
61.	Егорова П.О.	Друкарка	8	9-60	72-09
62.	Солуха Л.Г.	Діловод	9	16-20	121-66
63.	Андріїв В.Т.	Технік	8	9-60	72-09
64.	Садовський Ф.С.	-	8	13-20	99-13
65.	Сіпора*	Друкарка	8	7-07	52-87
66.	Городцька Л.І.	Друкарка	8	9-60	72-09
67.	Трегубецька М.З.	-	8	9-60	72-09
68.	Нестерівський Б.*	Архіваріус, секретар	11/10	18-80	141-18
69.	Тарцінська К.*	діловод	9	10-80	81-10
70.	Подвисоцький Б.В.	Екзекутор	9	10-80	81-10
71.	Вікул М.П.	Діловод	9	10-80	81-10
72.	Струтинський *	Діловод	9	10-80	85-37
73.	Солуха Н.*	Канцелярист	8	9-60	72-09
74.	Гріх Й.*	Зав. канцелярії	11	12-80	94-12
75.	Созанський І.*	Зав. бібліотеки	10	12	90-12
76.	Пелехатюк О.Д.	Друкарка	8	9-60	72-09
77.	Бондаренко М.В.	Слюсар	6	8	60-08
78.	Кірко*	Механік	6	8	60-08
79.	Бондарь І.*	Зварювальник	5	7-20	54-07
80.	Сорокати Т.С.	Зварювальник	5	7-20	54-07
81.	Бондарь А.*	Швея	4	6-40	47-64
82.	Панат П.М.	Кур'єр	4	9-60	72-09
83.	Йосипів С.Й.	Службовий працівник	4	6-40	47-64
84.	Дачковський*	Службовий працівник	4	6-40	47-64

1	2	3	4	5	6
85.	Зюлківська В.П.	Службовий працівник	4	6-40	47-64
86.	Сенованів В.*	Службовий працівник	4	6-40	47-64
87.	Стратонова М.*	Двірник	4	6-40	47-64
88.	Корсцький С.Й.	Службовий працівник	4	6-40	47-64
89.	Гербановський М.І.	Бухгалтер	12	14	105-14
90.	Яценко Д.Л.	Діловод	9	10-80	81-10
91.	Кінат-Гімель*	Слюсар	6	8	60-08
92.	Ліпкін Ю.*	Помічник коваля	6	8	60-08
93.	Маштеків І.*	Конюх	4	6-40	47-64
94.	Зайончковський Я.*	Помічник конюха	4	6-40	47-64
95.	Деленко А.*	Городник	6	8	60-08
96.	Корецький М.*	Старший вартовий	5	7-20	54-07
97.	Сімашкевич Г.*	Вартовий	4	6-40	47-64
98.	Грінченко В.*	Помічник вартового	5	7-20	54-07
99.	Островський В.*	Вартовий	4	6-40	47-64
100.	Гіжицький В.*	Вартовий	4	6-40	47-64
101.	Носатова М.*	Двірниця	4	6-40	47-64
102.	Іванова Д.*	кухарка	6	8	60-08

* не встановлено ім'я та по батькові

[307, арк. 111зв.–119; 83, арк. 51; 294, арк. 2–2зв.; 306, арк. 4; 327, арк. 5].

Додаток Я

Відомість про кількість студентів-стипендіатів в інститутах народної освіти УСРР

Назва ІНО	Рік	Кількість стипендіатів (осіб)	Загальна кількість студентів
Волинський ІНО	березень 1923 р.	21	241
	1924 р.	45	257
	1925 р.	87	193
	травень 1926 р.	125	193
	кінець 1929 р.	412	852
К-ПІНО	1923 р.	64	202
	1924 р.	75	203
	1925 р.	108	230
	1926 р.	107	179
	1927 р.	107	298
	1928 р.	198	380
	1930 р.	-	384
Херсонський ІНО	1923 р.	20	268
	1924–1925 н.р.	55	209
	1926–1927 н.р.	101	216
	1927 р.	85	238
Чернігівському ІНО	1923–1924 н.р.	34	184
	1925–1926 н.р.	49	111
	1926–1927 н.р.	76	181
	1928–1929 н.р.	223	384
Одеський ІНО	1924–1925 н.р.	154	603
	1925–1926 н.р.	257	742
	1926–1927 н.р.	369	806
Полтавський ІНО	1924–1925 н.р.	86	192
	1925–1926 н.р.	80	267
	1926–1927 н.р.	73	246
Київський ІНО	1926–1927 н.р.	474	1202
	1928–1929 н.р.	734	1620

[222, арк. 16-16зв.; 289, арк. 71; 709, с. 618; 957, с. 269; 522, с. 4; 53, арк. 21, 90зв.; 60, арк. 15зв.; 65, арк. 9; 87, арк. 31зв.–32, 94, 475зв., 526зв., 528; 97, арк. 3; 98, арк. 5; 109, арк. 33; 133, арк. 6; 136, арк. 29; 656, с. 13; 373, арк. 1, 2; 374, арк. 1, 2–5].

Додаток АА

Список дисциплін компартійного спрямування, які викладалися в ІНО

№	ЗВО	Навчальний рік	Назва дисциплін
1.	Волинський ІНО	1925–1926	Політекономія, радянська держава і право, політосвітня праця, марксизм-ленінізм, історія класової боротьби, історія праці й соціалізму, суспільствознавство,
		1926–1927	Політекономія, історичний матеріалізм, історія класової боротьби, історія праці й соціалізму, методика суспільствознавства, система радянської освіти, політосвітня праця в селах
2.	Донецький ІНО	1925–1926	Політекономія, історія класової боротьби, Радянська держава, історичний матеріалізм
		1926–1927	Політекономія, історія класової боротьби, Радянська держава, історичний матеріалізм, суспільствознавство, Радянська держава і право, політосвітня праця, антирелігійна пропаганда
3.	К-ПІНО	1925–1926	Енциклопедія сільського господарства, історичний матеріалізм, історія класової боротьби, політекономія
		1926–1927	Енциклопедія сільського господарства, історичний матеріалізм, історія класової боротьби, політекономія, радянська держава і право, марксизм-ленінізм
4.	Київський ІНО	1925–1926	Історія перетворень КП(б)У, історія революційних рухів, радянське право, радянська держава, основи ленінізму, система радянської освіти, економічна політика, історія ВКП(б), історичний матеріалізм, політекономія
		1926–1927	Історія революційних рухів радянське право, історія соціалізму, економічна політика, історія ВКП(б), історичний матеріалізм, політекономія
5.	Ніжинський ІНО	1926–1927	Історія класової боротьби всесвітня та України, суспільствознавство, історія ВКП(б)У, марксизм-ленінізм, політекономія, економполітика, історія матеріалізму

[87, арк. 4–6, 203–25зв, 350–352, 477зв. –478зв., 529–531, 596зв.–599, 634–635зв., 657зв.–659, 688–690; 145, арк. 67; 213, арк. 1; 292, арк. 7; 363, арк. 39; 487, с. 3].

Додаток ББ**Кількість комсомольців та комуністів в К-ПНО**

Рік	Комсомольці (осіб)	Комуністи (осіб)
1924 р.	27	-
1925 р.	46	17
1926 р.	93	26
1927 р.	97	40
1928 р.	79	46
1929 р.	192	-

[395, арк. 1; 225, арк. 7зв, 53; 222, арк. 20]

Додаток ВВ**Партійний та комсомольський склад Одеського ІНО
на початок 1923–1924 н.р.**

Партійний стан	Навчаються у виші	Вступають на 1 курс
Члени КП(б)У	1	4
Кандидати в члени КП(б)У	1	
Комсомольці	5	5
Безпартійні	565	226

[954, с. 222; 698, с. 92].

Додаток ГГ

Відсоток партійного та комсомольського складу Харківського ІНО

Навчальний рік	Члени та кандидати в члени КП(б)У (%)	Комсомольці (%)	Позапартійні (%)
1924–1925 н.р.	14,9	10,5	74,6
1925–1926 н.р.	17	16,5	66,5
1926–1927 н.р.	18	16,5	65,6
1927–1928 н.р.	22,4	10,8	56,8
1928–1929 н.р.	23,4	23,6	54
1929–1930 н.р.	14,8	32,3	52,9

[830, с. 198].

Додаток ДД

Відсоток комсомольців та комуністів в інститутах народної освіти УСРР

Навчальний рік	Комсомольці (%)	Комуністи (%)
1922–1923 н.р.	-	2,6
1923–1924 н.р.	2,1	2,9
1924–1925 н.р.	5	3,2
1925–1926 н.р.	9,4	6,8
1926–1927 н.р.	15,9	9,5
1927–1928 н.р.	-	-
1928–1929 н.р.	24,6	14,3

[48, арк. 149; 3, арк. 60; 192, арк. 59; 84, арк. 8; 197, арк. 3зв.; 689, с. 56; 934, с. 205].

Додаток ЕЕ

Відсоток комсомольців та комуністів серед першокурсників в інститутах народної освіти УСРР

Навчальний рік	Членів та кандидатів в члени ЛКСМУ (%)	Членів та кандидатів в члени КП(б)У (%)
1922–1923 н.р.	9,2	4,3
1923–1924 н.р.	9,6	4,8
1924–1925 н.р.	7,9	5,7
1925–1926 н.р.	16,9	11,2
1926–1927 н.р.	20,5	12,1
1927–1928 н.р.	21,2	14
1928–1929 н.р.	32	13,5

[185, арк. 123; 134, арк. 21; 732, с. 93; 603, с. 18; 838, с. 23; 944, с. 140, 142; 709, с. 78; 371, арк. 7, 8; 798, с. 41–42].

Додаток ЖЖ

Чисельність звільнених технічних працівників в Кам'янець-Подільському, Одеському та Київському ІНО

№	Назва ІНО	Навчальний рік	Загальна кількість техперсоналу	Звільнено
1.	Київський ІНО	1923–1924 н.р.	109	13
2.		1925–1926 н.р.	96	4
3.	Одеський ІНО	1925–1926 н.р.	54	5
4.	Кам'янець-Подільський ІНО	1922–1923 н.р.	40	8
5.		1923–1924 н.р.	32	11
6.		1924–1925 н.р.	21	3
7.		1925–1926 н.р.	19	5

[285, арк. 34; 329, арк. 5, 13; 87, арк. 27зв., 391зв., 437зв.; 215, арк. 15–24].

Додаток ІІІ

Список звільнених з К-ІНО упродовж 1927–1930 рр. за обвинуваченням в антирадянській діяльності

№	Прізвище, ім'я та по батькові викладача	Рік звільнення	Причина звільнення з ІНО
1.	Борис Антон Григорович	листопад 1927 р.	Відповідно до наказу завідуючого Головпрофосу УСРР т. Рибіна він був звільнений з ІНО через невиконання прямих розпоряджень НКО УСРР (про які саме – у документі не зазначалося)
2.	Кожухів Олексій Миколайович	червень 1929 р.	Звинувачення в тому, що був учасником Кам'янецької філії контрреволюційної організації СВУ.
3.	Філь Юхим Павлович	серпень 1929 р.	Арешт працівниками Кам'янець-Подільського окружного відділу ДПУ УСРР за підозрою в антирадянській діяльності (стаття 54 п.п.10 і п.п.11 КК РСФСР). Через якийсь час йому висунули обвинувачення в тому, що він наче входив до контрреволюційної групи СВУ та «Самопоміч».
4.	Сцінський Юхим Йосипович	серпень-вересень 1929 р.	Звинувачувачення у причетності до СВУ та керівництво ним Кам'янець-Подільською філією цієї організації
5.	Новодворський Борис Павлович	жовтень 1930 р.	Арешт працівники Кам'янець-Подільського відділу ДПУ УСРР (за іншими даними, 3 листопада). Йому інкримінували антирадянську діяльність, співпрацю із польською розвідкою та участь в контрреволюційних організаціях.

[391, арк. 12; 427, арк. 21–24; 429, арк. 15; 430, арк. 7; 155, арк. 24; 997; 791, с. 5, 6; 343, арк. 32зв.; 551, с. 393].

Додаток КК**Чисельність виключених студентів з ІНО УСРР у 1920-х рр.**

№	Назва вишу	1922 р.	1924 р.	1929 р.
1.	Кам'янець-Подільський ІНО	майже 500 осіб	52	42
2.	Волинський ІНО	18	46	-
3	Ніжинський ІНО	50	50	-
4.	Харківський ІНО	-	178	7
5.	Київський ІНО	-	-	90

[717, с. 170; 709, с. 98, 859–862; 950, с. 104; 51, арк. 101; 45, арк. 15зв.; 195, арк. 134; 138, арк. 5, 13; 462, с. 1; 784, с. 66, 26; 216, арк. 6].